

R. P. R.

BIBLIOTECA CENTRALA

UNIVERSITARĂ

DIN

BUCUREȘTI

Nº Curent 24083 Format

Nº Inventar 6174 Anul

Secția Raftul

1942

Domnului
J. Bogdan
Decanul Facultății de Filozofie
și Litere din Bucarestă
Membru al Academiei române

omajin
de admirație, respect
și recunoștință

J. Arlau

10

Centrul de Investimant
si de Educatie

Inv. A. 6174

324035

CHESTIUNI

DE

Invățământ și de Educație

DE

G. ASLAN

Diplomat al Școlii de Inalte Studii Sociale
Doctor în litere dela Universitatea din Paris
Docent la Facultatea de Filosofie și Litere din București

„Greșala de căpetenie a educației
noastre este că a pus temei pe
ceace știe, nu pe ceace este omul”.

lpsen

BUCUREȘTI

EDITURA „LIBRĂRIEI ȘCOALELOR“ C. SFETEA

62-64, CALEA MOȘILOR, 62-64

1916

28294

1961

1956

1947

1953

cc 251/06

Toate drepturile sunt rezervate autorului.
Fiecare exemplar din această ediție va fi numerotat
și semnat de autor :

416

Signature

B.C.U. Bucuresti

C28294

PREFAȚĂ

Problemele filosofice și pedagogice au început să mă preocupe foarte de timpuriu. Când am intrat în clasa VI-a de liceu și mi s'a pus în mână „Psihologia de C. I. Lupu”, citisem deja „Lecțiunile de filosofie” ale lui Rabier și eram eu însumi autorul unor „Cunoștinți de Psihologie”¹⁾, de care s'au servit chiar unii din camarazii mei de clasă. Și astăzi îmi amintesc emoția, care m'a cuprins, când am aflat din admirabila introducere a lui Rabier că lumea, așa cum o percepem cu simțurile noastre, nu-i decât aparență! Din acel moment predilecția, pe care o aveam pentru matematici²⁾, trecu pe al doilea plan.

Curând după aceea începui să mă ocup și de chestiunile de educație, dar mai mult dintr'un interes practic, pentru a-mi face propria mea educație³⁾. Ca fruct al

1) Apărute în Septembrie 1897. Tip. Diaconescu, Focșani.

2) Fiind elev în clasa V de liceu am redactat un „Curs teoretic și practic de Algebră” și „Chestiuni de Algebră”, ambele volume apărute în 1897 în editura librăriei Codreanu din Focșani.

Anul următor am ținut în Focșani o conferință publică despre „Originea Universului” (teoriile cosmogonice), conferință publicată în ziarul „Lupta” din localitate.

3) Când va dispărea orice inconvenient, voi publica, sper, ca o contribuție la Psihologia adolescenței, jurnalul pe care l-am ținut atunci.

acelor preocupări am ținut anul următor, la 18 Martie 1899, la Ateneul din București, o conferință publică „despre Educație”¹⁾, am scris o „Pedagogie” pentru școlile normale și cele secundare de fete²⁾ și o „Morală creștină” pentru clasa IV-a gimnazială³⁾.

De atunci aceste probleme n’au încetat să mă preocupe și — în afară de studiile pe care le-am făcut pentru obținerea titlurilor academice — am citit „pentru mine” și am publicat an cu an, aproape lună cu lună, articole prin revistele și ziarele noastre, cu gândul de a răspândi cultura sau de a contribui la propășirea învățământului și educației în țara noastră.

Criticul nostru, Domnul profesor universitar Mihail Dragomirescu, a binevoit să semnaleze încă din 1910 cu prilejul aparițiunii primului meu număr din „Biblioteca pentru toți” că „e o cale pe care, mergând, autorul ar aduce un mare serviciu răspândirii și întăririi culturii noastre”⁴⁾. Cer respectos voie stimaților mei cititori să arăt — ceea ce nu s’a putut afla în alt mod — că am contribuit de asemenea la reforma „regulamentului școlilor secundare” din anul 1908⁵⁾ și la

1) Apărută în broșură. Tip. Dumitrescu, Focșani, 1899.

2) Editura David I. Benvenisti, Craiova 1899. Ed. IV Sfetea, București, 1914.

3) Editura David I. Benvenisti, Craiova, 1900.

4) „Convorbiri critice” din Aprilie 1910.

5) În 1907 Ministerul instrucțiunii a cerut părerea școalelor secundare din țară cu privire la modificările de adus regulamentului respectiv. Fiind atunci profesor suplinitor la gimnaziul din R. Sărat, am alcătuit un memoriu, pe care l-am citit în conferința școlară, ținută în acest scop, și care fiind adoptat întocmai de colegii mei, a fost înaintat Ministerului ca răspuns al gimnaziului.

Acest memoriu a apărut apoi ca articol în „Revista generală a învățământului” și e reprodus în acest volum. Se poate constata astfel că spiritul și multe din propunerile aceluia memoriu au slujit la modificarea regulamentului — afară numai dacă se crede că

reorganizarea universităților din anul 1912¹⁾.

În acest volum întrunesc articolele mele pedagogice, care n'au fost publicate în colecțiile precedente²⁾. Dacă nu le-am adâncit, după cum doream, cauza este că a trebuit să jertfesc o bună parte de timp pentru a-mi câștiga existența; apoi grijile și necazurile — cu toată lupta împotriva lor — nu mi-au lăsat un timp mai îndelungat liniștea sufletească necesară pentru a hrăni un acelaș gând.

Cât am produs o dătoresc încurajării publicului, a presei și a criticilor noștri. De aceea, cu cea mai curată sinceritate, îi rog pe toți — cunoscuți și necunoscuți — să primească mulțumirile mele.

Dătoresc deasemenea multă recunoștință bunilor mei profesori din Sorbona, pentru că m'au susținut în momentele în care mi-am pus cea mai chinuitoare întrebare: „dacă am însușirile necesare carierei căreia m'am destinat”. Ca un omagiu respectos, fie-mi îngăduit să reproduc la sfârșitul acestui volum scrisorile ce mi-au adresat pentru a le prezentă cu prilejul vacanței unei catedre.

autorii reformei n'au citit răspunsurile școalelor și că a fost numai o simplă coincidență sau o inspirație dintr'un izvor comun (care rămâne însă de dovedit). Fapt e că regretatul D. A. Teodoru, atunci secretar general al Ministerului, m'a rugat, printr'o scrisoare particulară, să studiez „*ce poate școala în formarea caracterului*”. Din nenorocire, împrejurările nu mi-au dat răgaz să termin acel studiu; dar nădăjduesc să-l fac într'o zi ca un pios omagiu pe care-l dătoresc memoriei distinsului dispărut.

1) În urma însărcinării pe care ministrul de atunci, domnul Constantin C. Arion, a binevoit a mi-o da, am avut onoarea să-i prezint în Octombrie 1911 un memoriu asupra reorganizării universităților, înregistrat sub No. 70902/1911. Multe din propunerile acestui memoriu au fost satisfăcute.

2) „Din problemele vieții”, „Cultul oamenilor mari” și „Cum să trăim?”.

Aduc în sfârșit omagiile mele de recunoștință onoratei comisiuni care, abilitându-mă ca docent, m'a ajutat deasemenea să lupt împotriva descurajării și mi-a întărit îndemnul pentru calea apucată din adolescența mea.

G. Aslan

25 Februarie 1916.

Per scholam pro patria

PRIN ȘCOALĂ, PENTRU PATRIE

În momentele critice, pe cari le trăim, când prezentul e tulbure, viitorul nesigur și când suntem frământați de dorul întregirii neamului, nici o datorie morală nu devine mai necesară, nu se impune mai poruncitor oricărui Român, decât patriotismul. Grijă Patriei trebuie să ne pătrundă așa de adânc, așa de intim, încât să eclipseze, să alunge pe planul al doilea grijile noastre personale.

Să nutrim însă — nu un patriotism de paradă, nici gălăgios, dezordonat — ci un patriotism serios, care să ne țină gata în orice clipă a ne jertfi pe altarul Patriei, un patriotism luminat, care să ne deștepte în cel mai înalt grad conștiința rolului social ce avem de îndeplinit și să ne determine să-l îndeplinim cât mai strașnic — oricât de îndepărtate raporturi ar avea cu apărarea și întărirea națională. Să ne ferim de patriotismul cârtitor, care nu vede decât lipsurile și relele guvernanților și poporului, preferind un patriotism tainic și activ, care ne îndeamnă fără odihnă să lucrăm conștiincios, să facem tot binele pe care-l putem face.

Cel mai nemerit fel de a-ți iubi țara și neamul constă în a te considera pe tine nu numai ca individ având dreptul și datoria de a-ți trăi viața, a te bucura de viață — dar și ca membru al societății, având datoria de a-ți închină cu zel, cu cinste, cu

sfințenie o parte din energia ta pentru propășirea neamului.

Războaiele de astăzi nu se duc numai între armate, ci între toate forțele de cari dispun popoarele beligerante. Victoria se hotărăște nu numai pe câmpul de luptă, dar și 'n uzine, în ateliere, în administrațiile publice, în casele de bănci, în redacțiile ziarelor : oriunde se prepară forță materială și morală. In ultimele decenii, cu toată perfecționarea uriașe a instrumentelor de războiu, s'a insistat, și cu drept cuvânt, asupra valorii pe care o conservă forța morală a soldaților. Rămân adevărate cuvintele lui Napoleon : „*Une bataille perdue c'est une bataille qu'on croit avoir perdue*”. Forța morală a câștigat chiar în importanță, căci astăzi e necesară nu numai soldaților, dar tuturor locuitorilor, cari prin munca, prin jertfa lor procură cele necesare armatei pe câmpul de războiu și întrețin o atmosferă morală prielnică victoriei.

În timpuri liniștite patriotismul e fermentul, care determină creșterea, propășirea neamului ; în vremuri de primejdie este magnetul, care strânge rândurile fiilor aceluiaș popor, pentru a înfruntă loviturile dușmane.

S'a spus cu oarecare dreptate că în 1870 învățătorul german a învins pe cel francez. Școala germană a contribuit, într'adevăr, într'o largă măsură la formarea conștiinței și caracterului german, deșteptând în copil mândria că aparține națiunii germane și pregătindu-l pentru lupta cea mare, lupta de întrecere între popoare. Trebuie să adăugăm că și literatura germană a ajutat foarte mult școala în această direcțiune, punând la îndemâna învățătorului numeroase lecturi cu subiect patriotic și întreținând în publicul cetitor cultul Patriei. Incepând cu celebrul „discurs către națiunea germană” a lui Fichte s'a creiat în

Statele germane o întreagă literatură având de obiect să trezească și să desvolte conștiința națională; grație acestui ferment patriotic semănat în sufletele Germanilor, dânșii au scuturat jugul napoleonian, au câștigat victoriile din 1866 și 1870, iar acum luptă împotriva coaliției celor mai puternice State din lume ¹⁾.

Această simplă ochire a istoriei germane din veacul al XIX-lea ne arată ce are de făcut școala românească. Ea trebuie să formeze caractere, să pregătească buni cetățeni, buni Români.

Patriotismul trebuie cultivat din copilărie. Părinții și mai ales învățătorii îl pot deșteptă și întări prin vorbele și fapta lor. Diferitele obiecte de învățământ pot hrăni dragostea de țară, de neam și de limbă; învățământul istoriei mai mult ca oricare altul. În școala primară istoria trebuie să fie predată exclusiv în acest scop. Inima copilului să se strângă de durere la povestirea vremurilor de restriște, să tresalte de bucurie la izbânzile din trecut și să palpate cu putere hrănind nădejdea unui viitor mai bun.

Dar, după cum am spus, trebuie cultivat nu un patriotism exploziv, trecător, ci o iubire a Patriei trainică, care să se manifeste în orice împrejurare, în toate direcțiile. Școala e un teren prielnic, unde pot încolți simțul datoriei, spiritul de jertfă și sentimentul solidarității. În școală putem deșteptă în copiii noștri mândria că sunt Români, unită cu ambiția de a se face vrednici de neamul lor, pregătindu-se a deveni factori cât mai prețioși în viața de toate zilele și'n clipele cele hotărâtoare ale neamului românesc.

Războiul de astăzi m'a întărit în convingerea, pe

1) Nu-i locul să observ aici că Germania a întrebuițat în mod criminal admirabila sa forță, încalcând neutralitatea Belgiei. Ne interesează numai modul cum a dobândit această forță.

care am exprimat-o în multe rânduri, că apărarea și mărirea țării noastre trebuie pregătită nu numai în cazarmă și'n arsenal, dar și'n școală. Școala, formând caractere și buni cetățeni, pregătește sufletele din care apoi cazarma poate scoate buni soldați.

Oricum va da Dumnezeu să ieșim din vâlmășagul evenimentelor de astăzi — mai ales dacă vom ieși măriți, după cum e dorința noastră a tuturor — nu trebuie să mai pierdem o clipă de a lucra după maxima :

Prin școală, pentru Patrie ¹⁾.

1) Extras din „Revista generală a învățământului“ Anul XI, No. 3, Octombrie 1915.

IMPRESII ȘI CONSTATĂRI DIN PATRIA LUI ROUSSEAU

Venind în Elveția, ceea ce m'a impresionat acum ca și altădată mai mult decât farmecul peisagiilor — prins în fuga năprasnică a trenului sau gustat pas cu pas în excursii — mai mult decât stilul, podoaba și întreținerea orașelor — sunt oamenii. Elvețienii sunt oameni foarte deosebiți de noi și adesea — vai ! — spre lauda lor.

Nu-mi trece prin gând să aduc vreo învinuire popoului nostru — ceea ce de altfel n'ar avea nici un sens : tragica istorie a Românilor, urmare ea însăși a situației geografice nenorocite, explică de ce avem nevoie încă de multe eforturi ca să ajungem pe apuseni ; — voi face numai câteva constatări, care-mi par interesante și 'n același timp trebuincioase pentru înțelegerea practicei pedagogice din patria lui Rousseau.

Oricât de imperfect s'ar reduce în formule însușirile sufletești, cred că nu păcătuesc prea mult afirmând că în viața privată Elvețianul este sobru și atașat familiei, în viața publică face mai multă gospodărie decât politică, în relațiile sociale este foarte politicos și are mult respect pentru persoana omească.

Elvețianul este sobru, dovadă : mica câțime de băuturi alcoolice ce se consumă în această țară (și care de altfel e consumată mai mult de vizitatorii străini). Elvețianului îi place viața de familie, dovadă : numărul

mare al căsătoriilor, numărul foarte mic al divorțurilor, numărul relativ mare al nașterilor, fiind dat că, pe lângă restrângerea voluntară a nașterilor, civilizația poate avea ca efect fiziologic slăbirea fecundității.

Zilele acestea ¹⁾ au fost alegeri comunale. Nimic nu te-ar face să bănuiești un astfel de eveniment, dacă n'ai avut curiozitatea să arunci ochii pe afișele de pe stradă sau să răsfoiești o gazetă locală! Liniște desăvârșită! Ai zice indiferență completă, dacă nu te-ai minună de numărul extraordinar de mare al participanților la vot. Elvețianul se interesează de treburile publice în acelaș spirit și aproape cu aceeaș solitudine ca pentru gospodăria lui personală.

La alegerile pentru primăria Genevei au concurat socialiști, radicali și democrați. Credeți că a fost vreo discuție de principii politice? — Absolut de loc! Atât în întruniri, cât și 'n' manifeste și 'n' articole de gazetă candidații s'au mărginit să arate ce-au făcut pentru comună și ce au de gând să mai facă. Critica adversarilor cât se poate de obiectivă și numai pe tema intereselor comunei: de pildă, am văzut un afiș în care se arată cu cifre numărul de ședințe la care a participat fiecare consilier comunal din consiliul al cărui mandat expiră, paralel cu frecvența predecesorilor. Se poate luptă mai dreaptă, mai frumoasă, mai elocventă și mai eficace? Candidații socialiști promit cele mai numeroase îmbunătățiri orașului. Cum credeți că au procedat democrații față de această tactică? I-au întrecut în făgăduieli? — Ascultați, rezumez un afiș: „Cetățeni! Ceeace vă făgăduiesc socialiștii am putea face și noi, dar pentru aceasta ar fi nevoie de alte impozite; noi nu vă promitem decât tot ce se poate face cu veniturile de care dispune comuna;

1) In Main 1914.

pe noi ne-ați văzut la lucru : votați pe candidații partidului democrat !” Insușirile cari se cer administratorilor publici în Elveția sunt : utilitarism, pricepere și hărnicie (onestitatea n’o menționez, fiindcă nici nu se discută aici, așa de mult a intrat în moravurile publice).

În treacăt observ : o foarte mare descentralizare administrativă, intervențiunea Statului redusă la minimum, o largă libertate inițiativei private, numeroase asociațiuni de tot soiul. Exemple : deși străzile Genevei s’au unit complet cu străzile comunelor vecine, totuș se mențin aceste comune : Eaux-vives, Plain-palais, etc. Așa se explică de ce Geneva numără numai 132.000 locuitori. La noi de ani de zile e vorba să se limiteze raza Bucureștilor ! Citesc un afiș : „comerțianții din strada Ronului sunt rugați să se întrunească Duminică 24 Maiu ora 3 la cafeneaua . . . pentru a se înțelege asupra decorării acestei străzi cu prilejul serbărilor centenarului”. Nu va umbla deci comisarul din prăvălie în prăvălie ca să impună arborarea drapelului național !

Cât sunt de politicoși Elvețienii, cu greu își va închipui cine n’a trecut Carpații. Și fapt vrednic de menționat : funcționarii publici se iau la întrecere cu particularii pentru a face șederea vizitatorilor cât se poate mai plăcută. De altfel între dânșii localnicii sunt tot așa de politicoși, politețe provenită dintr’un adânc respect pentru persoana omenească.

Acest respect se învederează și prin cultul — accentuez prin *cultul* — pe care-l au Elvețienii pentru instrucția și educația copiilor. Școala este biserică — mai mult decât biserică ! Atențiune, străinilor de Geneva ! Vă apropiați de-o școală ! La 50 de metri depărtare în toate direcțiile de localul școlii stau de strajă tăblițe cu inscripție foarte vizibilă : „*Au pas*

aux abords de l'école". — „La pas în jurul școalei" ! Respectul acesta pentru copii nu-și găsește echivalent decât în respectul pentru suferinzi : în jurul spitalelor aceeaș atmosferă de umanitate întreținută de placarde : „Spital — Respectați odihna bolnavilor" — „*Hôpital — Respecter le repos des malades*". Cât de departe suntem de București, unde automobiliștii nu numai că nu se gândesc să respecte liniștea celor bolnavi, dar trimet la spital oameni sănătoși !

Cu tot respectul Elvețienilor, și 'n particular al Genevezilor, pentru libertatea omului, ei pedepesc însă cu închisoare pe părinții, cari ar refuză să-și trimeată copilul la școală. Fapta acestora e privită ca un delict, căci fură dreptul copilului de a se folosi de cunoștințele pe cari societatea se oferă să i le predea în mod gratuit. Dacă ei sunt străini, pot fi chiar expulzați, căci societatea geneveză nu voește să crească în sânul său copii analfabeți, a căror ignoranță ar putea deveni periculoasă ordinii publice ¹⁾.

1) Iată textul tradus al art. 11 din „Legea asupra instrucțiunii publice" a cantonului Geneva :

„Părinții, tutorii sau, în lipsa lor, persoanele la care locuiesc copiii sunt ținuți, dacă sunt întrebați de autoritatea competentă, să justifice că acei copii primesc instrucția fixată în articolele 8 și 9.

„Acei care nu s'ar conformă dispozițiilor acestor articole vor fi, după un avertisment prealabil, supuși unei amenzi de 2 până la 5 franci, hotărâtă de ministerul instrucțiunii publice și plătită într'un termen de opt zile.

„In caz de neplată a amendei și'n caz de recidivă, contravenienții vor fi chemați înaintea tribunalului de poliție și supuși unei amenzi de 10 până la 50 franci. Neplata acestei din urmă amenzi, după hotărârea definitivă, va atrage închisoarea polițienească socotindu-se o zi închisoare în loc de 5 franci amendă.

„In caz de o nouă recidivă, tribunalul va pronunță pedeapsa închisoarei polițienești, și dacă e vorba de părinți străini de Elveția, Consiliul de Stat poate ordonă expulzarea lor din canton.

„Art. 12.—Persoanele care au în serviciu copii mai mici de 16 ani

Sunt nenumărate, de altfel, dovezile de însemnătatea pe care Geneva o dă educațiunii publice. Anul trecut cantonul acesta, având o întindere mai mică decât un județ de-al nostru, a cheltuit pentru instrucția publică 3.209.599 fr., 95 adică aproape a treia parte din budgetul său total, care a fost de 11.634,046 fr., 12. Să adăogăm că orașul Geneva ajută budgetul instrucțiunii publice cu 1.300.723 fr., Confederațiunea cu 357.486 fr., 75 și celelalte comune din canton cu 171.923 fr., ceea ce face ca suma care se cheltuește pentru instrucțiunea publică din cantonul Genevei se ridică anul trecut la 5.039.732 fr., 70 bani.

Ca să ne dăm mai bine seama de întinderea sacrificiului făcut de genevezi pentru instruirea fiilor lor, să împărțim această cifră cu numărul total al locuitorilor, găsim astfel *un procent de 33 fr., pe an de locuitor, repartizându-se cheltuiala și asupra femeilor, bătrânilor și copiilor!* Nică o altă țară din Europa, după cât știu, nu face un așa de mare sacrificiu pentru educația publică.

Invățământul primar este gratuit și obligatoriu dela șase până la 14 ani împliniți. El se predă în grădinile de copii, în școalele primare și în școalele secundare rurale. Copiii mai mici de 14 ani, care nu urmează într'o școală secundară, sunt îndatoriți să facă clasa primară complimentară. Cantinele școlare servesc copiilor în timpul iernei mâncări calde pe un preț minim. *Iar copiii, ai căror părinți nu sunt acasă în timpul vacanței sau după orele de clasă, sunt adăpostii și îngrijiți în „clasele păzitoare”.* „Școalele secundare rurale” dau un învățământ cu totul practic și privitor la agricultură.

împliniți nu se vor opune ca aceștia să primească regulat instrucția obligatorie. Contravenienții acestei dispozițiuni sunt pedepsiți cu pedepse polițienesti.”

Instituțiile învățământului secundar sunt : Colegiul (liceul), școala secundară și superioară pentru fete, școalele profesionale (de băieți și fete). Învățământul tehnic cuprinde : Școala de arte și meserii (având secțiuni de arte industriale, de meșteșuguri, de construcțiune și de geniu civil, mecanică, electro-tehnică).

Învățământul superior e predat în vechea Academie întemeiată de Calvin în 1559 și transformată în universitate la 1872, cuprinzând cinci facultăți : științi, litere împreună cu științi sociale, drept, teologie și medicină. Mai există în cantonul Genevei o școală dentară, o școală de bele-arte, o școală superioară de comerț, o școală de ceasornicărie, un conservator de muzică, o academie de muzică, o școală de horticultură și viticultură, cursuri agricole, cursuri speciale pentru ucenicii grădinari, un institut de surdo-muți, o academie profesională și institutul „Rousseau” (pentru științele pedagogice).

Această din urmă școală merită să ne oprească un moment atențiunea, nu numai pentru că e de curând înființată, dar și pentru activitatea sa plină de fâgădueli. Sufletul institutului „Rousseau” este d. dr. *Ed. Claparède*, un savant pe care-l cunoaștem cu toții și un om la înălțimea savantului, după cum știu numai cei ce au avut norocul să-l cunoască personal. D-sa întreține institutul nu numai cu sufletul său, dar și cu mijloacele sale materiale, interesându-se de activitatea și de *persoana* fiecărui elev, ca un adevărat părinte.

Institutul are de scop să deprindă pe elevii săi cu metodele științifice capabile să determine progresul psihologiei copilului și al didacticei. El întreține o atmosferă de plină libertate intelectuală, pentru studierea și discutarea problemelor actuale relative la școală și la copil. Învățământul se face numai sub

formă de conferințe practice (de seminar), elevii lucrând sub direcțiunea profesorilor.

D-l Claparède organizează deseori excursiuni cu elevii institutului în scop igienic și pentru a profita de intimitatea ce se naște în asemenea împrejurare, așa încât să poată cunoaște și să se poată interesa de fiecare elev în parte. Anul acesta institutul e urmat de mai multe românce, printre cari d-ra Maria Dobra, institutoare din Brăila, a obținut diploma de absolvire.

Învățământul particular e foarte prosper în Geneva, bucurându-se de un regim de mare libertate și de o atmosferă morală cât se poate de prielnică, precum și de concursul numeroșilor străini, cari le urmează. În legea instrucțiunii nu se află decât 2 articole ¹⁾ cu privire la învățământul privat, articole care proclamă libertatea învățământului sub rezerva ordinii publice, a bunelor moravuri și a igienei, precum și dreptul Statului de a se asigura de seriozitatea școalelor particulare, cari predau învățământul obligatoriu.

1) „Art. 13.—Libertatea învățământului este garantată tuturor Elvețienilor sub rezerva dispozițiilor prescrise de legi în interesul ordinii publice, a bunelor moravuri și a igienei.

„Străinii nu pot predă decât după ce vor fi obținut o autorizație a Consiliului de Stat. Această autorizație, totdeauna revocabilă, se obține în urma unui examen sau la prezentarea unei diplome recunoscute ca suficientă; un regulament fixează condițiile acestui examen.

„Art. 14.—Departamentul se asigură tot timpul, prin inspecțiuni și prin examene semestriale făcute în fața inspectorilor, că școalele particulare, care dau instrucția obligatorie, se conformează programului prevăzut de art. 8 din prezenta lege.

„În cazul când, în urma a două examene semestriale și consecutive, Consiliul de Stat a recunoscut că instrucția dată într-o școală este vădit insuficientă, părinții sau tutorii copiilor sunt preveniți să-i trimeată în alte școale. Dacă dânsii refuză, Departamentul procedează conform art. 11.”

Adaug însăși că Geneva posedă în serviciul instrucțiunii superioare numeroase laboratorii, biblioteci, muzeu de artă și de istorie, muzeu de istorie naturală, muzeu cartografic, epigrafic, muzeul Ariana, muzeul Rath, muzeul școlii de ceasornicărie, Ate-neul cuprinzând o expoziție permanentă de picturi, muzeu etnografic, colecțiuni de modele pentru artele industriale, conservatorul botanic, etc.

Mai presus de toate, Geneva se bucură de un mediu moral cât se poate de prielnic studiilor și cercetărilor științifice: profesorii universitari sunt exclusiv devotați carierei lor științifice și didactice, casa și familia lor, foarte modestă adesea, e deschisă totdeauna studenților, aceștia găsesc în totdeauna sfaturi și îndemnuri la profesorii lor, la universitate se găsește o sală cu jurnale pentru a dispensa pe studenți să frecventeze cafeneaua, există un mic fond de împrumut, pentru a-i ajuta în cazurile binecuvântate, în sfârșit există și funcționează un „comitet de patronaj a studenților străini în Geneva” având de obiect să recomande acestora familiile unde pot fi găzduiți (dându-li-se și masa), să-i îndrumeze asupra studiilor ce vor să facă, să ajute pe cei ce nu cunosc îndeajuns limba franceză, ș. a.

Dacă mai considerăm că Geneva e situată într'o poziție pitorească, pe lacul Lemman și 'n apropierea munților, că posedă teatre și concerte, că e un centru de excursiuni, ne explicăm de ce universitatea și școlile superioare din acest oraș sunt populate în majoritate de străini, înțelegem de ce patria lui Rousseau a ajuns unul din centrele cele mai însemnate de instrucție, o metropolă a culturii ¹⁾.

1) Extras din „Revista generală a învățământului”. Anul X, No. 4, Noembrie 1914.

IDEALUL NEAMULUI

I. Ridicarea țărânilor române

Furtuna din Balcani a trezit conștiința neamului în sufletele românești de elită, care îngrijorate se 'n-treabă despre datoria noastră cea mare și sfântă din ziua de azi. Suntem la o răspântie a istoriei Românilor. Trebuie să luăm bine aminte, căci evenimentele nu se repetă niciodată în viața unui popor, un prilej pierdut e pierdut pentru totdeauna și o greșală făcută nu știu dacă se mai poate îndrepta vreodată.

Nu-mi propun să discut care trebuie să fie atitudinea României în actualele împrejurări, tocmai fiindcă chestiunea aceasta preocupă acum pe mulți, dintre cari unii sunt mai competenți decât mine, fiind mai bine informați și având o îndelungată experiență la cârma Statului. Profit însă de trezirea conștiinței noastre naționale pentru a atrage luarea aminte asupra chestiunii de căpetenie a neamului nostru, chestiune vitală, care condiționează realizarea idealului românesc; chestiune care trebuie să ne preocupe neînterupt: ridicarea țărânilor noastre.

Inginerul, când voește să clădească o casă înaltă, îi face temelii adânci. Nu s'a pomenit până acuma vreun inginer, care să dorească să ridice o clădire cât mai înaltă, fără să se preocupe înaintea de toate de temelia trebuincioasă unei asemenea opere. Dar se găsesc, din nenorocire, oameni politici, cari visează

unirea tuturor Românilor, fără să se gândească cum s'ar putea împlini acest vis cu niște țărani flămânzi și neștiutori !

Căci marea majoritate a Românilor o formează țărani. Ei sunt numărul, ei sunt puterea. Visurile neamului trebuie să se producă în cât mai multe capete și să dispună de cât mai multe brațe vânjoase, ca să se poată înfăptui. Cea mai mare parte din soldați sunt țărani. Dacă voim ca ei să fie sănătoși, viguroși și rezistenți, trebuie să îngrijim de starea sanitară a întregii populațiuni dela sate și să facem toate jertfele pentru a-i îmbunătăți starea economică. Niște soldați buni, trebuie să mai aibă suflet ostășesc, să fie conștienți de rolul lor și aprinși de dragoste pentru țara și neamul căruia aparțin. Victoria pe câmpul de războiu se dobândește nu numai cu munițiuni, nu numai cu putere de rezistență fizică, dar și cu putere de rezistență morală, cu avânt, cu *suflet*. Acest suflet trebuie să fie pregătit din școale, — a căror înmulțire la sate e indispensabilă — și desăvârșit în căzărmi.

Nu numai pentru unirea tuturor Românilor, dar și pentru siguranța Statului nostru, pentru contribuirea noastră la viața intelectuală a omenirii, ridicarea țărănimii se impune.

E șubredă viața poporului, care se reazămă pe o clasă restrânsă. În toate istoriile, pe cari le-am citit, se explică împărțirea Poloniei din cauza halului în care ajunsese nobilimea poloneză. Dar s'ar fi gândit oare vecinii Poloniei s'o împartă, dacă ar fi știut că au de a face cu milioane de oameni conștienți de drepturile lor pe pământ, având voința să trăiască și să moară polonezi ?

Astăzi chiar avem o pildă mare și frumoasă. Populația Germaniei a întrecut cu mult pe cea franceză

și cu toate silințele Franței, puterea ei militară, cel puțin numerică, se resimte din cauza acestei schimbări. Cu toate acestea națiunea franceză, în hotarele patriei sale de acum, e o națiune sigură de existența ei, având în cel mai înalt grad dezvoltate conștiința națională și simțul libertăților publice. Sunt Francezi cari au renunțat „la revanșă”, cari nu vor reluarea Alsaciei-Lorena cu prețul unui războiu; dar nu cred să existe nici unul, în tot cazul nu cunosc vreunul, care să nu lupte de bunăvoie pentru a respinge orice dominațiune străină. Intr'un discurs recent d. Lavissee spunea: avem o vecină puternică și care, mândră de puterea ei, ne privește amenințător; Franța nu amenință pe nimeni, dar nici nu se teme de nimeni.

În cele cinci milioane și mai bine de țărani români dorm energiile ascunse ale naturei, se găsește comoara, rezerva de viață a neamului. Cine știe câte predispozițiuni și aptitudini fericite se pierd din cauza lipsei de cultură! Școala trezește și pune în valoare însușirile înăscute ale copilului, după cum agricultura valorifică pământul. Să nu ne dăm îndărăt dela nici o jertfă pentru a răspândi cât mai mult lumina la sate, pentru a descoperi pe toți copiii talentați și a forma din ei pionieri ai culturii românești, pentru a face din ceilalți niște țărani conștienți de drepturile și datoriile lor în Stat și capabili de a trăi o viață mai omenească.

Afară de aceste considerațiuni, dezvoltarea economică a țării și mai presus de toate sfânta dreptate ar trebui să mențină chestiunea țărănească la ordinea zilei ca preocupare de căpetenie a bărbaților noștri de Stat și a oamenilor de bine din țara noastră.

În vârtejul patimelor din trista primăvară a lui 1907 conștiința celor mai adormiți sau mai rutinați

dintre conducătorii Statului nostru s'a trezit însfârșit și a recunoscut că țărani nștri au dreptate și că „ceva” trebuie să se facă pentru dânșii. Dar potolindu-se răscoala, pare că s'a potolit în spiritele multora și preocuparea măsurilor necesare pentru a o preveni pe viitor.

Deaceea, acum când dragostea noastră de neam, aprinsă de focul izbucnit în Balcani, riscă să se consume în ambițiuni deșarte, mă simt dator să reamintesc chestiunea uitată a neamului — ridicarea economică și culturală a țărănimei române — care este o cheazășie pentru existența Statului român și o condiție indispensabilă pentru întregirea neamului românesc și participarea lui cât mai activă la propășirea omenirii ¹⁾.

1) Extras din „Universul” No. 296 cu data 27 Octombrie 1912.

MANIA LEGIFERĂRII

Noi, Românii, avem un mare păcat. Vom fi având, poate, mai multe, dar acum mă gândesc numai la păcatul de a crede în a-tot-puternicia legiferării. Nu cunoșc țară, unde să se consume proporțional atâta activitate... legislativă și reglementatoare, unde legile să se prefacă mai repede! Și doar lege înseamnă stabilitate, statornicie, orânduială trainică...

Vor fi desigur și alte îndemnuri, cari produc înfrigurata activitate legiuitoare dela noi: ambiția unui ministru de a lăsa „urme” de trecerea lui pe la un departament, concepțiile lui personale, mai știu eu ce?—dar toate îndemnurile cinstite presupun în fond credința în puterea legii. Crede legiuitorul nostru că e destul să schimbe o lege, pentru ca să schimbe o stare de lucruri existentă, pentru ca a doua zi după promulgarea legii să se înfăptuiască visul său de regenerare! Iși închipuie că societatea omenească e ca o pastă moale, căreia tiparul, ce se fabrică în Cameră și Senat, îi poate da orice formă! Ce-ar fi astăzi națiunile, dacă s'ar fi putut preface după voința conducătorilor...

O națiune însă nu e o simplă adunătură de oameni întâmplătoare. Chiar așa de ar fi, încă nu i s'ar putea imprimă o direcție nouă de activitate, fără a ține seamă de constituția sufletească a indivizilor ce o compun. Nici dintr'o bucată de lemn nu poți face

altceva decât ce-ți îngăduie natura lemnului. Un popor este o vietate cu un suflet colectiv, având o concepție despre viață și lume, având o anumită mentalitate, un anumit fel de a reacționa, anumite tradiții, moravuri : într'un cuvânt un labirint viu.

— Atunci, să ne încrucișăm brațele, lăsând poporul să-și urmeze instinctiv calea?

Nu poate fi vorba de așa ceva. Legea, adică orânduiala, e indispensabilă existenței oricărui Stat. „Legile sunt temelia Statului”, după cum spuneă înțeleptul Socrat. Nu mai știu care trib sălbatec cade într'o complectă anarhie la moartea șefului : indivizii se pradă, se măcelăresc între dânșii până ce se impune un alt șef. Pentru dânșii moartea șefului înseamnă peirea legii, căci legea e întrupată în voința șefului, care încarnează cerințele vitale ale tribului. Șeful unui alt trib, la urcarea lui pe tron (sau cum voiți să spuneți) permite timp de trei zile orice faptă supușilor săi. Aceștia se conving astfel pe deplin cătă trebuință au de autoritatea șefului, căt de folositor e să-i dea cu toții ascultarea. Și nu putem tăgădui că sălbatecii n'ar avea nevoie de asemenea demonstrație experimentală, când ne gândim că noi până la Februarie 1907 nici nu bănuiam măcar căt de binecuvântată e ordinea în Stat, ce mare preț are siguranța persoanei și averii noastre.

Legile sunt indispensabile existenței unui Stat. Legile sunt folositoare sau mai exact vorbind, pot fi de folos propășirii unui popor. Căci legea are oarecare putere determinantă și dacă e aplicată cu strășnicie și dacă trăește mai mult timp, atunci mai are și o putere educativă. Dar, dacă analizăm în ce constă puterea legii, găsim următorii factori mai însemnați : sancțiunea, respectul, imitațiunea, cunoașterea legii, deprinderea de a i se conformă. Prin urmare, pentru

ca o lege să dea roade, trebuie să trăiască cât mai mult timp; pentru ca legile, în genere, să aibă o putere cât mai mare, e necesar să fie cât mai durabile.

Mai întâiu schimbarea prea deasă a unei legi produce o confuziune, o zăpăceală, încât nu numai publicul, dar nici autoritatea chemată s'o aplice, n'o cunoaște. Și, doamne! ce fel se mai aplică o lege atunci când în grabă, la nevoie, o cauți în *Monitorul Oficial*!

Apoi schimbarea prea deasă a legilor produce neîncredere, nesiguranță; slăbește autoritatea lor și respectul de care au neapărată trebuință. Ce influență educatoare să aibă o lege... efemeră? Ce fel de exemplu dă Statul când își schimbă așa des poruncile, rânduiala? — Un exemplu tot atât de rău, ca al părinților, care dau în fiecare zi alte sfaturi copiilor.

După cum dar părintele nu trebuie să dea sfaturi după dispoziție — eram să zic după toane — nici pentru comoditatea lui, tot astfel omul de Stat când legiferează, trebuie să aibă, nu o atitudine sentimentală, ci o atitudine rațională, pe cât posibil obiectivă, științifică. Trebuie să se înteneieze pe o cunoaștere cât mai exactă a realității, pe care vrea s'o modifice, căci în lumea socială, ca și 'n lumea fizică, atâta poți, cât știi.

Ridicându-mă împotriva maniei de a legifera, nu mă gândesc cătuși de puțin la vreun proiect de lege actual. Camerele de astăzi nu legiferează mai mult decât cele precedente. Răul e vechiu: a prins rădăcină încă dela 1864. Și e un cusur pe care-l împărtășese toate popoarele neo-latine. Am scris în câteva rânduri în acest sens. Destul să amintesc articolul „Patologie socială”, apărut în „Vieța nouă” și reprodus în Biblioteca pentru toți No. 559.

Mă repet însă, pentru că răul dăinuește și pentru că

am convingerea adâncă că propășirea poporului nostru atârnă mai puțin de îmbunătățirea legilor existente, cât de aplicarea lor cât mai cinstită și mai riguroasă.

Această „Plevnă internă” nu se poate cuceri decât menținând cât mai mult timp posibil legile actuale, dispunând de nouă mâini de fier, care treptat dela funcționarii cei mari la cei mici să inspire respectul legilor și în sfârșit făcând educația publicului, ca să devie cât mai conștient și cât mai gelos de drepturile și datoriile sale.

Iată de ce stăruesc de atâția ani să ne orientăm toată atențiunea, să ne întrebuițăm toate puterile pentru a face educația poporului nu numai în școală, dar și în biserică, în armată, în judecătorie, în toate administrațiile și instituțiile publice, precum și în presă.

Avem de prefăcut sufletele, mai mult decât legile ¹⁾.

1) Extras din „Universul” No. 52 cu data 23 Februarie 1912

REFORMA MORALĂ

După evenimentele externe, din care țara noastră a ieșit mărită ca întindere și mai ales ca prestigiu, eră firesc ca preocuparea nevoilor interne să reapară în lumina conștiinței publice și să se afirme cu mai multă tărie încă.

Admirabila demonstrație militară de peste Dunăre, graba și entuziasmul uimitor cu care s'a făcut mobilizarea ne-au sporit încrederea în noi înșine, ne-au întărit nădejtile în steaua neamului românesc și au dovedit încă odată cu prisosință celor mai sceptici că avem cel puțin *o armată, o administrație a căilor ferate și o țărănime vrednică de toată dragostea noastră.*

Eră în primul războiu balcanic, în epoca glorioasă a Bulgariei, când eroismul și virtuțile bulgărești se trâmbițau în toată presa europeană, iar țara noastră desconsiderată și chiar batjocorită de ziare englezești de mâna întâia, pentru că ceruse în mod civilizată, pașnic, nu „o compensație” (termen nenorocit, care nu cred să fi fost oficial întrebuintat), dar o asigurare a fruntăriei noastre dobrogene, lipsită de apărare. În țara noastră pe atunci: nedumerire, șovăială, teamă de o complicație cu o mare putere și poate chiar întru câtva simțământul că nu eram destul de pregătiți. Un prieten mai în etate ca mine, care a trăit, văzut și pățimit multe, îmi spunea într'o zi: „tare mi-e teamă că nici armata noastră nu-i mai bună decât

celelalte instituțiuni ! Gândește-te : oameni luați din aceeaș țară și trăind în acelaș mediu !"

Din fericire, teama prietenului meu nu eră întemeiată. Armata a fost la înălțimea chemărei sale, căci e compusă în cea mai mare parte din săteni și condusă de români, ajunși în această funcțiune printr'un sistem de recrutare și de înaintare mai bun decât cel adoptat și mai cu seamă practicat în funcțiunile civile. Se vor fi făcând hatâruri și la admiterea sau promovarea în școlile militare, la înaintarea în erarhia ofițerească, dar cred că sunt mai rare și în orice caz mai puțin grave decât în instituțiunile civile, unde adesea se fac numiri și înaintări nu numai cu disprețul celei mai evidente dreptăți, dar cu sfidarea textului precis al legii.

Afară de aceasta, în oștire domnește spiritul disciplinei, există un control serios al muncii fiecărui ofițer și un indemn puternic pentru fiecare de a munci, știindu-se că în genere prin muncă se poate obține mai repede înaintarea. Și toate acestea din cauză că oștirea e ferită de plaga politicianismului.

Contra-probă : instituțiunile civile funcționează cu atât mai bine cu cât în recrutarea și avansarea personalului se apropie în practică mai mult de sistemul militar. Administrația cea mai expusă fluctuațiunilor politice e cea mai rea.

Iată de ce scoaterea cu desăvârșire a politicei din administrație va fi un puternic mijloc de „asanare a moravurilor” și cei ce vor înfăptui această schimbare, cei ce vor lua „Plevna internă”, vor binemerită dela națiune ca și învingătorii lui Osman-Pașa.

La acest rezultat va ajunge întru câțva contopirea actualelor colegii electorale într'un colegiu unic. Sporindu-se numărul votanților se va scădea proporțional însemnătatea fiecăruia, așa încât va fi cu neputință

și de altfel inutil ca să se mai solicite votul cuiva pe baza interesului său personal.

Dar nici colegiul unic, nici chiar colegiul universal nu poate prin simplul său mecanism să distrugă politicianismul. În aceste sisteme electorale politicienii vor îmbrățișa și speculă cauze de un ordin ceva mai general, care nu se identifică însă cu binele țării; așa de pildă, vor speculă interesele unei anumite categorii de cetățeni sau interesele particulare ale unei localități.

Pentru ca politicianismul să dispară din țara noastră, trebuie ca bărbații noștri de Stat, oamenii politici, în nobila accepțiune a cuvântului, să renunțe, *cu jertfa momentană a popularității lor*, de a face politicianism și de a sprijini pe electorii politicieni; să-și dea toată osteneala atât la guvern cât și în opoziție pentru a face *educația cetățenească a poporului*, trezindu-i conștiința interesului public și procurându-i mijloacele de a cunoaște și judecă chestiunile publice dela ordinea zilei.

Ajung astfel și pe această cale la încheierea trasă din alte articole precedente, că ori câtă valoare ar avea reformele anunțate, această valoare atârână de modul lor de *aplicare*, adică de capacitatea și moralitatea oamenilor cari le vor aplica. Iată de ce paralel cu aceste reforme legislative, trebuie să urmărim reforma de *căpetenie, reforma morală*.

Evident că oamenii se schimbă mai greu decât legile. Și nu-mi fac iluzia că reforma noastră morală ar putea fi săvârșită de un partid sau de o generație. Dar oamenii de elită din fiecare generație sunt datori, în loc de a se conforma moravurilor politice ale timpului lor, pentru a-și satisface vanitatea sau chiar a ajunge mai repede în stare de a fi folositori țării—

să lupte din răputeri pentru îndreptarea acestor moravuri, dând cel puțin ei însăși pilda cea bună.

Exemplul bun dat de cei din fruntea treburilor publice este unul din mijloacele cele mai puternice pentru îndreptarea moravurilor politicianiste, pentru marea reformă morală de care avem nevoie 1).

1) Extras din „Dimineața” No. 3506 cu data 5 Decembrie 1913.

ȘTIINȚA ȘI RELIGIA

Preoți-funcționari și preoți-apostoli

D-l Constantin Dissescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, într'un discurs admirabil ținut cu prilejul punerii pietrei fundamentale a localului de seminar din R.-Vâlcea, a ridicat două chestiuni extrem de importante — una mai mult de interes teoretic, alta care privește viitorul însuș al neamului românesc — chestiunea raportului dintre știință și religie, chestiunea pregătirii seminariștilor, astfel ca să ne dea preoți-apostoli, nu preoți-funcționari.

Intr'o conferință, pe care am ținut-o anul acesta la Societatea studenților în litere din București (publicată în broșură sub titlul „*Criza morală*”) arătam că domeniul științei e cu totul deosebit de acel al religiei și că fiecare din ele are deplină și suverană autoritate în cercul ei de competență. Religia — toate religiile dar nu în acelaș grad bineînțeles — religia a fost necontestat un puternic factor de civilizație și de cultură; dar când o religie a început să fie cu-tropitoare, când a început să se amestece în funcțiuni sociale, unde n'are ce căută, când de pildă s'a amestecat în guvernul Statului sau în cercetările savanților, atunci a devenit o forță tiranică, păgubitoare. Tot astfel știința inductivă, foarte legitimă și foarte folositoare când caută să descopere legile fenomenelor, încetează de a mai fi așa, atunci când pretinde

că este singura cunoștință serioasă, când pretinde să cârmuiască ea singură viața omului. Credința legitimă în puterea științei devine atunci o superstiție științifică. Și fiindcă se consideră ca iluzorie, ca neserioasă orice cunoștință afară de datele științei pozitive, — și de oarece știința pozitivă n'a îmbrățișat decât o infimă parte din nesfârșit de bogata realitate, se tăgăduiește sau nu se ține seamă de tot ce depășește știința pozitivă, sărăcindu-se astfel sufletul omenesc.

Știința nu poate răspunde unor probleme imperioase ale sufletului nostru și ale conduitei noastre. Cine taxează aceste probleme drept năluciri, iar faptele noastre nejustificate de știință drept naivități — acela nu-i pătruns de spiritul științific, fiindcă nu cunoaște valoarea și marginele științei. Știința nu poate împrumuta autoritatea sa generalizațiilor pripite, care invoacă unele date științifice. Știința nu trebuie să excludă alte metode de investigațiune decât cele întrebuintate acum, căci știința de azi nu este știința desăvârșită, complectă — și realitățile sufletești nu pot fi studiate întocmai ca fenomenele numite externe.

În sfârșit, după cum observă foarte bine Brunetière, știința și religia neavând acelaș obiect, nici netinzând la acelaș scop, nu poate fi între ele o comună măsură. E bine să fim cu toții lămurii că nu poate exista conflict între „știință” și „religie”, că prin urmare cei credincioși nu trebuie să se neliniștească de vreun astfel de conflict, nici n'au nevoie să-și dea osteneala de a „împăcă” știința cu religia: credința se propovăduiește, nu se demonstrează.

*

Dacă n'ar fi decât această considerațiune, încă aș

aplaudă părerea d-lui ministru Dissescu că în seminarii știința trebuiește cu totul subordonată credinței — sau după cum se exprimă d-sa frumos: „Doresc ca învățătura bisericească să fie pentru seminarist. baza, călăuza și scopul culturii lui, iar cea lumească să-i servească numai de popas prin care să-și aducă aminte că e încă pe pământ”.

Dar mai este un motiv care pledează în acelaș sens. Seminarul — ca și școala normală — trebuie să fie înainte de toate un institut de educație, — unde să se predea nici vorbă cunoștințele necesare — dar unde preocuparea de căpetenie să fie de a formă: suflete, caractere.

Preotul și învățătorul nu poate fi considerat ca orice alt slujbaș al Statului, dela care ne mulțumim să-și facă datoria; ei trebuie să-și facă mai mult decât „datoria” — trebuie să fie apostoli. Nu-i de ajuns ca preotul și învățătorul să vină regulat la slujbă, mai trebuie să slujească cu deplină credință, să-și închine tot timpul, toată energia, toată inima și tot sufletul lor menirii pe care o au; trebuie să se devoteze, să se jertfească, să fie apostoli.

Intr'un alt articol, publicat în „Universul” acum câțivă ani, arătam că e drept, bine și necesar ca și Statul să se jertfească măbind lefurile preotului și învățătorului. S'ar putea atunci atrage mai multe elemente de valoare și s'ar putea pretinde acestor funcționari să nu mai aibă nici o altă ocupație în afară de nobila lor menire.

Preotul trebuie să fie un exemplu viu de credință; învățătorul, un exemplu viu de educație. Puterea exemplului este nespūs de mare, mai cu seamă asupra copilului și omului puțin instruit. *Cât de repede s'ar ridică țărănimea noastră, dacă preotul și învățătorul, neavând nici un prilej de conflict cu sătenii*

și câștigând pe deplin încrederea lor, ar deveni sfătuitorii satului!

După părerea mea — și desigur vor fi mulți de aceeaș părere — oricâtă însemnătate ar avea reforma electorală și agrară (eu unul nu mă îndoiesc de bunățatea mai ales a celei din urmă reforme) ridicarea culturală și economică a poporului nostru, este o chestiune mai ales de *reformă morală*. Și nu văd factori mai potriviți pentru asemenea reformă decât învățătorul și preotul. De aceea cred că oricât de mari sacrificii ar face Statul pentru seminarii și școli normale — pentru preoțime și învățătorime — în realitate vor fi bani dați, nu cu dobândă, ci cu camătă mare.

Dar de unde oameni pentru asemenea apostolat?

Asemenea oameni se găsesc puțini, astăzi.

Dar nici de aceștia nu ne folosim — pe unii lăsându-i să se prăpădească în lupta cu sărăcia — pe alții lăsându-i să apuce alte profesii. Dacă i-am încurajat, mâine ar fi legiune ¹⁾.

1) Extras din „Universul” No. 284, cu data 15 Octombrie 1913.

O INIȚIATIVĂ LAUDABILĂ

Asociațiunea generală a membrilor corpului didactic
primar român.

Câțiva oameni de bine văzând slabele rezultate, pe cari le dau deosebitele societăți ale institutorilor sau învățătorilor și simțind necesitatea să ajute pe acești harnici pionieri ai culturii românești, au luat frumoasa inițiativă de a contopi diversele societăți învățătoresți într'o „Asociație generală a membrilor corpului didactic primar român” și a face un apel călduros către toți institutorii și învățătorii din țară, să se înscrie în Asociație, pentru ca, *cu forțe unite* să ajute pe cei cari s'ar afla în suferință și să facă ca toți să-și poată îndeplini cât mai bine rolul măreț ce li s'a încredințat pentru propășirea țării și neamului românesc. Ajutor material pentru cei în suferință, sprijin moral pentru toți : iată în două cuvinte, ceea ce își propune să înfăptuiască noua Asociație.

Că se simte nevoia unui asemenea ajutor, a unui asemenea sprijin—nu încapă discuție ; că o Asociație ar putea satisface într'o largă măsură această nevoie, e tot așa de sigur, dacă conducătorii ei (după cum nădăjduiesc) vor fi la înălțimea nobilei inițiative pe care au luat-o și dacă toți, absolut toți institutorii și învățătorii își vor da mâna cu încredere și cu hotărâre în acest scop.

În apelul lansat de comitet (publicat în „Universul”

din 24 Noemvrie a. c.) se arată programul de *asistență mutuală* și de *activitate culturală*, pe care-l urmărește Asociația. Mă voiu opri o clipă asupra părții a doua a programului. Asociația își propune să înființeze o *Casă de editură*, grație căreia cred că va putea să ofere membrilor ei, în cost, toate operele pedagogice a căror cunoaștere le este indispensabilă și să editeze cărțile didactice primare pentru a obține în folosul învățătorimii câștigul destul de însemnat, pe care acum îi realizează diverși negustori. Apoi cu puteri unite s'ar întreține o revistă a învățământului primar care, înlocuind actualele reviste fără de vlagă, să răspundă pe deplin menirei sale.

Este într'adevăr nevoie de un organ prin care institutorii și învățătorii să-și comunice izbânzile și înfrângerile, iluziile și decepțiile, încercările lor pedagogice și greutățile de cari s'au isbit, observațiile pe cari le-au făcut, ipotezele și metodele pe cari aceste observațiuni și încercări le-au sugerat. Este neapărată nevoie de un organ, care să țină pe institutori și învățători în curent cu progresele pedagogiei din străinătate, întru cât foarte puțini își pot procura toate cărțile și revistele vrednice de a fi cunoscute și dispun de timp să le citească pe toate. Revista învățământului primar ar avea de obiect să semnaleze și să rezumeze tot ce s'a publicat mai de seamă în țară și în străinătate cu privire la învățământ și educație; ea ar răspunde necesității firești pe care o simt învățătorii-apostoli de a comunica ideile, cari le sunt scumpe, de a stă de vorbă cu cei cari se 'nchină aceleiaș stele.

Au trecut multe veacuri de când înțelepciunea omească, întrupată în Brahma, a observat că „trei inși, ajutându-se unul pe altul, fac cât șase”. Ceeace n'a izbutit să înfăptuiască fiecare în parte din socie-

tățile învățătoresți, din cauză că nu-și întindeau mâna — ba chiar uneori se stinghereau una pe alta — vor înfăptui cu siguranță laolaltă, contopindu-se în „Asociația generală a membrilor corpului didactic primar român”.

Ca membru al corpului didactic în genere și întru cât mi-am închinat o parte din munca mea în serviciul învățătorimei noastre, fie-mi îngăduit să mă asociez la nobilul apel pentru înjghebarea Asociației și să-i urez din toată inima să îndeplinească frumosul program, pe care-l urmărește ¹⁾.

¹⁾ Extras din „Universul” ediția de provincie cu data de 6 Decembrie 1915.

ROLUL SOCIAL AL STUDENȚIMEI

Nu pot ști exact cum eră studențimea românească mai de mult. Din câte am citit și din câte am auzit însă — chiar ținând seamă de mirajul perspectivei în timp — am cuvinte să cred că eră mai entuziastă decât studențimea noastră de astăzi. Faptul acesta ar merita să fie cercetat și explicat, căci în afară de însemnătatea lui proprie are și valoarea unui simptom al întregului nostru organism social. Deși ritmul sângelui la un moment dat este același în toate arterele unui corp, medicul cercetează de preferință pulsul. Tinerimea, în special cea universitară, nu-i oare pulsul conștiinței naționale, al aspirațiilor și entuziasmului unui popor? Slăbirea acestui puls, dacă se constată sigur, să nu fie oare un motiv de îngrijorare pentru toți?

Probabil că este și o cauză particulară, care a contribuit la „cumințenia” studențimei de acum. Prea e sleită de nevoile existenței; prea e înfrigurată de grija zilei de mâine. Studenții dela științi și litere se frământă la gândul că nu mai sunt catedre în învățământul secundar; cei dela drept și medicină își șoptesc cu îngrijorare că tinerii avocați și medici nu găsesc clienți. Dar aproape toată lumea e cuprinsă de grija existenței și cu toate acestea într’o țară democratică cu toții trebuie să se intereseze, în măsura puterilor fiecăruia, de nevoile societății; cu toții.

trebuie să hrănească idealul național. Într'o democrație plină de viață, seara după oboselile ceasurilor de trudă sau la masă între două îmbucături, lucrătorul citește cu patimă ziarul — nu pentru a-și satisface o curiozitate oarecare, ci pentru a urmări chestiunile privitoare la țara lui.

Negreșit că entuziasmul n'are nevoie de manifestațiuni gălăgioase, turbulente : dar, ca orice forță expansivă, când există, se manifestă prin însăș natura lui, într'un fel oarecare, oricât de liniștit ar fi. Și prilejul n'a lipsit în ultimii ani pentru manifestarea entuziasmului nostru național. Mai ales acum, când lângă noi se afirmă plin de vitejie și de mândrie un popor tânăr, ce nutrește aspirațiuni potrivnice României.

Admit, susțin chiar ca studentul să se ocupe de știință înainte de toate, să se preocupe serios de pregătirea carierei lui ; dar ar fi trist de admis ca această preocupare să epuizeze toate energiile tinerimei, să sece expansiunea, devotamentul, generozitatea, avântul ce în mod firesc se află în această epocă a vieței omenești. Admit, susțin chiar ca studentul să se fe-rească de a face politică ; dar îi stă deschis un câmp nesfârșit de activitate socială și națională, unde nu riscă să întâlnească pe politiciani, nici chiar pe oamenii politici.

Poporul românesc din regatul liber suferă de un mare rău, pe care nu trebuie să-l mai ascundem : în majoritatea lui lipsește sau e prea slab idealul național. „Clasa de sus” se hrănește cu o cultură străină (acea franceză), iar mulțimea e lipsită aproape de orice cultură. Ce neprețuit bine ar putea face în direcția aceasta studenții, feciori de săteni ? Intorcându-se la căminurile lor în timpul celor trei vacanții să caute să se întâlnească cu foștii camarazi din școala primară,

să cheme la șezători pe toți ai satului, să se ducă apoi și prin satele vecine, căci multe lucruri frumoase și vrednice au de spus !

Cei cari au în inima lor un colț închinat drapelului tricolor — și cu toții avem desigur această dragoste — să nu mai prăpădim un singur moment, să ne punem umăr la umăr pentru îndeplinirea *concentrării naționale*. Destul suntem divizați de patimile politice, pentru ca să nu mai stăm nepăsători față de prăpastia ce se deschide între clasa de sus și popor ! *Să lucrăm din răspuțeri la naționalizarea culturii unora și la ridicarea culturii celorlalți.*

Prin concentrare națională nu înțeleg suprimarea claselor sociale, ci armonizarea lor. O societate nu poate fi prosperă, un organism nu poate fi sănătos când organele nu funcționează armonic. Fabula stomacului și a membrilor. Studenții universităților noastre, aparținând prin naștere tuturor claselor sociale, au o mare menire : să răspândească cultura la cei ce n'au avut norocul să se bucure de instrucțiune și să inspire dragoste pentru cultura națională înstreinaților de neam.

Ar mai fi o propunere de făcut, care cere însă nu numai bunăvoință, tragere de inimă, dar eroism. Studenții dela orașe, în special fiii marilor proprietari și mai cu seamă cei ce studiază în streinăătate să petreacă vacanța în mijlocul plugarilor noștri. Vor învăța astfel multe lucruri și vor putea face un neprețuit bine. Vor cunoaște poporul, cunoscându-l, îl vor iubi, cunoscându-l și iubindu-l își vor putea îndeplini conștiințios sarcina care incumbă clasei conducătoare ¹⁾.

1) Extras din „Universul” No. 77 prof. data 20 Martie 1913.

Florescu

PENTRU LUMINAREA POPORULUI

Am asistat și am urmărit cu atenție încordată ședințele domnilor inspectori și revizori ai învățământului primar. Am aflat astfel câteva lucruri nespuse de triste pe lângă cele multe îngrijitoare, pe care le cunoaștem cu toții. Dar am aflat în acelaș timp că personalul de control al școalelor primare, dacă e de acord în constatările umilitoare pentru națiunea noastră în ce privește starea învățământului popular, e tot așa de unanim în năzuința de a o îndrepta cât mai curând posibil. Faptul că chestiunea îmbunătățirii instrucțiunii elementare s'a discutat anul acesta în parlament, în presă și formează chiar uneori obiectul discuțiilor particulare, mă face să cred că a început să răsară și în conștiința clasei culte grija pentru luminarea poporului, că nu-i departe ceasul când și Statul dar mai ales inițiativa particulară va face cuvenita efortare pentru îndreptarea răului, ce nu mai poate fi tolerat fără a se primejdui cele mai sfinte aspirațiuni ale neamului românesc.

Știm cu toții, dar suntem datori să repetăm — deși cu durerea 'n suflet sau cu sângele urcat în obraz, dacă ne aude vreun strein — știm cu toții că din nenorocire mai mult de jumătate din numărul copiilor în vârstă de școală nu se duc la școală. Nu se duc la școală, nu numai din vina părinților — din cauza ignoranței, mizeriei sau relei voinți a părin-

ților — dar și din cauză că n'avem nici destule școale, nici destui învățători.

Mai este însă o constatare mai puțin cunoscută. Nici chiar cei cât dă Dumnezeu să vie și să încapă în școală, n'o isprăvesc. Numărul absolvenților învățământului primar, raportat chiar la numărul celor intrați în clasa I-a, aș zice că e ridicul, dacă n'ar fi grozav de trist.

În anul școlar 1907—1908 numărul total al absolvenților școalelor rurale a fost 25.730, iar al școalelor urbane 9716. Am disperat pentru viitor, dacă n'am găsi că cu zece ani în urmă, în 1898—1899, au terminat școala primară numai 9798 copii la sate și 8763 la orașe.

Ceeace mai întunecă încă tabloul acesta, dacă e posibil, este faptul că mare parte din absolvenți uită într'atâta puținul ce-au învățat, încât fiind luați în armată, abia citesc regulamentul și cu mare trudă trimet câteva slove celor de-acasă. Un domn revizor școlar a făcut o cercetare curioasă într'un sat: a întrebat din casă în casă dacă au toc și cerneală. Ei bine, n'a găsit aceste umile, dar indispensabile instrumente de cultură, decât acolo unde se aflau școlari!

Ni se impune prin urmare imperios o întreită problemă: Ce să facem ca să dăm învățătura elementară tuturor copiilor în vârstă de școală? — Cum să facem ca toți acești copii sau în tot cazul marea lor majoritate să aprobească învățământul primar? — În sfârșit, prin ce mijloace acești absolvenți ar putea conserva minimul de cunoștințe indispensabile vieții moderne?

Domnul Mihail Popescu, administratorul Casei Școalelor, invitat la ședințele pomenite, a expus activitatea acestei instituțiuni, care a clădit un număr în-

semnat de localuri de școală, le-a înzestrat cu material didactic și întreține toate școlile. D-sa ne-a desfășurat apoi un inimos plan de activitate pentru viitorul apropiat. Din creditul extraordinar de 50.000.000 lei, votat de Parlament, se va întrebuița în fiecare an câte milioane va fi posibil, pentru construcțiunii școlare în ordinea de-preferință următoare : în primul loc se vor repara localurile existente, apoi se va termina cele începute, dar neisprăvite, din cauză că comuna respectivă n'are fonduri, apoi se va complectă clădirile neîncăpătoare, se vor zidi localuri noi acolo unde școala stă în case închiriate sau în clădiri devenite improprie, în ultimul rând se vor clădi localuri de școală în comunele unde nu există încă școală și unde se vor crea posturi de învățători.

Nu trebuie însă să ne facem prea mari iluzii. Din creditul de 50 milioane lei, admițând chiar că va fi repede întrebuițat, dacă scădem suma ce va necesita reparația clădirilor existente, nu se vor putea zidi decât cel mult 2000 de localuri noi — unde încă nu va putea încăpea toată populațiunea școlară.

E nevoie așa dar să facem un apel călduros și stăruitor către proprietarii mari, ca să ajute opera de luminare a poporului, dăruind comunelor fie o sumă de bani, fie terénul necesar sau material de construcție.

Sunt sate unde locuitorii fac cărăușia și salohorul gratuit numai ca să vadă și dâșii un lăcaș de învățătură pentru copiii lor. Nu-mi pot închipui ca proprietarul moșiei respective, în fața acestei străduinți admirabile, înaintea căreia mă descopăr și mă închin, dâșul, om cu dare de mână, să nu facă gestul ce stă în putința lui !

Clădirea numărului trebuitor de localuri de școală nu rezolvă însă problema analfabetismului. Avem ne-

voie și de foarte mulți învățători. Actualele școli normale complete sunt departe de a procura numărul necesar de învățători. Domnul Const. C. Arion, fostul ministru al instrucțiunii, a înființat trei școli normale noi (Constanța, Turnu-Severin și Piatra-Neamț) care însă nu vor da absolvenți decât peste câțiva ani și de altfel chiar și atunci nu se vor împlini toate posturile de învățători.

Ca măsură excepțională, în acest scop, aș propune să se studieze chestiunea, dacă nu s'ar putea recruta învățători dintre absolvenții de gimnaziu, care ar urma un an sau doi de pregătire pedagogică pe lângă școlile normale existente.

Despre celelalte două chestiuni anunțate într'un alt articol ¹⁾.

II.

Am arătat în articolul precedent că mai mult de jumătate din numărul copiilor în vârstă de școală nu primesc nici o învățătură, nu se împărtășesc câtuși de puțin din binefacerea culturii moderne, trăiesc cu totul străini de vremea lor, ca și cum s'ar fi născut în mijlocul Africii. Aceasta din multe cauze, dar mai ales din lipsa de localuri și de învățători, adică în ultima analiză din cauza pripei cîrmacilor Statului nostru.

Nu învinovățesc pe nimeni: fac numai constatări și acestea în vederea unor propuneri. Bărbații de Stat din epoca precedentă, făuritorii Unirii și ai Coroanei de oțel, preocupați înainte de toate — cum eră firesc — de organizarea tânărului regat, aprinși

¹⁾ Extras din „Albina” din 9 Iunie 1913. Articol apărut mai întâi în „Universul” No. 138 din 21 Mai același an.

de dorința de a ajunge cât mai repede civilizația din Apus, au mănânat cu înfocare pe orășeni pe calea propășirii neobservând, în fierbințeala lor, că lasă în urmă de tot satele și chiar o bună parte din populația orașelor. Au izbutit astfel să creeze o clasă de intelectuali aproape la nivelul clasei similare din Franța; au izbutit să săvârșească lucrări publice aproape ca în acea țară; într'un cuvânt au izbutit să dea poporului român o poleială destul de strălucitoare de civilizație, dar miezul țării — poporul — prea puțin s'a dezvoltat.

Nu știu sigur, dar bănuiesc că nicăieri în lume numărul absolvenților școalei primare, raportat la numărul absolvenților liceului și la numărul licențiatilor, nu e așa de mic ca în țara noastră. Ajung astfel la o altă constatare, ma tristă încă, anume, că nici măcar copiii, care se înscriu în școala primară, n'o isprăvesc, cea mai mare parte din ei alegându-se, cum dă Dumnezeu, cu scrisul și cititul!

De data aceasta nu fac simple presupuneri: am înaintea ochilor date oficiale. Să iau la întâmplare câteva cifre, după rapoartele domnilor revizori școlari pe anul 1911—1912. *În județul Putna* în orașe populația școlară după recensământ a fost: 1660 băieți și 1599 fete, total 3259; înscriși la începutul anului școlar 1356 băieți și 1269 fete, total 2625; au urmat regulat 1038 băieți și 947 fete, total 1985; au absolvit cursul primar 175 băieți și 147 fete, total 322, *adică 10 la sută din populația școlară*. În sate populația școlară a fost 10.239 băieți și 9632 fete, total 19.871; înscriși 8013 băieți și 5374 fete, total 13.387; absolvenți 730 băieți și 268 fete, total 998, *adică din 200 școlari înscriși au absolvit învățământul primar numai 15 sau din 100 copii în vârstă de școală au terminat școala primară numai 5*.

Și trebuie să se știe că cifra recensământului copiilor în vârstă de școală e mai mică decât în realitate! Trebuie să se mai știe că în alte județe situația e și mai dureroasă! În satele din Dolj, de pildă: în vârstă de școală 54.754 copii, înscriși 26.977, urmând regulat 18.802, absolvenți 2343, *adică 4 la sută.*

În fața acestui tablou de necrezut, mai poate rămâne cineva indiferent? El ne arată că, dacă nu luăm măsuri urgente, majoritatea poporului nostru va rămâne încă 40—50 de ani fără să știe să citească!

Dacă nu voim să fim aspru judecați de urmașii noștri, trebuie să luăm nu numai măsuri urgente, dar *măsuri eroice, ca și cum ar fi în pericol apărarea națională, căci e în joc viitorul neamului și — cine știe? — poate chiar existența Statului.* Să ne aducem aminte de 1907!

Ca să nu fiu nedrept trebuie să menționez că am avut și avem oameni, cari se îngrijesc de această problemă vitală; am avut chiar un om care a făcut o sfortare admirabilă pentru ridicarea satelor — Spiru Haret. Din nenorocire, sfortarea sa n'a dat toate rezultatele ce merită, din cauză că n'a găsit un mediu destul de prielnic. Iată de ce cred că e bine să dăm alarma prin presă, pentru ca să interesăm pe cât mai mulți la opera de temeinică propășire a poporului nostru.

Ce-i de făcut? Cum să facem ca cel puțin copiii înscriși în școlile primare s'o urmeze regulat și s'o termine? Măsuri mărunte: aplicarea riguroasă a obligativității, percepându-se fără întârziere amenzile școlare și mai ales recurgându-se pe toate căile la convingerea părinților ca să-și dea copiii la școală; ajutorarea copiilor cu desăvârșire săraci, dar silitori; sporirea lefei suplinitorilor și ajutorilor de învăță-

tori. *Măsurile eroice*: clădirea grabnică a localurilor trebuitoare, recrutarea pe cale excepțională a învățătorilor ce lipsesc.

Dacă din creditul de 50 de milioane nu se va întrebuința, (după cum aud) decât 2—3 milioane anual pentru clădirile școlare, n'am făcut mare lucru, căci trebuie să mai ținem seamă de faptul că populația țării sporește cu 15 la mie pe an. Ar trebui să se întrebuințeze această sumă cât mai curând, ceea ce ar prezintă și avantajul că ținându-se licitație deodată pentru un mare număr de clădiri, s'ar obține condițiuni mai bune, prezintându-se antreprenori mai serioși.

Dar, veșnicul refren: „nu sunt parale!” Trebuie să se știe însă că banii împrumutați pentru lumina-rea poporului nu sunt bani pierduți. Anuitățile împrumutului ar putea fi acoperite cu suprimarea sinecurilor din buget și printr'un modest impozit progresiv pe venitul celor cu dare de mână, impozit care ar fi un început de îndreptare a sistemului fiscal de acum, ce nu va mai putea dăinui multă vreme nici în țara noastră.

Vedem cu ochii noștri ce minuni de vitejie și de jertfă face un popor însuflețit de conștiința națională. E în afară de orice îndoială că conștiința națională e un factor de apărare a țării tot așa de însemnat ca pregătirea militară de care dispune. E limpede, în sfârșit, că propășirea unui popor nu-i temeinică, dacă majoritatea lui rămâne prea înapoi, dacă se deschide o prăpastie între înaintași și mulțime.

Să ne aducem aminte de 1907¹⁾.

1) Extras din „Universul” No. 151, cu data 4 Iunie 1913. Articolul apărut și în „Albina” din 23 Iunie 1913.

ȘCOALE ȘI CURSURI PENTRU ADULȚI

Instruirea celor ce n'au trecut deloc prin școala primară sau care n'au terminat-o, e o problemă de cea mai mare însemnătate pentru viitorul țării și al neamului nostru. Avântul cu care flăcăii dela sate mai ales au răspuns în vara aceasta chemărei făcute în jurul drapelului tricolor, avântul acesta mareț va câștiga și mai multă intensitate, în tot cazul mai multă eficacitate, atunci când va avea o direcție pe deplin conștientă, când va fi însuflețit nu numai de firea vitează a Românilui, nu numai de dragostea lui înnăscută pentru pământul strămoșilor, dar și de geniul și aspirațiunile întregului neam românesc. Martoră e istoria că vrednicia unei generațiuni a oricărui popor e în raport cu tăria patriotismului său. Și cultul Patriei nicăeri nu se poate oficia mai bine decât în școală și în armată.

Cât e de primejdioasă starea de ignoranță a mulțimei s'a putut vedea, din nenorocire, în trista primăvară a lui 1907 la lumina sinistră a satelor incendiate. Zvonurile cele mai extraordinare erau primite cu o ușurință de necrezut de către popor, nu numai din cauza stărei sufletești agitate, în care se află, dar și din lipsa celor mai elementare cunoștinți. Efectele acestei lipse se constată de altfel zilnic, de pildă cu prilejul proceselor și 'n genere în raportul săteanului

cu autoritățile. Țăranul român nu cunoaște drepturile și datoriile, pe cari le are în propria sa țară.

Din punct de vedere economic cât folos n'ar aduce chiar o instrucțiune elementară! Poporul, în înțelepciunea sa instinctivă, a observat acest lucru: „omul cu carte are patru ochi” — „ai carte, ai parte; n'ai carte, n'ai parte”. În școalele de adulți s'ar putea predă câte un curs special, după trebuințele localității, în vederea carierei celor ce o frecventează: plugari, ucenici meseriași sau ucenici de prăvălie.

În sfârșit, răspândirea instrucției printre adulți ar putea deșteptă — cine știe? — vreo energie intelectuală de mare preț, care stă ascunsă ca diamantul în argilă. Și un popor mic și tânăr, trebuie să trezească toate energiile sale disponibile. Însă chiar dacă școalele de adulți nu ne-ar da decât știutori să citească, să scrie și să socotească, încă ar contribui la împușinarea numărului rușinos de mare al analfabeților și ar da mai multor cetățeni puțința de a vota direct.

Instruirea adulților e singurul mijloc de a ispăși întru câtva păcatele sau neputința noastră din trecut față de îndatorirea sfântă ce avem către popor de a-i procura o fărâmă de pâine sufletească. Instruirea adulților capătă un deosebit interes de actualitate prin introducerea colegiului unic, propusă de partidul național-liberal.

*

Ca să găsim cele mai nimerite mijloace de organizare și de răspândire a școalelor și cursurilor pentru adulți, trebuie să cercetăm mai întâiu actuala lor organizare, numărul lor și dispozițiunile luate cu privire la ele în țara noastră, apoi să mai cercetăm cum s'a procedat și se procedează în această privință în străinătate.

Am căutat cu deamănuntul în biblioteca Acade-

miei, biblioteca Fundației „Carol” și biblioteca pedagogică a Cassei școalelor tot ce s'a publicat referitor la chestiunea noastră. Ei bine, n'am găsit decât o singură broșură de 93 pagini a d-lui M. Fain, intitulată „Școlile de adulți”! O altă broșură cu acelaș titlu, publicată de Primăria orașului București, nu se mai găsește. Există în schimb, mai multe scrieri, cari au atins în treacăt chestiunea școalelor de adulți. Printre acestea sunt vrednice de a fi cunoscute tuturor : „Lui Spiru C. Haret — Ale tale dintr'ale tale” (pag. 866); — „Raport adresat M. S. Regelui asupra activității Ministerului instrucțiunii publice și al cultelor” de Spiru Haret; — „Lucrările congresului educației populare din Bruxelles” și „Lucrările congresului educației populare din Paris” de d-l G. Adamescu. Am cercetat deasemenea întreaga colecție — așa de bogată în studii interesante — a „Revistei generale a învățământului”, precum și câteva alte reviste pedagogice din țară : de necrezut ! n'am găsit nici un articol măcar despre școalele de adulți !¹⁾

În asemenea condițiuni mă voiu bucura, sper, de indulgența stimaților mei cititori. N'am cruțat nici o osteneală pentru a lua informațiuni, răscolind adesea un dosar întreg pentru o simplă cifră și uneori pentru. . . a nu găsi nimic. Trebuie să adaog că n'am cercetat decât dosarele delă Cassa școalelor, cari datează numai dela 1907, în ce privește școalele de adulți. Poate că în arhiva Ministerului instrucțiunii să se găsească mai multe isvoare pentru studiul nostru.

Cele dintâi cursuri de adulți sunt deschise de mi-

1) S'au publicat câteva articole-dări de seamă în „Albina” și „Revista asociației învățătorilor”. A se vedea bibliografia lor în broșura d-lui Adamescu : „Problema educațiunii populare”; a se vedea și scrierea domnului Sp. Popescu : „Contribuțiuni la munca pentru ridicarea poporului”.

nisterul învățătorei publice din Principatul Moldovei în localul școlii de Meserii din Iași în anul 1860. Urmează apoi cursurile „Societății pentru învățătura poporului român”, care s’au făcut în București dela 1867 până la 1873 ¹⁾. Cursurile erau predate de oameni inimoși și pricepuți ca : Maxim, C. Exarcu, Gr. Eustațiu și Ieremia Circa sub preșidenția lui Carol Rosetti. Iată un fragment din cuvântarea ținută de V. A. Urechia, delegatul școlii, cu prilejul inaugurării cursurilor pentru adulți în ziua de 7 Martie 1867 :

„Mare comoară este pentru un om pe lumea asta știința de carte. Omul care nu știe carte, este ca și omul cel mut și orb din naștere ; iar acela care știe carte, nu numai că vede și vorbește cu ochii și cu gura feței, dar și cu ochii minții și cu gura gândului. Și apoi ceea ce nu vede cu ochii, el înțelege și se poate folosi de orice lucru din lume spre ajutorarea nevoilor sale și se poate înțelege cu ceilalți oameni și cu cârmuirile mai de departe ca și deaproape. Nu este de pildă depărtare, între oamenii cari știu carte ; căci ei își trimet unul altuia cărți cari sunt ca icoana gândului și a inimei lor ; și cu așa chip se înțeleg, se folosesc de sfaturile unul altuia, de aflările și de înaintările, ce fiecare a făcut în orice fel de trebi și meserii...

„Știți d-v., fraților, de ce negoțul și meseriile nu merg bine ? Apoi credeți-ne pe noi, numai din lipsă de știință de carte bună. Că Neamțul, Francezul, Italianul și Englezul, unii cu alții își scriu în cărțile lor îmbunătățirile de toată mâna, ce au descoperit și iată de ce meșteșugurile lor se îmbunătățesc de te trezești într’o bună dimineață că ei fac lucrurile de meseria noastră mai bune, mai temeinice, mai fru-

1) După d-l Adamescu în „Raport asupra lucrărilor congresului educațiunei populare” ținut în 1908 la Paris.

moase și cu toate astea și mai ieftine decât noi, căci cu descoperirile lor au știut să îmbunătățească meseria și să împuțineze munca și să înmulțească câștigul mai repede... Și mai gândiți și la aceea, că cel care știe carte, știe totdeauna de prin cărți și corespondență cu prietenii săi, unde anume se găsește marfă bună și ieftină, și iacă numai, că vezi că lor le dă mâna să vândă mai jos decât comercianții români, cari n'au legături prin carte cu țări străine”.

Din nenorocire, frumoasa activitate a societății pentru învățătura poporului român n'a trăit decât șase ani.

În 1896, din inițiativa câtorva conducători ai societății funcționarilor comerciali, printre care d-l M. Fain, se înființează iarăși o școală de adulți în Capitală „sub privirea binevoitoare a d-lui ministru al cultelor și instrucțiunii publice Sp. Haret”¹⁾. Din îndemnul aceleiaș societăți s'au înființat apoi școale de adulți în câteva orașe din provincie.

Dar aceste școale erau puțin populate, mai ales din pricină că cei căror se adresau nu erau liberi s'o frecventeze. Numai după votarea legii repaosului duminical au început să se mai populeze, să capete mai multă viață.

În anul 1899-900 funcționau în București : o școală de adulți preparatoare, o secție specială pentru alfabeți condusă de d-nii I. Pomponiu și P. Arsenescu (în localul școlii g-ral Adrian) și alte două școale de adulți conduse de d-nii D. S. Pomponiu și Ioan Teodoru (aceasta din urmă în localul școlii g-ral Goleșcu). Numărul înscrișilor în cursul anului 1898—99 la aceste școale a fost de 826 elevi, din cari au urmat regulat 276, au promovat 49 și au căpătat premiu 15.

1) M. Fain, op. cit., p. 17.

În aceeaș epocă a mai funcționat câte o școală de adulți în orașele : Turnu-Severin, Craiova, Pitești, Ploiești, Roșiorii-de-Vede, Turnu-Măgurele, Râmnicul-Sărat, Brăila, Focșani, Huși și Botoșani.

Pilda cea bună a trecut dela orașe la sate. În anul 1899—900 găsim următorul număr de școli de adulți în comunele rurale : în județul Argeș 3, în Bacău 10, în Covurlui 2, în Tecuci 1, în Neamț 1, în Prahova 2, în Vlașca 3, în Suceava 4, în R.-Sărat 2, în Tulcea 19, în Constanța 24 ¹⁾.

La 21 August 1901 Ministerul adresează o circulară prefectilor cerându-le tot concursul pentru crearea școlilor de adulți la sate ²⁾. Prefecții sunt rugați să înscrie din oficiu în bugetul comunelor mai cu dare de mână o subvenție de 120 lei anual pentru cursul de adulți. Măsura aceasta a avut de rezultat că în anul 1901—902 s'au înființat 171 școli rurale de adulți. Anul următor existau în total 995 (sau 975 după alte izvoare) școli de adulți în comunele rurale și 15 școli de adulți în orașe ³⁾.

Dar entuziasmul acesta nu ținu mult. Învățătorii aveau să lupte din greu pentru a atrage pe săteni la curs; afară de aceasta mai aveau de suportat cheltuiala iluminatului și a încălzitului, cursul fiind făcut seara și în timpul iernei. Pe de altă parte, comunele noastre sunt în genere sărace deși (mai degrabă

1) Subliniez aceste județe, pentru ca să atrag în treacăt atenția la ce s'ar putea face îndată în noul teritoriu.

2) În Raportul adresat M. S. Regelui de Haret se menționează despre o asemenea circulară cu data de 31 August 1902 în pag. 155. Să se fi trimis două circulări sau data de 21 August 1901 e greșită?—N'am avut putința să controlez.

3) După tabela din anexa No. 46 a Raportului către M. S. Regele de Haret (partea II, p. 120).

tocmai pentru că) Statul e bogat ¹⁾. Când fură dar impuse la cota de 17% din venitul lor pentru instrucție și cult, multe consilii comunale încetară subvenția pentru cursul de adulți.

Nu erà alt leac decât ca Statul să subvenționeze aceste cursuri. In budgetul din 1908—909 se înscrie într'adevăr 65.000 lei ca să se împartă învățătorilor și institutorilor ce se vor fi distins în această activitate. Subvenția s'a redus apoi la 40.000 lei, iar acum e numai de 30.000 lei ²⁾.

Tabloul de mai jos, pe care l-am alcătuit cu toată grija, după datele ce mi-au stat la îndemână, indică o scădere corespunzătoare a numărului școalelor de adulți ³⁾.

1) In Bulgaria dimpotrivă Statul e sărac, dar comunele sunt bogate, fiindcă li se lasă o mare parte din venituri, fiindcă e descentralizare.

2) Din care aproape 8000 lei servesc pentru plata cursurilor de adulte din Mănăstirile Văratec, Agapia și Celic-Dere, unde funcționează câte o învățătoare numai pentru acest scop.

3) In *Dicționarul de pedagogie* a lui Buisson, D. A. Teodoru arată că în anul 1908 existau 1743 școale de adulți socotind numai pe cele dela țară. (Ediția din 1911, pag. 1800 art. Roumanie).

După „tabloul privitor la activitatea extrascolară a institutorilor și învățătorilor în anul școlar 1907—1908” publicat în *Revista generală a învățământului* din Martie 1909, erau 48 școale de adulți în orașe și 1704 în sate aceste din urmă având 56.583 elevi adulți și 1.697 învățători. Faptul că numărul învățătorilor e arătat mai mic ceva decât numărul școalelor de adulți (ceea ce e peste putință, fiindcă un acelaș învățător n'a predat la două școale, în timp ce au putut exista dimpotrivă doi sau trei învățători la aceeaș școală) faptul acesta arată că statistica noastră n'are decât o valoare aproximativă.

Când învățătorii vor vedea că datele ce li se cer de minister sunt utilizate și riguros utilizate, atunci vor răspunde desigur cu *toții* și în modul cel mai conștiincios.

JUDEȚUL	No. scoalelor de adulți		No. învățătorilor cărți nu predat		No. învățătorilor premiați		No. scoalelor de adulți	JUDEȚUL	No. scoalelor de adulți		No. învățătorilor cărți au predat		No. învățătorilor premiați		No. scoalelor de adulți
	In anul școlar 1909—1910	In an. șc. 911—912	In anul școlar 1909—1910	In an. șc. 911—912	In anul școlar 1909—1910	In an. șc. 911—912			In anul școlar 1909—1910	In an. șc. 911—912					
Argeș ...	34	38	11	7	Muscel ..	1	1	1	2						
Bacău ...	24	29	29	27	Neamț ..	15	15	15	14						
Botoșani ..	36	36	36	6	Olt	20	20	20	10						
Brăila ...	19	22	22	6	Prahova ..	45	48	48	7						
Buzău ...	20	20	20	11	Putna ...	27	30	30	27						
Constanța	17	17	17	19	Roman ..	14	16	16	6						
Covurlui ..	24	39	39	23	Romanați	37	86	56	5						
D-bovița ..	11	11 ¹⁾	13	4	R.-Sărat ..	16	17	17	12						
Dolj ...	33	48	43	12	Suceava ..	13	15	15	11						
Dorohoi ..	85	93	93	11	Tecuci ..	11	12	12	7						
Fălciu ...	12	13	13	7	Teleorman	19	19	19	5						
Gorj.....	25	25 ¹⁾	26	7	Tulcea ..	18	18	18	5						
Ialomița ..	11	13	13	5	Tutova ..	35	38	38	9						
Iași	14	16 ¹⁾	17	11	Vaslui ...	7	8	8	11						
Ilfov ...	32	33	29	32	Vâlcea ..	41	50 ¹⁾	55	11						
Mehedinți	21	21	15	6	Vlașca ..	46	—	37	33						

Dispozițiunile oficiale. — În legea asupra învățământului primar și normal primar (art. 34—35) și în regulamentul pentru aplicarea acestei legi (art. 95—98) se schițează în chip foarte sumar organizarea școalelor și cursurilor de adulți. Instituirea lor e lăsată pe seama comunelor. Absolvenții lor dobândesc un certificat, care le dă dreptul a se prezenta înaintea unei comisiuni *ad-hoc* pentru a trece un examen general asupra materiilor cursului primar și a obține certificatul de absolvent al învățământului primar.

La 28 Maiu 1904 se alcătuieste primul regulament *special* pentru școalele de adulți, regulament care a suferit diverse modificări până la 1 Iulie 1910, când

1) Probabil că vor fi predat cursuri de adulți în acest județ mai mult de 11 învățători, de vreme ce au fost premiați 13. Neavând alt mijloc de informațiune decât dosarul, înregistrez cifrele pe care e găsec.

s'a statornicit, cel puțin până acum. Prin acest regulament, pe lângă comune mai capătă voie și corporațiunile de meseriași să înființeze cursuri de adulți *cu cheltuiala lor*. Se orânduiesc trei feluri de școale de adulți: a) unde se predau materiile din învățământul primar; b) unde se predau cunoștințele generale, cari să completeze învățământul primar și c) școalele de adulți destinate să completeze instrucțiunea ucenicilor din ateliere, fabrici și prăvălii. Școalele de adulți de curs primar (cele din prima categorie) cuprind două secțiuni: a analfabeților și a celor ce știu cete, scrie și socoti cu numerile dela 1—100.

În școalele de ucenici (din categoria a treia) cursurile țin trei ani; auditorii lor, cari posedă certificatul de absolvire a învățământului primar, trecând la sfârșitul fiecărui an examen asupra materiilor urmate, obțin un certificat de absolvire, echivalent cu diploma de absolvire a școalelor elementare de meserii sau de comerț.

În conformitate cu acest regulament s'a alcătuit o programă analitică pentru școalele de ucenici (publicată în *Monitorul Oficial* No. 203 din 8 Decembrie 1904), în cari se prevăd cursuri de limbă română, franceză și germană, aritmetică și geometrie elementară, studiul comerțului și comptabilitatea, lecțiuni teoretice și practice asupra principalelor ramuri de comerț și de industrie.

Urmează apoi o serie de circulări menite, unele să amintească sau să completeze dispozițiunile din regulament, altele să însuflețească pe soldații culturii osteniți sau să înflăcăreze pe cei cari nu porniseră la luptă împotriva întunericului dela sate și din marginea orașelor. Ce frumos încheie ministrul Haret,

de pildă circulara sa din 8 Decembrie 1907 !¹⁾ „Subscrisul, comptând pe patriotismul învățătorilor, nu se îndoiește că toți cei rămași în urmă se vor supune fără întârziere dispozițiilor ordinului de față, dând ființă cursurilor de adulți, în mod real. În acelaș timp exprimă urarea, ca munca desfășurată să fie încoronată de cele mai bune rezultate pentru cinstea și binele patriei, a cărei înălțare o voim cu toții”.

Circulara No. 4256 din 23 Ianuarie 1908 îndeamnă pe directorii școalelor normale să organizeze cu elevii din clasa VI un curs de adulți pentru soldați. Folosul lor ar fi îndoit : pedeoparte în ce privește practica pe care o fac normalisții în vederea deschiderii de școale de adulți în viitor, cât și pentru instruirea soldaților analfabeți sau cari n'au isprăvit școala primară.

La 25 Octombrie 1908 o circulară inimoasă către revizori îi roagă să îndemne pe învățători și institutori „să deschidă cursuri de adulți în număr cât mai mare”. Le face cunoscut în acelaș timp că în budgetul anului respectiv s'a înscris o sumă din care să răsplătească pe învățătorii și preoții rurali, ce vor fi avut a lupta cu multe greutăți și vor fi izbutit a ține cu succes asemenea cursuri. În sfârșit se dau sfaturi excelente cu privire la subiectele ce trebuie să se desvolte în școalele de adulți de categoria a doua (cursurile libere, pentru complectarea instrucțiunei primare).

O lună după aceea ministerul se adresează direct institutorilor și învățătorilor pentru a-i îndemna să deschidă cursuri de adulți²⁾.

Circulara No. 17.074 către revizori³⁾ dispune ca învățătorii, cari au organizat cursuri de adulți, să țină

1) Publicată în *Buletinul oficial* din 15 Decembrie 1907.

2) Circulară publicată în *Monitorul oficial* No. 199 din 3 Decembrie 1908.

3) Publicată în *Buletinul oficial* No. 306 din 15 Maiu 1909.

măcar odată pe săptămână o ședință în care să practice cu adulții lucrul manual.

În sfârșit, circulara No. 46.577 către direcțiunile școalelor de adulți ¹⁾ dă instrucțiuni privitoare la eliberarea certificatelor de absolvire.

*

Rămâne să cercetăm cum sunt organizate și cum funcționează în străinătate școalele și cursurile de adulți, ca să vedem ce este de făcut pentru o cât mai grabnică întemeiere a instituției acesteia și 'n țara noastră ²⁾.

1) Publicată în *Buletinul oficial* No. 320 din 1909.

2) Extras din „*Revista generală a învățământului*”, Decembrie 1913.

EDUCAȚIA CETĂȚENEASCĂ A SĂTEANULUI

Zile mari se pregătesc pentru neamul nostru. Avântul cu care flăcăii dela sate au răspuns astă vară la baterea tobelor, la chemarea clopotelor bisericesti, a dovedit încăodată câtă vrednicie, câtă bărbăție și câtă dragoste de țară este în pătura cea întinsă a poporului românesc. La ce viitor frumos trebuie să ne așteptăm atunci, când acest popor va fi atât de luminat, pe cât e de viteaz! Fapt e că chiotele din timpul mobilizării au răsunat până în Ardeal, deștepând în frații noștri deacolo deplină încredere în puterile noastre, nădejdea unei soarte mai bune pentru dânșii și a visului de aur al întregului neam românesc.

Partidul național-liberal, simțind ca în totdeauna marile nevoi ale țării, presimțind împrejurările pe care le va aduce ziua de mâine, voește să pregătească pe toți Românii din regatul liber pentru a fi la înălțimea acestor împrejurări, voește să trezească în fiecare din ei mândria de om și mândria de român; — deaceea voește să dea tuturor sătenilor, care știu citi, drept de vot egal, cu totul la fel cu cel pe care-l au acum numai bogații și cărturarii.

Pentru ca această mare și frumoasă reformă să dea cât mai curând roade bune, trebuie să ne îngrijim, tineri și bătrâni, mai ales noi învățătorii, pentru a pregăti țărănimea să poată răspunde chemării nobile

ce i se va face. Trebuie, cu alte cuvinte, să ne îngrijim de educația cetățenească a săteanului.

Școala primară nu s'a gândit până acum să pregătească pe copil pentru rolul de cetățean. Lucrul n'ar fi cu neputință. Copiii dintr'o școală alcătuiesc și dânșii o societate — mică într'adevăr, dar alcătuită la feșca și comuna, orașul, țara. Un învățător dibaciu se poate deci folosi de toate întâmplările din școală pentru a face pe școlari să priceapă cari sunt condițiunile viețuirii împreună a oamenilor, cari sunt prilejurile cari fac ca viețuirea lor împreună să propășească. Mai ales dacă învățătorul are o grădină școlară, pe care o lucrează în tovărășia școlarilor, nu va fi zi când să nu se ivească prilejul de a le face educația cetățenească.

Instrucția cetățenească se poate face apoi la cursurile de adulți și la cercurile culturale. Vom desluși săteanului ce este satul, comuna, plasa, județul și țara; îl vom lămuri de ce s'a făcut aceste împărțiri din punct de vedere administrativ, cum interesul satului trebuie să fie supus interesului județului și interesul județului să fie supus interesului țării. Ii vom arăta apoi că în jurul țării locuiesc foarte mulți Români, cari vorbesc aceeaș limbă ca noi, cari ne sunt frați adevărați, însă robiți de străini, așa încât dorința lor de a se desrobi nu poate să fie decât dorința noastră, pentru ca să alcătuim la un loc, împreună cu dânșii, o țară mai mare, mai puternică și mai înfloritoare.

Le vom povesti trecutul furtunos al neamului românesc, dușmanii pe cari a avut să-i înfrunte în negura vremurilor și învățătura pe care trebuie s'o luăm dela strămoși pentru a fi oricând gata de luptă. Cuvântările istorice pot fi însuflețite de proiecțiuni luminoase cu felurite diapozitive (vederi), pe care

Administrația Cassei școalelor le împrumută gratuit oricărui învățător în acest scop ¹⁾.

Apoi se va lămuri săteanului rostul autorităților, de care dânsul are trebuință, rostul legilor care-l privesc și în genere drepturile și îndatoririle sale.

Nu cred să fie nimeni, care să tăgăduiască însemnătatea acestei instrucțiuni și educațiuni. Avem un Stat democratic, adică un Stat așezat pe puterea obștei. „Toate puterile Statului pornesc dela națiune”, glăsuște art. 31 din Constituție, din legea legilor. Acest articol ca și întreaga Constituție, va rămâne literă moartă cât timp nu se va face educația cetățenească a mulțimei.

Intr'o jumătate de veac țăara noastră a propășit uimitor. Străinii n'o mai recunosc. De această propășire însă țărănimea s'a folosit prea puțin. Cine vine în țara noastră pe la Predeal, rămâne înmărmurit de bogăția ce se desfășoară pe tot lungul liniei până la Comarnic. Fabrici, castele frumoase, șosea luminată cu electricitate pe întindere de mai mulți kilometri, automobile — ce să vă mai spun? Dar dacă ar vizita cătunele și satele noastre, s'ar îngrozi de mizeria ce ar găsi. Sunt sate, cari n'au nici apă de băut!

Și nu ne-au lipsit bărbați, cari să se gândească la soarta țărănimei. Dar ei au fost puțini la număr și *n'au putut avea sprijinul celor pe cari voiau să-i ajute*. Toate îmbunătățirile aduse clasei rurale au pornit până acum din îndemnul celor de sus. Deaceea aceste îmbunătățiri nu sunt deajuns. Trebuie ca sătenii înșăși să pornească prefacerile de cari au nevoie, să ia apărarea intereselor lor.

1) E' destul ca învățătorul să-i adreseze o cerere printr'un raport (prin urmare netimbrat) arătând locul, ziua și subiectul cât mai amănunțit al cuvântărei, ca să se știe ce anume vederi să li se trimeată.

Invățătorii, luminătorii sateilor, au un rol mare și frumos în propășirea neamului românesc. Ei sunt chemați să trezească în sufletul săteanului conștiința națională și conștiința de cetățean. Cu ajutorul lor sătenii vor ajunge să tragă în cumpănă în viața noastră obștească și cu toții vom înjgheba o Românie mare ¹⁾.

1) Extras din „Liga Deșteptarea”, cu data de 22 Decembrie 1913.

DIN ACTIVITATEA EXTRAȘCOLARĂ

Cred că voi avea plăcerea ca până într'un an să isprăvesc studiul ce întreprind asupra activității extrașcolare în aparență foarte modestă, dar care a făcut atâta bine sătenilor noștri — destul să pomenesc despre băncile populare. Am început despuierea răspunsurilor la chestionarul trimis de Cassa Școalelor tuturor institutoarelor, institutorilor, învățătoarelor și învățătorilor definitivi. Până la formarea tabloului, care să oglindească actuala stare de lucruri și să ne arate măsurile de propășire, voi face o privire sumară și cu totul imperfectă asupra unora din activitățile extrașcolare, precum și câteva modeste propuneri.

Pentru înlesnirea expunerii voi împărți acest gen de activitate în trei grupe : *culturală*, *economică* și de *binefacere*. Activitatea extrașcolară de ordin cultural cuprinde : 1) cursuri complimentare, 2) cursuri de adulți, 3) biblioteci populare, 4) coruri, 5) serbări școlare, 6) teatru școlar, 7) șezători, 8) cercuri culturale, 9) casa de sfat și 10) juriile de împăciuire. Acea de ordin economic cuprinde : 1) banca populară, 2) obștia sătească, 3) cooperative, 4) grădină școlară, 5) câmp de experiență, 6) lucru manual, 7) casă de economie, 8) apicultură și 9) sericicultură. În sfârșit, acea de ordin caritabil cuprinde : 1) cantina școlară, 2) colonia de vacanță și societățile sau cooperativele

școlare pentru procurarea cărților, rechizitelor, îmbrăcăminte, etc., elevilor lipsiți de mijloace.

Băncile populare. În ultimii doi ani a fost multă discuție, până și în parlament, asupra activității extrașcolare a învățătorilor, mai cu seamă în ce privește băncile populare. Mă voiu ocupa numai de părerea domnilor revizori școlari din acest interval, părere care, dacă nu mă înșel, este în genere potrivnică activității învățătorilor la băncile populare.

Argumentele acestei împotriviri le pot rezuma în următoarele propozițiuni : 1) activitatea la bancă răpește din timpul de clasă al învățătorului sau îi răpește în tot cazul din energia lui, făcându-l să aibă preocupări străine de carieră ; 2) îl expune să se compromită în mânuirea banilor ; și 3) îl pune în conflict cu unii săteni. Concluzia : activitatea extrașcolară, în special activitatea învățătorului la banca populară, este păgubitoare școlai.

Știu că au fost, din nenorocire, învățători dați judecăței și chiar condamnați din pricina administrațiunii lor la bancă ; cred, deși cu părere de rău, că au fost învățători cari s'au certat cu sătenii din aceeași pricină, iar alții au fost găsiți ocupându-se cu afacerile băncii în orele de clasă. Cazurile acestea trebuiesc neapărat să fie luate în seamă și să determine unele măsuri. Urmează însă ca să oprim activitatea învățătorilor în această direcție ? Rezultatele *minunate* 1)

1) La 1 Septemvrie 1902 erau 700 bănci populare cu 59.618 membri și cu 4.250.600 lei capital vărsat, iar la 31 Decemvrie 1911 numărul băncilor s'a urcat la 2.755 cu 510.118 membri, cu 79.592.265 lei și 52 bani capital vărsat și în plus cu 13.257.020 lei 14 bani depuneri spre fructificare. „Capitalul băncilor în total cu depunerile spre fructificare și celelalte fonduri, se ridică la 120.000.000 lei” la începutul anului 1912 !

În cursul anului 1903 s'au înființat cele dintâi obștii de aren-

ale activității învățătorilor la băncile populare nu pledează oare circumstanțe ușurătoare pentru cazurile, ce-i drept, supărătoare ce ni se raportează? Și să fie cu neputință a preveni repetarea acelor cazuri, fără a lovi într-o operă incontestabil folositoare țărănilor noștri?

Iată ce cred că s'ar putea face :

1. Învățătorul *dovedit* că lipsește dela școală sau că se ocupă de bancă în orele de clasă, precum și cel care ar pretinde sau primi daruri sau care s'ar certă cu sătenii din pricina afacerilor băncii, să fie pedepsit și să i se ia dreptul de a se mai ocupa de bancă ;

2. Băncile cu capital mare să-și angajeze *treptat* secretari și casieri proprii, pentru a liberă pe învățătorii de aceste sarcini prea împovărătoare ;

3. *Treptat* cu dezvoltarea băncilor și cu pregătirea celor mai deștepți din sat în această direcțiune, învățătorii să se retragă din serviciile de casier sau comptabil-secretar, mărginindu-se la conducerea morală și controlul băncilor (ca censori, membri în consiliul de administrație).

Se vor împacă în chipul acesta, cred, interesele învățământului cu nevoia ridicării economice a sătenilor noștri.

Învățământul agricol. Se știe că țărani noștri în genere cultivă pământul într'un mod primitiv, așa încât nu se pot bucura de tot produsul pe care l-ar

dare în număr de 8, având 4.940 ha. pământ, cu o arendă anuală de 94.785 lei 69 b. La 30 Sept. 1912, numărul acestor obștii s'a urcat la 487 având 369.922 ha. pământ cu o arendă anuală de 12.404.085 lei 65 bani! (După Anuarul publicat în 1913 de Casa centrală a băncilor populare și cooperativelor sătești).

De prisos să menționez cooperativele de consum, de lăptării, de brutării și pentru exploatarea de păduri. Cele mai vechi din ele sunt înființate abia în 1907.

putea da petecul lor de moșie, dacă ar fi mai rațional cultivat. Nu doar că ar fi incapabili de a face asemenea cultură, dar n'au avut de unde s'o învețe.

Înainte de 1908 învățământul nostru primar-rural avea această extraordinară lacună că, deși se adresa exclusiv unei populațiuni, care se hrănește mai ales din munca câmpului, nu dădea nici o cunoștință agricolă. Cel dintâiu pas de îndreptare l-a făcut Haret prin legea din 1908, dotând școlile primare rurale cu $2\frac{1}{2}$ până la $3\frac{1}{2}$ hectare pământ de cultură pentru învățământul practic agricol. Cassa Școalelor a continuat acest drum cu izbândă, luând mai multe măsuri, pe cari le voi înșiră foarte pe scurt.

A îndemnat pe învățătorii a căror școală dispunea de un teren în jurul ei, să-l transforme în *grădina școlară*, bineînțeles lăsând spațiul trebuincios pentru jocul elevilor. Aceste grădini școlare sunt cultivate de învățător împreună cu școlarii săi, mai ales din divizia III; în ele se seamănă legume și zarzavaturi. Produsul lor se împarte între cultivatori.

Câmpurile de experiență, cu cari au fost înzestrate școlile în urma legii, au de obiect să slujească ca model de cultură. Sătenii au prilej astfel să vadă cum se face alegerea semințelor, arătura adâncă, gunoirea, pregătirea terenului cu grapa de fier sau tăfălugul după împrejurări. În acest câmp de experiență se practică sistemul altern cu asolament de 4 ani, astfel ca săteanul să se convingă de toate foloasele culturii sistematice. Învățătorului nu i se ia nici o arendă, afară numai doar ca pedeapsă că n'a practicat cultura sistematică.

În acelaș scop Cassa Școalelor arendează pământurile sale învățătorilor, cari fac cerere și cari s'au distins prin activitatea lor agricolă. Arendarea se face cu prețul stabilit de comisia regională, deși prin licitație

s'ar obține adesea un preț mai mare. *Cassa Școalelor* nu caută să speculeze pământurile sale și de aceea preferă să le arendeze învățătorilor, punându-le îndatorirea de a le cultiva conform instrucțiunilor sale.

Pentru a încuraja și mai mult răspândirea cunoștințelor agricole, *Cassa Școalelor* împarte gratuit, pe cât posibil, semințe alese, ajută pe învățători să-și alcătuiască gospodării model, și a ținut expoziții agricole în fiecare județ, acordând premii celor ce s'au distins.

Pentru a instrui pe învățătorii cari n'ar fi fost poate îndeajuns de pregătiți ca să întreprindă o cultură rațională pe terenurile ce li s'au pus la dispoziție, *Cassa Școalelor* a plătit un număr relativ mare de învățători agricoli ambulanti și întreține în mod permanent câțiva conferențieri-revizori agricoli. Aceștia mai sunt obligați să aleagă câțiva săteni, a căror situație și pricepere li se pare prielnică, pentru a-i îndrumă cu vorba și mai ales cu fapta către o activitate gospodărească mai rodnică. Sătenii aleși sunt vizitați la principalele epoce agricole : semănat, prășit și secerat, precum și ori de câteori cu puțință în cursul anului spre a li se da sfaturi cu privire la îmbunătățirea gospodăriei lor.

În timpul când campania agricolă încetează, conferențierii agricoli țin conferințe pe la sate, raportându-se la nevoile economice ale locuitorilor respectivi și sprijinindu-se pe experiențele agricole făcute în satul în care vorbesc. Sătenii urmăresc cu interes aceste conferințe, ceea ce dovedește că, deși neîncredători din fire, încep să se convingă de foloasele culturai făcute pe temeiul datelor științifice.

Pentru a răspândi cultura zarzavaturilor printre români, *Cassa Școalelor* a instituit cursuri de grădinărie la Buftea, pe moșia d-lui Barbu Știrbei, care a oferit

cu generozitate tot concursul trebuincios. Au căpătat astfel cunoștinți un oarecare număr de învățători și țărani, cari la rândul lor le vor răspândi în satele unde locuiesc.

În sfârșit pe lângă mai multe școale s'au înființat pepiniere de pomi roditori și s'au plantat și altoit pueți sălbateci în grădinele elevilor. Pentru a stimula gustul pomiculturii la copii s'a instituit serbarea „sădirea pomilor”, care se ține sub conducerea învățătorului într'una din cele trei Joi înainte de Florii. Serbarea constă în a sădi atâția pomi câte grupe de câte 8 elevi sunt în ultimele 2 clase. Sădirea se face pe locurile libere, proprietatea comunei, pe șoselele și locurile aparținând școlii și bisericii. La 5 învățători, dintre acei cari au sădit cel mai mare număr de pomi, se acordă câte un premiu de 50 de lei.

Cercurile culturale, cu tot scepticismul unora, contribuiesc într'o măsură însemnată la răspândirea lumii și a cunoștințelor folositoare printre adulții satelor. Instituția cercurilor culturale îmi pare mai presus de orice critică. Pentru a funcționa însă în mod mai satisfăcător ar fi nevoie să se mărească sacrificiul material cu această destinație.

Așa, de pildă, ar fi bine să se dea o mică indemnizație de transport învățătorilor a căror școală e mai depărtată de 4—5 kilometri de reședința cercului. La început unele comune ofereau această indemnizare și pe deasupra Cassa Școalelor acordă câteva premii învățătorilor, cari se distingeau la cercuri.

Pentru ca cercul cultural să câștige mai mult prestigiu și ședințele sale să dobândească mai mult interes, ar trebui ca toate autoritățile regionale și locale să participe și în mod cât mai activ. Cassa Școalelor repetă în fiecare an un apel în această privință. Acordă chiar premiile de câte 200 lei medicilor, admi-

nistratorilor de plasă și judecătorilor cari țin cel puțin 10 conferințe în cursul anului școlar. Din nenorocire — de ce aș ascunde? — acest apel nu găsește tot răsunetul cuvenit. Să sperăm că timpul, care desăvârșește toate începuturile bune, va atrage la cercurile culturale nu numai pe judecător, medic și administrator, dar și pe preot, primar, agent sanitar, într'un cuvânt pe toți cei ce-ar putea contribui la răspândirea cunoștințelor trebuincioase săteanului și la înălțarea lui sufletească.

Plecând dela ideia că cercurile culturale trebuie să fie cât mai interesante pentru săteni și cât mai populate, îmi închipuiesc două serii de măsuri : 1) măsuri poruncitoare — cârciumele să fie închise în timpul ședinței cercului cultural (ar trebui pentru aceasta un articol adițional la legea repaosului duminical); autoritățile regionale și cele locale să fie îndatorate a participa la aceste ședințe; 2) măsuri atrăgătoare — conferențiarul să-și prepare bine conferința, care trebuie neapărat să fie în totdeauna rostită, iar nu citită, să trateze despre un subiect care interesează sau care ar trebui să intereseze pe săteni și într'o limbă pe înțelesul lor; conferința să fie scurtă, dar urmată în totdeauna de discuțiuni și explicații provocate de auditor și la nevoie de însuș conferențiarul; orice sătean să poată lua cuvântul în plină libertate, să poată ridica chestiuni în legătură cu conferința ținută, bineînțeles nefiindu-i îngăduit a vorbi contra ordinii publice; dar mai ales ar fi de dorit ca conferința să fie făcută sub formă de *dialog* (în înțelegere de pildă cu învățătorii și celelalte autorități prezente, cari ar întreține sau însufleși dialogul) știut fiind că omul neinstruit nu e capabil de atențiune îndelungată pentru cuvântări, mai ales abstracte.

Pentru a deșteptă și mai mult interesul auditorului

sătesc și pentru a-l face să prindă și să păstreze cât mai bine cunoștințele propuse, se va porni dialogul dela fapte din experiența săteanului, dela cazuri concrete existente în sat sau în împrejurimi. De pildă, un medic dorește să arate mijloacele de a se feri cineva de tifos; în loc de a ține un discurs, o conferință sau o lecție asupra tifosului, va începe prin a vorbi despre cutare bolnav de tifos din sat, va sta de vorbă cu cei care au văzut pe bolnav, îi va întrebă ce simptome au observat dânsii la el — și cu acest prilej le va descrie simptomele caracteristice ale boalei, mijlocul de a se feri de tifos și, pe cât poate înțelege auditorul, tratamentul boalei, mai ales până la venirea medicului.

Tot astfel, când ar fi vorba de agricultură, de pildă, se va vizita grădina și câmpul de experiență (dacă e anotimpul), se va vizita gospodăria cea mai de seamă din sat, se va face proiecțiuni luminoase, așteptând epoca când, poate, se va folosi cinematograful.

Unele știri din gazeta zilei pot fi luate deasemenea ca prilej pentru instruirea și educarea sătenilor. Se citește darea de seamă despre o crimă sau un delict și apoi începe convorbirea asupra calificărei faptului, judecându-l din punct de vedere al urmărilor sale pentru societate, pentru individ și familia sa, etc.; se vorbește despre instanțele corecționale și despre legislația și procedura penală; se încheie apoi discuția în așa fel încât să se fi produs o repulsiune în auditor împotriva crimei și delictului. Citindu-se de pildă, despre naufragiul unui vapor, despre accidentul unui aviator, se va deschide discuția asupra navigației, a vaporului, a diferitelor mijloace de navigație până la invențiunea vaporului, se vor da cunoștinți de geografie, etc.

Intr'un cuvânt, pentru ca ședințele cercurilor culturale să intereseze pe săteni, trebuie să fie pline de

vieață și în special să se raporteze la vieața lor practică, la realitatea cunoscută lor sau în legătură cu aceasta. Deaceea se va prefera pe cât posibil dialogul, în loc de cuvântare, și se va porni dela cazuri concrete, iar nici decum dela considerațiuni abstracte.

Dacă pe lângă acest interes ședința cercului va cuprinde producțiuni școlare (cor, recitări, teatru) sunt sigur că vor veni cu plăcere la cerc nu numai părinții elevilor din școala respectivă, dar și alți săteni, așa încât nu ne va rămâne de gândit decât unde să găsim loc încăpător pentru toți.

*

După cum la Romani și la vechii Greci vestalele înfrețineau focul sfânt, ca să nu se stingă nici un moment — tot astfel domnul Administrator al Cassei Școalelor a îngrijit să alimenteze activitatea extrașcolară a corpului didactic primar, opera de luminare și de ridicare economică a poporului, pornită în 1901 din inițiativa neuitatului ministru Spiru Haret ¹⁾.

¹⁾ Extras din „Revista generală a învățământului, Noemvrie 1913.

FRECVENTAREA ELEVILOR IN ȘCOALELE PRIMARE

Constituția țării noastre stabilește între alte principii sublime și pe acela că învățământul primar e gratuit și obligator pentru toți Români. Din nenorocire, cu toate eforturile făcute mai ales în ultimii 20 de ani, o bună parte din copiii în vârstă de școală rămân lipsiți de binefacerile celei mai elementare instrucțiuni. Cauzele sunt cunoscute: înainte de toate lipsa de învățători și de localuri școlare. Despre aceasta am scris în mai multe rânduri, în timpul din urmă în articolele apărute în „Universul” din Maiu a. c. și reproduse în „Albina”.

Nu mă voiu ocupa deci acum de numărul școlarelor primari față de numărul copiilor în vârstă de 7—14 ani, supuși obligativității, ci în raport cu numărul elevilor înscriși la începutul anului școlar. Cu alte cuvinte, mă voiu mărgini a studia chestiunea regularității cu care e frecventată școala primară, căutând pricinile numărului relativ considerabil, după cum vom vedea, al elevilor neregulați și mijloacele de îndreptare a acestei triste stări de lucruri. Dacă trebuie să ne preocupăm înainte de toate de a înmulți învățătorii și localurile școlare, să nu scăpăm însă din vedere a ne îngriji ca cel puțin școalele — cât ne-a dat Dumnezeu să avem — să fie pline. În această privință cred că am putea lua măsuri urgente și eficace.

Dar să lăsăm mai întâiu ca faptele să vorbească.
 Ultima statistică oficială pe anul școlar 1908—1909,
 apărută în 1912, ne dă următoarele cifre.

Numărul copiilor în vârstă de școală.

a) în comunele rurale.

ANUL	Băieți	Fete	Total
1899	372.903	313.151	686.054
1900	380.034	324.005	704.039
1901	384.867	330.109	714.976
1902	389.777	338.316	728.093
1903	393.026	342.745	735.771
1904	400.874	352.454	753.328
1905	405.550	360.204	765.754
1906	412.056	367.201	779.257
1907	426.384	382.252	808.636
1908	429.322	384.640	813.962
1909	431.630	390.101	821.731

b) în comunele urbane.

ANUL	Băieți	Fete	Total
1899	57.195	48.980	106.175
1900	58.977	50.924	109.901
1901	59.079	51.400	110.479
1902	60.062	51.982	112.044
1903	58.732	50.605	109.337
1904	58.874	51.210	110.084
1905	60.106	51.879	111.985
1906	60.639	52.904	113.543
1907	63.192	54.947	118.139
1908	55.025	48.544	103.569
1909	58.865	53.402	112.267

Frecventarea elevilor.

a) în școlile rurale.

ANUL	Inscriși la începutul anului			Au urmat regulat în cursul anului			Procent
	Băieți	Fete	Total	Băieți	Fete	Total	
1898—99	207.674	42.248	249.922	143.604	24.813	168.417	67%
1899—900	218.433	46.615	265.048	152.705	28.079	180.784	68%
1900—901	227.445	54.782	282.225	159.295	31.384	190.679	67%
1901—902	233.027	59.949	292.976	162.229	34.232	196.461	67%
1902—903	269.862	103.607	373.569	192.551	53.556	246.107	66%
1903—904	281.730	119.286	401.016	210.406	73.230	283.636	70%
1904—905	292.944	132.799	425.743	201.290	74.473	275.763	65%
1905—906	292.461	136.426	428.887	159.639	70.028	265.667	62%
1906—907	298.969	139.840	438.809	200.606	68.490	269.096	61%
1907—908	308.815	143.749	452.564	204.892	68.544	273.436	60%
1908—909	321.519	159.555	481.074	216.735	85.541	300.276	62%

b) în școlile urbane.

ANUL	Inscriși la începutul anului			Au urmat regulat în cursul anului			Procent
	Băieți	Fete	Total	Băieți	Fete	Total	
1898—99	43.067	28.884	71.951	36.256	23.881	60.137	84%
1899—900	42.496	28.756	71.251	35.356	23.085	58.441	82%
1900—901	41.148	28.540	69.688	34.451	22.831	57.282	81%
1901—902	41.752	29.384	71.070	34.556	22.860	57.416	80%
1902—903	41.908	30.164	72.072	34.841	24.492	59.333	82%
1903—904	42.466	30.949	73.315	35.353	25.245	60.598	82%
1904—905	42.838	31.577	74.415	35.141	24.948	60.089	81%
1905—906	43.901	32.348	76.249	34.858	25.613	60.471	80%
1906—907	43.452	32.376	75.828	35.115	25.529	60.644	80%
1907—908	44.600	32.724	77.324	34.749	25.945	60.694	78%
1908—909	45.496	33.905	79.401	36.387	27.106	63.493	80%

În trecut nu mă pot împiedeca de a releva și cu acest prilej cât e de mic numărul copiilor înscriși față de numărul total al celor în vârstă de școală. Așa de

pildă în anul 1908 erau la sațe 429.322 băieți și 384.640 fete¹⁾ de 7—14 ani din cari s'au înscris la școală numai 321.519 băieți și 159.555 fete — cu alte cuvinte din capul locului au fost condamnați la analfabetism 25% din băieți și 59% din fetele având vârsta de școală în anul de lumină 1908!

Proporția îndoită a fetelor față de băieții neînscriși în școală se explică prin greutatea de a se duce la o școală prea îndepărtată și mai ales prin faptul că sătenii noștri nu văd nici un folos de a-și trimite copilele la școală, dacă nu învață lucrul de mână. Propun prin urmare ca *în școalele cu 2 sau 3 posturi să fie o învățătoare*, iar în caz de lipsă să se numească o *maestră de lucru de fiecare școală sau pentru 2—3 școale învecinate*. Dacă comuna dispune, va fi îndatorată să plătească pe această maestră, dacă nu, va plăti Statul. În urma modificării art. 155 și 156 din legea de organizare comunală, suprimându-se subvențiunile pentru maestrele de lucru, s'au desființat și atelierele ce existau pe lângă unele școale rurale. Dacă mai considerăm că tinerele țărance sunt nevoite să muncească la câmp, ținând seamă și de concurența industriei mari, ne explicăm de ce meșteșugul cusutului decade și pitorescul port național se rărește.

Dar la orașe constatările statistice sunt oare mai îmbucurătoare? În acelaș an 1908 erau supuși obligațiunii învățaturii 55.025 băieți și 48.544 fete, din cari înscriși în școală numai 45.496 băieți și 33.905 fete — adică 17% băieți și 30% fete din noua generație

1) În realitate numărul fetelor cred că eră mai mare, ținând seamă de recensământul general al populației. Faptul că recensemintele școlare ne arată în toți anii un număr mult mai mic de fete decât de băieți se explică probabil prin... dragostea pe care o au părinții de a trimite în special fetele la școală și prin... scrupulozitatea recensorilor.

orășenească vor rămâne analfabeți, afară numai dacă vom organiza pe viitor în mod serios cursuri de adulți.

De remarcat e că proporția fetelor față de băieții lăsați fără învățătură e aproape aceeaș ca la sate, ceea ce arată că din nenorocire și'n orașele noastre tronează încă concepția despre rolul subordonat al femeii în societate — bine înțeles în acea pătură a populației orășenești, care nu trimete copilele la învățătură.

Urmează acum constatări și mai triste, dacă se poate. Din cei 321.519 băieți dela sate înscriși la începutul anului școlar, numai 216.735 au urmat regulat cursurile, adică 67%, iar din cele 159.555 fete s'au dus regulat la școală numai 85.541, adică 53%!

Dacă aruncăm ochii pe tablourile de mai sus, vedem că proporția elevilor ca i au urmat regulat la școală față de cei înscriși în cursul anilor 1898—99 și 1908—1909 a variat la sate între 60% și 70%, iar la orașe între 78% și 84%. Frecvența este, în termen mijlociu, numai cu 15% mai mare în școlile urbane decât în cele rurale, deși la prima vedere ne așteptam la mai mult, considerând ușurința drumului la școală și faptul că nevoia instrucțiunii e mai simțită în orașe decât în sate.

Variațiunea procentului de elevi regulați nu este progresivă în cursul deceniului de care ne ocupăm: așa, de pildă, în 1898—99 constatăm 67% elevi regulați la țară și 84% în orașe, iar după zece ani numai 62% la țară și 80% în orașe. Aceasta nu însemnează că ar fi fost un regres, de oarece proporția nu se raportează la numărul copiilor supuși obligativității școlare, ci la numărul celor înscriși, așa încât în ultimii ani ai deceniului sporind mai mult numărul înscrișiilor decât al elevilor regulați, proporția acestora a scăzut, deși de fapt numărul elevilor regulați a crescut în mod simțitor, după cum se poate constata de altfel urmărind variațiunea cifrelor din coloana respectivă a tablourilor.

Mă opresc aci cu interpretarea statisticii. Dar e izbitoare creșterea bruscă a elevilor regulați în cursul anului 1902—903 și a celui următor. Să fie o simplă întâmplare că această îmbucurătoare creștere coincide cu ministeriatul lui Spiru Haret? Faptul se repetă însă în 1908—909 și în acest caz logica ne invită să nu-l mai atribuim întâmplării, ne invită să-i cercetăm cauzele, cari sunt: înmulțirea posturilor de învățători și măsuri energice pentru înmulțirea înscrierilor și regularitatea frecventării.

Înainte de a căuta mijloacele prin cari am putea determina pe viitor o frecventare mai satisfăcătoare în școlile primare, am cercetat rapoartele domnilor revizori școlari pe anul 1911—12; dar din nenorocire relativ la chestiunea ce urmărește n'am găsit decât cifrele pe cari le trec în tablourile de mai jos. Aceste cifre arată că în privința frecventării în școlile primare n'am făcut nici un progres, iar lipsa de cifre relativ la școlile rurale din cele mai multe județe, datorită desigur faptului că unii învățători n'au trimis revizoratelor datele necesare, mă face să pun concluzii pesimiste.

Frecventarea elevilor.

în anul 1911—1912.

a) în școlile rurale.

Județul	Înscrieri la începutul anului			Au urmat regulat în cursul anului		
	Băieți	Fete	Total	Băieți	Fete	Total
Bacău	10.497	5.019	15.516	7.828	3.116	10.944
Covurlui	6.722	5.357	12.079	—	—	8.950
Dolj	20.300	6.677	26.977	14.982	3.820	18.802
Dorohoi	8.950	4.290	13.240	—	—	7.322
Roman	6.182	3.212	9.394	4.257	1.741	5.998

b) în școlile urbane.

Județul	Inscrieri la începutul anului			Au urmat regulat în cursul anului		
	Băieți	Fete	Total	Băieți	Fete	Total
Argeș	1.001	705	1.706	708	607	1.315
Bacău	938	687	1.625	743	560	1.303
Brăila	2.099	1.809	3.908	1.855	1.491	3.346
Buzău	1.559	1.184	2.743	1.403	997	2.400
Covurlui	2.219	1.786	4.005	1.814	1.455	3.269
Dolj	860	190	1.050	318	162	480
Dorohoi	584	464	1.048	480	371	851
Fălciu	815	467	1.282	751	467	1.218
Gorj	365	215	580	360	200	560
Ialomița	519	504	1.023	—	—	853
Iasi	2.165	1.655	3.820	1.755	1.376	3.131
Mehedinți	916	704	1.620	844	661	1.505
Muscel	1.021	960	1.981	927	738	1.665
Neamț	1.075	764	1.839	908	635	1.543
Putna	1.356	1.269	2.625	1.038	947	1.985
R.-Sărat	689	520	1.209	541	431	972
Roman	553	450	1.003	468	348	816
Romanați	1.883	821	2.704	943	695	1.638
Suceava	317	252	569	273	177	450
Tecuci	672	644	1.316	540	451	991
Tulcea	1.991	1.711	3.702	1.345	1.250	1.595
Vaslui	379	394	773	290	270	560
Vâlcea	811	634	1.445	663	464	1.127
Vlaşca	957	630	1.587	687	498	1.185

*
* *

Ce-i de făcut?

Cauzele cari împiedecă regularitatea frecvenței în școlile primare sunt cunoscute: 1) depărtarea de școală (chiar și în unele orașe în timpul iernei); 2) sărăcia părinților cari pedeoparte n'au mijloace să procure copiilor cărți, îmbrăcăminte și încălțăminte suficientă, iar pe de alta au nevoie de ajutorul lor, fie lăsându-i să păzească casa (pe copiii mai mici, etc.), fie punându-i la alte treburi; 3) ignoranța sau nepă-

sarea părinților ; 4) lipsa de tragere de inimă a unor învățători, mai ales dintre suplinitori.

a) *Mijloacele convingătoare* trebuie să se întrebuițate mai întâiu și cu tot entuziasmul. Cu prilejul recensământului din August, institutorul sau învățătorul, de câte ori va fi nevoie, se va sili să convingă pe părinți să-și trimeată copilul la școală și să-l trimeată regulat ; le va pune în vedere îndatorirea lor impusă de lege, dar mai ales va căuta să-i facă să înțeleagă că-i dau sfatul nu numai spre binele țării, dar și al copilului.

Inceperea anului școlar să se facă cu solemnitate, organizându-se producțiuni școlare (cor, recitări, teatru) la care ar fi de dorit să participe ultima promoțiune. Directorul sau dirigintele luând ca pildă pe absolvenți, va arăta folosul învățaturii și va da sfaturile cuvenite noilor veniți. Părinții acestora vor fi cu insistență chemați să asiste, în care scop serbarea se va ține într'o Duminică.

Părinții, ai căror copii vor lipsi dela școală în prima săptămână dela deschidere, vor fi chemați la primărie, unde față de preot și de primar vor fi din nou îndemnați a-i trimete la școală.

b) *Mijloacele ajutătoare.* Copiilor cu desăvârșire săraci să li se cumpere cărțile și rechizitele necesare, iar în cursul anului încălțăminte și pe cât posibil îmbrăcăminte.

Avem pe lângă mai multe școale *societăți în acest scop de binefacere.* Cunosc una chiar pe lângă o școală rurală, anume cea din satul Oșlobeni, comuna Bodeștii-Precistei din județul Neamț. La 23 Iunie a. c., avea un capital de 732 lei 48 bani, deși e constituită numai dela 14 Fevruarie 1910, în care timp a dat ajutoare elevilor nevoiași. Societatea aceasta merită să fie luată ca pildă, cu toate că desigur vor mai exista și altele la fel. Veniturile societății provin din rabatul

ce se cuvine la cărțile și rechizitele școlarilor la începutul fiecărui an, donațiuni și subscripțiuni, serbări școlare și cotizația membrilor (de cel puțin un leu anual). De remarcat e că societatea împrumută, nu dăruiește, elevilor cărțile necesare, deprinzându-i astfel să le păstreze bine spre a le putea înapoiă în stare bună la sfârșitul anului. Cărțile cari nu mai sunt aprobate de minister se împart gratuit locuitorilor ce știu citi.

Mai cunosc statutele societății „Spiru Haret” din Tg.-Berești, județul Covurlui, care pe lângă un scop cultural dă și ajutoare elevilor silitori și săraci.

Vrednică de a fi cunoscută tuturor inimilor caritabile mai este Societatea „Copiilor” depe lângă școala primară de fete No. 1 din București. Face parte ca membră aderentă orice elevă a școlii respective, care cotizează oricât de puțin (10 bani). Scopul este educativ și caritabil în același timp.

Imi pare rău că nu cunosc precis mai multe societăți de acest fel¹⁾, pentru a arăta mai cu temeiu cât bine poate face inițiativa particulară și cum pe această cale s’ar putea combate una din cauzele care împiedecă venirea la școală: mizeria.

Ce să mai spun de *cantinele școlare*? Operă binecuvântată de Dumnezeu și de mare folos învățământului, de oarece înlesnește venirea la școală a elevilor, cari locuiesc prea departe. Ar fi de dorit să funcționeze o cantină pe lângă fiecare școală rurală, iar în timpul iernii și pe lângă școlile urbane.

Amintesc în treacăt de *Cooperativele școlare*, înființate cu scopul ca beneficiul realizat din vânzarea căr-

1) Rog pe onorații colegi, cari prezidează asemenea societate să-mi trimeată statutele în vederea unui studiu în această direcție. Adresa mea neschimbătoare: *Focșani*.

șilor și rechizitelor să servească de ajutor elevilor săraci. Nu știu : circulara ministerială din 7 Septembrie 1909 să fi domolit entuziasmul, care a determinat crearea lor — sau s'o fi domolit dela sine ! Fapt e că instituția aceasta destul de frumoasă și în tot cazul folositoare, nu prea s'a generalizat. Circulara pomenită pune în vedere inst tutorilor ca să nu oblige elevii să cumpere cărți numai dela cooperativă. Întrucât e foarte greu de stabilit dacă un institutor a obligat sau numai a îndemnat pe elevi să cumpere dela cooperativă și întrucât institutorul mai sfios ar fi determinat să renunțe astfel a îndemna pe elevi să dea concurs cooperativei, aș propune ca în locul interdicției din acea circulară să se ia următoarele măsuri : 1) prețul cu care vinde cooperativa să nu fie mai mare decât cel din librărie ; 2) întregul beneficiu net al cooperativei să fie împărțit ca ajutor elevilor celor mai săraci și mai silitori din școala respectivă ¹⁾.

c) *Mijloacele constrângătoare* sunt prevăzute în legea învățământului primar (art. 6—10) precum și în regulamentul pentru aplicarea acestei legi (art. 28—34). Eficacitatea lor este reală, simțitoare, dar nu suficientă. Deaceia aș avea de propus oarecari modificări a legii și câteva măsuri energice pentru aplicarea ei în această privință.

1) Bineînțeles că n'am în vedere librăriile cooperative, întreprinderi comerciale, căror trebuie să li se aplice circulara ministerială, ci pur și simplu o întreprindere filantropică, directorul sau dirigintele cumpărând direct cărțile și rechizitele elevilor cu dare de mână, pentru ca cu rabatul obținut astfel să procure cărți și rechizite celor nevoiași. Profitul dela papetărie în special e considerabil ; calculați, de curiozitate, deosebirea dintre prețul unei cutii de penițe și vânzarea lor cu bucată ! Trebuie însă multă prudență pentru ca să nu se dea loc la plângeri din partea părinților.

Înainte de toate învățătorul sau institutorul trebuie să procedeze cu tact și cu cel mai desăvârșit simț de dreptate, ținând seamă de toate împrejurările de fapt, cari împiedecă venirea la școală a copiilor ai căror părinți urmează să fie amendați și orientându-se după criteriul excelent din art. 37 al regulamentului.

Acum, câteva observațiuni asupra legii. Legea, inspirându-se de principiul penal al gradațiunii pedepsei pentru recidivă, stabilește cinci grade de amendă: amenda de gradul întâiu fiind de 10 bani de absență, iar amenda de ultimul grad, 50 bani de absență. Amenda de gradul al V nu poate fi însă pronunțată decât după aplicarea amenzii de gradul al IV-lea (art. 29, al. e) și încasarea ei (art. 30, al a); tot astfel amenzile de gradele anterioare. Având în vedere pe de altă parte că după dispoziția art. 30, al. 2 „dirigințele sau directorul va înainta perceptorului, la sfârșitul fiecărei luni, lista de absențele nemotivate ale copiilor”, urmează ca amenzile de gradul IV și V să se aplice după 4—5 luni dela deschiderea școlii! La ce mai folosesc atunci? Ca să aducă venit Statului? — E nedrept. — Ca să determine pe părinții, cari au preferat să plătească amenzile de gradul I—III, să trimeată în sfârșit copiii la școală? — Venirea acestora în Ianuarie e o pierdere de timp pentru dâșii, iar pentru dascăl o încurcătură de care se resimte clasa întregă. De fapt amenzile de gradul IV și V se aplică foarte rar.

Deci propun: 1) să se suprimă gradarea amenzii; 2) amenda să fie dela început de 50 bani de absență; 3) lista de absențe să fie comunicată în fiecare săptămână și amenda neapărat executată în cursul săptămânii următoare.

Celor cari mi-ar obiecta că amenda de 50 bani dela început ar fi prea mare, le-aș putea răspunde că,

dacă o admit la sfârșit, când sau devine nedreaptă sau vătămătoare învățământului, trebuie s'o admită dela începutul anului școlar, căci numai atunci poate fi utilă și eficace.

Aș merge chiar mai departe, cerând sporirea sau desființarea maximului de 15 lei amendă pe an. Sunt săteni, cari aflând că nu pot fi amendați mai mult, preferă să plătească 15 lei pentru a ține copilul la muncă. Spre a se preveni însă abuzuri, s'ar putea cere ca peste suma de 15 lei amendă să se pronunțe după aprobarea revizorului sau judecătorului — aș prefera aprobarea consiliului comunal, care cunoaște mai bine situația contravenienților, dar...

Pentru ca dirigintele să nu vie în conflict cu nici un sătean, să nu mai pronunțe el singur amenda. Dânsul va alcătui în fiecare Sâmbătă după masă lista absenților, pe care o va comunica primarului și preotului, pentru ca toți împreună să hotărască amenda. Lista amendațiilor va fi imediat comunicată percepteurului, care va trebui să-i execute cât mai repede, întrucât numai astfel amenda își poate ajunge scopul.

Se vor lua măsuri contra percepteurilor, cari întârzie încasarea amenzilor școlare sau declară ca insolvabili pe cei ce în realitate le-ar putea plăti. De altfel, dacă dirigintele la înscrierea școlarilor a ținut seamă de criteriul art. 37, nu văd pentru ce n'am supune pe cei insolvabili la o muncă echivalentă cu amenda în folosul școlii, bisericii sau comunei. Sau mai bine decât așa. Dacă școala dispune de locuri, dacă copilul e sănătos și nu prea departe de școală, dacă s'au încercat mijloacele de convingere și s'ar putea ajuta copilul cu cărți, rechizite și îmbrăcăminte, nu văd pentru ce insolvabilitatea și îndărătnicia părinților să lipsească copilul de binefacerile învățaturii: în acest

caz copilul trebuie adus de jandarm la școală. În unele comune din Muscel s'a recurs cu deplină izbândă la acest mijloc extrem.

Pentru înfăptuirea idealului nostru național, avem nevoie nu numai de ostași buni, dar și de cetățeni buni. După sacrificiile pe cari cu dragă inimă le facem și le vom face pentru oștire, rândul al doilea se cuvine neapărat învățământului public. Și pentru ocuparea tuturor locurilor disponibile în școlile primare, dacă măsurile convingătoare și ajutătoare, pe cari le-am expus, nu reușesc, datori suntem să aplicăm obligativitatea învățământului primar cu aceeași rigoare ca obligațiunea serviciului militar ¹⁾.

1) Extras din „Revista generală a învățământului”, Octombrie 1913.

PROECȚIUNILE LUMINOASE ȘI CINEMATOGRAFUL ÎN ȘCOALĂ

Acum 2—3 ani am publicat în „Universul” mai multe articole dând alarma asupra influenței nefaste pe care o exercită multe din filmele „senzaționale” și arătând pe de altă parte ce serviciu admirabil această minunată invenție ar putea aduce instrucțiunii și educațiunii copiilor, adolescenților și chiar publicului în genere. Ceream atunci un control riguros al filmelor înainte de a fi prezentate în public și introducerea cinematografului în școală ca metodă intuitivă pentru îmbogățirea minții și dezvoltarea inimii copiilor.

Inutil, într’o revistă pedagogică, să mai fac demonstrația acțiunii vătămătoare a cinematografului, când încape pe mâna unui negustor fără de scrupul, care speculează instinctele cele mai josnice ale mulțimei. Cu toții știm că omul e sugestionabil, cu atât mai sugestionabil cu cât e mai puțin instruit și cultivat. Copilul în special e foarte sugestionabil și sugestiunile venite pe calea vizuală sunt cele mai puternice. Citeam acum câteva luni în „Universul” următorul reportaj. În Budapesta de câțva timp se săvârșeau o mulțime de furturi prin magazine, fără ca să se poată da de urma făptuitorilor. După multe investigațiuni însă poliția descopere o bandă de hoți minori printre cari și câțiva școlari. La interogatoriu aceștia declarară că au văzut la cinematograf ispră-

vile unei bande de copii și au căutat să-i imiteze ! Poate că nu greșesc atribuind tot cinematografului perfecționarea în arta pungășiei din ultimii 2—3 ani în țara noastră. Garnier, Bonnot, Rafles, Zigomar, mulțumită cinematografelor, au devenit celebri în București, stârnind admirațiunea publicului din stalul al III-lea și recrutând discipoli.

Această direcțiune a înrăuririi cinematografului privește poliția, care avea de mult datoria să intervină, intervenția ei fiind legitimată de prevederile codului penal. Pe noi ne privește în special acțiunea funestă a cinematografului asupra copiilor și a școlarilor. Statul român face destul de mari jertfe pentru ridicarea tinerelor generațiuni ; fiecare din noi se străduiește pe cât poate să înalțe inimele elevilor săi ; cum să rămânem dar nepăsători față de acțiunea filmului, care dărâmă într'o jumătate de ceas ceea ce noi am clădit cu multă trudă într'un an întreg ?

D-l Administrator al Cassei Școlaelor întocmise un ante-proiect de lege pentru controlul cinematografe-
lor publice și înființarea de cinematografe școlare ; din nenorocire însă acest ante-proiect a rămas un deziderat. Prefectura poliției Capitalei a dat acum câteva luni o ordonanță în acelaș scop, instituind o comisiune de control al afișelor și programelor de cinematograf ; după cât m'am informat *ordonanța nu se aplică* și comisiunea *ad-hoc* n'a fost nici o singură dată convocată ! Antreprenorii de cinematograf au fost mai tari decât cei cari au căutat să le îngrădească libertatea de a bate monedă din simțimintele josnice ale mulțimei !

*

Nu-i destul să luptăm împotriva exploatării scandaloase a cinematografului. Ar fi păcat să nu ne folosim de această admirabilă creațiune a geniului ome-

nesc pentru a ajuta mai departe progresul omenirii, al neamului nostru în particular. Pentru instruirea și educarea elevilor noștri i-am putea duce odată pe săptămână, de pildă, la un stabiliment cinematografic, în cazul când n'am putea instala în școală un mecanism cinematografic adaptat aparatului de proiecțiune,

În cazul întâi evident că va trebui ca programul ședinței să fie stabilit de noi și, pe cât posibil, chiar determinat de noi, comandând din vreme filme cari să îmbogățească sau să precizeze cunoștințele elevilor (vederi din țara noastră și din alte țări, viața animalelor, istoricul unor produse industriale, etc.), filme cari să le deștepte curiozitatea sănătoasă, exercitându-le gândirea, filme cari să le atingă coardele frumoase ale simțirii, înălțându-le inima.

Ar fi preferabil însă de a dispune de cinematograf chiar în școală. Ședințele ar fi mai scurte, mai numeroase și la timpul oportun. La sfârșitul lecțiunii profesorul ar ilustra spusele sale fie în clasă, fie în altă sală, unde e instalat aparatul. El ar putea da astfel în liniște explicațiunile trebuitoare și oprî la nevoie filmul în părțile sale cele mai însemnate. Din nenorocire, aparatul costă destul de scump, 400—500 lei, așa încât pentru moment nu îndrăznesc să propun cumpărarea decât gimnaziilor și liceelor, cari desigur că vor pune aparatul și sala la dispoziția celorlalte școli din localitate. Suma de mai sus s'ar putea lesne obține într'o serbare școlară. Filmele vor fi luate cu chirie sau vor fi cumpărate de Minister, care le va face să circule din școală în școală după un întinerar potrivit. În București Cassa Școalelor are o bună instalație cinematografică, de care s'au folosit și se folosesc adesea elevii diferitelor școli.

Cassa Școalelor mai posedă 9200 diapozitive, pe cari le împrumută oricărei școli din țară fie pentru do-

cumentarea lecțiilor, fie pentru conferințe, șezători la țară sau în orașe. Clișeele acestea se raportă la domeniul geografiei, istoriei, științelor descriptive, agricultură, industrie, igienă, medicină, sporturi, călătorii, subiecte religioase, subiecte militare, patriotice și educative. Există un catalog amănunțit asupra lor, împărțindu-le pe specialități.

În Buletinul muzeului pedagogic vol. I găsim că s'au împrumutat următorul număr de diapozitive :

In anul școlar 1910—1911

La școale secundare	111	serii cu	3272	diapozitive
„ „ primare	59	„ „	1306	„
„ diverși	54	„ „	1282	„
In total	224	„ „	5860	„

In anul școlar 1911—1912

La școale secundare	91	serii cu	2381	diapozitive
La școale primare	98	„ „	1938	„
„ alte școale	13	„ „	320	„
„ diverși	128	„ „	2462	„
In total	330	„ „	7101	„

In anul școlar 1912—1913

La școale secundare	106	serii cu	2863	diapozitive
„ „ primare	33	„ „	970	„
„ diverși	108	„ „	2705	„
In total	247	„ „	6538	„

In anul școlar 1913—1914¹⁾

La școale primare	60	împrumuturi cu	5202	diapoz.
„ „ secund.	21	„ „	2173	„
„ diverși	37	„ „	2227	„
In total	118	„ „	9602	„

Folosința proiecțiilor luminoase în școală întâmpină două greutăți: greutatea de a procura lumina trebuincioasă și greutatea de a manipula aparatul, pentru cei cărora nu li s'a explicat această operațiune. Deaceea propun ca în ultimul an al școalelor normale profesorul de fizică să deprindă pe toți elevii săi să se poată folosi de „lanterna magică” și chiar de mecanismul cinematografic adaptat aparatului de proiecțiune.

La muzeul școlar din Berna am văzut, anul trecut, un aparat care proiectează pe ecran imaginea clișeeilor opace: cărți poștale ilustrate, desemnuri și chiar obiecte, cum e de pildă mecanismul ceasornicului. Acest aparat prezintă avantajul că nu are nevoie de clișee diapositive, cari sunt costisitoare, dar proiecțiunile sale sunt mult mai mici decât ale lanternei magice și ele măresc defectele de impresiune ale ilustrației pe care o proiectează. În țara noastră dispunând de colecțiunea destul de bogată de diapositive a Cassei Școalelor, introducerea acestui aparat nu-mi pare recomandabilă. Dacă cele 9200 de clișee vor deveni neîndestulătoare, sunt sigur că d-l Administrator al Cassei școalelor va căuta să le înmulțească, pentru a desăvârși frumoasa inițiativă pe care a luat-o și în această direcțiune²⁾.

1) Aceste date le datoresc amabilităței d-lui I. Mosil, seful Muzeului pedagogic.

2) Extras din „Revista generală a învățământului”, Iunie-Iulie 1915.

CĂTRE PĂRINȚI ȘI ELEVI

Ziua de astăzi e pentru voi, iubiți elevi, o zi de sărbătoare. Ea începe un nou an de studiu pentru a vă îmbogăți cunoștințele despre natură și oameni. Aduceți-vă aminte de primii ani ai copilăriei voastre, când erați de tot neștiutori : n'ați lăsat nici o zi să treacă fără să mai aflați câte ceva nou ; părinții și cei din jurul vostru v'au satisfăcut atunci curiozitatea, pe cât au putut. V'ați dus apoi la școala primară, unde ați aflat alte lucruri noi, unde ați învățat minunata artă de a citi și scrie, de a sta de vorbă cu oamenii, care se află departe sau care nu mai trăiesc. Acum veniți la gimnaziu pentru a vă completa cunoștințele, pentru a vă forma deprinderi folositoare în viață, deprinderea de a fi atenți, de a fi prevăzători, de a veni la timp.

De ce vă spun eu toate acestea, iubiți școlari?— Pentru că în țara noastră există o idee greșită despre rostul învățământului secundar. Faptul că absolvenții acestui învățământ sunt primiți la Universitate și în slujbele Statului a făcut pe unii să creadă că scopul liceului e să deschidă cariera de funcționar, avocat sau medic. Această idee nenorocită e păgubitoare și pentru elevi și pentru țară. Adevăratul scop al învățământului secundar e să instruiască și să educe ; să dea o cultură generală trebuincioasă omului

în viață, oricare ar fi meseria lui; să formeze caracter.

Fiecare domn profesor vă va arăta folosul obiectului pe care-l predă. Profit însă de autorizarea pe care mi-au dat-o colegii mei de a vorbi în numele tuturor, pentru a vă atrage atențiunea asupra însemnătății, pe care o au așa zisele dexterități, adică desemnul, muzica, și gimnastica. În toate liceele și gimnaziile, pe care le cunosc, există o tradiție de a considera aceste obiecte ca o pierdere de timp. Această tradiție trebuie să dispară. Credeți-mă pe cuvânt și urmați cu drag cursul de desemn, muzică și gimnastică. În felul acesta veți ajunge, când veți fi mari, să schițați un peisagiu frumos, să întonați un cântec și să pricepeți mai bine muzica, să aveți un corp rezistent și vioi. Gândiți-vă numai că, dacă aceste obiecte ar fi nefolositoare, Statul n'ar mai cheltui cu întreținerea lor. Ele însă se predau în toate școlile secundare din lume și au ocupat chiar locul de onoare în Grecia veche. Desemnul și muzica înobilează sufletul, gimnastica întărește corpul.

Asemenea declarațiuni ar fi de prisos în țările Apusului. Acolo toți părinții care-și trimit copiii în liceu, îi trimit numai cu gândul ca să le dea învățătură și disciplină; nu se gândesc numai decât să-i facă funcționari. După terminarea studiilor tânărul își alege cariera conform cu aptitudinile sale și după mijloacele de care dispun părinții; în genere el urmează profesia tatălui său. Cu toate acestea învățământul secundar e foarte răspândit în Franța; comunele și chiar particularii vin în ajutorul Statului pentru răspândirea culturii, părinții contribuiesc de asemenea plătind taxe mult mai mari ca la noi. Orașe de 7000 de locuitori pot avea astfel liceul lor și copiii îl urmează în mod desinteresat, ca să zic așa,

deoarece nu beneficiază nici măcar de serviciul militar redus.

La noi în țară, din contra unii părinți cari își înscriu copilul în cl. I secundară, urmăresc numai să-l facă funcționar, un funcționar cât de mic — măcar ministru. Dacă învață sau nu, dacă își formează sau nu bune deprinderi — puțin îi importă: esențial e să treacă clasa și să capete certificatul.

De aceea vedem părinți, care se desinteresează cu desăvârșire în tot cursul anului și vin la școală la încheierea situațiunii elevului, în cazul când e amenințat să rămână repetent sau corijent. Chiar și părinții, care ne vizitează în cursul anului, vin numai pentru a ne solicita indulgență.

Lucrurile n'ar trebui să se petreacă așa. Părinții trebuie să se convingă că obiectele, care se predau în gimnaziu, sunt folositoare pentru cunoștințele pe care le procură și pentru că dezvoltă mintea elevului. Adevăratul interes al copilului e prin urmare să învețe cât mai temeinic, și adevăratul interes al părinților e să ne ajute, dându-ne relațiuni sincere despre calitățile și defectele copilului lor, despre modul cum își întrebuințează timpul afară din școală, pentru ca împreună să luăm cele mai nimerite măsuri spre buna îndrumare a fiecărui elev.

Profit de această ocaziune făcând un apel călduros la părinți ca să ne dea concursul d-lor luminat, spre a ne putea achita de îndatorirea noastră de a forma din copiii, ce ni se încredințează, niște oameni folositori țării; iar vouă, iubiți elevi, vă doresc sănătate și dragoste de lucru ¹⁾.

1) Din cuvintele rostite la gimnaziul din Giurgiu cu prilejul deschiderii anului școlar 1909—1910. Extras din „Revista cercului didactic-Vlașca” cu data de Octombrie 1909.

LIBRETELE ȘCOLARE

În 1909, când am scris articolul de față, nu se introdusese încă libretele în școalele noastre secundare. Acum întrebuițarea acestor librete tinzând să dispară¹⁾, articolul de față, care se rătăcise printre numeroasele manuscrise adresați *Revistei generale a învățământului*, a devenit din nou de actualitate.

Am sub ochi un libret pentru elevii secundari și văzându-l, îmi mențiu părerea de acum 4—5 ani despre utilitatea, despre necesitatea lui. Aș face numai câteva observațiuni de amănunt. Libretul e prea voluminos, are 96 de pagini. Ar trebui să cuprindă numai câteva articole din regulamentul școalelor secundare, anume acele de căpetenie, referitoare la părinți, gazde, datoriile școlarilor și promovarea lor. Puțini părinți și chiar puțini elevi au curajul să citească acum cele 52 de pagini ale regulamentului reprodus în libret, în timp ce 6—7 pagini ar ademeni pe mulți.

Afară de aceasta, s'ar economisi peste 40 pagini de tipar, eftenindu-se costul libretului: 50 de bani, cât costă astăzi, poate fi o povară pentru școlarii nevoiași. Știu că profitul rezultat din vânzarea libretelor servește Casei Școalelor pentru a întreține

1) Luând informațiuni la Casa Școalelor mi s'a spus că la nici un liceu din Capitală nu s'a mai vândut anul acesta librete.

cantinele școlare — operă de mare binefacere — dar sunt elevi așa de lipsiți, încât ar trebui să se reducă la jumătate prețul libretului sau, menținându-se costul actual, să se împartă gratuit câte un libret elevilor săraci și meritoși.

Dacă libretetele n'au dat până acum rezultatul așteptat, cauza e că întrebuințarea lor n'a intrat încă în deprinderea părinților. După câțiva ani de practică serioasă și stăruitoare a libretelor școlare, atunci când părinții vor ști că în libretul copilului lor se înseamnă *regulat* note și observațiuni asupra studiului, purtării, calităților și defectelor copilului, se vor deprinde să-l consulte din propriul lor îndemn și să ia măsurile dictate de împrejurări. *Atunci libretetele școlare vor ajunge un prețios mijloc de colaborare a familiei cu școala.*

*

Se pot face multe constatări triste în țara noastră. Una din cele mai grave e desigur lipsa de interes a părinților pentru copiii lor, care urmează învățământul secundar. Mulți din ei cred că și-au făcut datoria, dacă i-au dat la școală și dacă le-au cumpărat cărți. Unii socotesc ca o jertfă că vin la sfârșitul anului să se intereseze dacă fiul lor trece clasa. Alții nu fac nici atâta!

Nu sunt părinte, deci n'am dreptul să fiu sever. Dar, nu-i culpabilă atâta nepăsare a părinților pentru viitorul copilului lor? Țiu socoteală de toate circumstanțele ușurătoare. Știu că sunt mulți părinți cari duc o viață necăjită, absorbiți de grija și munca pentru existență; știu că sunt părinți fără de cultură: dar chiar în asemenea cazuri atâta nepăsare nu poate fi ertată. Ce să mai spun de părinții, care

dispun de puțin timp liber pentru a se ocupa de fiul lor și care totuși nu se 'ngrijesc de dânsul!

Am făcut următoarea experiență. Am notat pe caetul fiecărui elev observațiuni relative la curățenie, atențiune, regularitate, ș. a., pentru ca elevul, avându-le sub ochi în momentul când va prepara lecțiunile următoare, să fie îndemnat să se îndrepte: am întreat apoi într'o zi dacă părinții au cerut să vadă caetul de limba franceză a fiului lor: ei bine, *nici un părinte nu s'a gândit la aceasta*; câțiva din elevii cu note bune au arătat din propriul lor îndemn părinților acest caet.

Am făcut o altă încercare. Cu riscul de a fi supărător, am comunicat în scris părinților, care au elevi slabi, rugându-i să-mi vie în ajutor. Știu că sunt dator să învăț pe elevi în clasă; în acest scop pun multe întrebări din bancă, prepar lecțiile în clasă, fac citirea cu toți elevii de clasa I și II în cor — însă fiind dat numărul lor mare, nu pot lupta cu lipsa de atenție încordată și cu memoria slabă. Părinții mi-ar putea veni în ajutor, în cazul întâiu controlând și stimulând pe copilul lor la lucru; în cazul din urmă, dându-l la o școală mai potrivită cu aptitudinile lui și scăpându-mi astfel clasa de o povară. Știți care a fost rezultatul acestor comunicări?

Unii părinți s'au mărginit să iscălească pe scrisoarea pe care le-am adresat-o (și această osteneală au luat-o, fiindcă am obligat pe elevii în chestiune să-mi dovedească că le-au dat scrisoarea); alții, din cei mai culți, au binevoit să-mi mulțumească pe cartea d-lor de vizită și să mă roage să continuu a mă interesa de fiii d-lor; *nu s'a găsit nici unul care cel puțin să-mi promită ajutorul așteptat.*

Văzând că încercările mele nu reușesc, am recurs la singurul mijloc prevăzut în regulament: am rugat

pe diriginți să convoace într'o Duminică pe părinții elevilor slabi. Foarte puțini, câțiva numai au răspuns la acest apel. De data aceasta nu m'am mirat deloc : dacă n'au luat osteneala să intre în corespondență cu mine, dar să vie la școală ! De altfel mulți părinți nu vin nici măcar la începutul anului să semneze în condică, decât sub amenințarea de eliminare a elevului.

Cauzele acestui trist fapt sunt numeroase. Mă voi ocupa numai de cauza cea mai importantă, fiindcă e cea mai generală și ar putea dispăre repede : anume, greșita concepțiune pe care o au părinții despre rostul învățământului secundar. După cum spuneam în discursul de deschidere a noului an școlar la gimnaziul din Giurgiu ¹⁾, la noi în țară unii părinți, care-și înscriu copilul în clasa I secundară, urmăresc numai să-i asigure o carieră liberală sau să-l facă funcționar, un funcționar oricât de mic — măcar ministru. Dacă învață copilul sau nu, dacă își formează sau nu bune deprinderi — puțin îi importă : esențialul e să treacă clasa și să capete certificatul. De aceea vedem părinți, care se desinteresează cu desăvârșire în tot cursul anului și vin la școală la încheierea situațiunii elevului, în cazul când e amenințat să rămână repetent sau corijent. Chiar și părinți care ne vizitează în cursul anului, vin numai pentru a ne solicita indulgență.

Lucrurile n'ar trebui să se petreacă astfel. Părinții trebuie să se convingă că obiectele, care se predau în gimnaziu, sunt folositoare pentru cunoștințele pe care le procură și pentru că dezvoltă mintea elevului. Disciplina școlară e de asemenea salutară, pen-

¹⁾ Publicat în „Revista cercului didactic din Vlașca”, No. din Octombrie 1909.

trucă deprinde școlarul să fie atent, ordonat și exact : calități de mare folos în viață. Adevăratul interes al copilului e prin urmare să învețe cât mai temeinic și adevăratul interes al părinților e să ne ajute, dându-ne relațiuni sincere despre modul cum dânsul își întrebuințează timpul în afară de școală, despre calitățile și defectele lui, pentru ca împreună să luăm măsurile cele mai nimerite, pentru buna îndrumare a fiecărui elev.

Chestiunea stabilirii unor raporturi între părinți și profesori e de cea mai mare însemnătate pentru bunul mers al învățământului secundar. De aceea m'am bucurat văzând că Ministerul se ocupă de ea ; de aceea îmi permit să dezvolt propunerea pe care am făcut-o anul trecut în *Revista generală a învățământului* ¹⁾.

Fiecare elev să aibă un libret anual. Acest libret să cuprindă câte o pagină lunară pentru fiecare obiect de studiu. Când elevul va fi ascultat sau va lipsi nemotivat de la școală sau nu va fi atent, profesorul respectiv va notă în libret constatarea sa ; cu această ocaziune el va face și oarecari observațiuni asupra calităților și defectelor elevului ; va putea chiar intra în scurtă corespondență cu părinții. Elevul e obligat, sub pedeapsă de eliminare din școală, să arate părinților sau corespondenților săi libretul chiar în ziua când a fost notat. Aceștia vor semnă de vedere. Controlul dacă libretul a fost arătat acasă se va face de profesorul respectiv cu ocazia unei notări ulterioare sau chiar în lecția următoare, dacă cazul e grav. Tot în acest libret se vor însemna pedepsele aplicate elevului, în special arestul și eliminarea, pentru ca părinții să știe de ce copilul lor a venit târ-

1) In articolul „Disciplina și pedeapsa școlară”, Martie 1908.

ziu acasă și să ia măsuri să nu bată străzile în cazul când este eliminat.

Greutatea acestui sistem stă în faptul că mulți elevi locuiesc la gazde, care de obicei nu sunt în stare să înlocuească serviciul pe care-l așteptăm dela părinți. În acest caz nu văd altă soluție decât ca părinții să fie rugați să cerceteze și să iscălească libretul ori de câte ori vin la oraș, iar dacă nu vin în curs de o lună, libretul să le fie trimis de către director prin poștă. Direcțiunea Poștelor va scuti desigur de francare libretele sau va admite ca destinatorul să plătească taxa simplă, așa după cum se practică în Franța, unde toate comunicările școlare se taxează simplu, deși n'au fost francate de expeditor.

Pentru ca părinții să se intereseze în tot cursul anului de însemnările din libret și să nu le iscălească cu indiferență, ar fi bine să se schimbe sistemul de promovare, cerându-se media 5 (cinci) pe fiecare bimestru. În felul acesta elevul va fi continuu stimulat, nu se va mai lăsa pe nădejdea că se va îndrepta în ultimul bimestru și nu va putea trece clasa fără să fi învățat întreaga materie.

S'ar putea introduce o măsură și mai riguroasă. Fiindcă ne plângăm de clase numeroase și din nenorocire, de clase slabe, ar trebui să îndepărtăm pe elevii din clasa I, care la finele primului bimestru au medii inferioare lui 5 la mai mult de trei obiecte. Excluderea să se facă în urma unei conferințe *ad-hoc* a profesorilor clasei. Nu înțeleg de ce ne pierdem timpul cu asemenea elevi, care cu siguranță nu vor putea absolvi patru clase secundare. Ei nu sunt numai o povară pentru mersul clasei, dar și o cauză de demoralizare a celorlalți.

Se va obiecta, poate, că notarea în librete răpește timp profesorilor. Cred însă că cele 3 sau 4 minute

consacrate acestui scop, vor fi cu prisosință răsplătite prin stimulul elevilor. De altfel atunci jurnalul de clasă ar deveni de prisos.

Nu-i nevoie să mai insist asupra utilității libretelor școlare : dacă mulți oameni maturi au nevoie de îndemn zilnic pentru a-și face datoria, dar copiii ?¹⁾.

IMPORTANȚA ETICII ÎN LIGE

1) Extras din „Revista generală a învățământului”, din Ianuarie 1914.

IMPORTANȚA ETICEI ÎN LICEU

În programul din 1899 s'a suprimat studiul Eticei în liceu. Să fie oare acest studiu inutil sau mai puțin folositor decât celelalte obiecte, care se predau în învățământul secundar?

Această chestiune ne pare atât de simplă, încât ne-am dispensa de a o mai discuta, dacă n'am ști că sunt unii învățați, care judecând după influența pe care a avut-o filozofia asupra lor, susțin că filozofia nu-i de nici un folos în viață. Autorii programului n'au fost contra instrucțiunii morale în liceu, căci nu numai că au menținut morala creștină, dar au introdus instrucțiunea civică în clasa IV (în vederea elevilor care nu mai urmează liceul) și au dispus ca studiul psihologiei să se facă cu aplicații la educație. Au exclus prin urmare numai învățământul filozofic al moralei.

Putem face trei ipoteze pentru a explica această excludere :

1. S'a crezut inutil să se mai predea morala pe principii raționale, odată ce s'a predat pe principii religioase ; sau

2. S'a crezut că, deși o asemenea predare ar fi folositoare, însă nu există o morală stabilită temeinic pe principii raționale ; sau în sfârșit

3. S'a crezut că, deși există această morală, însă nu poate fi pricepută de elevii liceului.

Să discutăm pe rând aceste ipoteze.

I. — Necontestat că autorii programului în chestiune au voit să dea o mai mare întindere învățământului religios în liceu : proba e introducerea acestui obiect în clasele V și VI, în care nu figură înainte. Având asemenea dispoziții sufletești au putut crede inutil, dacă nu, chiar vătămător, învățământul filozofic al moralei. „In predarea și expunerea moralei creștine, ne spun autorii programului, profesorul va căuta să invedereze că morala bisericeii creștine, aplicată de om în viață, este *singura* care înalță pe om, îi inobilează inima și sentimentele, și *singura* care a inaugurat în omenire cele mai salutare principii de frățietate a tuturor oamenilor, considerându-i fii ai aceluiași părinte, Dumnezeu, creatorul tuturor”. Dacă ni se spune în aceste rânduri că nu există decât o singură morală, adică aceleași datorii morale, pentru toți românii de astăzi — atunci e foarte adevărat. Dacă ni se spune însă că numai principiile religioase trebuie să inspire actele morale — atunci e o chestiune de discutat.

Fiind bine predată, adecă cu cât mai puține texte și cât mai multe exemple din viața sfinților și din viața practică, morala creștină constituie o instrucțiune morală satisfăcătoare pentru elevii de gimnaziu. Ea devine insuficientă însă pentru elevii din cursul superior al liceului.

„Spiritul lor mai dezvoltat și înarmat cu atâtea mijloace de critică științifică, pe care Statul însuși le pune la îndemâna lor, cere argumentațiune, începe a se întrebă : *pentru ce?* la fiecare ordin sau regulă de viață. Sarcina școlii, ca instituțiune de Stat devine atunci : a *reclădi* morala pe altă temelie, pe o temelie zidită din chiar datele științelor constitutive ale culturii generale de liceu. Obligațiunile morale trebuie legate de tot ce e mai trainic în su-

fletul omului, de credințele și convingerile lui cele mai sigure și neclintite”. (D-l Găvănescul în prefața Eticei).

O probă că bazele religioase ale moralei sunt insuficiente, e criza morală de care sufăr sau au suferit toți contemporanii noștri, care nu sunt streini de știința de astăzi și care s’au deprins a cugeta¹⁾. După cât știm, niciodată în istoria omenirii nu s’a manifestat atât de puternic și pe o scară atât de întinsă nevoia de a trăi în mod conștient, de a-și crea singur principiile de purtare. Suntem în secolul raționalismului și e o greșală că școala, care trebuie să fabrice oameni pentru timpul și societatea în care trăesc, să nu predea Etica, care nu-i altceva decât explicarea rațională a preceptelor morale.

Dar admițând că Etica n’ar fi indispensabilă absolventului de liceu, nu se poate tăgădui cel puțin că nu i-ar fi de folos. Atrăgând atențiunea elevului asupra problemelor etice, deprinzându-l să le discute și să încerce a le rezolva, se ajută în acelaș timp educațiunea lui morală. Speculațiunea asupra ideilor etice înalță sufletul și-l predispune la realizarea lor; îl înarmează în contra sofismelor inspirate de patimi și-l îndrumază în cazurile delicate din viață, când conștiința morală incultă n’ar putea decide nimic sau ar greși. Etica ne dă mijlocul de a fi artiștii vieței noastre. „Precum sculptorul — după comparațiua sublimă a d-lui Găvănescul — precum sculptorul dintr’un bloc inform de marmoră scoate, cu dalta sa, chipul strălucitor de frumusețe și măreție al unui Apolon, tot astfel Etica ne învață cum, prin voință,

1) Această chestiune e tratată în teza mea de doctorat *La Morale selon Guyau et ses rapports avec les conceptions actuelles de la morale scientifique*, cap I: *La Crise morale*. (F. Alcan).

putem clădi din numărul mărginit de ani al existenței individuale, cu acțiunile noastre, o operă frumoasă și nobilă". (Etica, pag. 13).

II. — E prin urmare indispensabil sau în tot cazul e folositor să se predea Etica în liceu. Însă o nouă obiecțiune e posibilă. Anume că Etica nu izbutește să explice preceptele morale. Ea stârnește o furtună de discuțiuni asupra conștiinței morale, îi slăbește astfel bazele instinctive și tradiționale, fără ca să-i procure alte baze mai solide. Căci o probă că soluțiunile Eticeii nu sunt satisfăcătoare, e faptul că ele nu satisfac nici chiar pe filozofi. Nu-i filozof care să n'aibă sistemul lui de etică și aceste sisteme sunt atât de divergente, încât studiul lor, departe de a ne ajuta să ne formăm convingeri trainice, ne ruinează și slabele credințe morale pe care natura și educația ni le-au dat.

Dacă ar fi așa, atunci bine au făcut autorii programului din 1899 că au suprimat Etica în liceu. Mai bine de o mie de ori să rămână absolventul de liceu cu conștiința pe care o are, decât să se aleagă din studiul eticeii cu scepticismul moral! — Dar să discutăm cinstit obiecțiunea și vom vedea că-i exagerată.

E adevărat că Etica pune în discuție datele conștiinței morale. Dar nu-i om cât de puțin cult, care să nu discute adesea în viață datoriile morale la care se simte obligat. Folosul eticeii constă tocmai în a pune în discuție odată pentru totdeauna aceste datorii, pentru a preveni discuțiile pătimase, inspirate de nevoile momentului. E adevărat că Etica n'a reușit să demonstreze într'o serie de teoreme că conduita morală e aceea pe care trebuie s'o adopte omul în viață. Dar nici o știință aplicată n'a ajuns la această certitudine și totuși ne servește minunat

nevoile vieții. Numai mintea e setoasă de a vedea clar și sigur. Voința, pentru a fi decisă, se mulțumește cu ceace am numi *certitudine practică*, adică simple probabilități teoretice. Dacă omul ar fi să se conducă după certitudinii teoretice, n'ar mai face niciodată nimica și viața iar fi cu neputință. Argumentul scos din faptul că există mai multe sisteme de morală vine în favoarea filozofilor, căci dovedește că filozofii, ca și ceilalți oameni de știință, doresc adevărul cu cea mai mare precizie. Căci cine a studiat bine sistemele morale ale filozofilor, găsește că în fond sunt de acord pentru a justifica o singură morală, aceea a societății în care trăesc.

III. — Mai rămâne obiecțiunea că elevii de liceu nu sunt în stare să priceapă discuțiunile etice. Experiența singură poate rezolvă această chestiune. În acest scop am ținut câteva ședințe în cursul lui Iunie trecut cu elevii din clasa VII și VIII a liceului din Focșani ¹⁾. Folosindu-mă de modelul pe care ni-l dă d-l Găvănescul pentru aplicarea metodei inductive în predarea moralei, (Etica, apendice) am căutat să fac pe elevi să descopere principalele probleme etice și să obțin dela dâșșii diferitele soluțiuni date de filozofi.

Am rugat pe elevi să dea felurite exemple de fapte care se numesc bune, indiferente sau rele. Apoi printr'o serie de întrebări i-am îndrumat să găsească diferitele motive pentru care acele fapte primesc calificățiunea lor, și în urma unei discuțiuni foarte ani-

1) Mulțumesc d-lui Crainic, directorul liceului, pentru permisia acestor ședințe. Imi fac deasemenea o plăcere a mulțumi elevilor care au participat la aceste ședințe și în special d-lor: Gabrielescu, Ivanovici, Botez, Elias, Neagu, Vlasie, Hașigan, Ieibovici și Timoianu, cari s'au distins prin răspunsurile lor.

mate între elevi prin intermediul meu ¹⁾, am ajuns să descoperim un criteriu moral satisfăcător. Am întreat apoi care din elevi poate să analizeze starea lui sufletească din timpul când a luat o hotărîre importantă și care poate da asemenea exemple din viața personagiilor istorice și din romane. Am reușit astfel să găsim cauzele faptelor bune și ale celor rele și prin urmare am explicat psihologic faptele morale. În sfârșit am cercetat ce se întâmplă după ce omul săvârșește o faptă bună sau o faptă rea și din analiza acestor fenomene de sancțiune am scos explicarea sociologică a faptelor morale și justificarea lor din punctul de vedere al individului.

Am construit astfel întreaga etică, folosindu-mă de cunoștințele de psihologie ale elevilor și de inteligența ce deșteaptă în ei o discuțiune bine condusă. Rezultatul acestor ședințe a întrecut așteptările mele și m'a întărit în convingerea că filozofia și în special etica, bine predată, constituie o gimnastică intelectuală incomparabilă pentru elevii de liceu. E păcat dar că s'a suprimat etica în programul din 1899, cu atât mai mult cu cât avem un manual excelent, care nu numai că a dezvoltat judecata și conștiința morală a elevilor care l-au studiat, dar a îndemnat chiar pe unii să consacre filozofiei viața lor întreagă ²⁾.

1) Elevii nu pot fi lăsați să discute direct între dânsii din cauză că, dată fiind ignoranța lor în materie, deraiază în fiecare moment dela chestiune și se pot ivi animozități care fac ca discuția să degereze în ceartă. Profesorul reproducând răspunsul fiecărui elev, reține numai ceea ce privește obiectul discuțiunii și șterge nota personală a elevului pentru a nu jigni amorul propriu al celorlalți.

2) Extras din „Cultura română”, Septembrie 1906.

NECESITATEA ETICEI IN LICEU

Înainte de aplicarea programei din 1899, etica se predă în clasa VII de liceu. Nu cunosc motivele, care au determinat suprimarea acestui studiu, de aceea voi fi nevoit să discut toate presupunerile posibile. Etica a fost considerată păgubitoare sau mai puțin utilă decât celelalte obiecte admise în învățământul secundar. Însă un studiu poate fi folositor : pentru cunoștințele pe care le dă, pentru educația inteligenței sau pentru educația morală.

Să fie oare etica păgubitoare din aceste puncte de vedere ?

Desigur că ideile morale sunt cunoscute elevului din clasa VIII. El și-a format aceste idei din experiență. Ideile astfel formate sunt însă nelămurite, necomplete și uneori chiar greșite. Nu poate fi deci păgubitor a le clasifica și explica. Formulând regulile morale, ni le aducem mai ușor aminte și le aplicăm mai repede ; explicându-le, ne ferim de greșelile conștiinței, ne putem hotărî în cazul când conștiința șovăește și avem în totdeauna puțința de a ne conduce viața în mod sigur și conștient. Instrucția morală previne sofismele inspirate de patimi precum și teoriile sceptice sau imorale.

Din punctul de vedere al educațiunii intelectuale, studiul eticii e tot așa de folositor. Ne deprinde cu

observarea internă și cu analiza fenomenelor de conștiință, ne dezvoltă judecata și reflecțiunea.

Rămâne dar ipoteza că studiul eticei ar fi păgubitor educațiunii morale a elevului din clasa VIII. — Pare că așa au și crezut autorii programei în vigoare. Intr'adevăr, cer profesorului ca „în predarea și expunerea moralei creștine să învedereze că morala Bisericii creștine este *singura* care înalță pe om, îi înobilează inima și sentimentele”¹⁾. Prin urmare autorii programei au crezut că studiul moralei creștine, făcut în clasa IV, ajunge și pentru absolventul de liceu și că un studiu având de obiect să completeze datoriile morale sprijinite de religiunea creștină și să le explice în mod științific, un asemenea studiu ar fi nu numai de prisos, dar chiar păgubitor educațiunii morale a elevului din clasa VIII, deoarece „morala creștină e *singura* care înobilează omul”.

Faptele arată însă că autorii programei s'au înșelat în această privință. Morala creștină, produsul unei civilizațiuni trecute, nu mai este adecvată conștiinței morale contemporane; a devenit incompletă; îi lipsesc unele datorii ale omului către sine însuși, datoriile cetățenești și *datoriile profesionale*, care născute de ieri, se afirmă din ce în ce mai puternic și vor constitui o parte însemnată din morala de mâine.

Afară de aceasta, „baza metafizico-teologică a acestei morale, dacă se mai potrivește cu forțele intelectuale și cu stocul de cunoștințe ale elevilor din gimnaziu, începe a deveni insuficientă pentru mintea tinerilor din liceu. Spiritul lor, mai dezvoltat și înarmat cu atâtea mijloace de critică științifică, pe care Statul însuși le pune la îndemână lor, cere argumentațiune, începe a se întrebă: *pentru ce?* la

1) „Programe de studii pentru școlile secundare”, p. 7.

fiecare ordin sau regulă de viață... Sarcina școlii, ca instituțiune de Stat, devine atunci a *reclădi* morala pe altă temelie, pe o temelie zidită din chiar datele științelor constitutive ale culturii generale de liceu. Obligațiunile morale trebuiesc legate de tot ce e mai trainic în sufletul omului, de credințele și convingerile lui cele mai sigure și neclintite". (D-l Găvănescul în prefața *Eticei*).

Comisia pentru revizuirea programei de filosofie în vigoare crede deasemenea că e păgubitor studiul eticei, însă din considerații pedagogice. „Tratarea chestiunilor de morală într'o disciplină oșebită nu poate avea, multă vreme încă, o înrăurire, ori că s'ar face în numele religiei, ori că s'ar adoptă principii științifice" ¹⁾.

De ce? — „In țara noastră chestiunea moralității și a moralei e așa de... compromisă, că ar copleși de ridicul pe profesorul care ar îndrăzni s'o trateze de pe catedră" (*ibid*). — Afirmarea ne pare exagerată. In Iunie 1906 am ținut cu elevii din clasa VII și VIII a liceului din Focșani câteva ședințe pentru a stabili în mod euristic principiile morale. Rezultatul ședințelor fu cât se poate de satisfăcător ²⁾ și dovedește netemeinicia afirmației de mai sus cu atât mai mult, cu cât ședințele erau absolut benevole, eu nefiind atunci profesor.

Soluția adoptată de proiectul de program nu ne pare îndestulătoare. Fără îndoială va fi de un folos real pentru cultura sufletească a tinerimei noastre să se analizeze din punct de vedere moral sentimentele și acțiunile omenești întâlnite în istorie și în

1) „Memoriu relativ la modificările de adus programei de Filosofie, p. 14.

2) Dare de seamă publicată în „Cultura română" din Septembrie și Octombrie 1906.

literatură. Dar din două una : ori această analiză se va sprijini numai pe afirmațiunile conștiinței morale, — și atunci elevul nu va fi înarmat în contra sugestiunilor și teoriilor imorale pe care le va întâlni în viață ; or se vor explica acele afirmațiuni — și atunci va fi nevoie de teoriile etice.

Teama pe care o manifestă comisia în contra discuțiunilor etice nu-i întemeiată decât în cazul când s'ar predă etica într'un mod cu totul greșit, „distrugându-se un sistem prin altul” și neconchizând pentru niciunul. De fapt, nu cunoaștem niciun manual de etică, care să se mărginească la asemenea operă negativă : fiecare autor adoptă o anumită doctrină și trece în revistă critică pe celelalte doctrine tocmai pentru a determina mai ușor convingerea în favoarea sistemului susținut.

De altfel, după cum am putut constata în discuțiunile cu elevii liceului, sistemele de morală prezintă deosebitele aspecte sub care se prezintă în *mod natural* chestiunea morală și prin urmare pot fi absorbite într'o sinteză superioară — aceea a științei morale. Altă dovadă că morală filosofică nu-i „o școală de scepticism nici de cinism” e faptul că deosebitele teorii etice susțin *aceleași datorii morale* : acele dictate de conștiință, adică în fond acele dictate de nevoile și sentimentele societății contemporane lor.

* * *

Comisia opinează „ca discuțiunile și vrăjmășiile dintre teorii să rămâie exclusiv pentru Universitate”. (ib. p. 7). Aplicarea acestui principiu este că etica să nu fie predată în liceu în mod istorico-critic — dar nu urmează că trebuie scoasă din program, căci

în predarea ei se poate adopta același procedeu didactic, care se indică pentru psihologie.

Se va începe cu analiza faptelor morale, luându-se exemple numeroase din experiența zilnică, din istorie și din literatură. Se va găsi astfel fapte bune, rele sau indifferente din punct de vedere moral. Se va căuta *criteriul* după care se aplică aceste calificățiuni, analizându-se urmările faptei pentru autorul ei și pentru societate. Apoi se va căuta *rațiunea* pentru care omul trebuie să se conducă după principiile morale, analizându-se fenomenele sufletești din timpul când se ia o hotărîre cu urmări morale. În sfârșit, se va cerceta, tot din exemple, *ce se întâmplă*, când un om săvârșește o faptă conformă sau contrară conștiinței morale.

Se va predă astfel etica, ca și psihologia, ca și igiena, scoțând adevărul direct din fapte, iar nu din teoriile corespunzătoare. Baza psiho-sociologică a eticei e următoarea: 1) *pentru ce societatea impune regulile morale* și 2) *pentru ce individul trebuie să se conformeze lor*. Din fapte istorice (mărirea și decadența Grecilor și Romanilor) se va conchide că moralitatea e o funcțiune socială, că propășirea unui popor e în raport direct cu moravurile pe care le practică. Din viața oamenilor mari, din analiza psihologică a dementilor, a criminalilor și vițioșilor se va conchide că moralitatea e deasemenea o condițiune a sănătății fizice și mintale a omului, că viața conformă principiilor morale e cea mai intensă și mai înaltă, că principiile morale ne arată cea mai bună întrebuințare a vieții. Principiile fundamentale ale eticei se vor stabili astfel în mod inductiv, după ce se vor fi caracterizat și explicat tot inductiv principalele reguli morale.

Intr'un cuvânt, etica nu se va predă ca știință

pentru știință, (cum se făcea înainte de 1899), ci în vederea educațiunii morale a elevului din clasa VIII. Se va utiliza în acest scop toate forțele sufletești de care el dispune: cunoștințe, reflecțiune, sentiment, sugestivitate, etc. Manualul va cuprinde la finele fiecărui capitol extrase din biografiile oamenilor mari, narațiunea faptelor și caracterului personajilor istorice sau din piese de teatru, romane și nuvele. Va mai cuprinde indicațiuni pentru analiza critică de proverbe și maxime; extrase din acte de acuzare și pledoarii în procese criminale și penale; texte din codul penal și explicarea lor; discursuri și instituțiuni cu caracter moral (societăți de cumpătare, de patronagiu, de caritate); explicarea regulamentului de disciplină școlară, etc.

* * *

Înainte de a termina, trebuie să discutăm și a doua ipoteză, dacă etica e mai puțin folositoare decât celelalte discipline admise în programă. Comparația cu fiecare din aceste discipline răpind prea mult timp lectorului, vom proceda mai sumar.

Instrucțiunile date de comisiunea pentru modificarea programei arată că „Scopul învățământului filosofic este în general să dea elevilor putința de a observa exact viața psihică a omului, a o înțelege, pe cât se poate, genetic și a-și da lămurit seama de însemnătatea cunoașterii ei; iar în special, a-i deprinde cu controlarea propriilor lor manifestări, ca o condiție a organizării psihice și a întemeierii unei judecăți independente” (*ibid.* p. 17). Dar dacă învățământul filosofic e folositor pentru ca să deprindă cu observarea de sine, condiție a organizării psihice, atunci disciplina al cărui obiect e însăși organizarea psihică, devine indispensabilă. Psihologia nu poate să

dea decât mijlocul de a ne organiza sufletește. Tipul acestei organizări, *convingerea și entuziasmul* pentru a o realiza, le dă etica.

Când însăși comisia arată că principiile morale n'ar avea înrâurire, dacă s'ar face în numele religiei, ori dacă s'ar înfățișa ca „o colecție de sentințe judecătorești” (*ibid.* p. 14); când însăși comisia constată „o lipsă desăvârșită de coordonare sufletească în tinerimea școlară” (*ib.* p. 5) — ce disciplină poate fi mai necesară în liceu decât etica? — Moralitatea e o condiție de viață pentru un popor.

Cerem, prin urmare, să se reintroducă etica în clasa VIII de liceu, dându-i-se o oră pe săptămână. Această oră se poate lua de ex. dela limba italiană sau engleză (care se bucură de 3 ore pe săptămână în secția reală) și dela limba latină (care se bucură de 6 ore în secțiile clasică și modernă, în timp ce științele fizico-naturale n'au decât 5 ore la secția reală).

În cazul cel mai greu, când nu se poate face acest „sacrificiu” pentru reintroducerea eticei, atunci să i se dea o oră dela psihologie, trecându-se în programul eticei punctele 14—16, 22, 23—24, 34, 36—40, arătate în proiectul de program pentru psihologie. Programul psihologiei, astfel descărcat de chestiunile care nu-s de ordin curat psihologică, ar putea fi executat cu un ceas pe săptămână¹⁾.

1) Bine înțeles, numai studiul sentimentelor și voinței, deoarece studiul inteligenței e trecut în programa clasei VII. Cu această concesiuine, pe care o facem la extrem, punctul nostru de vedere se reduce la următoarea chestiune pedagogică: se poate face educația morală a elevului din clasa VIII cu inteligența vârstei de 18—20 ani dezvoltată și înarmată cu serioase cunoștinți științifice, i se poate face educația morală numai prin lecțiuni interpretate în ora de psihologie — cum crede comisia — sau mai trebuie să ne adresăm și inteligenții elevului, distrugând

Articolul nostru nu-i pornit din zelul de a da o mai mare importanță studiilor filosofice, ci din convingerea deplină că etica este indispensabilă în liceu. Rău s'a făcut de s'a suprimat această disciplină pe motivul că adesea eră greșit predată. Iar dacă s'a crezut că sarcina educațiunii morale trebuie împărțită între toți profesorii de toate obiectele, împărțim cu bucurie această credință și dorim s'o vedem realizându-se cât mai mult; dar, fiind dat că, cu toată bunăvoința, un profesor de istorie sau de română (ca să nu zic de matematici, ori de științe) nu poate face educația morală decât incidental; dat fiind că experiența, cunoștințele științifice și spiritul critic al elevului din clasa VIII compromit învățătura morală pe care-a primit-o în clasa IV, suntem convinși că e nevoie să se consacre în ultima clasă de liceu o anumită oră pe săptămână pentru instrucțiunea morală pe baze raționale.

Experiența ne permite să afirmăm că, urmându-se metoda indicată, studiul eticei va fi pentru elevi o recreație intelectuală și o înălțare sufletească ¹⁾.

cu argumente teoriile sceptice sau imorale și dovedind că moralitatea e indispensabilă vieții sociale și e cea mai bună normă de conduită pentru individ ?

1) Extras din „Revista generală a învățământului”, 1 Octombrie 1908.

CE ESTE SOCIOLOGIA ?

Termenul *sociologie*, creiat de Auguste Comte pentru a da un nume științei societăților, este întrebuințat astăzi în toate limbele popoarelor culte, cu toate criticele ce i s'au adus din cauză formațiunii lui vițioase, fiind compus dintr'un cuvânt latin și unul grec. Însă termenul *sociologie morală*, adoptat de noi în studiul *Expérience et Invention en Morale*, are nevoie de a fi justificat. L'am admis, pentru că arată că știința moralei e o parte din sociologie — ceeace caracterizează în mod precis natura, obiectul și metoda acestei științi spre deosebire de încercările care s'au făcut pentru a constitui „o morală științifică”, „o morală pozitivă”, „o morală independentă” sau „o morală naturală”. Atributul de „morală” pe care-l aplicăm acestei părți din sociologie, se rapoartă, evident, la obiectul ei — iar nici de cum la însăși știința, căci nu se poate închipui o sociologie imorală. Cei ce au criticat „inovația” noastră, uită că se zice : științe fizice, naturale, medicale, fără de nici un echivoc.

Ce este sociologia? — Pentru a lămuri această noțiune, pe care foarte mulți o întrebuințează, dar puțini o înțeleg, d-l Bouglé presupune că face o excursie într'un orașel de provincie, Saint-Pol. Intrând în vorbă cu locuitorii acestui orașel, sociologul este izbit mai întâiu de asemănarea lor : toți au acelaș

accent în vorbire, idei generale și credințe comune și aproape aceleași moravuri. Intr'un cuvânt au un aer de familie, care îi deosebește de locuitorii celorlalte orașe și constituie caracterul celor din Saint-Pol.

Dar ei prezintă și deosebiri între dâșii, după profesia fiecăruia și, în genere, după micile societăți din care fac parte. Unul e lucrător, altul militar, altul preot. Chiar și acel fără de nici o profesie tot face parte din mai multe cercuri sociale, dacă nu din „Societatea de emulație”, cel puțin din cercul vânătorilor sau al clienților cafenelei; în tot cazul face parte din cercul familiei sale. Nimeni nu trăește izolat.

Sociologul se interesează, prin urmare, de toate fenomenele sufletești, care nasc din relațiunile indivizilor. Câmp de cercetare foarte vast, căci cele mai multe din felurile noastre de a simți, gândi și lucra își găsească explicarea în societățile din care participăm. Cutare locuitor din Saint-Pol nu s'ar îmbracă cum se îmbracă, n'ar avea admirație pentru catedrala orașului său și dispreț pentru Parisieni, dacă n'ar fi călugăr din Saint-Pol. Așa dar, de câte ori, pentru a ne explica însușirile externe sau sufletești ale unui individ, cercetăm raporturile sale cu alți indivizi, facem sociologie.

Această cercetare presupune însă o prealabilă clasificare a tuturor formelor sociale, precum și a influenței pe care o exercită fiecare din ele asupra indivizilor, ce o compun. Intr'adevăr, dacă observăm deosebitele activități omenești — moravuri, coduri și monumente, dogme — vom constată că variază după formele sociale, adică după cum societatea în care le observăm e mică sau mare, omogenă sau eterogenă, organizată sau nu, etc. Cu alte cuvinte, vom constată că fenomenele religioase, morale, juridice,

economice și estetice variază în raport cu forma societăților.

De exemplu, câte particularități ale vieții economice din Saint-Pol nu se explică prin caracterul lui de orașel! Munca e puțin împărțită între meseriași: același lucrător e cismar, pantofar și cârpaciu — sau fierar, lăcătuș și potcovar. Negustorii sunt deasemenea puțin specializați: fiecare vinde „de toate”. Uneori ei sunt înlocuiți chiar de producători, cari vin în piață să vândă direct consumatorilor. Cum se explică acest fenomen, dacă nu prin faptul că într'un orașel nevoile locuitorilor nu sunt atât de numeroase nici atât de variate, încât să determine o împărțire a muncii? Iată dar că se constată o legătură constantă între forma socială constituită de o populație densă și fenomenul economic al diviziunii muncii.

Influența pe care o exercită forma socială asupra moravurilor, deși e mai greu de observat, e tot așa de reală. Saint-Pol n'ar oare moravuri de orașel?

Faptul că locuitorii săi se cunosc unii pe alții și își supraveghează reciproc purtarea până în cele mai mici amănunte, nu se datorește împrejurării că sunt puțin numeroși? Iată dar încă o constatare sociologică; anume: cu cât un grup social e mai mic, cu atât prescripțiunile pe care le impune indivizilor sunt mai numeroase, mai amănunțite și mai imperioase.

Sociologia se ocupă prin urmare să clasifice formele sociale și să studieze efectele lor asupra fiecărui gen de activitate omenească (morală, religioasă, economică, etc.). Ea mai caută să descopere cauzele formelor sociale, adecă întrucât rasa și solul, nevoile, gusturile, sentimentele și ideile oamenilor modifică forma societăților, din care fac parte.

Pentru a lămuri și mai bine punctul de vedere sociologic, să-l comparăm cu punctul de vedere geo-

grafic. Geografia descrie și clasifică formele pământului (piscuri, platouri, basenuri); caută urmările lor (adecă explică cum ele determină așezarea locuitorilor) și înșfârșit cauzele formelor terestre (pentru ce s'a constituit cutare munte, cutare curs de apă). După cum dar, a se pune din punctul de vedere geografic înseamnă a observă formele terestre, urmările și cauzele lor — tot astfel, a se pune din punct de vedere sociologic înseamnă a observă formele sociale, urmările și cauzele lor.

Așă, de pildă, servindu-ne de excursiunea d-lui Bouglé, a face sociologie, înseamnă a clasifică deosebitele cercuri sociale din Saint-Pol, a observă efectele pe care le produce fiecare din ele asupra vieței locuitorilor și înșfârșit a cercetă în mentalitatea acestor locuitori cauzele cantității și calității grupurilor din care fac parte.

Istoric. — După cum a existat o meteorologie populară cu mult înainte ca savanții să fi studiat fenomenele atmosferice — tot astfel există de mult, ca să zicem așă, o sociologie populară. În aforismele diferitelor popoare, în maxime și proverbe, în legendele și literatura populară se găesc o sumă de generalizări asupra fenomenelor sociale. Iată proverbul latin, produsul unui minunat dar de observație: „*Senatores boni viri, senatus autem mala bestia*” (Senatorii luați în parte sunt oameni de treabă, dar senatul întrunît e ca o fiară). Nu este acest proverb expresiunea unei constatări sociologice, anume că întrunirea mai multor oameni la un loc schimbă starea lor de spirit, le exaltează unele facultăți și comprimă altele ?

Dar în zilele noastre, câți nu fac sociologie, fără să-și dea seama ? Iată, de pildă, un cetățean liniștit

care, eșind la plimbare, dă peste un grup de manifestați. Ii urmează de curiozitate. La un moment dat însă se trezește vociferând împreună cu dânșii. Ei încep să arunce cu pietre. Le dă și el ajutor. După ce intervine poliția sau armata și-i împrăstie, cetățeanul nostru, fie că e dus la „interogator”¹⁾, fie întorcându-se acasă, își revine în fire. — „Bine frate se întreabă el, uluit, eu am fost acela care am făcut atâta gălăgie, care am aruncat cu pietre într’o statuie? Nu, nu se poate, îmi eșisem din fire, nu eram eu în toată firea mea; după cum mulțimea manifestanților mi-a mânat corpul, tot așa mi-a mânat și mintea”. Raționând astfel, cetățeanul nostru a constatat, fără să știe, un fapt social. Din acest exemplu se vede că în domeniul social, ca și în celelalte domenii cucerite de știință, intuiția spontană a omului simplu a deschis calea cercetărilor științifice.

Scăpărea acestei intuiții spontane a luminat o întreagă regiune neexplorată până acum. Prin analogie numai putem să ne dăm seama de imensitatea ei. Dacă un grup de manifestați, adunați la întâmplare, dacă o societate atât de incoherentă și atât de efemeră exercită o așa de mare influență asupra individului — cât de imensă, cât de complexă, cât de puternică trebuie să fie atunci acțiunea pe care o exercită o societate mare și organizată, națiunea de exemplu, din care facem parte?

Că nu simțim această acțiune, nu e un motiv să ne îndoim de existența ei. Nici presiunea atmosferică n’o simțim decât atunci când se schimbă brusc — și totuși ea ne apasă pe umeri cât timp trăim. Tot astfel și presiunea socială. Din primul până la ultimul mo-

1) Cf. admirabila monografie a d-lui profesor Motru: *Psihologia martorului*.

ment al vieții noastre trăim în societate și sub influența ei. Cetățeanul, al cărui exemplu l-am luat, atribuie mulțimei, la care se asociase un moment, schimbarea ideilor și deprinderilor sale; dar oare aceste idei și deprinderi sunt exclusiv *ale sale*? Nu s'au format și ele în societatea cea mare și stabilă în care trăește dânsul?

Multe alte împrejurări și fapte au contribuit la constituirea sociologiei. Peste puțină să le înregistram pe toate. Menționăm în treacăt că romancierii, autorii și criticii dramatici s'au aventurat adesea în domeniul sociologic, iarăși numai la licărirea intuiției spontane. Deasemenea și istoricii, chiar și acei care își propuneau să evite orice explicațiune, lăsând „să vorbească faptele singure”.

Guizot explică caracterul feudal al seniorilor din evul mediu, prin faptul că ei trăiau izolați, în grupuri mici. Celebrul istoric generalizează chiar această explicație, afirmând că: „de câte ori un om e pus într'o anumită situație, partea din natura lui morală ce corespunde acestei situații se dezvoltă neapărat în el”. Tocqueville arată că forma democratică a societății influențează nu numai ideile politice, dar și credințele religioase, viața economică și domestică, ba și gusturile literare ale membrilor săi. Renan, pentru a explica de ce vechile cetăți au fost mai opresive decât imperiul roman, invoacă o lege sociologică: „o putere absolută e cu atât mai supărătoare, cu cât se exercită într'un cerc mai restrâns”.

Chiar și istoricii cei mai sobri, care se tem de generalizări și n'au altă ambiție decât să nareze cât mai exact faptele petrecute, nu se pot abține dela orice explicare. D. Langlois, care consideră generalizările ca niște microbi introduși în încheieturile operei istorice, arată că perfecționarea instituțiunii mo-

narhice a urmat „legea naturală” a diviziunii muncii. D. Chuquet „constată” că tăria armatei revoluționare provenea din entuziasmul poporului—constatare, care e în acelaș timp o explicare. Nici nu s’ar putea altfel, căci simpla înregistrare a faptelor istorice n’ar avea nici un înțeles și nici un folos. Iată dar cum și pe această cale elita intelectuală a omenirii a fost condusă să-și pună chestiuni sociologice ¹⁾.

1) Extras din „Noua revistă română”, 17 Octombrie 1910.

INVĂȚĂMANTUL PARTICULAR

În ultima ședință din săptămâna aceasta a Camerei, după interesantele cuvântări cu privire la nevoile învățământului nostru în genere, d-l C. Rădulescu-Motru a depus din inițiativă parlamentară un proiect de lege pentru organizarea învățământului particular.

Eră nevoie de această nouă legiferare și e momentul să ne ocupăm de așa ceva? — iată o chestiune, pe care își vor fi pus-o d-nii deputați și împreună cu d-lor cei cari se interesează de treburile publice.

Întrebarea aceasta se impune cu atât mai mult, cu cât proiectul nu vine din inițiativa guvernului, așa încât, dat fiind sorții pe care le au proiectele care și de fapt nu numai de formă, provin din inițiativa parlamentară, suntem datori să ne ocupăm de proiectul d-lui Motru pentru ca, în cazul când ar fi oportun și satisfăcător, să nu rămână în cartoa-nele Camerei.

Pentru noi, profesorii, întrebarea aceasta nu se mai pune, căci știm în ce hal se află, în genere, învățământul particular cu programa Statului. Există de altfel rapoartele inspectorilor, care dacă ar fi cunoscute publicului, ar pune pe gânduri pe toți cei ce se 'ngrijesc de viitorul neamului nostru. Direc-torii institutelor (afară de excepții) în loc să se în-treacă prin seriozitatea instrucțiunii și a educațiunii, prin îngrijirea elevilor din institutul lor, se concurează

cu reducerea taxelor și cu stăruința extra-școlară, pe care o depun, pentru a dobândi reputația că promovează cât mai mulți elevi.

D-l Ștefan C. Ioan a arătat, în interpelarea d-sale în Cameră, că cele câteva dispozițiuni din legea actuală cu privire la „examele elevilor pregătiți în particular” (care mai exact s'ar intitula: examenele elevilor nepregătiți nicăieri) sunt cu totul neîndestulătoare și toți oratorii, aparținând celor 3 partide, au căzut de acord că e nevoie de un control mai serios al Statului.

Dar dacă se simte nevoia să supunem institutele particulare unui control mai sever, atunci echitatea cere ca să le acordăm drepturi corespunzătoare. Nu numai echitatea; dar și interesul de a răspândi cultura. Încurajăm tot felul de inițiative particulare, încurajăm diferite producțiuni naționale, încurajăm creșterea albinelor, a gândacilor de mătase și a vitelor — iar crescătorilor de oameni, celor care ajută Statul la formarea generației de mâine, să nu le dăm nici un ajutor, sau cel puțin puțința de a prospera?

Din principiu sunt pentru libertatea inițiativei particulare cu un minimum de amestec al Statului. Dar acest principiu nu e încă, din nenorocire, imediat aplicabil în țara noastră, cum ar fi în Anglia, de pildă; așa încât nu poate servi decât ca un ideal. În practică avem adesea nevoie de intervenția Statului. Nu-mi fac iluzii asupra naturii acestei intervenții — Doamne ferește! Căci Statul prețuește atât cât indivizii, care-l compun. Și dacă se simte nevoia de măsuri împotriva unor moravuri publice, cu greu se vor aplica acele măsuri de niște oameni din aceeași societate! Oricum însă, luarea de măsuri tot e necesară, căci servește cel puțin la deșteptarea conștiințelor și treptat, treptat, la întărirea lor.

Să iau un exemplu în ordinea de idei, care ne preocupă acum. Pentru a se da elevilor din instituțiile particulare drepturi egale cu cei cari promovează școalele Statului, îi supunem acum la un examen înaintea unei comisiuni numite de minister. Lăsând la o parte chestiunea valorii, în sine, a acestui mod de control, de fapt valoarea unui examen depinde de priceperea și buna credință a examinatorului. Comisiunea ar trebui prin urmare alcătuită dintre profesorii cei mai reputați și pe cât posibil streini de localitatea unde examinează. De fapt, criteriul după care se alcătuiesc comisiunile e cu totul altul, după cum s'a mărturisit chiar în Cameră — și bine s'a făcut că s'a divulgat acest secret al lui Polichinelle, căci mărturisirea păcatului e începutul îndreptării.

Nu-mi fac deci iluzii asupra eficacității „controlului de Stat”. Adaog, ceea ce cititorii mei obișnuiți știu, că sunt împotriva deseii schimbări a legilor. Dar este atâta putrezieciune în învățământul nostru particular (afară de excepții, repet) și pe de altă parte lipsind o lege specială și dispozițiunile regulamentare de acum fiind neîndestulătoare, nu trebuie să mai întârzie organizarea acestui învățământ.

Dar e bine venit proiectul d-lui Motru, acum când toate forțele guvernului sunt concentrate asupra situației externe a țării noastre?

Discuțiunea acestui proiect nu va supăra lucrările parlamentului, care tocmai acum e mai liber ca oricând, iar în ce privește guvernul, n'are să caute în el decât salvagardarea intereselor superioare ale neamului, trebuind să lase pe seama specialiștilor cercetarea lui amănunțită. Cu atât mai mult cu cât domnul Motru e unul dintre cei mai competenți în chestiune, nu numai în calitate de profesor de psiho-

logie la Universitate și de fost inspector general al învățământului, dar mai ales fiindcă s'a ocupat mult de problema organizării învățământului nostru; — destul să amintesc seria de conferințe pe care le-a ținut înaintea profesorilor secundari¹⁾.

II.

Pentru a elabora o bună organizare a învățământului particular în țara noastră, trebuie să studiem: 1) care ar fi organizarea învățământului într'o societate ideală; 2) istoricul învățământului în genere și în special din țările cu o civilizație asemănătoare cu a noastră, precum și din țară dela noi; 3) rezultatele organizării actuale dela noi supuse criticei din punctul de vedere al trebuințelor pe care e ținută să le satisfacă și al condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească.

Intr'o societate ideală colectivitatea n'ar avea nici un interes și prin urmare nici un drept să organizeze sau să controleze învățământul. Instrucția și educația ar fi chestiuni de ordin particular, bucurându-se de libertatea cea mai deplină. Obiectul instrucției ar fi să formeze din copii, adolescenți și tineri oameni capabili să trăească o viață cât mai superioară *pentru ei însăși*; iar mijlocul ar fi dezvoltarea armonioasă a aptitudinilor fiecăruia, înarmarea spiritului cu cunoștințele trebuincioase în viață, cultivarea individualității fiecăruia spre cea mai mare varietate a oamenilor, în vederea progresului omenirii.

Din aceste considerațiuni reese concluzia că o bună organizare a învățământului într'o societate imper-

1) Extras din „Universul”, cu data 6 Februarie 1913.

fectă, cum sunt toate cele existente, nu trebuie să îngrădească libertatea învățământului mai mult decât cer condițiunile reale ale societății respective, orice îngrădire nejustificată pe deplin de interesele legitime ale colectivității, fiind vătămătoare.

În spațiul unui articol nu pot arăta învățămintele, care decurg din istoricul școalelor. Destul să constat că deducțiunea făcută pe cale ipotetică e confirmată de fapt.

Un bun cunoscător al chestiunii, d-l Lavisse, scrie : „Inferioritatea noastră (a Francezilor) este, poate, un efect al abuzului educației uniforme în care am căzut. Am înmulțit colegiile, (gimnaziile) le-am pus sub aceeași disciplină ; am regulat întrebuințarea timpului, minută cu minută ; am scris, articol cu articol, programe care se lungesc mereu. Pentru ca nimeni să nu scape de sub regulile noastre și ca nici o fantezie să nu fie îngăduită oricui ar fi, am stabilit la intrarea tuturor căilor vieții intelectuale examene, care închid drumul independenților. Libertatea noastră de învățământ n'are nimic comun cu libertatea inteligenței”.

Să cercetăm acum motivele îndreptățind intervenția Statului în învățământul din țara noastră. Constituția României proclamă libertatea învățământului, însă bine înțeles numai o libertate relativă, compatibilă cu celelalte dispozițiuni constituționale, de pildă : cu siguranța Statului, inviolabilitatea conștiinței, respectul bunelor moravuri.

Suntem un regat tânăr, înconjurat de două împărății vechi și puternice, care 'n cursul veacurilor au încercat de multe ori să pună mâna pe noi. Avem frați exploatați de puteri străine, în primejdie de a fi desnaționalizați, pierduți pentru neamul românesc. Și cum existența lor ne interesează nu numai din mân-

drie națională, dar și din interesul propriei noastre conservări și din ambiția ca neamul românesc să se desvolte, aducând o parte cât mai largă de bunuri culturale în patrimoniul omenirii, urmează că instrucția în țara noastră trebuie să aibă de scop de a forma oameni nu numai pentru ei înșiși, dar și pentru țara în care trăiesc, pentru neamul din care fac parte.

Dacă în State sigure de existența lor, cum e Franța, se cultivă patriotismul într'un grad, care ne facem să roșim, cu atât mai mult școlarele din România trebuie să ne dea *buni cetățeni, buni români*. Chiar de-ar fi întreținute de străini, nu le poate fi îngăduit să cultive sentimente și idei potrivnice idealului nostru național. Astfel se legitimează măsura ca să se interzică întrebuițarea manuscrisului și a cărților neaprobată de minister, precum și obligația de a se preda limba, geografia și istoria română în toate școlarele particulare din țara noastră.

Afară de măsurile dictate de interesul național, Statul trebuie să-și mai ia rolul de protector al populației școlare, date fiind nepriceperea și tembelismul multor părinți. După cum verifică cântarele comerșanților, ne cântărește pâinea, tot astfel e nevoit să se intereseze de igiena, moralitatea și seriozitatea instrucției din școlarele și institutele particulare. În ordinea firească a lucrurilor ar trebui ca părinții înșiși să se intereseze de toate acestea; Statul modern însă extrem de protector (în Franța va ajunge să ia măsuri pentru sporirea nașterilor!) va lua dispozițiuni cu privire la numărul școlarelor în raport cu localul, cu privire la recrutarea și stabilitatea corpului didactic, orarul după care se țin cursurile, ș. a.

În sfârșit, instrucția mai are de scop să pregătească omul pentru o carieră, pentru o profesiune utilă în societate. În mod normal Statul n'ar avea nici un

amestec în această privință, alegerea carierei trebuind să fie făcută de însuș tânărul, în înțelegere cu părinții, potrivit aptitudinilor sale și a împrejurărilor în care trăește. Țara noastră însă (ca toate țările neolatine) suferă de funcționarism, așa încât Statul iarăș trebuie să intervină pentru a îndruma spre școalele profesionale pe mulți din copiii, cari dau năvală în gimnaziu și pentru a lua garanții asupra valorii elevilor pregătiți în particular, care solicită certificate de învățământ secundar ¹⁾.

1) Extras din „Universul” cu data 13 Februarie 1913.

REFORMA ÎNVAȚĂMÂNTULUI SUPERIOR

Mesagiul regal a anunțat, între altele, un proiect de lege pentru reorganizarea învățământului nostru superior. Această reorganizare a devenit de mult o necesitate. Universitățile noastre nu mai puteau rămâne sub imperiul legii din 1864. Comparativ cu marile universități din apus, universitățile noastre sunt încă tinere — 42 de ani de viață pare că n'ar reclama o reorganizare radicală — dar condițiunile economico-sociale ale țării s'au schimbat atât de mult dela 1864, încât aceste instituțiuni nu mai corespund nevoilor de astăzi.

Importanța reformei proiectate e imensă. Din nenorocire ea n'a deșteptat tot interesul pe care-l merită. În Franța, în Germania, în Anglia, în Statele-Unite, chestiunea învățământului e considerată ca o chestiune socială de căpetenie care preocupă, dacă nu pe toți cetățenii, dar pe toți intelectualii și pe toți bărbații politici. „Prima parte a politicei, a zis *Michelet*, 'e educația". Iar marele jurisconsult american *Horace Mann* susține că „în țara sa nimeni nu este demn de titlul de bărbat de Stat, dacă educația poporului nu ocupă primul loc în programul său". Coloanele *Universului* nu-mi permit să arăt în deajuns importanța reformei învățământului superior. Adaug numai că Germania datorește în mare parte progresul său de azi universităților sale.

Obiectul acestui articol și al celor următoare e de a arăta noua orientare ce cred că ar trebui să se dea universităților noastre. Or cât de bine ar fi concepută reforma — și nu mă îndoiesc că e bine concepută — nu va fi totuși fertilă și trainică, dacă nu va găsi oameni capabili și doritori s'o aplice — și în general, dacă nu va găsi un teren prielnic. Acest teren se prepară însă prin discuția în public.

Pentru a găsi noua îndrumare ce trebuie dată universității, e nevoie să cunoaștem care a fost menirea ei și cum a îndeplinit această menire. Comparând nevoile sociale, cari au creiat universitățile din București și Iași la 1864, cu nevoile sociale de astăzi, vom putea determina schimbările corespunzătoare ce trebuiesc făcute în organizarea lor.

Necontestat că universitățile noastre au avut menirea să formeze funcționarii de care tânărul nostru Stat avea nevoie ¹⁾. Facultatea de drept eră destinată să formeze funcționari administrativi și judiciari, facultățile de științe și litere să formeze profesori, facultatea de medicină să formeze funcționari sanitari. Această menire socială, Universitatea a crezut că o îndeplinește, predând cunoștinți cât mai întinse în fiecare specialitate și instituind cât mai multe examene, prin care să se asigure de întinderea cunoștințelor diplomaților săi.

Învățământul nostru superior a fost până acum oratoriu și mnemonic. Rolul profesorului a fost să predea știința; rolul studentului s'o învețe, s'o memorizeze. Netăgăduit, am avut și noi profesori, cari

1) Pentru istoricul și reforma universităților noastre a se vedea studiile domnilor: C. Dimitrescu-Iași (în „Revista de filosofie și pedagogie”), I. Găvănescul (în „Cultura Română”), dr. D. Hurmuzescu (în „Cultura Română”), E. A. Pangrati (în „Convoorbiri literare”).

au contribuit la progresul științei, dar contribuția lor a fost particulară, nu s'a operat în viața univertitară.

Urmarea acestei metode de învățământ a fost că s'a obținut o clasă întreagă de candidați la funcțiuni, posedând multe cunoștințe în știința respectivă, dar lipsiți de educația necesară spre a fi folositori științei și prin urmare progresului societății. Cât timp s'au găsit locuri în funcțiunile publice, acest cusur al învățământului superior a trecut neobservat. Cunoștințele predate de universitate au fost de ajuns ca să formeze un magistrat, un profesor. Cei cari au fost înzestrați dela natură cu inteligență vie, cu spirit de inițiativă, s'au distins prin propriul lor merit mai mult decât prin influența universității. Universitatea n'a făcut nici educația inițiativei, nici a spiritului de investigație științifică.

Aceasta se vede clar astăzi, când diplomații săi nu mai găsească locuri în funcțiunile pentru cari se destinau. Cei cari nu sunt dotați cu spirit de inițiativă, sunt inapți să-și câștige existența cu ajutorul învățătorei pe care o au : proba e că preferă funcțiunile cele mai rutinare și mai slab retribuite. Dar și aceste funcțiuni sunt în număr limitat. A venit timpul să ne gândim la primejdia unei clase de de-clasați și să prevenim în parte răul, reorganizând învățământul nostru superior ¹⁾.

II.

Am arătat în articolul precedent că învățământul superior din universități a fost creat în scopul de a pregăti pe funcționarii de care Statul nostru avea

1) Extras din „Universul“ cu data 8 Decembrie 1906.

nevoie ca să se organizeze, precum și de a prepara pentru carierele liberale : advocatură, medicină, inginerie.

Astăzi însă această nevoie, care a creiat universitățile, nu mai e așa de mare : locurile vacante în funcțiuni s'au împuținat de tot, locuri noi cu greu se mai pot creia și profesiunile liberale sunt alimentate deajuns.

Pe de altă parte noi trebuințe sociale s'au ivit. Independența politică odată câștigată, trebuiă să ne îndrumeze către independența economică. Această trebuință nouă a fost simțită de bărbații noștrii de Stat, cari au luat măsuri pentru a o satisface. S'au creiat școli de agricultură și ferme-model, spre a se ajuta industrializarea agriculturii. S'au creiat școli de meserii și s'a încurajat dezvoltarea industriei mici și formarea celei mari, prin taxe vamale urcate și prin avantajele legii pentru protecțiunea industriei naționale. S'au creiat, în sfârșit, școli de comerț și o marină comercială, pentru a se ajuta dezvoltarea comerțului nostru.

Toate aceste măsuri sunt excelente, dar nu sunt deajuns. Proba e că suntem încă economicște tributari străinătății. Necontestat că aceste măsuri sunt prea de curând luate pentru a le judeca după rezultatul lor de astăzi ; dar acest rezultat e atât de slab față de cerințele independenței economice, încât alte măsuri mai puternice se impun.

Intr'adevăr, greutatea întemeierii industriei mari nu stă numai în faptul că pentru unele industrii ne lipsește materia primă și combustibilul, iar pentru multe altele, capitalul necesar ; greutatea mai stă în faptul că ne lipsesc conducătorii industriei și brațele lucrătoare. Universitatea trebuie să-și ia prin

urmare sarcina de a forma pe conducătorii viitoarei noastre industrii.

Fără de această măsură capitală nu ne putem ajunge scopul. Taxele vamale protectoare nu pot face altceva decât să scumpească produsele impuse sau să determine înființarea de succursale a fabricelor străine. Dar consumatorii ar plăti prea scump gustul de a fi serviți de fabrici din țară.

Nouă ne trebuie fabrici cu personal român, cari să întrebuințeze inteligențe și brațe românești. Trebuie ca banii cu cari alimentăm pe lucrătorii străini, să alimenteze pe lucrătorii români, pentru a determina înmulțirea și propășirea poporului nostru.

Universitatea trebuie să prepare de acum înainte și pentru profesiunile economice. Știința e tot așa de necesară acestor profesii ca și celor liberale. E o caracteristică a secolului importanța imensă pe care știința a căpătat-o în viața economică, în agricultură, în comerț și mai ales în industrie. „Trebuie să punem știința în serviciul agriculturii și industriei și să ne silim a le ridica asemenea la înălțimea unei adevărate științe”, a zis M. S. Regele, în discursul Său ținut la închiderea expoziției pentru înaintarea și răspândirea științelor.

Noua menire a universității se impune dar de pericolul unui proletariat intelectual și de nevoia independenței noastre economice. Să n'așteptăm să avem mai mulți mandari decât în China! Profesiunile active sunt acelea cari contribuiesc la prosperitatea economică și morală a unui popor.

Din independența politică a Statului nostru a mai decurs o trebuință imperioasă. Constituția țării fiind adoptată dela străini, iar nu dictată de poporul nostru, e cu mult în avans asupra practicei constituționale. E de neapărată nevoie prin urmare să facem

educația civică a poporului. Și universitatea e natural indicată să formeze curentul de trezirea conștiinței civice, pentru ca fiecare român să devină un factor conștient al suveranității naționale. N'ar trebui să existe școală în țara noastră care să nu facă, potrivit minții elevilor săi, educația viitorului cetățean. Constat cu mulțumire că instrucția militară, introdusă anul acesta în școli, e menită să îndeplinească în parte această lacună.

Pe lângă prosperitatea materială a poporului nostru, trebuie să urmărim și prosperitatea morală. Și această prosperitate atârnă în primul loc de forța morală a fiecărui român. În al doilea loc ea atârnă de gradul de manifestare a românilor în domeniul științei, literelor și artei. Vitalitatea unui popor se măsoară după contribuția pe care o aduce în patrimoniul omenirii.

Fiind chemați la viața civilizată, trebuie să facem dovada vitalității noastre. Trebuie să contribuim la progresul științei, să aducem o notă originală în arta și literatura universală.

Deaici rezultă încă o menire pentru universitate. Universitatea noastră trebuie să devină un focar de știință. Pe lângă învățământul general, pe lângă învățământul aplicat la profesii, universitatea trebuie să facă cercetări științifice și să deprindă pe studenți cu asemenea cercetări¹⁾.

III.

În al doilea articol din *Universul* am arătat noua menire ce se impune învățământului nostru superior. Universitatea trebuie să prepare: 1) pe lângă profe-

1) Extras din „Universul” cu data 12 Decembrie 1906.

siunile liberale și pe cele economice ; 2) să prepare oameni bine adaptați la viața socială, buni cetățeni ; 3) să prepare o elită intelectuală, care să contribuie la progresul științei, artei, literaturii și politicii. Numai astfel Universitatea va putea răspunde atât necesităților materiale, cât și necesităților morale ale societății noastre.

E de temut că printr'o reacțiune contra actualei ființe a Universității, să nu i se dea o direcție exclusiv utilitară. Orcât de importantă ar fi prosperitatea economică pentru viața unui popor — și am arătat această importanță în articolul precedent — nu trebuie să se uite că prosperitatea morală a fost întotdeauna și este încă aceea care hotărăște destinele popoarelor.

Universitatea e datoră să contribuie la această prosperitate și în acest scop trebuie să dea o cultură generală despre om și societate, o cultură filozofică.

Nu-i desigur o simplă întâmplare că filozofia a fost cultivată în toate epocile de înflorire a omenirii.

Disprețul filozofiei a fost în totdeauna un simptom de decădere morală, de slăbire a vitalității unui popor. Căci e în natura omului că, dacă nu-și conformează faptele cu principiile morale, caută să și formeze principii după faptele sale. E natural să fie dușmani ai filozofiei aceia cari nu se conduc după idei, ci după senzațiuni și instincte.

În viața poporului nostru epoca de deșteptare a conștiinței naționale, care a determinat unirea și independența, a fost o epocă în care filozofia a fost relativ mai mult cultivată decât toate celelalte științe. Atât la Facultatea de litere din București cât și la cea din Iași, catedrele de filozofie au fost mai numeroase decât cele de alte specialități. Și nu se poate tăgădui că aceste catedre n'au contribuit la întărirea

curentului, care a determinat faptele mărețe din ultimele decenii ale poporului român.

Astăzi însă, când catedrele dela facultățile de litere s'au înmulțit, avem acelaș număr de catedre de filozofie. Și sunt unii învățați cari pretind că avem prea multe catedre de filozofie. Antipatia d-lor e foarte explicabilă; dar pe ce temei se poate susține reducerea învățământului filozofic în Universitate?

Mai întâiu un fapt. Cursurile de filozofie au fost în totdeauna și sunt cele mai frecventate. La Universitatea din București, sălile sunt neîncăpătoare pentru toți doritorii de a ascultă aceste cursuri. Și fiindcă catedrele celelalte nu sunt lipsite de profesori eminenți, urmează că îmbulzeala dela cursurile de filozofie se explică prin interesul pe care-l deșteaptă obiectul lor.

Menirea învățământului filozofic e mare. El trebuie să întărească aspirațiunile naționale, trebuie să țină într'una aprinsă facla idealului nostru, trebuie să formeze cetățenii de mâine, care prin virtuțile lor vor spori focarul de energie națională, pentru a alimenta cultural, dacă nu încorporă, pe toți românii de pretutindeni.

Cum ar trebui organizată Universitatea, pentru ca să îndeplinească întreita menire propusă? Pentru a-și îndeplini rolul de instituție superioară de cultură generală, Universitatea trebuie să constituiască un tot organic, în care Facultățile să-și dea ajutor reciproc, făcându-se cursuri comune pentru studenții diferitelor Facultăți.

Știința nu-i împărțită în compartimente închise și oricât de legitimă ar fi specializarea — dat fiind că puterile mintale ale omului sunt limitate — e necesar totuși să se cunoască adevărurile fundamentale ale științelor înrudite.

Se vor organiza dar cursuri obligatorii : acelea cari formează baza unei specialități— și cursuri facultative, între cari studentul va trebui să aleagă un anumit număr.

Pentru a-și îndeplini rolul de înaltă școală profesională, Universitatea trebuie să adopte învățământul aplicat la diferitele profesii.

Se va cere studentului să studieze practica profesiei la care se destinează, pentru a-l face să-și dea prin el însuș seama de adevărul și utilizarea cunoștințelor predate la Universitate.

În sfârșit, pentru a-și îndeplini rolul de atelier al științei, Universitatea trebuie să fie bine dotată cu seminariile, laboratoarele și clinicele necesare. Nu-i de ajuns ca Universitatea să predea cunoștințele ; nu-i de ajuns să le demonstreze, mai trebuie să învețe cum se descoperă cunoștințele noi, cum se fac cercetările științifice.

Aici atingem delicata chestiune a metodei de învățământ. S'a dat o importanță exagerată programelor de învățământ. Dar programul cel mai bine chibzuit, dacă nu-i aplicat bine, dă rezultate proaste. E mai important să stabilim cum trebuie să se predea cunoștințele, decât ce trebuie să se predea.

Învățământul nostru superior a fost mai mult oratoric. El trebuie să devie în parte didactic și cât mai mult experimental. Învățătura cea mai folositoare e aceea pe care ne-o facem singuri, prin observația lucrurilor și oamenilor. Adevărata învățătură e aceea scoasă din observațiunea și experiența proprie — nu aceea scoasă din cărți.

Pe lângă că e modul cel mai inteligent de predare a cunoștințelor, învățământul experimental e în acelaș timp educativ. El dezvoltă spiritul de observație, de reflecțiune și inițiativă, formează judecata și întâ-

rește voința. Aceste calități sunt mai prețioase decât întinderea cunoștințelor. Formarea lor trebuie să fie o preocupare de căpetenie a Universității, pe lângă aceea de a cultiva idealul nostru național, dragostea pentru prăpășirea țării și neamului românesc ¹⁾.

1) Extras din „Universul” cu data 13 Decembrie 1906.

REORGANIZAREA UNIVERSITĂȚILOR

D. Arion, ministrul instrucțiunii și al cultelor, a cerut părerea tuturor profesorilor universitari privitor la îmbunătățirile de care are nevoie învățământul nostru superior. D-sa lucrează de câțva timp cu o comisiune specială la întocmirea proiectului de reformă, ținând seamă și de proiectele foștilor miniștri d. Dissescu și d. Haret.

Actualul ministru al instrucțiunii ia astfel toate precauțiunile pentru ca să reorganizeze în chipul cel mai rațional universitățile noastre. Au trecut mulți ani de când am scris în contra *maniei* — căci nu pot zice altfel — de a schimba mereu legile țării și am arătat că o condiție indispensabilă spre a realiza o reformă *trainică* e de a face mai întâiu o anchetă printre acei cari urmează să aplice legea, anchetă care dacă nu scoate la iveală idei noi, cel puțin pregătește spiritele pentru *înjăptuirea* reformei.

Acum aș merge mai departe. Aș crede de folos ca cel mai răspândit ziar din țară să desăvârșească ancheta oficială, adresându-se tuturor amicilor universității, tuturor acelor cari au trăit cei mai frumoși ani ai vieții în această înaltă instituțiune de cultură și cari vor fi având și dânsii o observațiune sau o propunere de făcut. Universitățile aparțin țării întregi și reorganizarea lor trebuie să intereseze întreaga țară, nu numai pentru că cu toții contribuim

la existența lor, dar mai ales pentru că cele două universități din București și Iași reprezintă știința românească în străinătate, pentru că ele sunt principalul focar de cultură, izvorul însuși din care se adapă sau din care ar trebui să se adape întreaga viață intelectuală din țara noastră.

Importanța reformei, de care mă ocup, e într'adevăr imensă. În Franța, în Germania, în Anglia, în Statele Unite, chestiunea învățământului e considerată ca o problemă socială de căpetenie, care preocupă — dacă nu pe toți cetățenii — dar pe toți intelectualii și bărbaii de Stat. În Franța există o comisiune parlamentară, care studiază această chestiune. Iar marele jurisconsult *Morace Mann* susține că „în țara sa nimeni nu este demn de titlul de om de Stat, dacă educația poporului nu ocupă primul loc în programul său”. Destul dacă mai adaug că Germania datorește în mare parte universităților sale progresul uimitor pe care l-a împlinit.

De marea problemă a învățământului superior la noi s'au ocupat cu toată competența necesară d. C. Dimitrescu-Iași (în *Revista de filozofie și pedagogie*), d. I. Găvănescul (în *Cultura română*), d. Haret (în *Schimbarea legilor instrucției*), d. dr. Hurmuzescu (în *Cultura română*), d. E. A. Pangrati (în *Convorbiri literare*) și d. C. Rădulescu-Motru (în *Studii filozofice*). Cer scuze persoanelor pe cari involuntar le-am omis și cu aceasta aş încheiă mica bibliografie, dacă n'aş scrie în românește. Dar în țara noastră scriitorii cei tineri sunt nevoiți să se citeze singuri. Aflați dacă, vă interesează, *dela mine*, că am scris și eu câteva articole în *Universul*, în *Cultura română* și în *Revue internationale de l'enseignement* cu prilejul proiectului de reformă al d-lui Dissescu. Spre deplina justificare a sacrificiului pe care-l cer din nou *Universului*, mă

simt jenat, dar trebuie să adaug că primul meu articol din *Revue internationale de l'enseignement* a fost reprodus și comentat de *Le Censeur* din 26 Oct. 1907. Directorul primei reviste, d. Picavet, profesor la Sorbona, a scris chiar despre autorul articolului că „e foarte competent în materie de învățământ” (lan. 908).

Acum, la lucru. Dar altă întrebare ne stă în cale : e nevoie de o reformă a universităților noastre ? Organizarea lor datează abia dela 1864 și au mai fost reorganizate în 1898 ; în comparație cu marile instituțiuni de cultură din apus sunt încă tinere, așa încât nu pot reclama o reformă radicală. — E adevărat că universitățile noastre nu ființază decât de 47 ani, dar în acest scurt răstimp condițiunile eșonomice, sociale, culturale și financiare ale țării s'au schimbat atât de mult, încât instituțiunile în chestie nu mai corespund nevoilor, nici puterilor de astăzi ale țării.

Spre a găsi noua îndrumare ce trebuie dată universității e indispensabil să cunoaștem care a fost menirea ei și cum a îndeplinit această menire. Comparând nevoile sociale, cari au creiat universitățile din București și Iași în 1864, cu nevoile sociale de astăzi, vom putea determina schimbările corespunzătoare ce trebuiesc făcute în organizarea lor de acum.

Aceasta într'un articol apropiat și cu ajutorul, sper, al prietenilor universității, cari vor binevoi să-mi comunice părerea d-lor ¹⁾).

II.

Universitățile din București și Iași au luat ființă într'o epocă de înjghebare a Statului nostru pe principii moderne și de bruscă adaptare a unei părți din

1) Extras din „Universul“ ed. provincie cu data 29 Dec. 1911

societatea românească la civilizația din apus. Rolul lor fu să predea cunoștințele necesare pentru funcțiunile publice superioare și pentru profesiunile libere : advocatură, medicină și inginerie. Facultatea de drept pregătea avocați, magistrați și funcționari administrativi ; facultățile de științe și litere pregăteau profesori secundari ; facultatea de medicină formă medici și funcționari sanitari.

Tinerile noastre universități și-au îndeplinit această menire predând cunoștințe cât mai întinse în fiecare specialitate și instituind cât mai multe examene. Învățământul lor eră oratoric și mnemonic : profesorul comunică — sau în cel mai fericit caz — predică știința, studentul cel mai harnic luă note dela curs și le memoriză. Netăgăduit, erau și profesori cari au contribuit la progresul științei, dar descoperirile și studiile lor s'au făcut în mod particular, nu în sânul universității.

Urmarea acestei îndrumări a învățământului superior a fost că a format un prisos de candidați la funcțiuni — unii posedând multe cunoștinți în specialitatea lor — dar toți lipsiți de educația necesară pentru a putea îmbrățișa cu succes o carieră practică sau a contribui la progresul științei.

Cât timp s'au găsit locuri în funcțiunile publice, acest cusur al învățământului superior a trecut neobservat. Cunoștințele dobândite în universitate ajungeau să formeze un magistrat, un profesor. Profesorul sau magistratul care se distingea, nu datoră calitățile sale influenței universitare. Universitatea nu făcea educația inițiativei, nici a spiritului de observare și de investigație științifică.

Reforma din 1898 a însemnat în intenția autorilor ei și într'o oarecare măsură a realizat *un pas înainte* în mersul învățământului nostru superior, adăogându-i

o nouă menire : aceea de a fi un focar de știință și a formă spiritul științific. În scopul acesta a schimbat modul de recrutare al corpului didactic și a înființat seminariile, laboratorii și clinici. Însă din nenorocire, n'avem până acum asemenea instituțiuni pe lângă toate catedrele, multe din cele existente nu răspund încă menirei lor (fie din lipsă de material, fie din alte cauze) și pe de altă parte se simte nevoia de a li se mai da un rol : acela de a pregăti studentul pentru unele cariere practice și în genere în vederea luptei pentru o existență superioară.

Lipsurile acestea se văd lămurit astăzi, când diplomații universităților nu mai găsesc locuri în funcțiunile pentru cari se destinau și dau de atâta îmbulzeală în profesiunile libere. Cei lipsiți de inițiativă și de simțul realității nu sunt în stare să-și câștige existența cu ajutorul învățătorei pe care o au : dovedă că preferă funcțiunile cele mai rutinare și mai slab retribuite. Dar și aceste funcțiuni sunt în număr limitat. A venit timpul să ne gândim la primejdia unui proletariat intelectual și să prevenim în parte, cel puțin, răul, reorganizând învățământul nostru superior.

Aș mai putea invoca și alte considerațiuni ca să justific cu prisosință noua îndrumare ce trebuie dată universităților. Ocupându-se toate catedrele din învățământul secundar și de acum înainte probabil ne mai creîndu-se altele noi — sau în tot cazul creîndu-se foarte puține clase secundare noi — facultățile de litere și mai ales cele de științe s'ar despopula, cele din Iași ar fi chiar amenințate să rămână fără de studenți. Nu fac numai o ipoteză. Mă întemeiez pe faptul întâmplat în Franța.

Afară însă de pericolul unei pletore de candidați la funcțiunile publice — care pe deoparte turbură vieța

politică a Statului, iar pe de alta lipsește națiunea de o sumă de energii — ; afară de teama despopulării facultăților de științe mai pledează pentru reorganizarea acestora nevoia de a desvoltă activitatea economică a țării. Independența politică odată cucerită, trebuie să ne îndrumeze către independența economică. Și după cum independența politică a creat universitățile, ca să procure tânărului Stat român clasa conducătoare, tot așa independența economică are nevoie de ingineri (în înțelesul cel mai larg) români și prin urmare de un *învățământ profesional superior*. Și de oarece n'avem mijloace să înființăm școli politice, școli superioare de comerț și agricultură, urmează ca noua trebuință socială trebuie să cadă în sarcina Universității.

Universitatea trebuie să prepare de acum înainte și pentru profesiunile economice. Știința e tot așa de necesară acestor profesii ca și celor libere. E o caracteristică a timpului importanța imensă pe care știința a căpătat-o în viața economică. „Trebuie să punem știința în serviciul agriculturii și industriei și să ne silim a le ridica asemenea la înălțimea unei adevărate științe” — a zis M. S. Regele în discursul Său ținut la închiderea expoziției pentru înaintarea și răspândirea științelor.

Despre noua menire a universităților, într'un articol viitor ¹⁾.

III.

Universitatea, ca orice funcțiune socială, spre a fi în plină prosperitate, trebuie să se adapteze continuu trebuințelor societății din care face parte. Să căutăm

¹⁾ Extras din „Universul” ed. provincie, cu data 1 Ianuarie 1912.

pe rând, ce rol are acum de îndeplinit fiecare din Facultățile ei în societatea românească.

Facultatea de științe : 1) are să transmită cunoștințele actuale viitoarelor generațiuni și să pregătească o parte din corpul didactic secundar ; 2) are să contribuie la progresul științei și să facă educația spiritului științific ; 3) are să se ocupe de aplicațiunile științei la nevoile societății românești.

Asupra primelor două roluri atribuite Facultăților noastre de științe nu începe nici o discuție. Astăzi au intrat în definiția universității noțiunile de depozitară și făuritoare a științei. Inșă un curent utilitarist, foarte puternic în țările apusului, care se manifestă acum și la noi, caută să dea o îndrumare practică universităților. În Franța, Belgia, Elveția și în parte în Anglia s'au înființat pe lângă facultatea de științe institute tehnice. La Budapesta s'a inaugurat de curând o universitate tehnică, pentru care s'a cheltuit o sumă considerabilă, iar în Serbia există o facultate tehnică. La noi în țară avem un început frumos, datorit d-lui dr. Hurmuzescu, anume o școală superioară de electricitate, alipită pe lângă facultatea de științe din Iași.

În contra acestui curent utilitar, congresul internațional al învățământului superior, ținut în 1900 la Paris, a hotărît ca universitatea să rămână un templu al științei pure, o arenă a cercetărilor științifice dezinteresate. Nu doar că se tăgăduște necesitatea învățământului tehnic superior. Dar reprezentanții tradiției cer ca acest învățământ să se facă în școli speciale, iar nu în universitate, unde ar stingheri cercetările pur științifice și ar scădea nivelul învățământului superior.

Lupta între curentul utilitarist și spiritul tradițiunii universitare nu e încă terminată. Dacă am judecă

după moțiunea congresului din Paris, pare că tradiția a învins : fapt e însă că aproape la toate facultățile de științi din Franța s'au înființat cursuri, laboratorii și chiar institute tehnice. Mulți decani, în cuvântarea de deschidere a anului școlar, se felicită pentru această achizițiune și cer întărirea învățământului tehnic în facultate. Afară de considerațiunile generale, arătate în articolul precedent, două cauze particulare au determinat această evoluție a facultăților de științe din Franța : pe deoparte suprimarea dreptului de care se bucurau licențiații în științi de a face numai un an serviciul militar (ceea ce ar fi contribuit la despopularea facultăților de științi), iar pe de altă parte donațiunile particularilor și ale industriașilor cei mari, cari au nevoie de personal conducător în fabricile lor.

În Germania universitatea nu caută să introducă învățământul tehnic, din cauză că în această țară există școale speciale superioare admirabil organizate și înzestrate cu material și personal vrednic de toată lauda. Acestor școale se datorește în bună parte avântul economic al Germaniei. În țara noastră neputându-se înființa *Technische Hochschulen*, din motive ușor de ghicit, nu ne rămâne altceva de făcut decât să organizăm treptat institute alipite, unele pe lângă facultatea de științi din București, altele pe lângă cea din Iași. Căci nu e nici un motiv ca ambele facultăți să aibă o organizare identică. Dimpotrivă, se poate pleda cu succes pentru diferențierea funcțiunii lor. Am scris în 1906 în sensul acesta și mă bucur că d. dr. Istrati, decanul facultății de științi din București, în discursul d-sale de deschidere (publicat în *Noua revistă română*), propune ca facultatea din Iași să rămână cu sarcina de a pregăti corpul didactic secundar (pentru partea științifică), iar cea

din București încorporându-și școala de poduri și șosele, să se transforme în facultate tehnică. Nu știu dacă facultatea de științe din București ar putea acum să încorporeze cu folos o școală, care a dat și dă roade atât de frumoase, dar păstrez încă credința că ar fi bine să se deosibească organizarea celor două facultăți de științe împărțindu-se între ele învățământul tehnic superior de care avem nevoie. În Franța, institutele anexate pe lângă facultăți se deosebesc după trebuințele industriale sau agricole ale regiunii.

E uimitor ca într'o țară care trăește mai mult din agricultură și unde totuși în genere nu se face o cultură intensă a pământului, e uimitor, desigur, ca într'o astfel de țară să nu existe un învățământ agricol *superior*: Abia acum câțiva ani s'a făcut un început timid, înființându-se o catedră de chimie agricolă. E deci neapărată trebuința să se înființeze, pe lângă facultatea de științe din București, un *institut al științelor naturale aplicate*, destinat să răspundă nevoilor agriculturii (în înțelesul cel mai larg), institut ai cărui elevi să urmeze cursurile necesare la școala veterinară și să facă practică la școala dela Herestrău.

Pentru satisfacerea trebuințelor născânde ale industriei românești se vor da toate mijloacele cunoscute școlii de electricitate din Iași și se va organiza un institut de chimie industrială, în special de chimia petrolului și a derivatelor lui. De prisos să precizez că aceste institute nu vor constă numai în cursuri, ci mai ales în lucrări de laborator, lucrări grafice, excursiuni ș. a. În principiu, institutul se va compune dintr'un minimum de cursuri ale facultății, trebuincioase formării generale a unui inginer, urmate de un studiu aprofundat, teoretic și practic, în vederea specializării. ¹⁾

1) Extras din „Universul” ed. provincie cu data 6 Ianuarie 1912.

IV.

Facultatea noastră de filozofie și litere are să răspundă mai multor chemări : 1) să transmită generațiilor viitoare cunoștințele a căror depozitară este și să formeze corpul didactic secundar (de partea literară); 2) să contribuiască la progresul acestor cunoștințe și să deprindă pe studenți cu metodele de cercetare proprii fiecărei discipline ; 3) să dea o cultură sufletească superioară, în special o cultură națională.

Nu cred să tăgăduiască cineva întreitul rol pe care-l atribui facultăților noastre de filozofie și litere ; abia poate fi discuție asupra mijloacelor celor mai nimerite pentru îndeplinirea menirii lor. Chestiunea pregătirii corpului didactic secundar este, după părerea mea, mai mult în legătură cu organizarea seminariilor pedagogice și cu modul de constituire al examenelor de capacitate. Un bun profesor de liceu trebuie să poseadă *pe deplin, în marginile învățământului secundar*, obiectul pe care-l predă și să aibă însușirile pedagogice și practica metodelor celor mai bune de predare. Facultatea va avea rolul ca printr'un studiu larg al fiecărei discipline, să permită *înțelegerea* ei de către viitorul profesor secundar ; seminarul pedagogic va avea rolul să-l *deprindă* să predea cât mai bine disciplina în care s'a specializat ; iar examenul de capacitate va avea de scop să constate *dacă și în ce măsură* candidatul întrunește condițiile unui bun profesor de liceu. Clasificarea se va face, nu după erudiție, ci după însușirile pedagogice dovedite în lecțiile practice. Erudiția se pierde, odată examenul trecut. Și când nu se pierde, vai de capul elevilor unui atare profesor !...

Să considerăm acum a doua menire a facultății de filozofie și litere, care e mai însemnată încă. *Scopul cel mai înalt al învățământului superior este educația științifică.* Întinderea cunoștințelor, pe cari le predă, vine pe planul al treilea. Chiar utilizarea lor în vederea unei profesiuni trebuie pusă pe al doilea plan. Învățământul superior caută înainte de toate să desvolte însușirile intelectuale ale studentului, spre a scoate din el, dacă nu un inventator sau descoperitor, cel puțin un om pătruns de disciplina pe care a studiat-o și având simțul cercetărei personale.

Cum s'ar putea ajunge la acest rezultat? — Mai întâi dându-se o importanță de căpetenie lucrărilor în seminarii, clinici și laborator. Facultățile de medicină au meritul de a fi dat cele dintâiu cuvenita precădere învățământului experimental. Faptul se explică, de altfel, prin natura menirei lor. „Învățământul medical — spune doctorul Le Fort în ședința dela 14 Decembrie 1884 a societății învățământului superior din Franța — învățământul medical nu se face în facultatea de medicină, ci în spitale”. Cred că e tot atât de adevărat că învățământul superior al filozofiei nu se face numai la cursuri, ci mai ales în seminar.

Un curs, cât de documentat, cât de frumos și de călduros ținut, nu poate avea alt rezultat decât să înlesnească studentului înțelegerea obiectului, să-l orienteze în studiul său, să-i dea unele informații și idei pe cari nu le-ar fi găsit în cărți și în cazul cel mai bun să-i inspire gust pentru acel studiu. Asemenea rezultat nu-i desigur de disprețuit, dar nu-i nici pe deplin satisfăcător. Nu-i deajuns ca licențiatul să fie un om instruit în specialitatea sa, mai trebuie să fie în stare să observe, să experimenteze, să reflecteze, să judece, să știe să caute metodic adevărul luând

toate precauțiunile posibile spre a se feri de greșală. Asemenea însușiri nu se pot căpăta însă decât prin *activitatea personală a studentului ajutată de profesori* în seminar, laborator sau clinică. „Cântând din chitară, ajungi chitarist”, zicea Aristotel. Din nenorocire, tocmai principiile cele mai elementare, adică cele mai fundamentale, sunt nésocotite în practică!

Nu din expunerea abstractă a metodei, ci lucrând împreună cu profesorul poate un student să învețe cum să descopere adevărul. În seminar profesorul devine un *laborator viu*, în care studentul poate observa cum se adună faptele, cum se grupează, cum se judecă, etc. În seminar studentul face *ucenicia științei*, profită de lucrările camarazilor și de personalitatea profesorului. Un curs, oricât de bun ar fi, nu poate înlocui contactul cu profesorul. Și când acel profesor e un Mommsen, un Boutroux, un Maiorescu, e lesne de înțeles ce influență binefăcătoare va avea contactul lui. Așa se explică renumele micilor Universități din Germania.

Dând cuvenita dezvoltare seminariilor, facultatea noastră de filozofie și litere va deveni un focar și mai intens de cercetări, în special cu privire la limba, literatura și istoria neamului românesc, în care domeniu nu trebuie să așteptăm nimic dela străini. Dimpotrivă, să căutăm pe toate căile a ne face cât mai cunoscuți în lumea civilizată, căci e prea trist să fim atât de ignoraanți! Unui medic distins, care a participat la un congres din Bruxelles, i s'a spus de către un personajiu foarte înalt că în țara românească trebuie să fie multe incendii. „Nu mai multe ca în alte părți” răspunse medicul. „Mă mir, replică personajul, de oarce la d-v. sunt case de lemn”!

Dar nu este numai o chestie de amor propriu național. Din punctul de vedere comercial, în interesul

plasării rentei noastre, în interesul existenței Statului nostru și al idealului național, trebuie să ne facem cât mai cunoscuți în străinătate. Fiind chemați la viața civilizată, trebuie să facem dovada vitalității noastre. Trebuie să contribuim la progresul științei, să aducem o notă originală în artă și literatură.

Prosperitatea morală a poporului nostru mai atârnă de *forța morală a fiecărui român*. Grecii vechi ziceau că cetățile cele mai tari sunt zidite din oameni. Dar cine să formeze *oamenii și cetățenii*? În universități s'a plămădit ideea unității germane și s'au turnat oamenii, cari au înfăptuit-o. Facultățile noastre de filozofie și litere sunt focarul idealului românesc și creatoarele oamenilor care să-l înfăptuiască ¹⁾.

V.

Curentul utilitarist, care a determinat introducerea învățământului tehnic pe lângă facultățile de științe din Franța, tinde să introducă specializarea în sânul facultăților de drept, în vederea carierelor practice. Acelaș curent a îndemnat pe câțiva profesori din aceeaș țară să se facă ecoul plângerilor vechi și repetate ale atâtor generațiuni de studenți împotriva studiului dreptului roman la licență. Nu-i vorbă că sunt studenți cari se plâng de Pandecte și la doctoratul juridic, dar... de câte nu se plânge omul în lumea aceasta! Faptul însă că s'au găsit profesori, cari să ceară eliminarea acestui obiect din programul licenței în drept, merită să fie discutat cu ocazia reorganizării facultăților noastre.

A *priori*, din considerația că plângerea e veche și făcută de marea majoritate a studenților, putem

1) Extras din „Universul” cu data 18 Ianuarie 1912.

deduce că studiul dreptului roman nu prea folosește acestor studenți. Posibil ca dâșii să se înșele în constatarea lor, dar prea sunt mulți și prea de multă vreme protestează, pentru ca să nu bănuim că influența acestui studiu nu e în genere destul de apreciable. De altfel studiul care folosește spiritului se face cu plăcere... Nu-mi obiectați că vor fi studenți cari nu învață cu plăcere nici dreptul civil. Nu mă ocup de dâșii !...

Departate de mine gândul că studiul dreptului roman ar fi inutil. Am convingerea, dimpotrivă, că este o excelentă disciplină pentru formarea spiritului juridic. Dar, când e vorba de organizarea facultății, nu trebuie să ținem seama de posibilități, ci de realități; nu putem face o instituție după calapodul unei elite, ci după majoritatea celor primiți în acea instituție. Se impune deci una din aceste două soluțiuni : sau se suprimă dreptul roman din programul licenței, sau se modifică modul de predare al acestui studiu. Cred că e mai cuminte să adoptăm mai întâiu această din urmă soluțiune. În loc să se predea dreptul roman *in sine* și *pentru sine*, să se predea numai *în vederea unei mai adânci înțelegeri a dreptului românesc*; în loc să înceapă din anul I, să fie lăsat în anul III.

Ca să nu devin suspect partizanilor culturai generale, mă grăbesc să mă declar împotriva propunerii de a se diviza licența în juridică și politică, aceasta din urmă fiind destinată funcțiunilor administrative și financiare. Dar propunerea unei mai mari specializări a doctoratului în drept (prin înființarea a 4 doctorate : drept public, drept privat, istoria dreptului și doctorat economico-politic) ar merita să fie discutată. D. Saleilles a propus chiar, în vederea aprofundării studiilor, suprimarea examenelor de doctorat și cererea în schimb a unei teze originale de valoare.

În cadrul acestui articol nu se poate nici schița organizarea doctoratului în drept. Mă mărginesc să arăt necesitatea înființării lui și 'n țara noastră, spre a se întări studiile juridice și economice. Teama unora că această creațiune ar avea de rezultat scăderea nivelului licenței în drept va fi desigur spulberată de profesorii noștri, cari nu numai prin valoarea cursurilor dar și prin seriozitatea examenelor, vor ține doctoratul la nivelul cuvenit.

Nu mă pot opri însă de a cere ca pe lângă toate catedrele de doctorat, dacă nu și pe lângă cele de licență, să se înființeze *seminarii*. Utilitatea lor va fi aceeaș ca la facultatea de litere. D. Lyon-Caen, într'un discurs de deschidere a anului școlar la facultatea de drept din Paris, se felicita de rezultatul pe care-l dau „conferințele practice” și cere înmulțirea lor. În seminarii, pe lângă educația științifică, se va face și *oarecare practică juridică și de notariat*, căci e inadmisibil ca licențiatul în drept să nu fie tot așa de pregătit pentru advocatură, după cum e licențiatul în litere pentru profesoratul secundar sau doctorul în medicină pentru practica medicală.

Organizarea doctoratului în drept va fi desigur călăuzită de principiul specializării. Dar în interesul însuși al aprofundării studiului ales de candidat, cred că se va ține seamă de unele argumente ale partizanilor culturii generale. Mijlocul de a împacă ambele curente, deopotrivă legitime, ar fi să nu se facă niște programe rigide, ci să se stabilească pentru fiecare doctorat un grup de materii socotite ca indispensabile, permițându-se ca celelalte examene să se treacă după alegerea candidatului, fie din alte materii predate la facultatea de drept, fie chiar din acelea predate la facultatea de litere sau medicină (medicina legală).

Curentul spre specializare se întemeiază pe legea diviziunii muncii. M'am făcut interpretul acestui curent cu ocazia proiectului de reformă din 1906, dar cu un corectiv motivat pe cerințele educației intelectuale și pe cerințele aprofundării studiului de specializare. O înțelegere cu adevărat adâncă a dreptului civil, de pildă, presupune cunoașterea evoluției dreptului; a condițiilor istorice și a evoluției ideilor în genere. Există o strânsă solidaritate între deosebitele științe, în particular între științele neologice (morale) și numai un spirit superficial le poate închide în compartimente separate. Iată de ce congresul internațional al învățământului superior, ținut în 1900 la Paris, a cerut admiterea unor examene de *opțiune* între deosebitele facultăți, cerere care s'a și satisfăcut în parte de universitățile franceze. D. profesor Găvănescul a motivat pe larg acelaș deziderat în *Cultura română* anul II, No. 1.

Deși nevoit să închei articolul, nu pot să trec cu vederea că facultățile noastre de drept mai au chemarea de a formă, împreună cu facultățile de litere, spiritul națiunii, clasa conducătoare, elita intelectuală indispensabilă unei democrații. Facultatea de drept nu se va mărgini să pătrundă spiritul legilor, ci prin studiul adâncit al condițiilor și rolului lor va inspira respectul sincer al legilor, căci după cum spunea admirabil Socrate, *legile sunt temelii Statului*.

Ca încheiere a tuturor ideilor rezumate în aceste cinci articole, voi cită cuvintele pline de înaltă înțelepciune rostite de M. S. Regele la inaugurarea palatului Universității din Iași : „Nu numai cu numărul soldaților și cu dezvoltarea vieții economice se măsoară astăzi puterea Statelor. Un factor de căpetenie, poate cel mai însemnat, este gradul de cultură. O direcțiune

sănătoasă și națională a înaltelor studii ce se urmăresc în universitate este dar condițiunea neapărată a adevăratei propășiri”¹⁾.

VI.

D. C. Arion, ministrul instrucțiunii și al cultelor, a depus în Senat proiectul său de lege pentru reorganizarea universităților. Maturul corp a ales ca raportor al acestui proiect de lege pe d. I. Găvănescul, profesor de pedagogie la Universitatea din Iași. Această reformă, atât de însemnată, a intrat prin urmare în discuția reprezentanților națiunii și implicit în discuția publică.

Legea d-lui Haret, din 1908, a însemnat un pas înainte față de legea din 1864, căci a întărit învățământul științific din universități. Proiectul d-lui Arion întărește și mai mult acest învățământ și 'n acelaș timp introduce studii de știință aplicată pe lângă facultățile de științi.

Pentru a întări învățământul științific în universitățile noastre, proiectul d-lui Arion introduce o modalitate mai riguroasă de recrutare a profesorilor și agregăților; face o carieră din posturile de conferențieri, de șefi de lucrări, asistenți și preparatori; înființează doctoratul la facultățile de drept; stabilește o legătură științifică între deosebitele facultăți; organizează laboratoarele, seminariile și clinicele, prevăzând că pe viitor se vor înființa treptat câte o asemenea instituție pe lângă fiecare catedră.

Introducerea studiilor de știință aplicată are de scop pe deoparte să aducă un contingent nou de studenți facultăților de știință — a căror populațiune

¹⁾ Extras din „Universul” cu data 22 Ianuarie 1912.

descrește din an în an, pe măsură ce se împuținează catedrele vacante în învățământul secundar — iar pe de altă parte să satisfacă nevoile crescânde ale industriei și agriculturii, cari duc lipsă de personal conducător. Toate facultățile de științi din Franța, afară de aceea din Paris, au introdus învățământul practic și decanii lor se felicită de această achizițiune. Proiectul d-lui Arion prevede deocamdată înființarea unor posturi de conferențieri, cari după cel puțin trei ani de funcționare vor putea fi transformate în catedre și vor alcătui împreună cu laboratoarele respective niște institute alipite pe lângă facultăți.

Tot în scopul de a mări populațiunea facultăților de științi și litere, proiectul d-lui Arion creiază cursuri libere și lărgeste preocuparea acestor facultăți admittând ca „audienți” persoanele doritoare să-și completeze cunoștințele. Această inovație, inspirată de principii democratice, e menită deasemnea să dea o viață nouă facultăților în chestiune.

Modificările mai însemnate, pe care universitățile le cer, se raportă la creierea și ocuparea catedrelor. Ambele universități cer ca să nu se mai înființeze nici o catedră decât cu „avizul conform” al Senatului și facultăței respective; mai cer suprimarea art. 117 din proiect, care stabilește o modalitate mai expeditivă pentru ocuparea noilor catedre necesitate de înființarea doctoratului în drept. D. ministru Arion, primind delegația profesorilor universitari din București, a declarat că „dorința sa fiind ca Universitatea să se bucure de o perfectă autonomie, nu vede nici un inconvenient ca să se satisfacă Universitatea”. A cerut însă „să i se dea un mod de numire, care să permită neîntârziata aplicare a legii și funcționarea doctoratului în condițiuni așa, ca în adevăr nivelul științific să fie înălțat”.

Universitatea din Iași mai cere ca profesorii de acolo să poată fi transferați de drept la catedra similară vacantă din București; cere deasemenea să se menție dispoziția actuală ca ambele universități să participe la recomandarea profesorilor sau agreaților. Aceste cereri nefiind împărtășite de Universitatea din București, probabil că nu vor modifica proiectul de lege ¹⁾.

VII.

Am analizat în articolul precedent proiectul de lege al d-lui ministru Arion pentru reorganizarea învățământului superior. Am arătat apoi cari sunt dezideratele exprimate de universități și admise de ministru. Se ajunsese astfel la o înțelegere între delegația profesorilor universitari din București și autorul proiectului, înțelegere pe baza căreia proiectul a fost depus la Senat.

Unii domni profesori continuă însă să se arate nemulțumiți și au convocat colegiul universitar, pentru a discuta din nou proiectul. Motivul principal invocat este că proiectul d-lui Arion n'ar acorda deplină autonomie universităților.

E fapt lesne de constatat că proiectul d-lui ministru Arion, așa cum se prezintă în discuția Senatului, acordă universităților o autonomie mai largă decât legea în vigoare. Proiectul acordă cea mai mare autonomie universităților în administrația și viața lor interioară. După împrejurări lasă rectorului, decanilor, consiliilor de facultate sau senatului universitar să hotărască în tot ce privește înscrierea studenților

1) Extras din „Universul” cu data 6 Martie 1912.

și audienților, disciplina lor, cursurile și examenele, dispensele de taxe.

Fiecare universitate este persoană juridică și morală, capabilă de a dobândi și posedă. Proiectul acordă rectorului și senatului universitar exercițiul drepturilor, pe care le poate avea universitatea ca persoană juridică.

Proiectul lasă de asemenea facultăților libertatea de a-și face regulamentele, de a se pronunța asupra cererilor de abilitare a docenților, de a cere sau a se opune la înființarea de catedre și conferințe, de a recomanda pe agregați și profesori și în sfârșit de a hotărî numirea personalului laboratorilor, clinicilor și seminariilor.

Se pune acum întrebarea : e cu putință, ar fi bine din punctul de vedere al interesului general să se acorde universităților o autonomie desăvârșită, adică o independență completă de ministerul instrucției?

Suntem un Stat democratic, în care — după cum zice Constituția — „toate puterile emană dela națiune”. Prin urmare nu poate exista nici o instituție independentă de toate celelalte instituții sau puteri în Stat. *Ar lipsi atunci controlul și s'ar știrbi principiul suveranității naționale.*

Mai este însă o considerațiune, care pledează împotriva independenței universităților. Ministrul e responsabil față de Parlament, față de Curtea de casație, poate fi dat în judecata Contenciosului sau a judecătoriei de către cel care se crede nedreptățit ; în sfârșit poate fi criticat prin presă. Nimic sau prea puțin din toate aceste răspunderi le-ar putea avea consiliul facultății sau senatul universitar. Și într'un Stat democratic, ca al nostru, afară de M. S. Regele, nimeni, dar absolut nimeni, nu poate deține o putere publică, fără de răspundere.

Știm că universitățile noastre au avut să sufere uneori de pe urma prea marelui puteri, pe care legea o dădea ministrului instrucțiunii, dar credem că autonomia pe care le-o acordă proiectul d-lui Arion este destul de largă, cel puțin în starea actuală a lucrurilor din țara noastră. Credem că suntem însuflețiți de cel mai cald patriotism urând universităților noastre să se folosească de toate drepturile, să realizeze toate perspectivele pe care i le deschide proiectul de lege în discuțiune.

„Tot ce va mișcă de acum în țara asta — după cum prea frumos spune d. C. C. Arion în expunerea sa de motive — spre universități își va aținti privirea, dela ele va așteptă îndrumarea. În universitate se vor plămădi blânzii păstori de suflete ca și îndrăzneții făuritori de gânduri; la focul lor vor smulge mănunchiu de raze luminătorii tineretului; cu din prisosul științei lor se vor alina suferințele trupești și sufletești; cu uneltele făurite de dânsese se vor răsturna brazdele, se vor străpunge munții, se vor prinde în zăgaze apele ca să sporească belșugul și tăria țării. Tot ce am avut și vom mai aveà, toată credința, toată limba, toată jalea ori mândria trecutului, toată nădejdea zilei de mâine, toată comoara neprețuită a vieții noastre, ca o sfântă a sfintelor va fi dată în paza universității” 1).

1) Extras din „Universul” cu data 10 Martie 1912.

RECRUTAREA CORPULUI DIDACTIC UNIVERSITAR

D. Const. C. Arion, ministrul instrucțiunii publice și al cultelor, a întocmit ante-proiectul cuprinzând modificările necesare de adus legii învățământului superior. Ante-proiectul a fost întocmit pe baza lucrărilor comisiei ce a funcționat în acest scop și în urma avizului tuturor Facultăților dela ambele Universități. Acum a fost tipărit pentru a fi adus la cunoștința Facultăților și apoi va fi prezentat Corpurilor legiuitoare, chiar în cursul lunii curente.

Ante-proiectul cuprinde o sumă de inovațiuni și de îndreptări fericite, aduse legii în vigoare! În articolul de față ne vom ocupa de noua modalitate de recrutare a corpului didactic universitar. Reforma propusă de d. Arion ține seamă de practica de 12 ani a actualului sistem de recrutare, care a dat rezultate inferioare celor prevăzute, și chiar sub nivelul legii din 1864. Cu drept cuvânt deci d-sa caută să ia mai multe precauțiuni, pentru a îndepărta preocupățiunile străine de școală în alegerea candidaților și a obține o cât mai serioasă selecțiune, căci de capacitatea profesorilor atârnă înainte de toate prosperitatea universităților.

În ce privește condițiunile pe cari trebuie să le îndeplinească candidații, li se va cere diploma de doctor în specialitatea catedrei, pe care o doresc, diplomă eliberată sau recunoscută de o universitate din țară.

Dispozițiunea aceasta se îndreptățește ușor. Din punctul de vedere al prestigiului, nu mai e admisibil ca cineva, care n'ar avea titluri academice, să aibă chemarea a eliberă diplome de licență și doctorat; din punctul de vedere al selecțiunei, cerința ante-proiectului constituie o garanție mai mult. De altfel, de fapt, nu știm să se fi întâmplat în ultimii ani ca să între cineva în corpul profesoral al universităților noastre fără diploma de doctor.

Se mai cere candidatului lucrări științifice în afară de acelea, cari i-au servit a luă titlul de doctor. Și nu se vor luă în considerare decât acele lucrări cari vor fi fost tipărite cu cel puțin șase luni înainte de declararea catedrei vacante. Dispozițiuni foarte cuminiți și cinstite, căci e din cale afară scandalos și păgubitor Universității, ca să se mai tolereze *candidații improvizați*. Chiar în ultimii ani s'au numit agregăți, tineri cari abia obținuseră doctoratul, nu prezentaseră alte lucrări decât teza, sau imprimaseră în pripă niște cărți, destinate a intra pe mâna negustorilor de maculatură.

În sfârșit se prevede că nimeni nu va putea fi bombardat dintr'odată profesor universitar. Va trebui să funcționeze mai întâiu cel puțin patru ani ca agregat și să se distingă prin lucrările sale științifice asupra materiei ce predă. Numai vechimea singură nu constituie un drept la ridicarea la rangul de profesor, pentru ca să se îndemne agregății spre activitatea științifică. În acelaș scop se stabilește incompatibilitatea între postul de agregat și acel de profesor secundar sau la alte școli. Dispozițiune de două ori utilă și dreaptă; pe deoparte, pentru că va împiedecă pe agregat — acum, când i s'a mărit leafa — să-și mai împartă timpul și energia în deosebitele feluri și grade de învățământ, pe de altă parte, pentru că acum

avem — slavă Domnului — destui candidați la profesoratul secundar, cari au trecut examenul de capacitate și nu găesc locuri.

Excepțional va fi numit ca profesor universitar, acela care funcționează cu acelaș titlu la o catedră similară sau funcționează cu succes cel puțin de trei ani ca conferențiar ori ca suplinitor al catedrei.

În ce privește recomandarea agregaiilor, nu se va mai face de senatele universitare unite cu consiliile Facultăților respective, ci numai de Facultatea unde se află catedra vacantă. Practica sistemului actual a pus într'o lumină bătătoare la ochi cât de nenorocită a fost uneori participarea senatului universitar la recomandare. S'au văzut cazuri când a fost recomandat un candidat, fiindcă a obținut majoritatea voturilor, deși raportul profesorului sau comisiunii de specialiști îi eră nefavorabil! Nu este o enormitate ca senatul universitar, care se compune din câte doi reprezentanți ai fiecărei facultăți, să participe la recomandarea tuturor candidaților la profesorat pentru orice materie? Cu ce competență votează un profesor dela medicină, spre pildă, pe un candidat la o catedră de geometrie analitică? În ce stare sufletească se găsește un profesor conștiincios de filologie, care e chemat să se pronunțe asupra soartei unui candidat și a unei catedre de drept penal?

Ar fi interesant să se facă o statistică asupra modului de grupare a votului senatelor universitare cu prilejul recomandărilor la catedrele vacante. S'ar găsi, probabil, că adesea voturile s'au grupat după afinitățile politice, cari — lucru ciudat — au coincis cu convingerile științifice. Sistemul actual reprezintă triumful incompetenței și al influențelor străine de școală. A venit vremea să fie înlăturat!

Prin noul sistem al d-lui Arion recomandarea se

va face de către facultatea interesată și pe baza raportului unei comisiuni de cinci profesori sau agregați. Comisiunea va ține socoteală nu numai de lucrările candidaților, dar și de succesul cu care au trecut trei probe didactice, făcute în public și anume: 1) o prelegere publică asupra unui subiect tras la sorți dintr'un număr de cinci chestiuni, fixate de comisiune; 2) alte două probe, cari vor consista, după natura catedrei și aprecierea comisiunii, în lecțiuni de clinică, lucrare practică de laborator, ori comentarea și discutarea unei lucrări de specialitate sau chiar a doua prelegere.

Se prevede, în sfârșit, că nu pot face parte din comisiunea examinatoare persoane înrudite sau aliata până în al patrulea grad inclusiv. Se recuză orice înrudit sau aliat în acelaș grad cu vreunul din candidați. Se dă dreptul minorității din comisiune să-și motiveze opinia sa separată și se menține dispoziția de a se publica în Monitor rapoartele comisiunii și ale facultăților precum și decizia motivată a ministrului.

Dacă cumva politica va putea străbate prin toate aceste crude încercări, hotărît lucru, nu există sistem mai ingenios, care să-i atîină calea la porțile universității! ¹⁾

II.

Intr'un articol precedent ne-am ocupat de proiectul de lege al d-lui ministru Arion în ce privește recrutarea profesorilor și agregăților universitari. După legea în vigoare mai fac parte din corpul didactic al universităților și docenții; proiectul d-lui Arion întro-

1) Extras din „Seara” cu data 5 Februarie 1912.

duce în acest corp și pe conferențieri. De fapt, funcționează conferențieri la ambele universități de multă vreme. Dar legea d-lui Haret nu le recunoaște nici o situație de drept, așa încât bieții conferențieri erau intrucâtva supuși fluctuațiunilor politice și în tot cazul aveau să se teamă la fiecare schimbare a regimului, ba chiar la fiecare schimbare bugetară. Căci actuala lege permite să se înființeze sau să se suprimă posturile de conferențieri după placul miniștrilor, cari trec pe la departamentul instrucțiunii.

Această stare de lucruri nu mai putea dăinui. Din cauza nesiguranței postului, conferențierii sunt nevoiți să aibă o catedră în învățământul secundar sau alte ocupațiuni, pentru a nu se trezi într'o zi de 1 April fără de nici o situație materială. Însă această activitate extra-universitară nu poate fi decât în paguba învățământului superior. Căci orice ramură a științei a ajuns astăzi atât de dezvoltată, bibliografia ei e așa de vastă, cercetările ei sunt atât de numeroase și complicate, încât nu e prea mult să-i consacre cineva tot timpul său și întreaga sa energie, oricât de bine ar fi înzestrat dela natură.

Va rămâne legată de numele d-lui Arion legiferarea situației conferențierilor. D-sa îi face inamovibili, le sporește leafă, le acordă gradații după aceleași norme ca profesorilor și creiază incompatibilități. Conferențierul nu va putea fi exclus, permutat sau suspendat decât în conformitate cu prescripțiile legii; nu va mai putea fi suprimat pe cale bugetară. El capătă astfel liniștea sufetească, pe care o dă asigurarea nevoilor existenței și care e indispensabilă seninelor cercetări științifice. Iar pe de altă parte sporindu-i-se salariul la 450 lei lunar cu gradații din cinci în cinci ani și ne mai permițându-i-se să aibă catedră în în-

vățământul public nici particular, e invitat să se consacre învățământului superior.

Era necesar să se ia însă măsuri spre a se preveni înmulțirea fără de trebuință a conferențiarilor și înălțurarea celor, cari nu vor fi dovedit destule merite sau al căror serviciu devine de prisos. Proiectul de lege al d-lui Arion prevede cu drept cuvânt că nu se va putea înființa un post de conferențiar decât în urma avizului *conform* al facultății interesate. Conferențiarul nu va deveni inamovibil decât după o funcționare de 3 ani și pe baza avizului *conform* al consiliului facultății respective unit cu senatul universitar. Va funcționa mai întâiu cu titlul suplinitor, pentru a se putea constata dacă e la înălțimea chemărei sale și dacă postul său folosește învățământului. În scopul acesta proiectul permite ministerului de a retrage însărcinarea dată unui conferențiar suplinitor, luând avizul *conform* al facultății respective. În ce privește modul de recrutare, conferențiarii se vor numi dintre docenți, pe baza recomandării consiliului facultății respective. Actualii conferențiar, cu un stagiul de cel puțin trei ani și cari au trecut examenul de docență, vor fi numiți cu titlul definitiv, pe baza avizului conform al consiliului facultății unite cu senatul universitar.

Proiectul de lege acordă facultăților un rol hotărîtor în crearea, numirea și păstrarea conferențiarilor. Niciodată facultățile noastre nu s'au bucurat de o autonomie atât de largă și când proiectul d-lui Arion va deveni lege, nu vor mai avea de invidiat în această privință nici o universitate din lume.

Deși instituția docenței — inovată prin legea din 1898 — n'a dat până acum rezultatele așteptate, totuși n'ar fi fost un cuvânt să fie suprimată, când se constată că în Germania, Austria, Elveția docenții sunt

folositori învățământului superior, așa încât s'a propus și în Franța introducerea lor. Eră însă nevoie să se înlătore unele neajunsuri rezultate din modul cum se aplică legile în țara noastră.

Legea în vigoare prevede că numărul docenților e nelimitat. Cu drept cuvânt, în principiu, de ce s'ar fi pus piedici acelor cari, prezentând toate garanțiile de seriozitate, doresc să trăească în atmosfera prielnică cercetărilor științifice și se oferă gratuit să servească învățământul superior? Universitatea, ca orice organism viu, are nevoie de libertate și nu poate respinge concursul iubitorilor de știință. Deviza ei trebuie să fie „*Entre qui veut, reste qui peut*”.

Ce s'a întâmplat însă în practică? La facultățile de drept și mai ales la cele de medicină s'au abilitat docenți, cari nu fac nici cursuri nici lucrări practice: se mulțumesc cu titlul de docent! Evident însă că facultățile n'au de ce să fie mulțumite de ei, așa încât bine a făcut d. ministru Arion că dă dreptul facultăților să limiteze numărul docenților și să ridice gradul de docent celor cari nu fac cursuri timp de 3 ani.

Numirea docenților se va face în urma unui examen instituit ca și până acum. Dar dacă se iau atâtea măsuri pentru admiterea unui docent, s'ar cuveni, cred, să i se dea oarecari avantagii. E în interesul învățământului să atragă toate valorile științifice din țară și să formeze o pepinieră cât mai bogată, de unde să aibă alege profesori și agregați. Nici în Germania nu se plătesc docenții; dar acolo le plătesc studenții cari îi urmează. Mai mult chiar, ministerul și universitățile, din fondul lor particular, acordă în fiecare an premii, în bani, docenților cari s'au distins. La noi, până astăzi, n'am auzit ca un docent să fi încasat cinci parale dela studenți și nici vreun premiu nu s'a instituit până acum...

Dar aceasta e o chestie... de budget. N'ar fi bine însă să se acorde docenților, *cari fac cursuri regulat*, aceleași avantaje ca conferențiarilor, în caz de vacanță a unei catedre ? ¹⁾.

1) Extras din „Seara“ cu data 20 Februarie 1912.

METODA DE ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN FACULTATEA DE LITERE

N'am intențiunea să tratez o chestiune atât de vastă și delicată. Aș dori numai s'o aduc în discuție. Și pentrucă sunt persoane, cari cunosc mult mai bine ca mine metoda de învățământ din Facultățile noastre de litere, voi lua ca obiect de discuție Facultatea din Paris, unde am făcut studiile. Criticile pe cari ni le sugerează actualul mod de predare al Facultății de litere din Paris, vor putea fi întrebuițate în chestiunea Facultăților noastre de litere, cari trebuie să aibă aceiaș menire cu simpla deosebire a punctului de vedere naționalist, care nu exclude comunitatea metodei.

Profesorul dela Facultatea de litere din Paris face o oră pe săptămână de „curs public” și două ore de „conferințe” sau „lucrări practice”. Aceste două ore sunt făcute în genere una după alta, pentru ca să se evite studenților osteneala și pierderea de timp de a veni în două rânduri la Facultate și pentrucă lucrările s'ar termina cu greu într'o singură oră.

Subiectul cursului public e de obicei cât se poate de limitat. Așa de exemplu d. Séailles a vorbit un an întreg despre „invențiunea morală”, d. Boutroux despre „filozofia morală a lui Kant”. Numeroase sunt foloasele acestui sistem față de vechiul sistem de a face „cursuri complete în vederea examenului” re-

petate în fiecare an sau după un ciclu de doi sau trei ani. Mai întâiu din punctul de vedere al studenților. Sistemul cursurilor complete obligă pe student să ia cât mai multe note (se stenografiază uneori) și prin urmare să urmărească cât mai docil vorbele magistrului. După acest sistem, studentul cel mai bun, nu era cel care a înțeles sau măcar a reținut mai mult din spusele profesorului, ci acel care a luat mai multe note. Profesorul ascultând la examen numai din „cursul său”, studentul care a luat mai multe note era cel mai favorizat și prin urmare „cel mai bun”. Dacă însă rolul profesorului ar fi numai să *facă cunoscut* studenților „cursul său”, se pune întrebarea ce rațiune ar mai avea prelegerile și dacă n’ar fi mai bine ca profesorul să-și imprime cursul, evitând sie-și osteneala de a vorbi și studenților osteneala de a lua note incomplete.

Făcându-se însă cursuri cu subiect limitat și cu preocupare exclusiv științifică, studentul nu mai e nevoit să vie cu neplăcere la curs, nici să ia note în vederea examenului. El va putea asculta cu toată seninătatea sufletească, va putea urmări modul de expunere al profesorului, modul lui de a grupa faptele, de a le explica, de a discuta părerile opuse : într’un cuvânt, studentul va putea profita de *personalitatea profesorului*.

Acest sistem e preferabil și pentru profesor, de oarece îl scapă de tristul rol de a se repeta în fiecare an. Într’adevăr, cursul complet, fiind prin forța lucrurilor general, nu poate fi mult schimbat dintr’un an în altul, căci datele generale ale științei nu se înmulțesc atât de repede ; în timp ce cursul cu subiect limitat dă profesorului ocaziunea și îndemnul să adâncească chestiunea, să cunoască cât mai mult din bibliografia ei, să facă cercetări proprii și să

fie original. Profesorul universitar își poate îndeplini astfel rolul său de a fi un savant, un colaborator al științei și'n acelaș timp un educator al minții studenților săi. In sfârșit, acest sistem e profitabil științei și bunului mers al Universității. Cea mai mare parte a scrierilor d-lui Ribot au fost mai întâiu profesate la *Collège de France*. De asemenea, o bună parte din scrierile d-lor Boutroux, Séailles, au fost profesate mai întâiu în Sorbona.

Universitatea noastră s'a născut, ce-i drept, din preocuparea de a furniza tânărului nostru Stat funcționarii de cari aveã nevoie și profesioniștii liberi. Astăzi însă, când și-a îndeplinit cu prisosință acest scop (mă gândesc mai cu seamă la cantitate), ea trebuie neapărat să evolueze pedeoparte în direcția cerută de noile trebuințe sociale (industrializarea țării, etc.) pe de altă parte și mai cu seamă în direcția preocupării științifice. Ea trebuie să devină un atelier al științei. Profesorul să fie un maestru, care lucrează pentru știință și 'n acelaș timp arată studenților — ucenicilor săi — cum lucrează. Examenele să fie considerate ca ceva accesoriu, care nu constituie menirea Universității.

Cu toate foloasele sale, actualul sistem de curs public dela Facultatea de litere din Paris e departe de a fi satisfăcător. Mai întâiu nu înțeleg sau în tot cazul nu mai înțeleg (să mă ierte democrații, căci și eu sunt democrat) rostul cursului *public* într'o școală specială, cum e Universitatea. Pedeoparte profesorul (mai cu seamă când dorește să fie popular) e nevoit să ție socoteală de diversitatea mentalității auditorului; pe de altă parte studenții sunt stingheriți din cauza îmbulzelei, a mișcării din sală, a distracțiunei pe care le-o oferă publicul străin, etc. Cursul ar trebui să fie ținut numai cu cei cărora e destinat, într'o

atmosfera familiară. Mușafirii sunt supărători. Universitatea, repet, trebuie să fie un atelier de știință. Vulgarizarea științei să se facă ținându-se conferințe anume pentru public sau s'o facă o altă instituțiune, pe care s'o numim — dacă voiți — Universitate populară.

Cursul cu subiect limitat și cu auditori activi tot mai păstrează încă ceva din vechiul sistem mnemonic de învățământ. Pentru a fi pe deplin folositor, ar trebui să fie urmat (după două, trei zile) de o discuție liberă între studenți și profesor asupra chestiunilor atinse la curs. Studenții vor învăța astfel prin ei însăși și dela profesor cum să descopere adevărul. Profesorul va fi pentru ei un *laborator viu* în care vor observa cum se adună faptele, cum se grupează, cum se judecă etc. Învățământul, chiar la Facultatea de litere, va fi *experimental*.

Să ne ocupăm acum de „conferințele și lucrările practice“ dela Facultatea de litere din Paris. Ele corespund cu ceace se numește la noi „lucrare seminarială“. Metoda lor variază dela un curs la altul. Așa, de exemplu, conferențiarul de temă latină, regretatul Edet, ne dădea de tradus acasă în latinește o pagină d'ntr'un autor clasic francez. Lecțiunea următoare aduceam tema. În a treia lecțiune ni se înapoiă tema notată și îndreptată cu cel mai mare scrupul. Edet ne dictă mai întâiu traducerea făcută de el pentru ca s'o confruntăm cu a noastră, apoi făcea observații asupra principalelor greșeli pe care le-a găsit în cele mai multe teme, dădea sfaturi, și dacă îi mai rămânea timp, luă una din cele mai bune și una din cele mai rele teme pe cari le analiză, cerând explicații autorilor respectivi asupra originii greșelilor făcute. La filozofie lucrările practice con-

sistă din : facerea acasă a unei disertațiuni cu un subiect ales din cele trei date de profesor și din fiinerea unei conferințe timp de 30—45 minute, fără ajutorul foilor scrise. Disertațiunile se corectează acasă de profesor și când sunt înapoiate se face critica lor, angajându-se discuțiuni cât se poate de animate și interesante. N'am putut să mă satur admirând abilitatea criticei profesorilor mei de filozofie. Știu să facă critica fără să jignească câtuși de puțin amorul propriu al autorului disertațiunei. Știu să corijeze fără să descurajeze cele mai slabe încercări de disertație. În discuțiile pe cari le deschid cu studenții, se înarmează cu răbdare, ascultă cu bunăvoință, ca și cum ar dori să învețe dela dânsii ; primesc cu bucurie critica propriilor lor idei și nu se sfiesc a face chiar concesiuni acestor critici.

Fiecare profesor de filozofie face într'o săptămână (timp de 2 ore) lucrări de disertație și în săptămâna următoare (tot 2 ore) lucrări de conferință. Iată în ce constau aceste din urmă lucrări. Se fixează la începutul semestrului programul subiectelor de tratat și studenții cari le vor trata. Profesorul dă sfaturi generale. În fiecare din lecțiile următoare se ține câte o conferință după ordinea programului. La sfârșitul conferinței, studenții cari au de făcut observațiuni asupra ideilor exprimate, cer pe rând cuvântul. Conferențiarul se apără cum poate. Profesorul îi dă adesea ajutor. Ultima jumătate de oră (din cele două ore consecutive) e rezervată întotdeauna profesorului, care face mai întâiu critica modului de expunere a studentului și apoi a ideilor exprimate de dânsul.

Nu pot laudă îndeajuns lucrările practice dela Facultatea de litere din Paris. Efectul lor educativ și instructiv e foarte mulțumitor. Influența personală a profesorului se manifestă mult mai puternic ca la

curs. Aci profesorii și studenții sunt în contact, comunică între dâșii. Și această comunicare, acest contact, e nespuse de folositor.

Pentru a termină acest articol trebuie să mai adaug învățământul în comun al camarazilor. La începutul anului studenții de aceeași specialitate formează grupuri de 6—8 inși și se întrunesc regulat de două ori pe săptămână la Facultate în anumite „săli de lucru”. Aceste întruniri sunt foarte folositoare. Camarazii se sfătuesc între dâșii asupra disertațiilor și conferințelor ce au de făcut. Iși comunică pe rând ce cred mai interesant din lecturile făcute. Dese-ori fac un program de autorii pe care fiecare trebuie să-i citească. La epoca din program fiecare expune principalele idei ale autorului său, procurând camarazilor extrase din autor și indicația pasagiilor importante. Fiecare beneficiază astfel de lectură celorlalți ca și de a sa proprie.

Aș vrea să închei — căci mi-e teamă să nu pară articolul prea lung — dar mă tentează încă un gând. De ce nu s'ar deschide anul universitar printr'o conferință inaugurală? La Paris se obișnuște această solemnitate ¹⁾. Un profesor delegat vorbește câte ceva din obiectul lui. Apoi decanul face o dare de seamă asupra activității din anul precedent. Cred însă că s'ar putea face ceva mai mult. Unul din profesori, dacă nu chiar decanul, să arate scopul Facultăței, obiectele și metoda de învățământ și alte consilii pe care le crede necesare noilor veniți. Intr'adevăr studenții noi înscriși sunt cât se poate de dezorientați. Mare parte din ei nu cunosc nici obiectele pe cari își propun să le

1) La Universitatea din Iași deasemenea solemnitatea consistă din o dare de seamă asupra activității din anul precedent și o disertație academică.

urmeze. Dacă nu se dă aceste informațiuni și sfaturi în livretul studentului, cred că ar fi nimerit să se dea într'o conferință de deschidere a Facultății. E vorba de cea mai importantă hotărâre din viață, de alegerea carierii unor viitori cetățeni — și oricâte sfaturi li s'ar da în această privință, sunt bine venite ¹⁾.

1) Extras din „Cultura Română”, Noembrie-December 1906.

ACADEMIA COMERCIALĂ

În seria de articole cu privire la reorganizarea învățământului universitar am arătat necesitatea înființării unei școale superioare de comerț. Și 'n așteptarea acestei înfăptuiri propusesem, ca măsură de pregătire și din motive bugetare, creierea câtorva conferințe, seminarii și laboratorii pe lângă facultățile de litere, științi și drept, cari împreună cu câteva din materiile predate în aceste facultăți să constituie pentru câțva timp învățământul comercial superior și sâmburele unei facultăți de comerț.

Mărturisesc că făcusem această propunere, determinat nu numai de felul spiritului meu de a proceda treptat, dar și de credința că nu se putea înființa așa de curând o facultate de comerț. D. Xenopol însă e mai norocos sau mai influent decât bănuiam că ar fi ministrii de industrie și comerț — ceea ce dovedește, în treacăt fie zis (trebuie să-mi dau în petec, făcând puțină filozofie) că nu numai locul face pe om, dar și omul face locul. Fapt e că în mai puțin de un an dela scrierea articolelor mele pomenite, am sub ochi un proiect pentru alcătuirea unei academii comerciale.

Să mai arăt necesitatea acestui învățământ?

Astăvară cu prilejul unei audiențe am avut onoarea să aflu că printre înaltele preocupări ale M. S. Re-

gelui e și aceea de a îndrumă tineretul român spre carierele practice productive, în care scop Majestatea Sa credea necesar, între altele, să se desvolte învățământul comercial în țara noastră.

E știut în genere că comerțul la noi e pe mâna străinilor. Mulți nu știu însă că proporția românilor negustori a scăzut în ultimele decenii, ajungând astăzi numai la 10 la sută, adică numai a zecea parte din negustorii noștri sunt români. Faptul se datorește pedeparte din cauză că nevoile crescânde ale comerțului au fost satisfăcute numai de streini, iar pe de altă parte din cauză că mulți fii de comercianți români n'au urmat profesiunea în atmosfera căreia au crescut, preferând carierele zise liberale sau funcțiunile publice.

Această tendință continuând încă trebuiă să alarmez spiritele mai prevăzătoare dela cârma Statului. Nu doar că am aveà vreo ură împotriva comercianților străini. (De altfel măsurile pornite din ură nici nu sunt bune). Ei n'au nici o vină : au ocupat un loc pe care din a noastră vină l'am lăsat gol. Și astfel ne-au făcut chiar un serviciu, fie că au evitat imigrarea străinilor, cari s'ar fi înapoiat în țara lor, după ce ar fi făcut avere la noi, fie că au contribuit la desvoltarea comerțului și prin urmare la propășirea economiei naționale.

Avem însă necontestat dreptul și chiar datoriam să ne îngrijim mai întâiu de cei cari ne sunt mai aproape de inimă, de conaționali noștri. In cazul de față datoria aceasta e atât de poruncitoare, încât ar fi o crimă, dacă am mai stă cu mâinile în buzunar.

Nu exagerez câtuși de puțin. Gândiți-vă, vă rog, un moment, cât de sumar, la ce se va întâmplă dacă tendința spre funcționarism și carierele liberale va

continuă în paguba îndrumărei practice a tineretului român. Avem depe acum o supraabundență de адвоаți, de funcționari și chiar de candidați la funcțiuni. Inmulțirea lor și mai mare ar aduce turburări cât nu ne putem închipui: împovărarea bugetului Statului, nestabilitatea funcționarilor, agravarea politicianismului, ș. c. l. — iar pe de altă parte o mulțime de energii pierdute, o mulțime de vieți românești zdrobite, atâția declassați sau proletari (cum vreți să-i numiți) amenințatori ai ordinii și corupători ai moravurilor publice, dintre cari unii ar fi meritat o soartă mai bună, fiind victime ale unei ambițiuni nehibzuite.

Afară de aceasta, dacă luăm seama că nouă ne lipsește aproape clasa mijlocie, tocmai din cauză că avem prea puțini români comercianți și industriași, vom încheia desigur că îndrumarea practică a tinerimei noastre se impune de puternice motive de echilibru și progres social.

Ar mai fi chestiunea dacă o Academie comercială în București va contribui la această îndrumare și dacă va fi de vreun folos comerțului românesc.

Cred că da. Nu știu dacă pe vremuri românul a fost mare amator de titluri de nobleță; astăzi însă îi place grozav titlurile academice. Deaceea cred că titlul pompos de „Academie” comercială va fi un motiv de atracție pentru unii tineri, iar învățământul pe care-l va da, va contribui la propășirea comerțului, care cere și el din ce în ce mai multe cunoștinți, mai multă pricepere.

Proiectul de lege al d-lui ministru Xenopol înfățișându-ne numai scheletul ființei sociale, pe care voește s'o cheme la viață, nu e susceptibil de o critică serioasă. Când îl va desăvârși prin regulament

voiu aveà poate prilej să reviu. O chestiune mai însemnată decât organizarea unei instituțiuni școlare e însă modul *cum va funcționa*, și aceasta depinde înainte de toate de valoarea și tragerea de inimă a profesorilor viitoarei „Academii de înalte studii comerciale”¹⁾.

PSIHOLOGIA ADOLESCENȚEI

1) Extras din „Universul” cu data 31 Ianuarie 1913.

PSIHOLOGIA ADOLESCENȚEI

E un fapt de observație comună că adolescentul prezintă caractere speciale din punct de vedere moral, ca și din punct de vedere fizic. Adolescența e vârsta în care se stabilește sexualitatea și nimeni nu contestă că apariția acestei funcțiuni determină schimbări hotărâtoare în sufletul de mai înainte al copilului. După cum observă foarte bine Cabanis, dispozițiile morale ale copiilor de ambe-sexe sunt aproape aceleași. Micile fete participă la jocurile și la strengăriile băieților. Inclinațiunile și ideile lor prezintă așa de mare asemănare, încât cele mai multe poare îi desemnează cu numele comun de „copii”.

Cu ivirea pubertății totul se schimbă. Sistemul osos se dezvoltă, trăsăturile feței se accentuează, vocea se îngroașe. Dezvoltarea organelor generațiunii exercită o influență considerabilă asupra mintalității adolescentului. Puterea imaginației nu cunoaște limită și inspiră felurite iluziuni și idei romantice. Inclinațiunile simpatice și binevoitoare se dezvoltă. Copilul începe să se emancipeze, să-și arate personalitatea. Băiatul se deosebește de fată prin fizionomia morală ca și prin trăsăturile figurei. Adolescența trebuie să formeze prin urmare obiectul unui studiu special de psihologie, care să observe și deosebirile de sex.

Din punct de vedere teoretic, adolescența fiind o

perioadă de criză și de desvoltare a vieții omului, merită să fie cercetată cu aceeași atenție ca și copilăria. Dacă adăugăm că adolescența e vârsta elevilor din învățământul secundar, urmează că studiul psihologic al acestei vârste e de o necesitate practică urgentă.

Abia în timpul din urmă d. G. Stanley Hall, președintele Universității din Clark din Worcester a consacrat chestiunii un studiu amănunțit, considerându-o din punct de vedere psihologic, fiziologic, social și pedagogic. Autorul a adunat tot ce s'a spus înaintea lui și tot ce a observat el însuși cu privire la caracterele fizice și morale ale adolescenței. E un studiu considerabil de 1300 de pagine, cari cu toate lacunele pe care le prezintă, va trebui luat în seamă de viitorii psihologi ai adolescenței. D. Compayré îi consacră un studiu critic într'un volum apărut de curând în „*Bibliothèque de philosophie contemporaine*”¹⁾. De această lucrare ne servim în articolul de față.

Cea dintâiu preocupare în această ordine de studiu e, natural, aceea a metodei de investigațiune. Cum să găsim caracterele sufletești ale adolescentului? Prin ce mijloc?

Greutatea e în tot cazul mai mică decât în studiul copilăriei. Cât timp n'a început să vorbească, copilul nu ne poate comunica nimic despre sentimentele nici despre ideile lui născânde. Numai observându-i mișcărilor, gesturile, fizionomia, ajungem să ghicim emoțiunile secrete ale micului său suflet. Chiar când a învățat să vorbească, copilul tot nu poate să-și dea seamă de ceea ce simte și de ceea ce face. Adolescentul, din contra, se poate analiza și observa pe sine. El

1) *L'Adolescence*, 1 vol.—în 16 de 195 pag F. Alcan, editor, Paris 1909.

poate răspunde la întrebările cari i se pun despre stările lui sufletești. Sufletul lui se manifestă de altfel spontan în conversațiunile amicale și în scrisorile de familie. Unii adolescenți obișnuiesc chiar să noteze întâmplările vieții lor, adnotându-le cu reflecțiuni, cari din punct de vedere psihologic nu pot fi decât interesante.

Cele mai prețioase izvoare ar fi notițele zilnice pe cari ni le-ar da însăși adolescenții deprinși să observe cele mai mici evenimente ale vieții lor morale. În al doilea rând vin observațiunile persoanelor competente, cari trăiesc împreună cu adolescentul. Unii profesori, foarte puțini la număr, colecționează notițe despre particularitățile morale pe cari le prezintă câțiva din elevii lor : înscriu într'un caiet calitățile, greșelile și abaterile lor. Aceste „jurnale școlare”, dacă s'ar ține cu îngrijire și dacă s'ar generaliza îndeajuns, ar aduce foloase netăgăduite : n'am avea decât să adresăm profesorilor un chestionar asupra punctelor mai interesante din psihologia adolescentă.

D. Stanley Hall a întrebuintat într'o întinsă măsură această metodă de informațiune. În treacăt fie zis, Americanii răspund cu bunăvoință la chestionarele ce li se pun, chiar și la cele neoficiale. Totuși nu trebuie să se exagereze importanța anchetelor prin chestionare. După cum a observat bine d. Binet, acest izvor de informațiuni e de o valoare îndoelnică ; se adună observațiuni culese de corespondenți adesea necunoscuți, al căror zel și finețe de judecată nu pot fi apreciate. E adevărat că s'ar putea lua în seamă numai observațiunile comune, dar atunci riscăm să obținem un rezultat banal.

În tot cazul e necesar ca această anchetă colectivă să fie ajutată de observarea metodică și îndelungată a unui singur adolescent. Astfel d. Binet a publicat

acum câțiva ani — în 1903 — rezultatul observațiunei zilnice a dezvoltării intelectuale a două fete de 12 și de 13 ani.

Printre curioasele anchete colective, pe cari le-a întreprins d. Stanley Hall, cităm următoarele : Pentru a afla cum și în ce direcțiune simțul istoric se dezvoltă la adolescenții de ambe-sexe, le-a făcut o istorisire în care nu le arată nici o dată : nici locul întâmplărilor, nici nume proprii. 1250 de adolescenți, băieți și fete, de vârste deosebite, au fost rugați să arate în răspunsurile lor ceea ce doreau mai mult să afle : numele persoanelor, epoca sau localitatea. Această anchetă ne pare mai mult curioasă decât interesantă, căci admitând chiar că adolescentul ar avea o ordine de preferință printre datele istorice, nu rezultă nici o aplicațiune pedagogică : putea-vom predă istoria suprimând ordinea cronologică sau relațiunile geografice ?

Alte anchete au fost făcute pentru a descoperi puterea memoriei, aptitudinea de a judecă, tendința către superstiție, pasiunea pentru lectură, mania colecțiunilor, gustul pentru jocurile cari pun la încercare răbdarea, etc. Unele constatări rezultate nu sunt lipsite de interes.

Așa, de exemplu, în ce privește gustul cititului, s'a constatat că începe la vârsta de 12 ani ; băieții preferă romanele aventuroase, disprețuind scrierile făcute numai pentru femei, în timp ce fetelor le plac mai bine romanele de dragoste.

Un alt rezultat pozitiv s'a obținut cu privire la variațiunile atenției după anotimpuri. Observându-se 54.200 copii s'a constatat o curbă de ascensiune din Octomvrie spre Ianuarie, o creștere mai repede spre Fevruarie, apoi o depresiune în Martie ; forța atenției

scade în cursul verei, în timp ce puterea musculară, măsurată cu dinamometrul, crește.

Tot prin anchetă s'a constatat că adolescenții, pentru a defini un obiect oarecare, se servesc mai întâiu de întrebuintărea pe care o are acel obiect, apoi de substanța din care e compus și numai cu greu ajung la definițiunea logică, cu termeni generali.

În sfârșit, s'a mai constatat că superstițiunile sporesc dela vârsta de 11 ani, mai ales la fete.

Portretul psihologic al adolescentului, astfel după cum rezultă din studiul d-lui Stanley Hall ar fi următorul : adolescentul se simte atras către societatea adulților, el e simțitor pentru laudele și criticele lor, voiește să fie tratat ca băiat mare, se deșteaptă în el sentimentul naturii și al artei : floarea imaginației se desvoltă, sensibilitatea crește. Adolescentul se preocupă de viitor și se interesează de trecut ; simțul istoric naște în el ; raționamentul apare deasemenea ; în sfârșit, aceasta e vârsta puterii achizițiunilor intelectuale ; memoria atinge maximum său și facultatea de expresiune se reduce la minimum, căci adolescentul e adesea tăcut sau în tot cazul laconic.

Această caracterizare a adolescenței e de sigur confuză și incompletă ; poate chiar inexactă, în unele detalii : ea nu satisface nici chiar pe autorul său. Totuși e un început demn de laudă, care va păstra multă vreme numele d-lui Stanley Hall în analele psihologiei adolescente.

Pentru a fi drepți, trebuie să încheiem cu un cuvânt de mulțumire și pentru d. Compayré, care ne-a pus la îndemână interesantul studiu de care ne-am ocupat ¹⁾.

II.

Psihologia adolescenței eră până mai dăunăzi un deziderat, căci afară de o pagină celebră a lui Aristot și de câteva observațiuni sumare, rătăcite prin literatură, pedagogie și medicină, nu se scrisese nimic asupra sufletului atât de interesant al adolescentului. Cu toate acestea importanța studiului e foarte mare, căci e fapt de observație comună că la această vârstă se petrec schimbări însemnate în mentalitatea și caracterul omului. Pe de altă parte, o pedagogie științifică a învățământului secundar are nevoie de cunoașterea cât mai exactă a psihologiei adolescenței, fiindcă — mai e nevoie s'o spunem? — altele vor fi metodele de predare pentru copii de 10—12 ani și altele pentru adolescenți de 15—18 ani.

O dificultate se întâlnește dela început.

Care e vârsta adolescenței? — Hipocrat o socotea dela 14 până la 21 de ani, rezervând tinereții epoca dela 21 până la 28 de ani. În genere, psihologii socotesc începutul adolescenței odată cu pubertatea și începutul tinereții cu nubilitatea. Astfel se explică în parte divergența lor, căci criza puberă oscilează între 12 și 18 ani, după rassă, indivizi, regim, mediu și alte împrejurări.

Afară de aceasta trebuie să se mai țină seamă de particularitățile datorite sexului. Poate că în țările unde se obișnuiește coeducația, deosebirea mintală între băieți și fete nu e așa de mare ca în țara noastră; totuși pentru mai multă precizie va trebui să se studieze separat psihologia adolescentului și adolescenței. D. Stanley Hall dă relații prea sumare asupra particularităților de spirit, cari însoțesc pubertatea feminină; analizele d-sale se referă mai mult la băieți.

Lucrul e explicabil, ținând seama că fetele sunt crescute în genere de femei.

Intr'un articol apărut în „Noua revistă română” din 19 Aprilie 1909 ne-am ocupat de lucrarea d-lui Stanley Hall. Semnalăm acum un nou studiu sintetic „**L'Âme de l'Adolescent**” de d. *P. Mendousse*, publicat în „Biblioteca de filozofie contimporană” editată de librăria *Alcan*.

D. Mendousse justifică caracterul sintetic al studiului d-sale prin faptul că subiectul e foarte puțin explorat. O primă sinteză, chiar confuză și superficială — se întreabă d-sa — nu este indispensabilă progresului viitor al analizei, poate chiar posibilității sale?

În ce privește metoda, conform spiritului națiunii sale, d. Mendousse dă mai multă importanță ideilor pe care le sugerează faptele, decât faptelor însăși. D. Stanley Hall adunase un stoc considerabil de fapte brute, de observațiuni fie personale, fie mai cu seamă procurate prin „anchetă” dela pedologi, din diferite țări. Pedagogul francez preferă să studieze de aproape câțiva adolescenți bine cunoscuți.

N'avem să ne pronunțăm între aceste două metode. Valoarea lor depinde de cel care le întrebuintează. De altfel nu vedem pentru ce am avea să alegem între metoda subiectivă și cea obiectivă. Amândouă sunt de folos. Observarea amănunțită și personală a câtorva adolescenți ne sugerează ideile, iar ancheta colectivă și statistica le controlează. Neapărat însă că observațiile din anchetă nu trebuiesc adunate pur și simplu, ci cântărite după încrederea pe care ne-o inspiră autorii lor. Dovadă despre necesitatea acestei critici, e ancheta întreprinsă de Ministerul nostru de instrucție publică în 1906. Cerc vițios — dar inevitabil.

Date prețioase, însă iarăși supuse criticei, ne-ar pu-

teă procură însăși adolescenții. La seminarul pedagogic universitar din Iași, în timpul direcțiunei d-lui profesor Găvănescul, s'a făcut o astfel de anchetă. „Li s'a cerut elevilor să noteze, pe cât posibil, prin exemple, fără nume proprii, dar adevărate, cazurile mai obișnuite de greșeli și neorânduiri întâmplătoare în viața școlarului dela clasa V în sus fie în școală, fie în afară de școală”. („Cultura română”, Noembrie 1907, p. 39).

Mai prețioase încă ar fi impresiile, observațiile și cugetările notate de adolescenți din propriul lor îndemn. Dar câți sunt care redactează astfel de confidențe și cine ni le-ar procura?

Cu toate că d. P. Mendousse s'a servit de isvoare restrânse, totuși pentru moment studiul d-sale constituie o contribuție reală la cunoașterea sufletului atât de interesant al adolescentului ¹⁾.

1) Extras din „Noua revistă română” vol. IX, No. 1, 31 Octombrie 1910.

CRONICĂ PEDAGOGICĂ

Nu există poate știință despre care să se scrie mai mult ca despre pedagogie. Aceasta e îmbucurător, dar și trist. E îmbucurător, căci mulțimea scrierilor pedagogice arată marele interes ce deșteaptă această ordine de cunoștințe. Dar e trist în acelaș timp, căci această mulțime de scrieri mai arată că pedagogia n'a ajuns încă să fie o știință. Dacă pedagogia ar fi găsit metode sigure de investigațiune, cari să permită diviziunea muncii științifice, pedagogii n'ar mai fi nevoiți să trateze toate chestiunile, reeditând repetirile predecesorilor; scrierile pedagogice ar fi mai puțin numeroase, dar mai folositoare.

Astăzi ne trebuie mult curaj ca să urmărim, nu toate publicațiile pedagogice — ar fi cu neputință — dar măcar o parte din ele. Deaceea credem interesant să trecem în revistă ideile mai însemnate emise în ultimul timp.

D-rul Claparède în scrierea sa *Psychologie de l'enfant et Pédagogie expérimentale*, arată necesitatea cercetărilor de psihologie infantilă pentru pedagogie. În zadar se cercetează programele și manualele școlare, dacă nu se studiază mai întâiu aceia pentru cari sunt făcute. Invățământul se face cu toptanul, după calapoade uniforme. Se grupează elevii după vârstă, nu după capacitatea lor pentru fiecare obiect. Idealul învățământului, după d-rul Claparède se poate exprima în

trei cuvinte, cari ar trebui să servească ca deviză viitoarelor reforme pedagogice : „școala după măsură”.

*

Anchetele individuale sau foarte restrânse, sunt mai folositoare decât anchetele vaste. *Lombroso* semnalează cu drept cuvânt lucrarea unui institutor din Roma, d. *Caleagni*, care a publicat niște *Note de psihologie infantilă*, scoase din observația a 44 de elevi din clasa I a școalei primare. Bravul institutor publică fotografia acestui grup de elevi împreună cu observațiile antropologice, etologice și psihologice culese în urma examinării fiecărui elev în parte. Aceste observațiuni sunt foarte prețioase și dacă s'ar găsi destui institutori, cari să imiteze exemplul colegului lor din Roma, ar putea contribui la facerea unui bun plan de studii mai mult decât cei mai de forță teoreticieni.

Din observațiile culese de d. *Caleagni* reiese puterea de atențiune spontană a elevului, insuficiența asociațiunii de idei, incapacitatea de a generaliza (copilul de 7—8 ani n'are încă noțiunea despre animal), indiferența vieții afective și necesitatea de a schimba mentalitatea noastră adultă pentru a înțelege pe cea a copilului.

*

Societatea liberă pentru studiul psihologic al copilului de sub președinția d-lui *Binet* face progrese rezezi nu numai prin sporirea aderenților, dar și prin numărul și valoarea lucrărilor sale. Institutorii îi dau un concurs atât de zelos, încât ar trebui să stârnească invidia colegilor lor din învățământul secundar. Societatea a adoptat ca metodă de investigațiune observațiunea prelungită a unuia sau mai multor copii, studiată în parte și împreună, în familie, în clasă și în

timpul recreației. Dintre observațiunile și experiențele făcute de membrii acestei societăți în timpul din urmă, cităm experiența prin care s'a constatat că oboseala intelectuală produce o slăbire a sensibilității tactile.

*

D. *Eslander* într'un fel de roman intitulat *Școala nouă* face un rechizitor aspru și violent în contra sistemului actual de învățământ. În școala de azi, copilul „nu descopere nimic, nu inventează nimic”. Nu se deșteaptă în copil interesul pentru învățătură, nu i se dă prilejul să vadă la ce servește aceea ce i se cere să învețe. Dacă i s'ar arăta aceasta, copilul ar învăța de bunăvoie și cu plăcere, căci el e din natură curios. „Școala nouă” închipuită de d. *Eslander* este o adevărată fermă, unde copilul se găsește în mijlocul naturii și învață s'o cunoască prin el însuși. Educația trebuie să urmeze procedeul naturii, trebuie să fie un rezumat al educației pe care și-a făcut-o omenirea în cursul veacurilor. Chiar și educația fizică de azi e nerațională, căci întrebuițează mijloace artificiale, ca și cum jocul, mersul și dansul n'ar constitui cea mai bună cultură a corpului. Morala deasemenea se învață ca o lecție. Educația morală însă nu poate rezultă din învățătura preceptelor morale. Ea rezultă din influența mediului. Prin urmare, educația morală la școală trebuie să se facă prin exemple și dându-se elevilor ocaziunea să facă acte de moralitate.

*

D-rul *M. de Fleury* în cartea sa *Nos enfants au Collège* arată necesitatea de a conformă viața școlară cu cerințele igienei. Venind la chestiunea programelor de studiu, face un rechizitor strașnic în contra matematicilor și laudă studiul științelor fizice și naturale

„singurele cari exercită judecata personală și constrânge inteligența să vie în contact cu realitatea”. Clasele să fie puțin populate, în care scop cere spori-
 rirea taxelor în licee și gimnazii. După doctorul Fleury învățământul secundar trebuie să aibă de obiect „forma-
 marea unei elite restrânse, preparată la funcțiunea necesară de clasă cârmuitoare”.

*

D. F. Queyrat, scriind despre *Jocurile copiilor*, atrage atențiunea asupra importanței lor considerabile din punctul de vedere al dezvoltării fizice și mintale a copilului. După ce face psihologia jocului, autorul dă sfaturi asupra jocurilor copiilor. Se declară contra jucăriilor luxoase, cere să se respecte spontaneitatea copilului în joc și arată cum se poate observa caracterul copilului după jocul său ¹⁾.

II.

Invățământul moral independent. — în Anglia continuă discuția asupra învățământului moral. Conservatorii susțin că religia sau în tot cazul Biblia e singura temelie trainică a moralei. Această doctrină, care eră primită de toată lumea din Anglia până mai ieri, slăbește zilnic.

D. Sadler, din partea liberalilor, cere ca autoritatea școlară să hotărască dacă instrucția morală trebuie

- 1) să păstreze metoda indirectă, fiind legată de pildă de învățământul istoric și literar? sau
- 2) să facă parte din instrucția religioasă definită, care se dă în diferitele școli? sau
- 3) să ia forma de lecții regulate și să constituie

1) Extras din „Cultura română”, Martie 1907.

astfel un curs gradat de instrucție morală sprijinit pe principii neteologice?

La noi în țară chestiunea nu prea s'agită. Înainte de 1898 se predă morala creștină în clasa IV gimnazială și morala filozofică în clasa VII. În programa de azi morala filozofică a dispărut. A fost considerată — se vede — inutilă sau poate chiar dăunătoare!

*

Secția normală dela Universitatea din Columbia are chemarea, după d. James E. Russell, să răspundă teoretic și practic la următoarele chestiuni: — Care-i scopul învățământului pentru Americanii din secolul XX? — Cum trebuie să fie o școală bună într'un Stat democratic? — Ce legătură e între învățământ și criminalitate și cum se pot forma caractere morale? — Ce să se facă cu copiii anormali, cu vagabonzii, cu fiii imigranților? — Cât costă învățământul și cum să se procedeze pentru ca să dea mai multe roade fără să coste mai mult? — Cum să se transforme în profesori buni educatorii mediocri? — Care-i scopul real al cutărei școli dintr'un anumit oraș și cum să fie atins?

Problemele pedagogice sunt considerate în America ca chestiuni de Stat și li se dă toată importanța cuvenită. Studiul pedagogiei ocupă un loc de frunte în Universitățile din Statele-Unite. Destul să arătăm că din 23 de Universități 20 predau știința educației și din acestea numai 2 au câte un singur profesor.

În Columbia dobândirea și dezvoltarea aptitudinilor profesionale sunt provocate în două școli anexe aparținând lui „Teachers College”.

„Horace Mann School” e o școală de observație: acolo studenții văd cum se ține clasa de către profesorii distinși, dar nu predau nimic. După un stagiu, ei trec apoi în „Speyer School”, care cuprinde tot felul de clase, chiar și o clasă de bucătărie. Școala e

dotată cu grădini, săli de gimnastică și de lectură, băi, etc.

În America însă sarcina învățământului public e mult ușurată de către donatori generoși. La noi se lasă totul pe seama Statului.

*

În Elveția, în 13 cantoane, s'au procurat gratuit cele necesare învățământului din școalele primare. În cantoanele Zürich, Basel, Geneva și Zug acest serviciu s'a întins și în școalele secundare. Experiența a fost bine primită nu numai de către familii, dar și de corpul didactic, care a constatat un progres în mersul învățământului. Raportul secretarului de Stat din Zürich conchide pentru întinderea furniturii gratuite la toate școalele primare din Elveția.

*

Institutorii din Amsterdam se silesc prin toate mijloacele să facă pe părinți să se intereseze de activitatea școlară. În acest scop ei organizează întruniri publice în diferitele părți ale orașului, la care cheamă în special pe părinții elevilor lor. Țin deasemenea conferințe la societățile lucrătorilor. În sfârșit, trimet adesea familiilor un număr special din ziarul lor „Volksschool”, numit „numărul părinților”. Prin acest ziar ei fac cunoscut cu deamănuntul activitatea din școală a elevilor.

De asemenea ei au reușit să organizeze anul trecut inspecția medicală în toate școalele primare din Amsterdam ¹⁾.

1) Extras din „Cultura română”, Septembrie 1907.

PENTRU BISERICĂ

Intr'o scriere admirabilă, apărută săptămâna trecută sub titlul „*Către noua generație*”, d. profesor universitar Mehedinți arată în cuvinte pline de simț istoric ce rol măreț a jucat biserica în viața poporului român și ce chemare, nu mai puțin însemnată, i se impune în ceasul de față. Ocupându-se de tristul „1911” al clerului român, d-sa stăruiește cu dreptate să nu se confunde instituțiunea bisericeii cu cei ce vremelnice o servesc, să nu se arunce asupra religiei păcatele ce s'a întâmplat să le aibă câțiva din slujitorii ei. „Ca frunzele veștede, cari cad înainte de vreme, așa cad și vor cădea în fiecare generație toți cei slabi și întinați de rele. Popoarele însă trăiesc și vor trăi mai departe, iar împreună cu ele vor trăi și înflori toate așezămintele cari ajută înobilarea vieții omenești, va dăinui deci și biserica”.

Acum, când e vorba să se hotărască cine va fi în capul bisericeii române, să nu ne facem iluzie că o alegere nimerită va vindeca „rănila anului 1911”. Chestia bisericească, care s'a ivit atât de violent la ordinea zilei, nu este numai o chestie de alegere a câtorva persoane, ci o problemă de ordin general. Desigur că o fericită împlinire a vacanțelor episcopale va avea multă înrâurire spre bine. Câtă îndreptare n'ar putea aduce un Antim, un Melhisedec în timpurile tulburi de astăzi ale bisericeii? Dar che-

stiile mari trebuie să îmbrățișate în toată întinderea lor. Trebuie să dăm bisericii vechea ei însemnătate în cultivarea norodului și în acest scop să dăm clerului toată pregătirea de care are nevoie.

Preotul, mai ales la sate, trebuie să fie povățuitorul luminat și entuziast al celor pe cari îi păstorește. El n'are numai rolul de a le mântui sufletele spre cucerirea vieții viitoare, dar și a-i îndruma în această viață pentru îmbunătățirea stărei lor materiale și morale. Fiecare preot să fie în satul lui o *pildă vie* de viață omenească vrednică de trăit. Pentru aceasta am propus într'un articol precedent ca preotul să fie scutit de grijile existenței, așa încât să se poată consacra exclusiv păstoririi și să evite orice prilej de conflict cu copiii lui spirituali.

Preotul trebuie să mai fie un bun predicator. Nu e de ajuns să auzim în biserică în fiecare Duminică aceeaș slujbă; avem nevoie să mai ascultăm și cuvântul viu al preotului, în fiecare Duminică consacrat altui text din evanghelie, altor povește. Christos n'a zis: mergeți și citiți, ci mergeți și *predicați* evanghelia.

Acest progres se va înfăptui când se va da toată însemnătatea cuvenită seminariilor și facultăților de teologie. Cine a văzut satele românilor de peste Carpați și miile de țărani adunați anul trecut la Blaj, venind fiecare ceață în rânduială militărească, sub povățuirea preotului și a învățătorului, nu poate avea nici cea mai mică îndoială asupra rolului covârșitor al școalelor normale și al seminariilor. Organizând mai temeinic seminariile și școlile normale, vom contribui foarte mult la propășirea satelor noastre. „Visul meu — ne destăinuiește d. Mehedinți — ar fi să facem din facultatea de teologie un institut, unde personalitățile mai de seamă ale epocii noastre să dea celor mai

aleși dintre tinerii țării cea mai înaltă idee despre vocațiunea bisericeii ca factor de cultură”.

Orice s'ar zice, biserica poate avea încă o mare putere culturală. A contribuit mult la înnobilarea vieții omenești și este încă un bun frâu pentru apucăturile animalice, un izvor binecuvântat de idealism. Să ne îngrijim prin urmare de biserică.

După cum spune foarte bine d. Mehedinți : „Mai ales un popor tânăr nu poate face un pas mai departe, dacă își pironeste gândul la cele materiale, iar dacă mai are nenorocul să fie condus și în cele intelectuale de suflete secătuire prin ironie ori prin răceala pozitivizmului, acel popor să știe bine că e osândit dela început la inferioritate. Căci manifestările înalte în vieța unui neam, atât cele politice cât și cele culturale, presupun numai decât idealism și o înaltă concepție etică a vieții. Niciodată și nicăeri nu s'a făcut ceva durabil, decât prin idealul moral, de care massa unei națiuni și chiar bărbații săi de Stat nu se pot apropia altfel decât prin educația religioasă”.

Inoheiu împărtășind părerea d-lui profesor Mehedinți, că „cei ce scriu pentru a-și împlini o datorie de conștiință, aceia, înfruntând orice ironie, nu se vor sfii să afirme că, alături de îngrijirea armatei, cea mai grabnică datorie a noastră a tuturor e acum reforma clerului” 1).

1) Extras din „Universul”, cu data 15 Februarie 1912.

ROLUL EDUCATOR AL ARMATEI

Arătam în seria de articole cu privire la reorganizarea învățământului nostru superior ce rol măreț au jucat universitățile germane în trezirea conștiinței naționale, în plămădirea idealului național, în fondarea imperiului german. Mă gândeam în acelaș timp și la celalt factor — armata — care a răspândit și înfăptuit ideile încolțite în universitate și uram în intimitatea sufletului meu armatei și universităților române să aibă un rol tot așa de fericit în viitorul neamului nostru.

Căci e sublimă misiunea armatei într'un Stat mic și tânăr ! Armata este pavăza libertății, fără de care o viață omenească e nevrednică de trăit. Ea este chemată să formeze din fiecare Român o forță conștientă de viața națională. Desigur că ofițerul are să se preocupe în special de pregătirea soldatului pentru războiu ; dar în interesul însuși al unei bune pregătiri militare, e necesar să facă și educația intelectuală, fizică și morală a soldatului.

„Dați-ne oameni, spuneă generalul Chanzy, și noi îi vom face soldați”. Dacă în Franța se ivesc asemenea cereri, dacă într'o țară cu o civilizație mai veche armata este nevoită să împlinească lipsurile școalei și ale familiei, cu atât mai mult la noi. De altfel, în țara noastră 80 la sută din recruți nici n'au trecut prin școală ; au crescut într'o neștiire spăimântătoare.

Vin la cazarmă cu desăvârșire dezorientați. Nu știu nici pentru ce vin, nici ce au să facă. Cel mult au aflat câteceva din poveștile vreunui „liberat”. Sunt îngroziți sau cel puțin buimăciți. Teama de necunoscut, durerea de a fi lăsat departe, tocmai în satul lor, și tată și mamă și frate și soră și logodnică; sutele de lucruri noi pe cari le văd, începând cu baia de aburi; glumele răutăcioase ale camarazilor vechi și multe altele dezlănțuiesc o adevărată dramă în aceste suflete naive. Ofițerul e chemat, ca un părinte bun, să-i deslușească din ziua dintăiu pentru ce vin la cazarmă și ce au să învețe în armată. Ii va trebui, desigur, mai multe zile până să-i dumirească pe toți ce este țara și neamul, prin câte necazuri au trecut, de nu eră sigur Românul să culeagă toamna ce a semănat primăvara, de eră silit să apuce calea codrului —; cum am cucerit în sfârșit libertatea și siguranța persoanei și avutului nostru, și cum, pentru ca să le păstrăm, trebuie să fim cu toții pregătiți de războiu. Se va insuflă astfel fiecărui soldat dragostea și mândria pentru chemarea lui, se va întări în el credința că-și apără țara, după cum și-ar apăra pe tatăl și pe mama sa; după cum și-ar apăra satul de un atac banditesc. Căci țara suntem noi cu toții, adică toate satele și orașele românești cari au scăpat din ghiara dușmanilor.

S'a zis și se repetă adesea că disciplina este însușirea de căpetenie a unei armate. Desigur că disciplina constituie coeziunea și tăria armatei: dar nu disciplina oarbă, mecanică sau inspirată de frică — ci disciplina conștientă și voită, inspirată de spiritul de corp și acceptată în interesul superior al apărării naționale. Nu e nevoie deci să se facă din soldat o mașină. Dimpotrivă, războiul modern cere inițiativă și prezență de spirit chiar și soldaților. Iată

de ce ofițerul trebuie să se adreseze inteligenței lor, să le explice tot ceea ce le cere, într'un cuvânt, să procedeze astfel încât *fiecare soldat să-și dea seama de rolul său și de manevra sa*. Din fericire, în armata noastră se practică din ce în ce mai mult modul acesta de instruire, ale cărui rezultate s'au putut constata în ultimele manevre. În inspecțiunea făcută batalionului 7 de vânători la Sinaia, M. S. Regele și-a exprimat bucuria că soldatul nu mai este o mașină, că își dă seama de ce face.

Câțiva dintre ofițerii noștri au scris frumos în chestiunea rolului de educator al ofițerului. D. căpitan I. Manolescu și d. locotenent Titus Mayer au binevoit a cită *Pedagogia mea și Educația prin sine însuși* și a mă onoră cu trimeterea scrierei d-lor : „*Psihologie și Pedagogie cu aplicațiuni la educațiunea în armată*” și „*Rolul social al ofițerului*”. Nu pot decât să mă bucur că ideile pedagogice, cari întâlnesc uneori rezistență în corpul didactic secundar, sunt îmbrățișate de corpul nostru ofițeresc. Răspândirea și practicarea lor va face desigur din armata română o mare școală a națiunii.

Cred că ar fi bine să se predeă pedagogia militară în toate școalele militare chiar și în școala superioară de războiu, și să se instituie un stagiul de șase luni la corp pentru elevii școalelor de ofițeri, astfel ca dâșii să poată cunoaște prin ei însăși pe aceia pe cari se prăgătesc să-i conducă. Trăind mai întâiu în mijlocul soldaților, ofițerii se vor deprinde să-i suporte, să le cunoască necazurile și stângăciile, să-i ajute și în sfârșit să-i iubească. *Un ofițer, care-și iubește soldații, e un apostol în timp de pace, un erou în timp de războiu*. Dându-le cu drag inima lui, o câștigă pe a lor și câștigând inima soldaților, câștigă orice bă-

tălie, — căci după cum a spus Napoleon, nu ești învins într'o bătălie, decât atunci când te crezi învins.

Mă rezum cu părere de rău.

Armata este un excelent mediu pentru formarea caracterului. În armată se dezvoltă fizicul, baza unor voințe tari, se capătă spiritul datoriei, spiritul de solidaritate, spiritul de sacrificiu, patriotismul, disciplina, curajul, ordinea, promptitudinea și punctualitatea. Disciplina internă se formează prin asociație inconștientă de reflexe sub regimul unei discipline externe. Deprinzându-te să te supui, te înveți să poruncești altora și ție însuși. În armată s'ar mai putea ajunge la acea dezvoltare a caracterului, pe care am pus-o ca ultim obiectiv al *Educației prin sine însuși*, anume, când omul *are încredere în sine, e stăpân pe sine și nu așteaptă nimic dela alții nici dela împrejurări*.

Omul deștept, scăpat de fantomele închipuirii, pășește sigur în viață, bizuindu-se numai pe sine. Națiunea cea mai tare e aceea care numără mai mulți oameni din aceștia. Armata noastră, luând rolul de a forma astfel de oameni, va contribui mai mult ca ori cine și ca orice la întărirea neamului românesc. Viitorul neamului atârână nu numai de cantitatea și calitatea materialului de războiu, de capacitatea ofițerilor și gradul de instrucție al soldaților, ci mai ales de patriotismul și energia morală a fiecărui român ¹⁾.

1) Extras din „Universul” cu data 4 Februarie 1912.

CE SĂ CITIM?

Ce să citim? — Chestiunea pare foarte simplă. Totuș e o artă de a-și alege cărțile: ea presupune că avem un gust sigur și bine format. Gustul e facultatea de a simți frumusețile și cusururile unei scrieri; facultate care presupune multă imaginație, spirit critic și mai ales o simțire delicată și bogată. Gustul se formează prin aceleași mijloace ca înțelepciunea: exercitându-ne să vedem și să simțim.

— Dar mi se va obiecta: „Dacă pentru a alege ce să citim, trebuie să avem gust și dacă gustul se formează prin citire numai — atunci cum eșim din încurcătură?”

— Incepând prin a citi operele recomandate de persoane competente, sau operele cari au o reputație bine stabilită.

E o tendință generală de a prefera cărțile recente. Însă nu orice carte nouă exprimă idei noi și nu orice idee nouă e mai bună decât aceea pe care voește s'o înlocuiască. Afară numai dacă autorul are un renume necontestat, e bine să preferim cărțile, cari au rezistat distrugerii timpului, dovedind astfel valoarea lor.

Sunt cărți, cari nu prețuesc nimic: a le citi, înseamnă a pierde timpul. O carte bună e aceea care ne cultivă spiritul sau ne inspiră sentimente frumoase;

aceea pe care, când o citim, ne simțim mai luminați sau mai buni.

Când punem mâna pe o carte literară, nu trebuie să ne interesăm de cuprinsul și de tendințele ei. Să ne preocupăm numai dacă e scrisă bine. Altfel nu merită atențiunea noastră.

În ce privește chestiunea dacă e bine să citim mulți autori sau să citim mult câțiva autori numai, răspund că e preferabil să citim cât de mult cât mai mulți autori buni. Dar dacă timpul nu ne permite, e preferabil să limităm cantitatea autorilor în folosul calității cititului lor.

Să nu citim numai aceeace ne place, căci poate gustul nostru e unilateral. Când o carte e reputată bună, să ne silim s'o citim, pentru ca citind-o să ajungem s'o gustăm și s'o înțelegem.

„Citirea cărților bune, zicea Descartes, e ca o convorbire cu cei mai de seamă oameni ai vremurilor trecute, cari le-au scris, și chiar o conversație studiată, în care ei nu ne descopere decât cele mai bune din cugetările lor”.

Dar, *cum să citim?* — „A învăța să citim, zicea Goethe în ultimii ani ai vieții sale, în 1830, a învăța să citim e arta cea mai grea.... I-am consacrat 80 de ani și nu pot să zic că am ajuns să mă satisfac”. Să citim astfel ca să descoperim, să admirăm și să ne asimilăm știința și talentul autorului.

Nimic mai păgubitor decât citirea superficială, grăbită, a unei opere literare. Astfel de opere trebuiesc citite propoziție cu propoziție, dând toată atenția fiecărui cuvânt.

Să controlăm și să ne asimilăm aceeace citim urmărind raționamentul autorului, invocând cunoștințele noastre anterioare și propria noastră experiență.

Lectura inteligentă e o colaborare sau o luptă cinstită cu autorul.

Unii obișnuiesc să parcuigă odată cartea pentru a-și satisface curiozitatea, formându-și o idee generală despre cuprinsul ei și apoi revin pe îndelete. Metoda nu e rea. Dar cine își poate stăpâni această curiozitate, va face mai bine să citească din capul locului cu temei, fără să se dispenseze, bineînțeles, de a reveni asupra operei mai târziu.

Vom citi prin urmare cât mai încet și cu toată atențiunea de care suntem capabili; vom sublinia pasagiile cari ne isbesc mai mult fie prin adâncimea cugetărei, fie prin frumusețea exprimărei. Odată terminată lectura, ne vom reculege pentru a însemna impresiunea critică pe care ne-a produs-o.

Vom căută ideile fundamentale ale scrierei și modul lor de înlănțuire, cu alte cuvinte vom cercetă planul și compozițiia scrierei, apoi vom da atențiune stilului, limbei și întorsăturilor de frază.

O condiție esențială e să medităm aceea ce citim; altfel ne pierdem timpul sau ne împovărăm memoria. Să imităm albinele, cari după ce rătăcesc prin flori, mistuesc prada lor parfumată și o depun cu orânduială în faguri¹⁾.

1) Extras din „Universul” ed. prov. No. 14 din 1911.

ARTA DE A CITI

„La școala primară învățăm a citi, a scrie, a socoti...”
Și cu toate acestea mai găsim exerciții de citire în programa gimnaziilor și chiar în licee. Și încă nu se poate spune că toți absolvenții de liceu știu să citească. Căci e o artă de a citi. Artă pe care n'o poți învăța decât prin mult exercițiu și când ai ajuns la o maturitate sufletească în raport cu serierea citită.

Spunând acestea mă gândesc nu numai la citirea cu glas tare, în scopul de a face pe alții să înțeleagă ideile sau să simță emoțiile exprimate de autor, dar și la citirea „în gând” făcută pentru sine. După scopul pentru care citim, trebuie să luăm o anumită atitudine sufletească și să întrebuițăm anumite procedee.

Când citim spre a ne instrui, însemnăm pe marginea cărții sau deoparte pe un caiet ideile noi și, după ce am terminat de citit cartea, revenim asupra lor căutând să le pricepem cât mai temeinic, cât mai adânc.

Dacă citim o scriere pentru a o aprecia, o citim cât se poate de încet și cu băgare de seamă notând pe fișe (bucăți de carton) sau pe un caiet sub rubrici deosebite: ideile generale ale autorului, ideile sale particulare, planul și compoziția scrierei, limba și stilul, etc. Recitirea acestor fișe sau rubrici ne permite să ne facem o părere despre cartea citită și s'o judecăm.

În sfârșit, dacă citim pentru a ne distra, pentru a gustă o carte, trebuie să întrebuițăm iarăși o întreagă artă, al cărei secret d. Faguet ni-l comunică într'o scriere recentă intitulată „*L'Art de lire*” și apărută la librăria Hachette et C-ie. Cred interesant să fac cunoscut cititorilor mei ideile esențiale cuprinse în noua operă a marelui critic francez.

Oricare ar fi scopul pentru care citim (chiar ca să adormim !) și oricare ar fi natura cărței, trebuie să *citim foarte încet și foarte atent*. Cărțile cari nu suportă citirea înceată nu trebuiesc citite deloc.

În afară de povața de a citi cu atenție și reflecțiune continuă, arta de a citi variază după felul scrierei. O carte de idei o citim nu numai foiletând-o dela stânga la dreapta, dar și dela dreapta la stânga, adică revenind asupra celor citite de câteori simțim nevoia pentru a compară, apropiă și închegă ideile autorului. Citirea unui filolog, de pildă, trebuie să fie o discuție continuă cu el, discuție însuflețită însă nu de dorința de a-l combate, ci de a-l pricepe; — discuție în care știm să ne așteptăm rândul, pentru a urmări autorul pe toate cotiturile gândirei sale; discuție în care vedem obiecțiunile și replica autorului. Într'un cuvânt, căutăm să intrăm într'un comerț intelectual cinstit cu autorul, ferindu-ne cu cea mai mare băgare de seamă de a-i atribui idei sau intențiuni pe cari nu le-a avut.

Altă atitudine sufletească luăm când citim o carte de sentiment. Autorul ei își propune să ne împărtășească emoțiile personagiilor sale. Dacă nu izbutește, îl părăsim. Dar dacă ne mișcă puțin, nu trebuie să ne împotrivism, ci să ne deschidem impresiunilor pe cari ni le comunică. Lăsându-ne pasionați de un roman, ajungem într'o stare de beție, în care pierdem întru câtva personalitatea noastră, dar în cele din

urmă o îmbogățim prin faptul că am trăit câteva ceasuri o viață mai înaltă, mai energică, deosebită în tot cazul de aceea pe care o trăim în toate zilele.

După ce am citit astfel, lăsându-ne în voia romancierului sau poetului, recitim opera, o analizăm cu deamănuntul, o disecăm, pentru a intra în intimitatea ei și a o judeca. Astfel, de pildă, după ce ne-am lăsat entuziasmați de intensitatea vieții morale a unui personajiu, ne întrebăm dacă e verosimil, natural. Pentru aceasta îl comparăm cu ceea ce am observat în jurul nostru și cu ceea ce am simțit noi înșine. Citirea romanelor presupune deprinderea de a observa oamenii și de a se observa pe sine însuși. Fără de această cunoaștere nu suntem capabili decât de plăcerea pe care ne-o dă prima citire, plăcerea de a împărtăși emoțiile personajilor închipuite. Nu putem gusta însă mulțumirea adâncă și vie de a recunoaște în roman un crâmpei de viață înfățișat doar în chip mai viguros și mai caracteristic decât în realitate.

Poezii trebuiesc să fie citiți mai întâiu în gând, pentru a-și înțelege, și apoi cu glas tare, pentru a gusta numărul și armonia limbei lor. Recitind tare, simțim ritmul, care completează înțelesul poezilor ce știu să scrie muzical, ca La Fontaine, de pildă.

Dar pe autorii obscuri cum să-i citim? Depinde. Sunt două categorii de autori de soiul acesta. Unii sunt obscuri, din fire, pentru că exprimă... ceea ce ei singuri n'au prea conceput bine. Pe aceștia îi lășăm pe seama celor cari n'admiră decât ce nu înțeleg. Alții se fac obscuri, pentru a nu fi pricepuți decât de elita cititorilor. Ei cugetă mai întâiu limpede, ca toată lumea; dar apoi înlocuiesc cuvintele exacte cu termeni improprii, discursul direct cu inversiuni, propozițiile simple cu întorsături bizare... până ce cred că dau destul de ghicit celor mai dibaci cititori. Pe acești

autori îi vom citi limpezindu-le stilul prin procedeul invers aceluia la care au recurs dânsii, pentru a-și da aerul de gânditori adânci și bogați în idei.

Mai sunt și alte observațiuni și sfaturi interesante în cărticica d-lui Faguet, dar am ajuns la „frontiera” cronicilor mele — cum ar zice un scriitor la modă ¹⁾.

1) Extras din „Universul” ed. provincie cu data de 6 Mai 1912.

PENTRU CE FUMĂM?

Puf! Puf! Puf! — Ce-o fi și fumatul ăsta? — N'am avut niciodată curiozitatea să văd, fiindcă fumul țigărei nu e parfumat și rotocoalele, pe cari le desemnează în aer, par că desvăluiesc o stare sufletească trândavă, sau uneori, fumul ieșind agitat din țigară ca din coșul unui motor, trădează neliniștea, frământarea, zbuciumul intern: toate, stări sufletești, cari nu cred să placă cuiva.

Apoi prea multe virtuți se atribuie tutunului, pentru ca să-mi fi putut inspira vreo încredere în utilitatea lui. Țigara e bună când ești supărat, când ai o bucurie, când ești preocupat, când n'ai ce face, când ești plictisit, „cândnu-ți vin ideile”, etc. etc.

Să mai adaog printre celelalte „foloase” ale tutunului: dinții și degetele îngălbenite, mirosul lui.. Mai ales havanele îmi par desgustătoare... Buha! dacă aș fi domnișoară, n'aș lua un bărbat care fumează!

Dar să judecăm, de se poate, cu nepărtinire.

În Paris, acum vreo 8—9 ani, eră o „Societate împotriva abuzului de tutun” — după cum eră și o „ligă împotriva alcoolismului” — care făcea o propagandă destul de activă, arătând neajunsurile pe cari le suferă, mai ales cei ce fumează mult.

Societatea caută să combată acest vițiu în special în clasa intelectualilor. Deaceea, între alte mijloace, propusese și un premiu celui mai bun studiu asupra

„urmărilor tutunului pentru sănătatea oamenilor de litere”. Voiă cu orice preț să convingă până și pe poeți să nu mai fumeze!

Înainte de a lua cunoștință de rezultatul anchetei pomenite, trebuie să admitem ca sigur, de oarece e recunoscut de toți medicii competenți și fumători, că fumatul are o acțiune supărătoare asupra inimii, face să slăbească apetitul și determină uneori insomnia.

Este cel puțin tutunul un excitant favorabil activității intelectuale?

Compatriotul nostru, d. dr. Duscian, împreună cu profesorul Claparède de la Universitatea din Geneva, au cercetat influența tutunului asupra asociației ideilor. Experiența a durat 17 zile și a fost făcută în modul următor: experimenterii n'au fumat în tot timpul acesta decât la o anumită oră din zi; atunci cu ajutorul unui aparat special înregistrau timpul care trecea, de când vedeau un cuvânt scris până ce le venea în minte prin asociație de idei un alt cuvânt.

De exemplu, experimenterul vedea scris pe un ecran cuvântul „hârtie”. Indată îi venea în minte cuvintele „cerneală”, „cărte”, „literă” ș. a. În fiecare din acele momente puneă mâna pe aparat, care înregistrează astfel exact timpul cât se strecură între ivirea lor în minte. S'a constatat astfel că asociația de idei se face mult mai repede în timpul fumatului. Doctorii Claparède și Duscian conchid că tutunul accelerează munca intelectuală.

Nu voiu contestă această afirmație. Chestiunea e dacă fumatul favorizează și calitatea activității mintale, dacă nu cumva accelerarea ei se produce în păguba calității. Ar fi fost bine să se cerceteze dacă asociațiile de idei din timpul fumatului sunt mai interesante decât celelalte, dacă au între ele vreo le-

gătură logică, estetică, morală, dacă nu sunt simple împerecheri de cuvinte. Simțul realității, spiritul critic să fie oare activat de țigară?

Victor Hugo răspunde cu hotărâre în mod negativ. O anecdotă cu acest prilej :

Intr'o seară, în casa șefului școlii romantice franceze, unul din comeseni, Villiers de l' Isle-Adam, laudă binefăcătoarele efecte ale tutunului asupra închipuirii creatoare, când deodată ilustrul poet îl întrerupse cu hotărâre : „credeți-mă, tutunul e mai mult vătămător, schimbă cugetarea în visare”. Cuvânt plin de înțeles, care se poate complectă amintindu-ne o bucată din „Mizerabilii”, unde vorbind de visările lui Marius, Victor Hugo zice : „Prea multă visare confundă și înneacă. Vai de muncitorul intelectual, care se lasă să cadă din cugetare în visare ! Crede că se va urca lesne și își zice că la urma urmei e acelaș lucru. Greșală ! Cugetarea e munca inteligenței, reveria e o voluptate. A înlocui gândirea cu visarea, înseamnă a confunda o otravă cu un aliment”... Prințul domeniului închipuirii ar fi putut adăoga că el nu fumează.

Văd că trebuie să închei articolul, fără să fi rezumat câteva măcar din răspunsurile date de literații francezi. Din ancheta întreprinsă reiese că scriitorii geniali nu fumează, iar printre acei talentați mulți fumează, dar aproape toți mărturisesc că suferă depe urma acestui obicei și nu sfătuiesc pe nimeni să-i imiteze.

Fumatul e un obicei neplăcut, care vatămă sănătatea și în tot cazul punga. Cheltuind numai 20 bani pe zi — câți nu cheltuiesc îndoit și împătrit ! — cu fumatul, risipești în timp de 40 ani, socotind dobânda Casei de depuneri, peste 3500 lei. Cui nu i-ar prinde bine acest capitălaș la bătrânețe ?

Dar îmi vine în minte o anecdotă. Unul, pe când

vorbiă împotriva fumatului, — credeți că scosese o țigare ca să fumeze? — Nu, invocă între alte argumente și costul acestui vițiu. „Ascultă domnule, se adresează dânsul cu un aer triumfător unui fumător pasionat, zici că fumezi de când erai de 15 ani? Ei bine, cu banii pe cari i-ai risipit în fum, puteai să ai acum o căsuță a d-tale! Să socotim dacă nu crezi!...”

Dar celalt îl întrerupse ironic :

— „Mă rog unde ți-e casa dumitale?”¹⁾

II.

Câțiva cititori mi-au scris cerându-mi unii, să le comunic numele vreunui autor, care s'a ocupat mai pe larg de această chestiune ; — alții să public răspunsurile la ancheta pomenită în articolul precedent ; — alții, în sfârșit, ar voi să le arăt mijloacele de a scăpa de patima fumatului.

Nu cunosc nici o scriere, care să mulțumească aceste cereri. Am răsfoit toate volumele de medicină, igienă, morală și educație, pe cari le posed, dar fără să găsesc altceva decât indicațiuni sumare. Deaceea n'am răspuns personal stimaților mei corespondenți și revin în public asupra chestiunii.

Deschid mai întâiu *Dicționarul sănătăței* al d-lui dr. Bianu, dicționar apărut de curând și care e foarte bun, cu toate că e scris în românește. În articolul despre *tutun* găsesc următoarele informațiuni interesante :

„Tutunul a fost găsit de Spanioli în insula Tabago, din Antilele mici. În Europa s'a introdus în 1560 de

¹⁾ Extras din „Universul” cu data 20 Mai 1911 ed. provincie.

către ambasadorul francez la curtea din Lisabona, Ioan de Nicot, care a trimis praf de tutun reginii Caterina de Medicis. Obiceiul fumatului s'a văzut pentru întâia dată în Europa în anul 1585 la soldații cari au debarcat în Portugalia și Spania. Nu mult după aceea, cam prin anul 1620, s'a introdus fumatul în Germania prin trupele auxiliare engleze cari treceau în Boemia; apoi acest obicei s'a întins repede în toată Europa, cu toate măsurile aspre de oprire".

D. dr. Bianu arată apoi întrebuințarea medicală a tutunului și cazurile de otrăvire, încheind că „tratatamentul constă în părăsirea obiceiului de a fumă”. *Cum să ne desvățăm de a fumă, nu ne spun nici medicii nici pedagogii.*

E foarte greu în realitate de a se lăsa de fumat; cu atât mai greu cu cât obiceiul e mai vechiu. Dar nu e cu neputință. Cunososc persoane, cari s'au abținut de a fumă câțiva ani... și apoi au revenit; alții, deși puțini, cari s'au desvățat pentru totdeauna de tutun, ne mai putându-i suportă nici mirosul; mulți însă mi-au spus că „s'au silit” să lase tutunul, dar fără să isbutească. Cauza poate fi că *n'au voit* cu tot dinadinsul sau *n'au știut cum să procedeze.*

Înainte de toate trebuie să fie cineva pe deplin convins că fumatul îi face rău. Dacă îl crede inofensiv, fiindcă — vorba tuturoră — „nu-l trage în piept” și mai ales dacă îl crede folositor muncii intelectuale, evident că nu-l va părăsi.

Goethe, Victor Hugo, Heine, A. Dumas tatăl, Balzac, Michelet n'au fumat. Goethe spunea adesea: „Urăsc cu desăvârșire trei lucruri: întâiu, tutunul... Balzac, gigantul autor al *Comediei omenești*, ducea o adevărată luptă împotriva regiei; în *Tratatul excitantelor moderne* tună și fulgeră în contra fumatului: „tutunul

distruge corpul, atacă inteligența și tâmpește națiunile”.

Mai curios e că Teodor de Banville, un fumător pasionat, a scris că „fumătorul nu poate fi nici ambițios, nici muncitor, nici, afară de excepțiuni foarte rare, poet sau artist... Țigara nu e decât vis și resemnare... pierdere de timp, cu totul nefolositoare”.

Iată acum câteva răspunsuri la ancheta, despre care am vorbit în articolul precedent. „Fumez țigări — răspunde Taine — ca distracție în momentele de gol și de așteptare intelectuală; dar (fumatul) e o robie și uneori un pericol, după cum se vede în multe cazuri”. — „Am încetat să fumez acum 10 sau 12 ani — răspunde Zola. — după sfatul unui medic, într’o vreme când mă credeam atins de o boală de inimă”.

— „Eu din fericire am început târziu să fumez — comunică Dumas fiul — și m’am desvâțat deși mă obișnuisem repede... tutunul este după părerea mea ca și alcoolul, cel mai de temut dușman al inteligenței, dar nimic nu va distruge abuzul lui, imbecilii fiind în mare număr și tutunul neavând ce să distrugă în ei; dar cum nu vă ocupați de imbecili, siliți-vă să convingeți pe cei deștepți”.

Din nenorocire, nu e de ajuns ca cineva să fie pe deplin convins de inconvenientele fumatului. Trebuie să ia o hotărâre energică și să recurgă la toate mijloacele de constrângere. E greu de formulat o rețetă pentru toți. Chestie de temperament, vârstă, profesiune, fel de viață ș. a. Unul va face mai bine renunțând deodată la tutun. Altul va proceda treptat, fumând din ce în ce mai puțin.

În genere, să se evite tentațiunea fumatului, ne mai purtând la sine tabacherea nici pachetul cu țigări,

ne mai frecventând (cel puțin la început) cafeneaua, ș. a. Vom face bine să comunicăm tuturor cunoscuților hotărârea luată de a nu mai fuma, pentru a ne pune în joc ambiția; vom ruga în special pe cei din casă să ne oprească de a fuma și în caz când nu putem scăpa de tiranica obișnuință, vom fuma o țigară de calitate proastă, pentru a ne desgusta.

Un mijloc radical ar fi să ne supunem hipnotismului. În stare hipnotică porunca, pe care o primește creierul, devine obsedantă, se conservă în starea de veghe și se transformă în fapt. Experiențele făcute nu mai lasă nici o îndoială în această privință. Dar hipnotizarea poate avea unele influențe supărătoare asupra sistemului nervos, așa încât n'o recomand, cu atât mai mult cu cât putem să ne sugestionăm singuri fără de nici un inconvenient.

În *Educația prin sine însuși* am arătat pe larg procedeul de autosugestiune, pentru a scăpa de obiceiurile rele. Incheiu deci în două cuvinte: Cine n'a observat că atunci când se culcă „cu grijă” de a se scula dimineață, se deșteaptă din somn mai înainte ca de obicei? Ideea cu care s'a culcat a reapărut la timp în conștiință și a provocat deșteptarea. Tot astfel, persoana care voeste să se desvețe de tutun, va repeta înainte de culcare, în gând, cu sinceritate și energie, hotărârea luată. Dacă pe lângă aceasta se va feri în cursul zilei de orice tentațiune de a fuma și va lua împotriva sa măsuri de constrângere, sunt sigur că regia pierde un client. ¹⁾

1) Extras din „Universul” No. 342 din 1911 ed. provincie.

IDEILE NOI

Mulți oameni se miră de ce rândunica se 'ntoarce primăvara la cuibul ei de mai înainte. Faptul e constat. Un filozof englez a legat o panglicuță roșie de piciorul unei rândunele, care-și avea cuibul sub strașina casei sale : spre marea bucurie a tuturor, ea s'a întors anul următor la vechea sa gazdă.

Nimic mai firesc. Ar trebui să ne uimim, dacă nu s'ar întâmplă așa. E o lege, care se aplică fenomenelor vieții ca și celor neînsuflețite — legea economiei de forță : orice putere se desfășură în direcțiunea celei mai slabe împotriviri. Aplecarea pe care o au toate ființele de a-și îndreptă activitatea pe calea străbătută mai înainte, de a-și forma deprinderi, nu e decât o adevărire a legii de economie.

Aceeaș lege există și pentru fenomenele sufletești. Omul are înclinația de a cugetă așa după cum a mai gândit, potrivit ideilor în mijlocul căror a crescut și trăește. El seamănă cu rândunica, care s'a deprins cu al său cuib, nu-l poate părăsi, nu-și poate da osteneala să facă un altul, cât timp cuibul pe care-l are, o adăpostește.

Numai când cuibul a fost biruit de furia repetată a elementelor vrăjmașe sau de o mână neumană, numai atunci își construiește rândunica un alt adăpost. Tot astfel și omul : nu-și schimbă ideile decât sub îmboldirea nevoilor existenței. Cei mai mulți au

spiritul conservator : nu-și primenesc ideile, nici mai cu seamă obiceiurile, decât sub apăsarea unor cauze puternice.

În toate timpurile istorice au existat, în afară de ideile primite de toată lumea, câteva idei născânde, cari pluteau — după cum se zice — în aer. Ideile noi au rezultat din schimbarea condițiilor de viață a unui popor, din îmbogățirea experienței și lărgirea simpatiei. Dar până să fie primite de toți, a trebuit să treacă un timp mai mare sau mai mic, după gradul împotrivirei ce le opuneau ideile înrădăcinate, după aptitudinea de adaptare a sufletului aceluia popor.

În această perioadă de plămădire a ideilor noi, primul moment e acela în care câțiva oameni deștepți și curagioși le prind și le dau la iveală. În al doilea moment ideile noi ajung să fie cunoscute de mulțime și luptă cu ideile în curs. În al treilea moment ele sunt victorioase și devin la rândul lor tiranice.

Nu orice idee nouă are însă putere de viață. Unele dispar odată cu autorul lor, altele chiar înaintea lui. Ideile victorioase sunt acelea cari prind, cari răspund unor nevoi sociale, simțite numai de câțiva sau poate chiar de unul singur, dar cu toate acestea reale. Așa se explică cum ideile timpului apar de obicei în spiritul mai multor cugetători din acea epocă, se răspândesc prin însăși puterea lor, înlocuiesc treptat ideile învechite și sfârșesc prin a fi primite de toată lumea.

Ideile timpului apar ca un curent abia sensibil la început pentru câteva capete meditative, curent care se mărește însă din ce în ce, până când — dacă nu întâlnește o prea îndărătnică împotrivire — devine uragan, dărâmă instituțiunile învechite și schimbă fața societății.

Secolul trecut a fost cu drept cuvânt numit secolul naționalităților, pentru că ideea dominantă, care a motivat principalele evenimente întâmplare, a fost că fiecare națiune trebuie să se guverneze ea însăși. Acestui curent de idei se datoresc revendicațiunile italienilor, românilor, ungarilor și ale popoarelor balcanice. Nu doar că mai înainte n'ar fi existat lupte pentru independență, dar aceste lupte erau făcute numai din nevoia de a scăpa de tirania uzurpătorilor, nu din principiul de a-și afirmă rassa și limba și de a-și asigura individualitatea etnică.

Nu e nevoie de a fi profet pentru a spune că secolul nostru este și va fi din ce în ce mai mult secolul chestiunilor și luptelor economico-sociale. Inmulțirea populațiunii, epuizarea terenurilor arabile, propășirea industriei, răspândirea instrucțiunii, pacea relativă cu popoarele vecine, toate aceste cauze împreună cu multe altele, pe cari nu le pot enumera aici, vor face ca cererile muncitorilor să fie din ce în ce mai numeroase și mai puternice — iar pe de altă parte lărgirea simpatiei și preocuparea de a asigura neamului și Statului nostru un viitor vor sporî în clasa stăpânitoare activitatea pentru îmbunătățirea soartei celor ce se trudesă cu brațele. Progresul științelor în genere, în special al științelor morale, va contribui și el ca ideile economico-sociale să devină preocuparea de căpetenie a secolului XX. Fenomenele economice nu se produc la întâmplare: ca toate celelalte fenomene cunoscute de știință, au cauze și efecte necesare, sunt supuse unor legi firești. Prin urmare aceste fenomene vor putea și ele să fie prevăzute și modificate de noi spre binele general.

Astăzi aproape nu se mai ține seama de nașterea cuiva, dându-se toată atențiunea calităților personale pe cari le are. Munca și meritul sunt din ce în

ce mai mult respectate. Cei cari trăiesc fără să muncească au început să fie criticați, socotiți ca niște paraziti sociali și va veni vremea când prin impozite și sub presiunea opiniei publice vor fi siliți să contribuiască și dâșii la opera comună. Munca fizică este prețuită tot mai mult : dovadă urcarea salariilor și scăderea timpului de lucru. Femeile se agită pentru egalizarea lor civilă și politică cu bărbații. Un curent puternic orientează omenirea civilizată către pacea internațională și către armonia între clasele sociale ¹⁾.

1) Extras din „Universul“ No. 17 din Ianuarie 1911.

EMANCIPAREA FEMEIEI

Condiția socială a femeiei s'a schimbat foarte mult în cursul veacului încheiat. Iată, de curiozitate, ce spunea un dascăl de școală în 1772: „pentru fete scrierea nu-i decât un mijloc de ștregărie”. Nu știu dacă domnișoarele depe acele vremuri justificau părerea acestui dascăl; ea caracterizează însă starea de spirit a timpului, când se credeă că minunata invențiune a inteligenței omenești — scrierea — nu poate servi femeiei decât... să facă bilete de dragoste! Justus Möser ziceă că, dacă s'ar fi născut din popor, n'ar fi voit să se căsătorească cu o domnișoară care știe să citească și să scrie. Insuși Goethe voia ca tinerele fete să fie crescute în bucătărie, în pivniță și înaintea mesei de lucru, permițându-le doar să citească, în timpul liber, „o carte de bucătărie”.

Câtă schimbare s'a făcut de atunci încoace! Astăzi avem în țară mai multe institutoare decât institutori. Citeam în „Universul” că în Serbia s'a admis profesoare și la gimnaziile de băieți. După cum se știe, sexul feminin e reprezentat în Universitatea din Iași prin d-na Myller și în Sorbona prin doamna Curie — iar ca nu cumva celebra descoperitoare să pătrundă și în „Institutul Franței”, nemuritorii au luat luna trecută hotărârea de a nu primi candidaturile femenine. În administrațiile publice, în magazine, în special în serviciul poștelor, telegrafelor și telefoanelor funcțio-

oarele femei se 'nmulțesc văzând cu ochii. Facultățile de litere și medicină, școala superioară de farmacie sunt din ce în ce mai frecventate de domnișoare. Avem și noi licențiate în drept, cari așteaptă să li se recunoască dreptul de a pleda, dacă nu și de a face parte din magistratură. Numărul femeilor cari practică medicina, farmacia și arta dentară crește deasemenea.

În Anglia s'a constituit o ligă foarte puternică pentru acordarea drepturilor politice femeiei, ligă care nu se mulțumește să manifesteze platonice, ci adesea recurge la violențe și turburări de stradă. În Viena, în Cernăuți chiar s'au produs deasemenea manifestațiuni feministe. Iar Norvegienii — oameni pașnici — spre a preveni această mișcare, au admis egalizarea politică a femeilor alegând chiar o institutoare în parlament cu ocazia unei vacanțe recente.

În toate țările civilizate mișcarea feministă, făcută pas cu pas, a câștigat teren aproape fără de nici o rezistență, din cauză că a decurs din mersul general al lucrurilor și astfel a făcut cuceriri însemnate aproape pe nesimțite. Nu tot așa se 'ntâmplă cu propaganda pentru emanciparea femeiei, care a stârnit o mulțime de discuții.

Ce nu s'a invocat împotriva egalizării femeiei cu bărbatul? Mai întâiu „incapacitățile sale naturale” : debilitate fizică, ușurința judecăței, superficialitate, sentimentalism, maternitatea. Ultimele redute ale dușmanilor feminismului, nu însă și ai femeilor, sunt : dezordinea care ar rezultă în Stat și 'n familie în cazul când femeia ar fi primită în vieța publică, precum și faptul că femeia nu face armată, nici nu plătește dări personale.

E adevărat că femeia sub raportul fizic, e în genere mai slabă decât bărbatul. Aceasta se datorește constituției sale și felului său de trai de până acum.

Dar nici nu e nevoie de forță fizică pentru a exercita cele mai multe din funcțiunile publice sau dreptul de vot, afară numai dacă se crede indispensabilă bătaia în alegeri! In ce privește particularitățile sufletului feminin, se datoresc mai ales condițiunilor în care femeile au fost ținute până acum și prin urmare vor dispărea când li se vor da drepturi egale cu bărbații. De altfel, chiar de ar fi bine stabilit că sentimentul stăpânește sufletul femeiei, nu urmează că dânsa e incapabilă de o dezvoltare intelectuală mai mare, căci dacă e adevărat că emoția împiedecă momentan judecata, nu rezultă că există opoziție între dezvoltarea inteligenței și cea a sensibilităței. O mică întrebare în treacăt: câți din stimabili adversari intransigenți ai feminismului sunt stăpâniți exclusiv de judecată?

Fapt e că femeile exercită azi în mod onorabil, dacă nu strălucit, o mulțime de profesii dela cari erau îndepărtate, fiind socotite incapabile. S'a obiectat că nici o femeie nu s'a ridicat până la culmile cugetărei atinse de inteligența bărbătească și s'a conchis că femeia n'are nici o originalitate, nu e în stare să exercite o activitate personală: cine cunoaște pe una, le cunoaște pe toate, zicea Schopenhauer. Dar, încă odată, cauza poate fi că nu i s'a dat femeiei ocazia să-și ascută mintea în aceste direcțiuni. De altfel, câți bărbați ar putea suportă măsura unui criteriu atât de pretențios? Sexul „slab” e reprezentat până acum prin *George Sand*, *George Eliot*, d-na *Curie*, cari au atins un nivel intelectual vrednic de a fi invidiat de mulți bărbați.

Rămâne obiecțiunea maternității, obiecțiune serioasă întru cât nașterea necesitează o întrerupere a funcțiunei, ceea ce ar jigni bunul mers al administrațiunei respective. La această obiecțiune s'a răspuns invocându-se cazul institutoarelor și al celorlalte func-

ționare femei. Feministele combatante dau un răspuns mai radical, renunțând de a face copii.

Cred că discuția trebuie urmată altfel și anume luând ca criteriu, ca principiu de judecată, *interesul omenirii, binele omenirii*. În felul acesta nu numai că discuția va putea fi obiectivă, neaducând nici o jignire sexului frumos și neinvocând niște pretense drepturi naturale ale bărbatului, dar va fi pusă pe terenul moral, așa încât soluțiunea ei — oricare ar fi — se va impune tuturor.

Într'un articol viitor voi încerca să fac o asemenea discuție ¹⁾.

II.

Am arătat într'un articol precedent felul obișnuit de a discuta chestiunea feministă și am conchis că, pentru a obține o soluțiune serioasă, trebuie să punem chestiunea în mod obiectiv și s'o judecăm din punctul de vedere al binelui omenirii.

În principiu, femeia este egală cu bărbatul. Acest principiu e urmarea curentului democratic din zilele noastre, rezultatul unor prefaceri adânci în condițiile de traiu și'n mentalitatea omului. Cu cine tăgăduiește egalitatea femeiei, nu se poate discuta. O discuție, ca să sfârșească prin înțelegere, trebuie să fie făcută după acelaș criteriu, după cum o măsurătoare presupune admisă o unitate de măsură: dacă unul se slujește de kilogram iar celălalt de ocaua veche, atunci își pierd timpul cântărind.

Dar din principiul egalității femeiei cu bărbatul nu urmează neapărat, după cum pretind feministele, ca femeia să aibă aceleași atribuțiuni în societate și în

1) Extras din „Universul” provincie cu data 8 Aprilie 1911.

Stat ca bărbatul. Încă odată, nu discut dacă femeia e în stare să îndeplinească atribuțiunile pe cari le pretinde — presupun că da; — chestiunea e dacă femeia n'are prin însăși firea ei o altă chemare, de care o vieață omenească superioară nu se poate lipsi și pe care bărbatul n'o poate îndeplini.

Unii vor egalitatea completă a drepturilor femeiei cu bărbatul: drepturile politice de a alege și a fi aleasă, de a ocupa orice funcțiune publică, ș. a. Alții se mulțumesc numai cu egalitatea socială și economică: anume, ca femeia să-și poată câștiga existența ca și bărbatul, să fie admisă în toate școalele, să poată exercita orice profesiune liberală. Alții chiar nu cer decât egalitatea civilă, adică între altele dreptul femeiei de a-și administra singură averea și a dispune de dota sa. *dacă o are.*

Partizanii feminismului sunt destul de numeroși mai cu seamă în Statele-Unite, în Anglia și Franța. După stăruința lor femeile au fost admise să exerciteze medicina, iar acum câțiva ani au obținut și dreptul de a pleda înaintea instanțelor judecătorești.

Partidul drepturilor politice pentru femeie nu e constituit decât în Anglia și în Statele-Unite. În Anglia, Camera a declarat în principiu că dreptul de vot, fiind legat de proprietate, nu poate fi refuzat femeiei. Anul trecut mai ales au avut loc în Londra meetinguri la cari au participat zeci de mii de femei; unele s'au dedat chiar la acte de violență până și n potrivea persoanei miniștrilor.

În patru State din apusul Statelor-Unite Camerele voiseră să acorde femeilor dreptul de vot; dar aceasta nu se putea face fără o schimbare a constituției, pentru care alegătorii trebuiau consultați: alegătorii însă au votat pretutindeni în contra propunerii. Astăzi

sufragiul femeiei e stabilit în două din Statele-Unite, Wyoming și Washington, precum și în Noua-Zelandă.

Nu știu dacă aceste State se guvernează mai bine de când femeile participă la suveranitatea lor. O presupunere afirmativă ar însemna că femeia e mai capabilă decât bărbatul în politică, ceea ce nu cred, pentru simplul motiv că-i lipsește experiența. Bănuiesc dar că lucrurile merg ca și mai înainte. În schimbul satisfacerii unei vanități, s'a introdus dar un nou prilej de ceartă în familie, precum și o ocupațiune, care să distragă pe mamă dela creșterea copiilor săi.

Familia este pepiniera tuturor virtuților. Dacă femeile ar fi ocupate în afară din casă ca și bărbații lor, nu numai că s'ar slăbi legătura dintre soți, dar s'ar lipsi copiii de educația mamei, pe care nimic și nimeni pe lume n'o poate înlocui. Urmarea unei asemenea prefaceri sociale ar fi decăderea moravurilor — și oricât de însemnată contribuție ar aduce femeile prin activitatea lor economico-politică, nu vor compensa paguba pricinuită progresului omenirii prin slăbirea moralității.

Femeia are, în genere, o natură mai bună decât bărbatul, tocmai din pricină că nu ia parte la lupta aprigă pentru existență. La tribul cel mai sălbatec, unde domnește dreptul celui mai tare și cruzimea, găsim sămânța moralei și a omeniei în iubirea maternă. Maternitatea este izvorul celor mai curate simțimânte, cari s'au desvoltat cu timpul în sufletul omenesc. Femeia a avut, are și va avea un rol mare și nobil în omenire, rolul de a pregăti viitoarele generațiuni. Emanciparea femeiei nu trebuie să tindă la altceva decât să răspândească ideia că femeia este egală în demnitate cu bărbatul, că ocupația ei casnică e tot așa de merituosă și mai nobilă încă decât ocupația productivă a bărbatului.

Știu că, din nenorocire, femeia este adesea silită de sărăcie să-și părăsească căminul — lăsându-și copilașii în seama celui mai mărișor dintre ei, sau în seama vecinei, dacă nu chiar în voia întâmplărei; una din marile chestiuni sociale ar trebui să fie tocmai găsirea mijlocului de a permite femeiei să se consacre cu totul gospodăriei și copiilor. În așteptarea acestui ideal, ar fi de dorit ca femeia să prefere acele feluri de producțiune, pe cari le poate face în casa ei.

Partizanii sinceri ai femeiei ar trebui să lupte — nu să dobândească pentru dânsa dreptul de a avea atribuțiunile bărbatului, — ci s'o libereze de toate sarcinile luptei pentru existență, astfel ca dânsa să se poată consacra exclusiv gospodăriei și creșterii copiilor ¹⁾.

III.

Chestiunea feministă, care se agită acum mai ales în lumea anglo-americană, a provocat și în țara noastră câteva întruniri publice. Deși aceste întruniri n'au avut decât un rezultat cu totul teoretic, totuși fac ca scrierea lui Novicow „Emanciparea femeiei”, tradusă de d. Bogdan I. Goilav, să fie de actualitate la noi.

Novicow descrie în pagine pline de colorit și portante dintr'o adâncă simpatie situația economică și morală a femeiei în țările zise civilizate. Această stare este, după părerea marelui sociolog rus, vrednică de plâns. Pentru o muncă egală cu a bărbatului femeia este plătită cu jumătate sau chiar cu două treimi mai puțin. Apoi în majoritatea cazurilor e silită să se ocupe pe lângă munca profesională și cu gospodăria.

1) Extras din „Universul” cu data 25 Aprilie 1911.

Dacă urmează calea legală și se mărită, apoi în majoritatea cea mare a cazurilor o așteaptă mii de suferinți. De e săracă, adesea e vândută de către părinți. De este bogată, ia un bărbat care i s'a vândut. În ambele cazuri e aproape inevitabilă o căsătorie nefericită, căci femeia nu și-a ales singură pe cel cu care urmează să-și împărtășească vieața, legătura sfântă a căsătoriei nu s'a făcut din pornirea firească a dragostei.

În ce privește femeile, cari au curajul să înfrunte rutina și prejudecățile, alegându-și un amant, soarta lor e în genere și mai tristă. Pentru o clipă li se întredeschide un raiu de fericire. Dar morala noastră de astăzi nu le iartă această libertate, privește fericirea lor ca o crimă, pe care le-o plătește apoi prin umilinți și chinuri de tot felul. Independentele pot deveni „femei părăsite” și atunci sufăr nu numai depe urma acestei părăsiri, ce le sfâșie inima și le cufundă în tot soiul de greutate ale vieții materiale, dar mai cu seamă depe urma disprețului public, cari le exclude din societate.

„Aceasta e, într'o repede schițare, soarta pe care ideile noastre sucite le-o urzesc tovarășelor noastre. Sacrificate fără milă, durerea lor izbucnește câteodată în tragedii grozave, în asasinat, otrăviri și răsbunări sălbatice. Sau, de nu, se pierde într'un martiriu neștiut de nimeni, într'un șir de chinuri înăbușite, de mizerii ascunse și mâhniri nesfârșite. Soarta femeii în astă lume se poate rezuma în aceste cuvinte : „cea mai mare parte de suferințe și cea mai mică parte de fericire”.

Nimeni nu poate privi, desigur, această situațiune ca dreaptă și mulțumitoare. Dacă ar fi conformă cu orânduiala bună, ar trebui să fie aceiaș la toate popoarele în toate timpurile. Însă formele căsătoriei

s'au schimbat în cursul veacurilor și nici astăzi nu sunt la fel în deosebitele țări. În unele țări femeia poate avea mai mulți bărbați ; în altele bărbatul poate avea mai multe femei. Prostituția eră o instituție sacră în Babilon, în timpul Astarteei. Pentru a sluji această divinitate, preotesele ei se dedeau primului venit. În Japonia, în zilele noastre, tinerele *musmè*, cari au câștigat cât mai mulți bani depe urma galanteriei, au cea mai mare șansă de a-și găsi un bărbat.

Aceste fapte răstoarnă cu desăvârșire ideile noastre occidentale despre cinste. Ele dovedesc că formele matrimoniale nu decurg din orânduiala lumii, ci din ideile cari au curs într'o societate la o anumită epocă. Și cum condiția actuală a femeiei produce necontestat multe mizerii, suferinți și chiar crime, urmează că nu este cea mai bună posibilă.

Tragediile vieții, cari alimentează zilnic presa din toate țările, dovedesc că există o prăpastie între firea lucrurilor și convențiunile noastre ; dovedesc prin urmare că ideile noastre convenționale sunt greșite. Morala constă în a perfecționa natura, nu în a o nesocoti. Dacă prin firea lui sufletească omul n'ar iubi decât o singură dată, atunci căsătoria indisolubilă ar fi conformă cu natura. Cum însă putem iubi și unii chiar simt neapărata nevoie de a iubi de mai multe ori în viață, urmează că uniunea indisolubilă este o idee greșită.

Indurăm destule suferinți din cauze firești, conchide cu elocvență Novicow, pentru ca să tolerăm mai departe suferințele provenite din cauze artificiale, sociale, din cauză că instituțiile noastre nu corespund naturei lucrurilor. Și marele sociolog se declară pentru *uniunea liberă*.

Nu pot rezumă aci obiecțiunile cari s'au adus acestei soluțiuni. Ele sunt numeroase și cântăresc ceva

mai greu decât crede Novicow. Formula sa : „conformitatea cu natura” este desigur acceptabilă în abstract, dar natura omului e foarte complexă, se compune din mai multe „naturi” — și atunci se pune tocmai problema morală : pe cari din aceste „naturi” s'o urmăm ? sau, dacă trebuie să le satisfacem pe toate, în ce măsură ?

D. Bogdan I. Goilav are meritul de a ne fi dat o traducere românească, în care întâlnim pe ici pe colo moldovenisme, dar ne face uneori să uităm (și aceasta nu-i puțin lucru) că citim o traducere ¹⁾.

1) Extras din „Universul literar” cu data 21 Mai 1912.

MENIREA UNEI MAME

„Mama ! Mama !... ce cuvânt minunat !..” exclamă Faust. Cuvânt de două ori minunat ! Cuvânt sfânt ! Minunat, pentru că reprezintă principiul creator ; minunat, pentru că reprezintă principiul conservării. Și sfânt, căci simbolizează actul cel mai nobil, de care e capabilă ființa omenească : jertfa de sine din dragoste pentru altul.

Ce rol măreț are femeia în lume ! Rol dumnezeiesc. Nu numai că perpetuă opera lui Dumnezeu, dar poate contribui la regenerarea, la propășirea omenirii. Ingrijindu-și sănătatea, întărindu-și trupul și înălțându-și sufletul, femeia poate da naștere unor copii mai robuști și înzestrați sufletește pentru o viață superioară. Dar opera educațiunii ! Opera operelor. Făuritoarea generației de mâine. Ce este pânza unui pictor genial ; ce este monumentul celui mai inspirat sculptor, pe lângă opera vie a unei adevărate mame ! Din brațele sale ies geniile lumii și toți acei cari fac cinste omenirii.

În biografiile multor oameni celebri găsec cuvinte calde și duioase de recunoștință pentru educațiunea primită dela mamă. Nu-mi mai aduc aminte care poet mare spunea că mamei sale datorește toate sentimentele frumoase, tot ce are mai nobil în suflet. Nu mai răscolesc biblioteca ca să vă spun cine-i, căci

desigur nu vă îndoiiți că mulți alții au cugetat acelaș lucru.

Primele impresii pe cari le primim în viață, ca și primele raze ce deschid bobocul, au o netăgăduită influență. Chamber spune că omul e format pentru bine sau pentru rău de tot ceea ce simte din leagăn. Când faceți excursii pe culmea Carpaților, observați picăturile de apă cari rătăcesc prin prietriș: o pietricică, o frunză moartă, e de ajuns pentru a cârmî pe unele în dreapta, pe altele în stînga, pentru a le despărți pe vecie, aruncându-le pe unele în țara noastră, pe celelalte în Ungaria. Tot astfel o pildă frumoasă, o vorbă bună, un surâs de mamă se întipărește pentru totdeauna în inima virgină a copilășului și-o va influența misterios cât va trăi. Montaigne crede că cele mai mari cusururi iau naștere din cea mai fragedă copilărie, că frânele purtării noastre au fost în mîna doicei. Iar Locke afirmă că nouă părți din zece a oamenilor sunt buni sau răi, folositori sau vătămători pentru societate, după felul educației pe cari au primit-o.

Câte mame sunt însă cari înțeleg lucrul acesta? Câți tați pot repetă spusele lui Pestalozzi: „copilul meu, tu ești totul pentru mine pe pămînt; pentru tine mi-e drag să trăesc, pentru tine am suferit, ca să zic așa, mai mult decît puteam îndurà...”!

Pentru unii părinți nevoia, trista nevoie de a câștiga cu jertfa zilei întregi un codru de pâine, îi silește să-și lase copiii în voia întâmplării... Ce să zicem însă de părinții avuți, cari -și dau copiii pe mîna străinului? Tatăl mai poate aveà o scuză, dacă e toată ziua ocupat, dar mama, așa zisa „mamă” care-și uită copilul pentru a se îngriji numai de a fi în curent cu „moda”, exactă la „rendez-vous” și „jour fix?” Așa zisa „mamă”, care-și caută fericirea în vanitățile, în nimicurile, adesea

în nevredniciile vieții „mondene”, e o mamă denaturată, o mamă criminală, de o mie de ori mai vinovată decât aceea care-și leapădă pruncul, fiind că n'are cu ce-l hrăni sau fiindcă îi e rușine de lume... de o mie de ori mai vinovată, căci își părăsește copilul, nu din nevoie, ci din setea bolnavă de senzații, de plăceri, căutate în paguba mulțumirei naturale, sănătoase, de *a fi mamă*; în paguba fericirii supreme de a-și crește copilașul, de a face din el un om vrednic, cu care să se mândrească ca artistul de opera lui.

Dar sunt și părinți, cari nu se dau în lături dela nici o jertfă pentru copiii lor. Unul din copiii soților Rabaud se arse într'o zi dela piept până la genunchi; rana depe burtă putea fi mortală. Doctorul, chemat în grabă, nu dădea altă speranță de scăpare decât altoirea epidermică, operație care constă în a reface partea distrusă a pielii, luând dela altcineva fâșiile de piele trebuincioase. Amândoi părinții se oferiră îndată să dea fășii din carnea lor pentru a-și scăpa copilul. Cinci fășii mari fură luate dela *tatăl* micului Rabaud și 22 de fășii mai mici dela *mama* lui. Iar răsplata acestei jertfe sângeroase fu pentru dânsii, nu premiul Montyon pentru virtute, pe care li l-a acordat Academia franceză, ci vinderea fiului lor.

O epocă va însemna pentru omenire ziua când mamele își vor da seama de menirea lor și vor căuta s'o îndeplinească nu numai cu toată inima, dar și cu toată priceperea. Căci este o știință și o artă de a face din copil un om capabil să trăiască cât mai bine în societate. Nimănu-i nu i-ar trece prin minte să se facă sculptor, de exemplu, fără să învețe sculptura și totuși, pentru arta cea mai grea din toate, mulți se cred vrednici fără de nici o pregătire.

Din fericire mamele doritoare de a-și împlini nobila lor menire găsesc o călăuză citind de pildă *Emile* de Rousseau sau *Education progressive* de M-me Necker de Saussure și nici în românește nu lipsesc scrieri bune despre educație ¹⁾.

1) Extras din „Universul literar”, cu data de 9 Aprilie 1912.

L U X U L

S'a vorbit adesea de scumpirea traiului în ultimii ani și s'a conchis că această scumpire se datorește urcării taxelor vamale și ieftenirii banului. Mai sunt însă și alte cauze, cari au contribuit la această scumpire, — anume dorința din ce în ce mai răspândită a unui traiu mai bun și gustul din ce în ce mai exagerat pentru lux.

E lesne de înțeles că creșterea consumației unui articol determină scumpirea lui, scumpire cu atât mai mare cu cât producerea acelui articol nu sporește în aceeaș măsură. În această categorie intră alimentele, cari din cauza înmulțirii populațiunii, a răspândirii gustului pentru o hrană mai substanțială și a sporirii salariului, s'au scumpit mai mult decât alte articole.

Trebuie să deosebim însă aceste cauze, cari sunt îmbucurătoare, de luxul în înțelesul rău al cuvântului. Căci este și un lux bun : acela, care constituie o îmbunătățire reală a traiului omenesc.

A fost o vreme când cămașa eră considerată ca un obiect de lux. Astăzi chiar, triburile sălbatece nu simt nevoia cămășei. Pentru noi însă, a nu mai avea decât cămașa, înseamnă culmea mizeriei. Tot așa încălțăminte, pălăria, batista, au fost considerate întâiu ca obiecte de lux. Noi (din nenorocire, numai cei din oraș) n'am putea suportă nici în vis să umblăm

desculți pe stradă : atât de mult s'a înrădăcinat în sufletul nostru aceste trebuinți artificiale !

N'a trecut nici un secol decând umbrela de ploaie eră privită ca un articol de lux. Chiar astăzi bărbații, cari umblă cu umbrela de soare, sunt considerați ca femeiatici. Nu e greu de prevăzut însă că întrebuintarea acestui fel de umbrelă va intra în deprinderea noastră, dat fiind că aduce un serviciu real.

Din exemplele arătate reiese că orice obiect nou a fost considerat la început ca un articol de lux, pe deoparte fiindcă trebuința lui nu eră simțită de multă lume, iar pe de alta pentru că costul lui eră relativ scump. Cu timpul însă oamenii, din dorința de a trăi mai bine sau din vanitate, imitează pe cei cari au introdus „o modă” și astfel întrebuintarea obiectului se răspândește și încetează de a mai fi un lux.

E rău luxul, atunci când satisface o trebuință a omului în pabuga alteia mai necesare. Curios, dar fapt e că gustul pentru acest fel de lux a apărut în omenire înaintea gustului pentru luxul bun. Astăzi chiar, triburile sălbatece dau negustorilor europeni o cantitate relativ însemnată de lucruri de hrană sau îmbrăcăminte în schimbul unui inel de tinichea sau a unui ciob de oglindă. Din nefericire, chiar în societatea noastră tinerele țărance se lipsesc de câteva litruri de lapte sau de 20—30 de ouă, pentru ca să-și cumpere o floare de cap ! Iarna, mulți săteni (dacă nu și orașeni) cheltuiesc cu fumatul și băutura mai mult decât pentru hrană. În mica burghezie se cheltuiește cu nunta o bună parte din zestrea miresei..

De prisos să continuăm cu exemplele : oricine le poate găsi ușor observând felul de vieață al vecinilor, dacă nu chiar pe al său. De altfel, această mentalitate a fost așa de răspândită în țara noastră, încât multe orașe s'au iluminat cu electricitate, și-au clădit

palate municipale și teatre — înainte de a aduce apă de băut, înainte de a avea dacă nu canalizare, cel puțin un serviciu satisfăcător de salubritate publică.

Prin urmare trebuie să deosebim luxul care pornește din dorința omului de a-și îmbunătăți traiul — de luxul care naște din dorința nemăsurată de a-și satisface poftele sau vanitatea. Și unul și altul contribuie la scumpirea traiului; dar numai acest din urmă fel de lux e rău, căci constituie o neregulă în satisfacerea nevoilor existenței și are urmări păgubitoare pentru societate.

Nu ne unim deci cu părerea acelor care condamnă fără rezervă luxul și văd cu ochi răi înmulțirea trebuințelor în clasa muncitoare. Sporirea trebuințelor constituie tocmai un progres moral pentru individ și determină propășirea civilizației unui popor.

Se zice că Diogene, un filozof din vremurile de demult, văzând pe un copil că bea apă cu mâna, a aruncat ulcica de lemn de care se slujise dânsul mai înainte, considerând-o ca un lucru de prisos. Ce ar fi ajuns omenirea, dacă ar fi imitat acest exemplu, dacă s'ar fi mulțumit cu strictul necesar vieții ?¹⁾

1) Extras din „Universul” cu data 19 Noiembrie 1910.

A FI, NU A PĂREA!

Dacă reflectăm un moment asupra purtării noastre, găsim că adesea e foarte curioasă și uneori din cale afară de stupidă. Lucru explicabil de altfel. Purtarea omului e cele mai de multe ori inspirată de sentimente, tradiții, obiceiuri, cari progresează mai încet decât inteligența — stea mereu sclipitoare în căutarea orizonturilor noi.

Câți oameni nu sunt mai înapoiați ca propria lor inteligență! Voiu să spun că în purtarea lor se conduc de mobile și motive, pe care ei însăși nu le mai admit. Credințele și superstițiile trăiesc în sufletul lor mult timp după ce au fost îndepărtate de inteligență, așa încât îi îndeamnă la fapte, de cari ar roși în fața lor însăși, dacă s'ar reculege un moment.

În această categorie intră toate faptele, pe cari le săvârșim numai din dorința de a *părea*, de a stârni admirația sau de a cuceri stima oamenilor. Tristă vanitate, a cărei obârșie ar putea fi căutată în instinctul primitiv al ornamentării, ce se mai găsește la sălbatecii de astăzi și chiar la mulți oameni numiți civilizați. E în fond o desvoltare a instinctului, care face pe cocoș și porumbel să-și arate penele.

A *părea*, nu *a fi*: iată preocuparea celor mai mulți oameni, dela vlădică până la opincă, dela flăcăul cel mai umil din sat până la tânărul cel mai elegant din saloane.

Preocuparea aceasta stupidă provine, după cum

am spus, din firea irațională a omului și este întreținută de educație. Observați numai o zi sfaturile cari se dau copiilor și veți descoperi că cele mai multe pornesc din preocuparea de „ce va zice lumea”. Copilul e deprins astfel de mic să facă pe actorul, să simuleze calități, pe cari nu le are, să-și ascundă firea.

Desigur că educația aceasta e preferabilă lipsei de educație. E de preferat omul, care are o ținută bună în societate, aceluia care e vulgar tot timpul. Dar nu-i mai presus încă cel ce se poartă în intimitatea lui ca și cum ar fi printre oameni? Cel ce are respect pentru sin? Cel ce se poartă nobil nu de ochii lumii, dar pentru că așa e bine și frumos?

Moralistii vechi spuneau că înțeleptul locuiește într'o casă de sticlă. El n'are nimic de ascuns lumii. Omul pe deplin virtuos își supraveghează însă nu numai purtarea, dar și gândul. După cum spune admirabil Marcu Aureliu: „deprinderea pe care trebuie s'o luăm, e de a nu ne gândi niciodată decât la astfel de lucruri, încât dacă ne-ar întrebă cineva pe neașteptate: „la ce te gândești?”, să-i putem răspunde îndată sincer: „iată la ce mă gândesc”.

Evident că în genere este o legătură între aparență și realitate; zicătoarea că „aparențele sunt înșelătoare” nu-i adevărată decât excepțional, mai mult când se aplică purtării omului. Vieța n'ar fi cu puțință, dacă toate aparențele ar fi în totdeauna înșelătoare. În ordinea firească a lucrurilor aparența corespunde realității: când vedem un miel, putem fi siguri că în realitate nu-i un lup.

Sunt însă excepții. Cele privitoare la lumea neîn-suflețită se datoresc greșitei interpretări a simțurilor noastre; așa, de pildă un baston muiat în apă pare rupt, șinele drumului de fier par că se unesc în depărtare, cerul pare că se împreună cu pământul la ori-

zont, ș.a. Excepțiile din lumea animalelor se datoresc instinctului de conservare: cameleonul se ascunde schimbându-și culoarea în cenușiu sau verde, după cum se află pe pământ gol sau în iarba.

Omul a făcut progres. El poate lua tot felul de aparente înșelătoare, pentru că să inducă în eroare pe semenii lui. Un om care se poartă ca mielul, într-o anumită împrejurare, poate fi în realitate un lup. Și tot purtării omului se aplică proverbele: „mâța (pisica) blândă zgârie rău”, „câinele care latră, nu mușcă”.

Cât se frământă și cât timp pierde unii oameni că să producă iluzii despre corpul sau sufletul lor! Nu voi u să indispuin cucoanele, deaceea trec sub tăcere arta de a se găti — eram să scriu: de a se deghiza. Afară de aceasta, câți bărbați, mai ales câți tineri nu-și dau aiere de superioritate, nu vorbesc cu „ifos”, nu iau o atitudine de *nolli me tangere*, că și cum ar ascunde în persoana lor o comoară de bunuri sufletești! Astăzi însă nici ciorile nu-și mai fac spaimă de momăiele din grădini, așa încât cred că nu se măi găsesc mulți oameni, cari să se lase păcăliți de farafastăcuri.

Și când te gândești cât e de searbădă, cât e de tristă vieța de paradă! cu atât mai tristă cu cât izbutește mai bine să înșele ochii lumii, căci cu atât mai mare simți prăpastia între ceea ce te crede lumea și ceea ce ești în realitate. Mulțumirea de a trăi fiind în raport cu puterile de vieță, cu însușirile reale de cari dispui, — iar nu cu cele pe cari ți-le atribuie lumea, a căutat să pari, în loc de a căută să fii, înseamnă a imita câinele din fabulă, care a lăsat prada pentru umbră¹⁾.

1) Extras din „Universul” cu data 17 August 1912.

... în viața noastră și schimbări în viața noastră
... în viața noastră

... în viața noastră
... în viața noastră
... în viața noastră

INCREDEREA ÎN VIEȚĂ

În vremea noastră se întâmplă atâtea schimbări de idei, au loc atâtea prefaceri în moravuri și instituțiuni, încât ne putem întreba dacă a mai rămas ceva din opera trecutului. Tradiția, credința, au pierdut aproape orice autoritate. Metafizica a devenit pentru mulți obiect de glumă, dacă nu chiar de dispreț. Trăim, în sfârșit, în secolul pozitivismului și al utilitarismului.

Charles Wagner, într-o scriere apărută de curând la librăria Armand Colin sub titlul „*Ce qu'il faudra toujours*”, caută să lupte împotriva acestei impresiuni, considerând-o ca superficială și contrară legii continuității istorice.

Desigur că nu trebuie să aprobăm o idee, o instituțiune, un obicei, numai pentru motivul că datează de mult. Vechimea, singură, nu constituie o garanție, un criteriu de judecată. O nedreptate, care dăinuiește de mult timp, nu devine dreptate; nici o minciună veche nu devine adevăr. Dar urmează oare că nu mai avem nevoie de tradiție? — Nici de cum. Singura concluzie legitimă, logică, este că tradiția, ca oricare alt motiv de acțiune, trebuie să fie supusă judecății noastre. Din faptul că timpul distruge unele lucruri, nu reese că tot ce s'a învechit trebuie să piară. Adesea durata e o probă de temeinicie. E prin urmare absurdă pretenția de a ne dispensa de tradiție. Ce este viața

însă, dacă nu o tradiție, a cărei făclie ne-o trecem unii altora ?

Nimic nu pierе. Lucrurile noi ies din cele vechi și tot ce eră mai bun în cele vechi trăește în cele noi. Florile, pe cari timpul le face să cadă, cad în folosul fructelor ; fructele la rândul lor, când timpul le coace, cad în folosul unui viitor arbore. Și așa mai departe. Nesfârșita poveste a vieței. Oul nu pierе, când dă naștere unei vieți înaripate : își ține numai făgăduiala. Veșnicia trăiește din lucruri trecătoare.

După cum sub minunata felurime a fenomenelor naturale se găsesc câteva corpuri simple și câteva energii elementare, tot astfel în cadrul mereu schimbător al existenței omenești se mențin aceleași direcții generale și aceleași forțe fundamentale de viață. După cum îi va trebui omului totdeauna aer, lumină, apă, îi va trebui în totdeauna unele idei și unele sentimente elementare.

Cari sunt aceste idei și sentimente fundamentale ?

Există în intimitatea oricărei ființi sănătoase ceva, care nu poate fi definit nici numit, ceva care ne face să credem că viața e un bun foarte prețios, vrednic de păstrat și de cultivat. Din această credință în viață naște simțimântul, care ne face să prețuim ființele și lucrurile, nelăsându-le să ne fie indiferente.

În ziua în care omul încetează să atribuie o valoare unor lucruri, nu mai poate să le iubească. Și dacă această indiferență s'ar întinde la toate lucrurile, n'ar mai putea să trăiască. Iubirea ne face să trăim.

Așa dar, orice idee, orice sentiment, care nutrește și sporește în noi puterea de a prețui ființele și lucrurile, ne leagă de viață ; e o idee salutară, e un sentiment făcător de bine. Capacitatea de a recunoaște și cinsti ceeace e bun ne înalță și ne întărește ;

zeflemeaua, ponegrirea și scepticismul ne otrăvesc sufletul, ne sleiesc puterea de a trăi.

Puterea de a trăi constă în voință, în caracter, în tăria rezistenței și a îndemnului, în pasiune și moderațiune, în entuziasm și sânge rece — după împrejurări. Oricari ar fi însă împrejurările, trebuie să le stăpânim, să nu ne bizuim decât pe noi înșine. Să nu credem ca toată lumea că mediul favorabil e acel inspirat de dorințele noastre, un mediu plăcut în care să nu ne lipsească nimic. Dimpotrivă, condițiile grele de viață, nevoia de a lupta, chiar înțepătura foamei și a frigului — dacă nu depășește capacitatea noastră de rezistență — sunt ațățătoare de energie și prin urmare cu adevărat favorabile vieții. Căci a trăi cu adevărat, este a lucra, a voi.

Voința este puterea fundamentală, care face pe om în stare să se conducă singur, să nu se lase dus de împrejurări. Și voința, în afară de condițiile organice, depinde de capacitatea noastră de a prețui lucrurile și ființele, de încrederea noastră în viață.

Așa încât sub toate schimbările concepțiilor intelectuale și ale condițiilor materiale, omul prosperează cu aceleași însușiri și decade din cauza aceluiași cusururi. Aceste însușiri se întemeiază în ultimă analiză pe încrederea în viață, pe instinctul de a trăi. Iată veșnica energie, care — după cum spune admirabil Wagner — „plânge în toate lacrimile, cântă în toate cântecele, murmură în izvoare, înfloreste pe coline, scânteiază în stele, doarme în morminte și se deșteaptă în leagăne”¹⁾.

1) Extras din „Universul” ed. provincie cu data 18 Aprilie 1912.

DESPRE EDUCAȚIE

Doamnelor, Domnii mei,

E neobișnuit, și cu dreptate, să se prezinte înaintea Domniilor Voastre cineva la vârsta mea; fără o pozițiune socială ¹⁾, care să vă poată inspira încredere. Din momentul ce a solicitat onoarea de a vorbi la Ateneul român, conferențiarul și-a luat un angajament către publicul auditor și către conducătorii instituțiunei; eu, în deosebi, am un angajament și către mine însumi, pentru că am înșelat așteptările domniilor voastre.

Cu așa grijă, mi-ar fi fost peste putință să mai ure treptele acestei tribuni, fără de un ajutor puternic: încurajarea focșănenilor în urma unei conferinți ținute anul trecut ²⁾. E cazul să exclam cu *Mill*, că încurajarea poporului e unul din cele mai puternice stimulante.

Doamnelor, Domnii mei,

Una din preocupările de căpetenie ale secolului nostru este chestiunea de a stabili preceptele după cari să se modeleze omul în epoca lui de cea mai mare receptivitate, în copilărie, pentru fericirea lui și a întregii societăți.

1) Aveam atunci 17 ani și eram elev în clasa VII de licen.

2) Despre „Originea Universului“, conferință ținută la Ateneul din Focșani.

Omul e un complex armonios, așa încât pentru a se perfecționa, trebuiesc cultivate fiecare din facultățile sale cari, în ultima analiză, se reduc la trei: fizic, intelect și moral. Știința educației se împarte prin urmare în trei ramuri, cărora trebuie să le dăm deopotrivă atențiune: educația fizică, educația intelectuală și educația morală.

Nu toți învățații admit această împărțire. Intre alții *Bain* crede că e nepotrivită asociația igienei cu educația; totuși păstrează oareșicare rezervă, mărturisind singur că nu vrea să se angajeze într-o discuție grea.

Educația fizică nu trebuie despărțită de educația intelectuală și morală — și iată de ce: mai întâiu pentru că sănătatea și vigoarea sunt prețioase prin ele însăși; apoi, sănătatea e una din condițiile buneii dezvoltări morale și intelectuale: clasicul proverb e în mare parte adevărat. Orice conștiință presupune un substrat organic: până acum n'am aflat spirite pure pe pământ — și gradul conștiinței e determinat de forma și modurile generale ale organismului de care depinde: dela infuzoriile cari trăiesc în fundul apelor și până la omul-rege, și chiar în specia omească, deosebirea de rasă, etate, sex, împrejurări, își găsește răsunet în spirit. Reacțiunea moralului asupra fizicului e cunoscută: frica, bucuria, supărarea, grija, influențează mult asupra buneii stări a organismului. „O excitație cerebrală însoțită de plăcere are asupra corpului o influență întăritoare” — zice *Spencer*. Astăzi când știm mai mult ca ori când strânsa dependență dintre spirit și corp, n'ar fi o greșală de neiertat a cultivă pe unul în paguba celuilalt? ¹⁾

1) *Bain* a crezut numai că știința educației nu trebuie să se ocupe cu problemele educației fizice, acestea fiind de resortul

Munca intelectuală excesivă e dăunătoare din toate punctele de vedere. Mai întâiu îngrămădirea peste măsură de cunoștințe împiedecă elaborarea lor : „cunoștințele cât de multe, zice *Spencer*, n'au mare valoare dacă nu sunt convertite în mușchii spiritului” ; apoi și această îngrămădire întâlnește o margine ce nu se poate trece fără cele mai rele rezultate : „natura e un contabil exact și dacă îi cereți mai mult decât nu trebuie să treacă deoparte, restabilește balanța făcând o scădere în cealaltă parte”.

„Am cerut educația spiritului, zice *Channing*, însă nimic nu s'a câștigat dacă se sacrifică corpul... Să nu căutăm cultură intelectuală în dauna sănătății... Trebuie să devenim un popor mai vesel, mai vioi, și pentru aceia trebuie să ne propunem în sistemele noastre de educație de a fortifica împreună corpul și spiritul”.

„N'avem de îngrijit un suflet, nici un corp, ci un om” — zice *Montaigne*.

Din fericire, putem înregistra un curent puternic în acest sens — și poate într'un viitor nu prea îndepărtat vom vedea dându-se în școală importanța cuvenită educației fizice.

Așa, în Franța întâlnim „*Liga națională a educației fizice*” și „*Societatea pentru răspândirea exercițiilor fizice în educație*” ambele compuse din bărbați de

igienii ; dânsul n'a tăgăduit și nu putea să tăgăduiască însemnătatea educației fizice. Confuziunea provine din faptul că dânsul întrebuintează termenul „educație” pentru a desemna atât știința educației cât și practica educației.

E așa de ușor să critici, când vrei să-ți dai această satisfacțiune cu ori-ce preț !

Bain ar fi fost însă îngăduitor cu un critic de 17 ani, într'un cât alții mai competenți l-au criticat fără să-și dea osteneala sau fără să poată să-l înțeleagă.

valoare — e destul să cităm numele prezenților : *Berthelot* și *Jules Simon*. De curând, în 1897, s'a ținut un „congres olimpic” la Havre unde au luat parte reprezentanți din toate țările.

Academia de medicină, fiind consultată în această privință, își încheie raportul formulând următoarele deziderate : „Durată mai mare de somn pentru copiii mici (e vorba de internate) și pentru toți elevii, micșorarea timpului consacrat studiilor și claselor, adică a vieții sedentare și mărirea proporțională a timpului de recreație și exerciții. Necesitatea imperioasă de a supune pe toți elevii la exerciții zilnice”.

În Germania curentul datează încă dela începutul secolului sub puternicul impuls al deșteptării conștiinței naționale de către *Kant* și *Fichte*. *Guts Muths* publică în 1804 cel dintâiu tratat de gimnastică—și poate fi considerat ca părintele gimnasticii moderne. Congrese pentru gimnastică se țin regulat și jurnale speciale apar.

În Belgia s'a înființat în 1883 un învățământ special de jocuri pentru profesorii de gimnastică.

Să înțelege însă că nu trebuie să tindem la atletismul antic ; noi nu dorim decât sănătate și prin urmare nu ne trebuiesc exerciții de forță, care nu s'ar putea desvoltă decât în dauna inteligenței, ci exerciții recreatoare care să dea mlădiere și vioiciune corpului sedentar al elevului.

Educația fizică, astfel cum o concepem noi, s'ar putea caracteriza prin următoarele trei puncte de căpetenie :

1. Exercițiile în aer liber sunt preferabile ;
2. Travalul cerut de exercițiile fizice plus travaliul intelectual, să nu depășească forța medie a elevilor ;
3. Creerul să ia cât mai puțin parte în exercițiile fizice : tirul, scrima, nu sunt bune.

Dață educația fizică e neglijată, apoi nici cea morală nu stă mai bine. Amândouă se reduc la câteva precepte de păza sănătăței copilului — dintre cari multe greșite și la câteva precepte așa zise de „bună-cuviință”. Preocuparea de astăzi nu mai e de „a fi” ci de „a părea” — un fel de spoială a spiritului în care cel mai mic sondaj descopere dezordinea și ignoranța.

Curentul general e pentru răspândirea instrucției. Conducătorii Statului nostru caută să răspândească cât mai mult instrucția în credința că astfel vor ridică nivelul cultural al țarei; iar părinții își trimet la școală copiii numai cu gândul că, instruindu-i, le vor da un mijloc mai lesnicios de traiu.

În realitate însă în cele mai multe din școlile noastre nu se face nici *instrucție*, nu se cultivă aptitudinile intelectuale ale elevilor; li se predă numai cunoștințe, li se încarcă memoria. De altfel cea mai bună metodă de instrucție nu poate avea rezultate binefăcătoare decât în ce privește inteligența, așa încât nu dispensează pe nimeni de educația morală.

„Instrucția fără de educație, e mai vătămătoare decât folositoare societăței” — s'a exprimat într'o circulară, ministrul *Léon Bourgeois*.

„Omul nu poate deveni om decât prin educație; de altfel, el e singura creatură susceptibilă de educație” — zice *Kant*. Să nu credem dar ca *Rousseau* că nu trebuie schimbat nimic naturei; ceeace constituie demnitatea omului e tocmai darul prețios de a putea participa oareșicum la propria sa creațiune, complectând schița naturei.

În rezumat, vom spune împreună cu *Spencer* că scopul educației este să ne prepare pentru vieța complectă și singurul mod rațional de a judecă o

sistemă de educație e de a constata în ce măsură atinge acest scop.

O primă întrebare care ni se impune e: de către cine să se facă educația?

Fichte cerea ca educația să se facă în comun din frageda copilărie.

Pestalozzi cerea, din contră, să se respecte vatra părintească căci în primii ani educația se bazează pe iubire și înțimitate; familia și mai cu seamă *mama* să dea copilului primele îngrijiri.

Dela începutul educației debutăm greșit: obiceiul înfășatului trebuie părăsit ca o superstiție vătămătoare copilului. „Copiii, înveliți ca niște momii, nu pot să-și miște membrele. Să se înfășure tot așa un om matur și se va vedea dacă n'are să țipe și el” — observă *Kant*.

În materie de corecțiune și pedeapsă, cea mai bună metodă e aceea a *reacțiunii naturale*, care consistă în a lăsa copilul să sufere consecințele propriei sale greșeli. Ar fi de dorit să înlocuiască, ori de câte ori e cu putință, metoda de astăzi care face din părinți un agent al pedepsei.

Să schițez numai tristește rezultate:

1. Se împiedecă copilul să ia cunoștință directă de proprietățile lucrurilor înconjurătoare; dela această fragedă vârstă îl transformăm într'un recipient pasiv;

2. Se lipsește copilul de darul prețios de a întrevedea raportul dintre cauză și efect, substituindu-se reacțiunilor naturale pedepsele părintești;

3. Se lipsește copilul de învățătura folositoare de a-și îndrepta singur greșelile;

4. Se înăbușă în copil tendința spre libertatea personalității, prin intervenirea continuă a autorității părinților;

5. Și cea mai gravă : se naște indiferență și chiar ură între copii și părinți ; în cei dintâiu, fiindcă nu văd în părinți decât niște „inimici intimi” — după expresia lui *Spencer*, în cei de ai doilea, prin supărările ce le produc îndreptările copilului la fie-ce pas.

Chiar când e nevoie să se aplice vre-o pedeapsă, să nu se facă cu răsbunare și violență, ci să se arate părere de rău și să se învețe copilul să ceară iertare. „Copiii cari sunt tratați fără bunătate, nu devin buni”.

Să se deprindă copilul să nu vadă în povețe o voință personală a educatorului său, ci un ordin al rațiunii pe care și l-ar impune el singur, dacă ar avea inteligența mai dezvoltată : capriciul și arbitrarul trebuiesc cu totul înlăturate. Să se ia de model în această privință pe *Socrate* care repetă într'una elevilor săi : „Nu credeți pe *Socrate*, credeți rațiunea voastră pe care *Socrate* vă învață s'o cunoașteți”.

„Femeia, observă *Richter*, — să-mi treceți citația fiind vorba de educatoarele comune — femeia nu e ca actorul italian care aveă un pachet de ordine sub un braț și de contraordine sub celalt, ci ca un gigant cu o sută de brațe având sub fiecare braț câte o serie de ordine”.

Să se dea copilului cât mai puține precepte, cerându-i-se în totdeauna mai puțin decât îi permite natura : „Una din marile precepte ale educației, zice *Vinet*, e de a nu prea educă”. „Când se dau multe ordine, zice *Richter*, se consideră mai curând avantajul părinților decât al copiilor”.

Nu trebuie să impunem autoritatea noastră copiilor, ci mai de grabă s'o provocăm, câștigând încrederea și respectul lor.

Un alt principiu de pedagogie, pe care ar trebui să-l avem în vedere, e că nu trebuie să se crească copiii

după starea prezentă a societății omenești, ci în vederea unei stări posibile mai bune în viitor.

Să ne obișnuim să tratăm copiii așa precum am dori să fie : „In materie de sentiment, zice *Guyau*, trebuie mai de grabă a sugera decât a bănuși”. Mai cu seamă când e vorba de copiii mici, nu trebuie să le spunem niciodată cusurul în față, ci să căutăm să-l îndreptăm fără de știrea lor. Așa, de exemplu, obiceiul ce au unii copii de a spune neadevăruri, obiceiul datorit unei imaginații mai vii, nu trebuie pedepsit niciodată aspru ; căci, să observăm și ne vom convinge că la această fragedă etate, copilul nu poate distinge bine impresiunile realității de ale imaginației — vorbesc de copiii mai mici de 7 ani ; cât pentru cei mai marișori, aceștia, deși sunt în genere conștienți de neadevărul ce au să-l zică, totuși nu se pot opri, împinși de nevoia de a împărtăși altora farmecul imaginației ce-i încântă — și, pentru a fi ascultați, o dau și eu sub forma realității.

„Copilul, zice *Guyau*, neavând încă dezvoltată arta suvenirului, totul îi este prezent... el amestecă ceea ce a fost, ceea ce este sau ceea ce va fi... nu trăiește ca noi în *real*, în determinat.. el *visează* în tot momentul... imaginația reproductivă fiind singură, nu se deosebește, nu se opune imaginației constructive”.

In cazul când întrevădem în neadevăr o intenție rea, mijlocul cel mai nemerit e să-l combatem prin rușine.

O mare, foarte mare greșală a părinților e de a arăta mai multă iubire copilului celui mai mic ; cu modul acesta, se înrădăcinează invidia între dânșii care, s'au văzut cazuri, durează uneori până la moarte.

In zadar se zice celui mai marișor că mama iubeste pe toți deopotrivă : „care deget să-l tai să nu te doară?”, că celui mai mare nu trebuie să i se arate

dragostea în față — și multe de acestea ; copilul nu vrea să știe : el îi eminate practic ; de unde mai înainte eră centrul privegherei și îngrijirei, se vede acum părăsit. Musafirii cari vin nu fac decât să-i mărească durerea, dând cu toții atenție tot celui mai mic.

D. *Thomas* citează cazul unei fete de 2 ani, care a mușcat până la sânge brațul fratelui său nou născut, din cauza invidiei.

Un rău și mai mare, de neiertat chiar, e de a iubi mai mult pe copilul mai bine dotat dela natură ; din contră, să se dea celor mai slabi mai multă îngrijire, ușurându-le astfel nenorocirea ; căci, în definitiv, vinovații sunt însăși creatorii lor.

Să se vegheze mereu asupra sugestiunilor ce pot influența în rău copilul, căci unele pot da loc la deprinderi ce vor dură toată viața lui.

În timp ce o deprindere formată în urma unei reflecțiuni constituie un progres, deprinderile rele contractate din copilărie sunt o plagă a spiritului ; ceea ce a determinat pe *Main de Biran* să exclame că mai bine ar rămâne copilul surd și mut până îi va veni rațiunea !

Trebuie să mai amintesc frica ce-o inspiră copilului doicele și îngrijitoarele în scop de a-l liniști. S'au văzut cazuri în care toată viața unui om e influențată de frica inspirată din copilărie. Un viteaz colonel se află într'un magazin, când intră o doamnă cu un cățeluș ; colonelul, nici una nici două, sare pe contuar. Spre marea mirare a tuturor, el se explică că are o groază nespūsă de cățeluși, groază întipărită din copilărie de doica lui.

Autentic. — Țin să spun însă că nu e un ofițer de al nostru... cazul e relatat de o broșură franceză...

Un rău obicei e iarăși de a necăji copilul, așa, de

distracție; în felul acesta devine copilul răutăcios. Din contra, să-i inspirăm milă și pentru animale, oprindu-l să le necăjească; mai multă încă, să-l deprindem, să nu rupă nici o floare decât în vederea unei întrebuintări. *Leibnitz* pune îndărăt pe frunză insecta pe care o studiase. Du-te, supărăcioasă insectă, a zis un filozof unei muște ce-l necăjiă, lumea e mare și pentru tine și pentru mine.

Onorat Auditor,

Educația nu poate să facă un pas uriaș, oricâtă silință ne-am da, căci întâlnim rezistența maturității care a rămas în urmă; afară numai dacă am urmări sfatul lui *Fichte*, care cerea ca copiii să fie cu totul izolați de restul societății.

Cum însă această propunere e irealizabilă, să ne mulțumim deocamdată cu mai puțin; să se înființeze grădini de copii, nu numai la orașe dar și la sate, în schimbul unei mici contribuțiuni, după cum citeam chiar în *Albina*.

Și 'n acest caz, ușor îi va veni institutorului să facă un curs de morală copiilor, să-i învețe de mici cu sentimentul demnității, al libertății — căci nu e liber decât cel ce știe să prețuiască libertatea; să le formeze caracterul, energia voinței și mai cu seamă inclinațiunile sociale.

Vinet zice: „*Sans l'humanité point d'homme, sans l'homme point d'humanité*”. Căci după cum observă atât de bine *Auguste Comte*: „nu e nimic individual în om afară de forța fizică”. „Noi nu devenim ceeace numim „noi” decât cu ajutorul, prin mijlocul și grație protecției perpetue a societății”, observă *Brunetière*.

Omul nu este un produs numai al naturei sale, ci și al societății întregi. Venit pe lume se aseamănă cu

o materie brută dotată cu proprietățile datorite eredității; părinții și educatorii îi dau o primă formă: conturul general — care apoi se fuzionează în timpul maturității sub influența societății.

Ca produs al naturei, omul e liber să lucreze cum crede mai bine în vederea propriului său folos; ca produs al societății e ținut și legat prin raporturi de solidaritate cu semenii săi: toți pentru unul, unul pentru toți. Cei cari își întrebuințează cunoștințele numai în propriul lor folos, sunt culpabili față de societate; căci, după cum observă d. *Brunetière*, *mancipio nulli datur, sed omnibus usu*. Noi nu suntem decât cultivatorii domeniului intelectual, ce aparține omenirii și nu ne putem folosi decât de roadele sale.

Să urmărim dar pe bătrânul care îngroapă o nucă, mulțumit că strănepoții săi se vor răcori la umbra nucului stufos! Să avem încredere în destinele speciei noastre și să lucrăm mângâindu-ne cu mulțumirea că *strănepoții noștri vor vedea lucruri mari*. Și celor, cari la adăpostul moștenirilor se cred scutiți de muncă, să le adresăm imputarea poetului *Coppée*: „*Regardez, voilà ce qu'ils ont fait pour vous, et vous, qu'avez-vous fait pour eux?*”

„Să lucrăm, să lucrăm, deaceia suntem aici pe pământ” — zice *Kant*; căci, într-o privință, inacțiunea și moartea e același lucru.

„Când unul se plânge de muncă, pune-l să nu facă nimic — zice *Pascal*; căci fără de muncă, nu poate fi repaos.

Activitatea chibzuită, iată cheia fericirii atât de mult căutată.

Regularitatea activității asigură sănătatea, prima condiție de fericire.

Regularitatea activității formează *energia caracterului*, a doua condiție de fericire.

În fine, dela regularitatea activității depinde, în mare parte, *progresul* și unitatea de vederi, dacă e vorba de activitate intelectuală.

„*Peu suffit à chaque jour, si chaque jour acquiert ce peu*” — zice d. *Payot*.

Maxima : „geniul e răbdare lungă” e în parte adevărată.

„Dacă poteca virtuții ar fi acoperită numai de spini și de măracini, după cum se zice, cine ar avea curajul să meargă până la capăt?” — se ’ntreabă d. *Thomas*.

Chinezii au un prea înțelept proverb în această privință : „Cine găsește plăcere în vițiu și anevoință în virtute, acela e încă novice și în una și în alta”.

Dacă suferința ar fi caracteristica activității, vieța s’ar fi stins de mult pe pământ.

Să trecem acum la educația religioasă, pe care o considerăm însă ca făcând parte din educația morală. Căci, după cum observă d. *Duproix*, „fără de morală, religia nu e decât o superstiție ; fără de morală, omul pretins religios nu este decât un lingușitor, un solicițator al favoarei divine. El n’are alt sentiment decât acel al fricei pedeoparte și speranța răsplătirei pe de alta”.

În interesul și fericirea copilului, e bine să i se întipărească de mic ideea despre *Dumnezeu*, legând-o cu precepte morale.

Fără credință, vieța ar fi lipsită de farul strălucitor care o luminează în efemera, dar conștiința ei stare pe pământ. *Arhimede* cerea un punct de sprijin pentru a susține Pământul ; nouă ne trebuie un punct de sprijin pentru a susține „sufletele” ; — și cum este evident că punctul de sprijin trebuie să fie în afară de

corpul sprijinit, îl vom căuta dar în afară de Pământ și Omenire; — îl vom găsi în *Dumnezeu*.

„Ateismul nu e opiniune, zice *Richter*, nu e măcar negația unei opiniuni; e o orbire; e amorțeala unui organ moral”.

Asupra educației intelectuale, regret că trebuie să trec mai repede. Ceeace caracterizează, din punctul de vedere al educației, secolul ce se sfârșește, e spiritul erudiției — nu zic cultura inteligenței.

Strigăte de „școli” se auziau din toate părțile. „Deschideți o școală, ca să ’nchidem o închisoare” repetau naivii. Acum, când trebuie să încheiem registrele secolului, e bine să ne dăm seama de progresele făcute.

Se speră că prin înmulțirea școlilor are să se pună stavilă imoralității și criminalității. Speranță legitimă și realizabilă, dacă s’ar fi deliberat mai bine asupra mijloacelor de întrebuințat; însă, într’un avânt pripit pentru știință, s’a crezut că răspândirea cunoștințelor tehnice ar avea influență asupra moralității; că de exemplu învățaera aritmeticei, gramaticei, geografiei... ar schimba aptitudinile unui individ înclinat spre hoție; ceeace în adevăr, a putut schimba e modul hoției. În materie de crimă, deosemena, instrucția poate transformă crima, dar nu s’o împiedece.

În adevăr, statisticele ne arată că numărul criminalilor n’a variat deloc cu răspândirea școlilor, așa cum sunt alcătuite, că numai proporția dintre cei știutori de carte și ignoranți a variat: înloc de 40% știutori să scrie și 60% ignoranți, cum eră proporția între criminalii din Franța înainte de războiu, acum proporția s’a răsturnat: 60% dintre criminali știu carte și 40% nu știu.

Ceeace putem constată însă din statistice e că nu-

mărul criminalilor variază într'un mod riguros cu starea de imoralitate și mizerie. Așa, dacă cercetăm statisticile din Franța, ne încredințăm că dintre toate departamentele, proporția cea mai mare de criminali e în departamentul Senei, și dintre toate orașele Senei, maximul îl atinge Parisul.

Și dacă mi-e permis să mai caut o cauză a imoralității și 'n consecință a criminalității, sunt dările de seamă de prin gazete asupra uciderilor, până la cele mai mișcătoare detalii — în cari exagerările bineînțeleș că nu lipsesc; răspândirea peste măsură a romanelor și haiducilor de către chioșcarii cari umblă cu coșnița și împănează toate mahalalele. Directorul lui „*Morning-Herald*” a declarat că nu va mai pune niciodată în jurnal dări de seamă asupra omorurilor, sinuciderilor, nebuniilor, putând fi molipsitoare — și s'a ținut de cuvânt. De și-ar găsi imitatori!

Remediul stă în înlocuirea științelor de pură erudiție, nu prin științele tehnice, cum e curentul acum în Franța și-mi pare și la noi, ci prin științele morale civice și domestice.

Căci, după cum recomandă *Guyau*, „Educatorul trebuie în primul loc, să-și pună această regulă generală că orice cunoștință ar fi bună pentru un spirit a cărui putere de asimilare ar fi fără limită; al doilea, că orice cunoștință este o îngreunare pentru spirit și reprezintă o cheltuială zadarnică de forță de câte ori nu este bine asimilată; al treilea, că trebuie să considerăm la determinarea numărului cunoștințelor cu care să dotăm un spirit, nu numai natura acestor cunoștinți, ci și raportul care există între dânsule și capacitatea spiritului în care căutăm a le infiltra”.

Și dacă o vigoasă sănătate și un caracter energetic sunt primele elemente de fericire pentru om, cum știința ce are acest obiect să nu primeze pe celelalte?

„Serios, zice *Spencer*, nu e de neconceput ca, cu toate că vieața și moartea copiilor noștri, pierderea sau avantajul lor moral, depind de modul cum îi creștem, să nu se fi dat niciodată în școalele noastre cea mai mică instrucțiune asupra acestor materii la elevi cari mâine vor fi tată de familie? Nu e monstruos ca soarta unei noi generații să fie lăsată influenței deprinderilor nereflectate, îndemnurilor celor proști, capriciului părinților, sugestiunilor doicilor, sfaturilor bunicilor?... Miile de suflete omenești cari sunt omorâte, sutele de mii cari supraviețuiesc pentru a duce o vieață slăbită, milioanele cari cresc cu constituții mai puțin tari decât ar trebui să fie, ne dau ideea răului făcut de părinții cari nu cunosc legile vieței”.

Educația intelectuală nu trebuie să aibă de scop numai predarea cunoștințelor; căci, după cum se exprimă *Toffer*: „Când memoria e în urma celorlalte facultăți, le ajută; când se află însă înaintea lor, le anulează”. Educația intelectuală trebuie să tindă a desvoltă atențiunea și judecata: aceste două mari facultăți cari dau expansiune vieței înălțând-o mai presus de ce e strâmt și particular — până la Infinit și Universal. Educația intelectuală trebuie să lărgescă orizontul priceperei, după cum educația morală trebuie să extindă facultățile inimei.

Falșul emul e deasemenea una din relele metode ale predării actuale. Se stimulează elevii prin note și premii, stimul care degenerază în patimi și invidie și într’o rea înțelegasă „luptă pentru traiu”.

„Ce să te faci într’o grămadă de oameni unde fiecărui i s’a zis din copilărie: Să fii cel dintâiu!”

Să se deprindă copilul de mic cu simțimântul datoriei, mai întâiu către părinți, apoi către patrie și omenire; să se învețe a se întrece în fiecare zi pe sine însuși,

iar nu pe altul; căci nu poate fi om fericit, decât într'o societate fericită.

Mai bine cel din urmă între oameni mari, decât „cel dintâiu între cei mici”.

Asupra chestiunii dacă toți trebuie să urmeze învățământul secundar, motive puternice ne determină să răspundem negativ: ar rezulta un rău social și un rău pentru individul însuși. În sprijinul acestui din urmă motiv, să-mi dați voie, vă rog, să citez părerile marelui fiziolog italian, dr. *Mosso*, cunoscut prin lucrările sale asupra surmenajului, și prin urmare, cel mai competent în chestiunea ce ne preocupă: „Iată un sfat pe care nu trebuie să-l uitate niciodată părinții și profesorii, zice dr. *Mosso*: copiii cari nu pot suportă surmenajul cerebral vor face mult mai bine să îmbrățișeze un meșteșug sau o profesie unde creerul să nu fie expus la oboseli prea mari pentru forțele sale... Rigoarea examenelor de intrare în licee este tot așa de necesară ca și examinarea medicală ce interzice recrutarea tinerilor cari nu sunt deloc apți oboselilor armatei”.

Progresul uimitor al Statelor-Unite e datorit deosebitei îngrijiri ce se dă, în această țară, educației poporului. „Școala este forța și mărirea poporului american” — zice *Laboulaye*.

Iată cum se exprimă, dela înălțimea tribunei, marele jurisconsult american *Horace Mann*: „În țara noastră, nimeni nu este demn de titlul onorific de bărbat de Stat, dacă educația poporului nu ocupă primul loc în programul său. Cineva poate fi elocvent, poate fi pătrunzător în istorie, diplomație, jurisprudență, încât să fie considerat ca bărbat de Stat în alte țări; însă, dacă vorbele, proiectele, sforțările sale, nu sunt consacrate pretutindeni și în totdeauna Edu-

cației, el nu este, nici poate fi un bărbat de Stat american”.

Prima parte a politicei, a zis *Michelet*, e educația ; a doua parte, educația ; a treia parte, educația.

Dacă trecutul unei țări îl judecăm după Istorie, viitorul îl judecăm după educație : cum îi educația așa va fi și țara. Falșă, poate pierde un popor ; sănătoasă, îl poate regenera ; rezultatele nu se vor simți poate decât după câteva decenii, se vor produce însă de îndată ce generația astfel educată va ajunge la maturitate.

După zdrobirea statelor germane de către Napoleon, în timpul puternicului curent pentru organizarea educației după sistemele lui Kant și Fichte, *Friederich Wilhelm III* a rostit : „Trebuie ca Statul să regăsească în forță morală și intelectuală, ceea ce a pierdut în forță materială”.

Kant și Fichte sunt regeneratorii Germaniei ; mai ales acesta din urmă prin „discursul către națiunea germană” a preparat terenul pe care are să se înnalțe puternicul stat german, în locul numeroaselor stătulețe înfrânte cu 63 de ani mai înainte.

Educația a făcut Germania victorioasă, insuficiența educației Franța învinsă ; *prin educație, România va deveni luceafărul orientului*¹⁾.

1) Conferință ținută în ziua de 18 Martie 1899 la Ateneul din București. Reprodușă cu câteva schimbări de cuvinte după a II-a ediție a broșurei în care a fost publicată (Focșani, Tip. Dumitrescu, 1899).

ACTIVITATEA MORALĂ

— FACTORII SĂI ȘI CONDIȚIUNILE SALE 1) —

Introducere.

Pentru ce am ales acest subiect.

Problema morală prin excelență este cercetarea fundamentului, a resortului activității morale, precum și a rațiunii sale de a fi în viața omenească. Toate celelalte probleme morale sunt subordonate acesteia. Cum s'ar putea determina idealul moral, fără să se cunoască funcțiunea pe care o îndeplinește moralitatea? Cum s'ar putea găsi cele mai nimerite mijloace de a realiza idealul moral, dacă nu s'ar cunoaște factorii sufletești ai actelor morale? Idealul va fi neapărat incomplet, arbitrar sau irealizabil, dacă nu se întemeiază pe cunoașterea cât mai exactă a naturei omului și a societății particulare a cărei pășire caută s'o determine. Idealul nu trebuie să fie altceva decât realitatea însăși corectată de imperfecțiunile sale.

Silințele moralistului trebuiesc prin urmare să se

1) „Lucreare facultativă” prezentată în Maiu 1902 pentru licența în filosofie și litere la Universitatea din Paris. Subiectul și planul lucrării fuseseră agreate de Profesorul *Gabriel Séailles*, care a primit apoi s'o cerceteze. Traducerea și publicarea ei s'a făcut după cererea direcțiunii Revistei Idealiste.

concentreze asupra chestiunii fundamentului moral. Altfel toate teoriile asupra binelui și datoriei sunt niște afirmațiuni gratuite. Cu toate acestea, doctrina formalistă și intenționistă crede că se poate dispensa de această prealabilă cercetare. Explicarea e simplă. Problema fundamentului moral nu poate fi rezolvită prin considerațiuni *a priori*: ea pretinde studierea faptelor morale. Însă chestiunile de fapt nu plac unor moraliști. Ei preferă să se ridice în înălțimile speculațiunii, cu atât mai mult, cu cât lupta în regiunile cerești e mai puțin de temut! Cât timp însă nu ne vom impune disciplina de a rămânea pe terenul faptelor, pentru a constata și a analiza moralitatea reală, așa cum o concep și o practică oamenii în carne și oase — nu niște „ființe rezonabile” — atâta timp vom face operă de închipuire, vom construi doctrine, cari să ne satisfacă poate simțul logic și estetic, dar nu vom face operă de știință.

Iată pentru ce am crezut de folos să analizăm activitatea morală — nu aceea descrisă în cărțile de morală — ci aceea practică de lumea civilizată. Preocuparea noastră constantă a fost să plecăm în totdeauna de la fapte. Și le-am adunat pe toate, fără a ne îngriji dacă se împacă cu vreă doctrină preconcepută.

Ce este moralitatea?

Omul nu trăește, ca animalul, zi cu zi ¹⁾ — ci are adesea în vedere viața lui întreagă. El nu se închide

1) Animalele superioare sunt capabile de prevedere. Cine n'a observat cum câinele, de ex., îngroapă alimentele de prisos, pentru a dispune de ele la trebuință? Exemple foarte curioase și chiar mișcătoare de „devotament” la animale se găsesc în cartea lui Romanes *l'Evolution mentale*. Așa încât putem conchide că aceste animale au o moralitate rudimentară.

în strâmăta sa individualitate, ci trăește și pentru alții. Inzestrat cu prevedere și cu simpatie, omul conține o viață mai „bună” pentru dânsul sau pentru aproapele lui și caută s'o realizeze. În acelaș timp crede că toți oamenii „trebuie” să aibă această preocupare. Și după cum ei o țin sau nu în seamă, îi laudă sau îi învinuește.

Această facultate a omului de a-și da socoteală de purtarea sa, de a se simți oareșicum autorul trecutului și stăpânul viitorului său, de a ține seamă de binele său și al celorlalți — se numește moralitate.

Să analizăm un caz de activitate morală. Omul deliberază înainte de a săvârși un act, care poate avea urmări pentru viitorul său sau pentru semenii săi. Inclinații și idei isvorăsc atunci din fundul sufletului său. El simpatizează cu viitorul său, simpatizează cu semenii lui, dar în acelaș timp are tendința de a profita de prezent, de a se ocupa numai de persoana lui. O luptă se 'ncinge între aceste îndemnuri potrivnice și binele nu triumfă decât prin silința agentului moral sau prin tăria inclinațiilor sale cele bune. În sfârșit, luarea hotărîrei e urmată de obicei de actul propriu s'o realizeze. Așă dar, activitatea morală se compune din următorii factori: 1) inclinații și idei (mobili și motive); 2) sforțarea; 3) hotărârea și 4) actul.

Aceste elemente se găsesc reunite într'o măsură deosebită aproape în orice activitate morală. Observăm însă că sforțarea scade cu practica moralității — ceea ce probează că nu constituie esența ei. Sforțarea e necesară unei ființe slabe dar perfectibile, cum e omul. Ea este un mijloc prețios de a desăvârși toată moralitatea de care suntem capabili, dar nu poate fi luată ca scop. Dimpotrivă, ni se pare că ar fi de dorit ca moralitatea să intre în firea omului atât de

adânc, încât să nu mai fie nevoie de nici o constrângere de sine, pentru a o practica¹⁾.

Pe de altă parte, înclinația binelui se întărește cu practica morală; cu cât facem mai mult bine, cu atât ne place să-l facem. În măsura în care devenim virtuoși, simțim mai puternic solidaritatea cu viața noastră întreagă și cu societatea din care facem parte.

Această variație inversă a înclinației și a efortării arată exact rolul lor, pe care Kant, plecând de la o concepție apriorică, l-a intervertit. Filozoful Imperativului categoric disprețuește concursul sensibilității și divinizează efortarea. El se însuflețește de un principiu incontestabil, anume că moralitatea nu trebuie să fie un privilegiu; dar conchide greșit că ea este practicabilă în același grad de toți oamenii. Egalitatea morală a oamenilor e un ideal, nu o realitate. Urmează de aici că trebuie să sărăcim morala pentru a o pune la îndemâna tuturor? De fapt există mare deosebire între aptitudinea oamenilor pentru virtute. Prețuindu-se numai efortarea morală (bunavoință cum o numește Kant), se desconsideră progresul moravurilor și se pierde din vedere însăși funcțiunea socială a moralei.

Kant a confundat esența moralității cu esența meritului și a răspunderii. E adevărat că cineva nu e răspunzător decât de ceea ce-i stă în putere și cum oamenii n'au toți aceeași putere pentru practica morală, meritul nu poate să consistă în acte, ci în efortarea cheltuită pentru a-le săvârși. Dar e acesta un motiv pentru a reduce moralitatea la bunavoință?

1) Spencer susține chiar că evoluția va întări sentimentele altruiste în așa grad, încât oamenii își vor disputa ocazia de a se devota unii altora sau interesului comun. El scapă din vedere că aceeași evoluție determină dezvoltarea spiritului critic, care e un disolvant activ al instinctului și deprinderilor.

De altfel concepția formalistă, kantiană, a moralei e în dezacord cu felul comun de a vedea. Se numește atlet, acela care dispune de o putere musculară neobișnuită, iar nu acela care se ostenește mai mult pentru a-și încorda mușchii. Geniu e acela capabil de o uimitoare putere de atenție, nu cel ce se silește mai mult să fie atent. Tot astfel nu se poate numi virtuos un om care se sforțează foarte mult să facă bine, ci acela care posedă o mare putere morală, fiind deprins să facă bine.

Moralitatea nu este numai o practică internă, dar mai ales o practică socială. Ea s'a născut — după cum vom vedea — din trebuințele vieții sociale. În domeniul sufletesc, ca și în cel fiziologic, funcțiunea creiază organul.

Rolul înclinațiilor și ideilor în activitatea morală.

Rolul înclinațiilor și ideilor în cunoașterea binelui.

Toți oamenii civilizați califică cu cea mai mare ușurință actele din punct de vedere moral. Totuș foarte mulți ar fi încurcați, dacă ar trebui să justifice aprecierea lor. Judecățile morale se fac adesea cu atâta înlesnire și cu atâta siguranță, încât chiar unii filozofi (Schafesbury, Hutcheson, Victor Cousin, Jules Simon) le-au considerat ca niște manifestațiuni ale unui „simț moral”. Oare însă faptele morale n'au nici un caracter obiectiv, care să determine calificarea lor din punct de vedere moral?

Tot ce conservă și desvoltă vieța individuală și socială e bine, contrariul, e rău. — Nu-i așa că criteriul e banal? — Și cu toate acestea câte criterii nu s'au căutat pentru a deosebi binele de rău. Unii s'au dus să-l caute tocmai în adâncimile cerului! Binele

e după Jouffroy „ceeace contribuie la desăvârșirea scopului universului”¹⁾. Nu mai pomenesc de aceia, cari iau de criteriu „voința” lui Dumnezeu.

Nu, binele nostru nu poate să fie atât de departe de noi, nici străin de natura noastră. Numai o ființă dotată cu rațiune și simțire poate avea un bine sau rău. În ce-ar constă binele pentru o ființă exclusiv rațională? Nici nu ne-am pune asemenea întrebare, dacă Kant n’ar fi pretins că deduce moralitatea din noțiunea de ființă rezonabilă. Unde nu există sensibilitate, nu poate exista bine sau rău. Sensibilitatea singură poate fi satisfăcută sau contrazisă. Rațiunea, facultatea de a înțelege, e oricum satisfăcută, căci tot ce se petrece este inteligibil. Atât de adevărată e această teză, încât chiar la om, suferința se calmează în măsura în care se naște convingerea că răul întâmplat eră neînălăturabil.

Să nu ni se obiecteze că rațiunea poate fi contrariată în idealul, pe care-l făurește, căci atunci ne închidem într’un cerc vițios. Idealul este altceva decât ideea binelui desăvârșit? Inșă pentru rațiunea pură neexistând nici bine, nici rău, nu poate exista un ideal moral. Iată de ce Creștinii concep divinitatea nu numai ca inteligență perfectă — ceeace n’ar putea îndreptăți speranța lor într’o vieață viitoare — dar și ca bunătate perfectă și atotputernicie.

Pe de altă parte, o ființă sensibilă, lipsită însă de reflecțiune, va simți numai plăceri și dureri, dar nu va putea concepe binele nici răul. Prin urmare ideea binelui este inseparabilă de ideea de satisfacțiune (ceeace presupune facultatea de a simți), precum și

1) „Le bien de chaque être est un fragment du bien absolu.... C’est à ce titre que le bien de chaque être est un bien”. *Droit naturel*, t. I p. 43.

de ideea de potrivire a unui act cu natura noastră și a societății în care trăim (ceea ce presupune facultatea de a judeca).

Judecata nu creiază nimic, ea constată numai, traduce în sistem de gândire, în raporturi de idei, relațiile pe cari le descoperă între lucruri. Judecățile morale sunt relative, căci exprimă niște raporturi de potrivire sau nepotrivire cu natura omului, care e variabilă — în ciuda moraliștilor metafizicieni. Așa se explică variabilitatea ideilor morale. Ideile morale se schimbă, nu fiindcă omul devine mai priceput, ci pentru că s'a produs schimbări în felul lui de a simți, schimbări determinate adesea de noile condițiuni în cari trăiește.

Cousin nu crede că binele sau răul e susceptibil de a fi explicat. „Dacă întreb pe un om care, cu toate îndemnulurile mizeriei, a respectat un depozit ce i se încredințase, pentru ce a făcut așa, el îmi va răspunde: „pentru că era o datorie“. Dacă insist, dacă îl întreb pentru ce era datoria lui, el va ști foarte bine să-mi răspundă: „Pentru că era drept, pentru că era bine“. Ajuns acolo, toate răspunsurile se opresc, dar întrebările se opresc deasemenea. Nimeni nu-și impune o datorie fără să-și dea socoteală, dar de îndată ce a recunoscut că această datorie e impusă de dreptate, spiritul e satisfăcut, căci a ajuns la un principiu, dincolo de care nu mai e nimic de căutat, dreptatea fiind propriul ei principiu”¹⁾.

Se prea poate ca omul citat să se oprească aici cu răspunsurile — și vor mai fi mulți ca dânsul — dar filozoful trebuie să caute explicarea noțiunilor morale. Să luăm chiar exemplul dat de Cousin. Pentru ce ar fi rău să ne însușim un depozit ce ni s'a încre-

1) V. Cousin, *Du Vrai, du Beau et du Bien*, p. 349.

dințat spre păstrare? — Pentru că ar fi să facem rău cuiva, anume proprietarului și indirect societății întregi. Căci însușindu-ne acest depozit pe nedrept, am da un exemplu rău: am slăbi respectul proprietății și încrederea dintre oameni, — ceea ce e foarte rău, fiindcă tinde la distrugerea societății, căreia datorim civilizația și poate chiar viața noastră.

Dovadă că aceasta e cauza pentru care calificăm de rea acțiunea presupusă, e următoarea: dacă înapoierea depozitului ar vătăma pe proprietar, nu facem rău refuzându-l; — dimpotrivă... Cum însă acest caz este excepțional (beția, furia sau nebunia proprietarului), s'a format regula că bunul primit spre păstrare trebuie înapoiat.

Prin urmare, conștiința morală nu ne dă decât principii generale de purtare; pentru a le aplica cazurilor concrete din viață, e nevoie să observăm binele și răul ce rezultă de obicei din actele analoage celui ce ne propunem să facem; cu alte cuvinte trebuie să recurgem la experiență și la raționament.

Jules Simon a împins mai departe teoria intuiționistă: atribuie tuturor ideilor *noastre* morale un caracter *absolut*, consideră conștiința ca o facultate infailibilă, un adevărat „oracol”. „Conștiința, afirmă dânsul, se pronunță în mod absolut, hotărîtor: Să nu omori, Să nu furi, Să nu iei în deșert numele lui Dumnezeu, Să nu comiți adulter... Morala așa cum o concepem nu se sprijină pe nici un sistem; ea nu se deduce nici dintr'un sistem metafizic al lumii, nici din spectacolul naturei, nici din al istoriei, nici chiar din al științei omului: ea este pur și simplu arta de a întrebă conștiința morală și de a exprima clar răspunsurile oracolului”¹⁾.

1) *Le devoir* p. 341-2.

Dar o mică excursie în domeniul istoriei e de ajuns să arate că judecățile morale nu sunt absolute. „Să nu iei în deșert numele lui Dumnezeu!” — aceasta e o simplă reminiscență a Decalogului, iar nicidecum o judecată absolută, căci Grecii, cari jurau pe fiecare minut în numele lui Jupiter și Romanii, cari jurau de obicei în numele zeilor nemuritori, n'o cunoșteau desigur. „Să nu omori!” — dacă această judecată ar fi adevărată absolut, necondiționat, fără de nici o restricție, ce devine „dreptul” pedepsei cu moartea, care există în Franța, dar nu de ex. în România; ce devine chiar legitima apărare? Cum se justifică atunci datoria de a ucide în războiu dușmanii patriei?

Infailibilitatea conștiinței morale! Dar până mai deunăzi oamenii cinstiți din noul continent nu aveau nici un scrupul să facă comerț cu sclavii. Și nu eră desigur o rătăcire a câtorva: eră felul public de a vedea a unor țări din Statele-Unite, atât de puternic, încât a determinat războiul Secesiunii din 1860. În antichitate, sclavia părea un lucru atât de firesc, încât a fost susținută chiar de Aristot. Ce să mai spunem de Inchizițiunea din Evul Mediu, care se porunceă și execută cu cea mai senină conștiință, ba chiar în numele religiunii, care a propovăduit iubirea aproapelui! Aveă dreptate Pascal să zică că niciodată nu facem răul mai voioși, decât atunci când suntem inspirați de un fals principiu de conștiință! De altfel ar fi curios ca singură conștiința, din toate facultățile câte avem, să fie infailibilă. Suntem expuși la greșală în alegerea adevărului și frumósului; cum s'ar puteă să nu greșim vreodată în alege ea binelui?

Să adăugăm, în sfârșit, că d. Jules Simon, invocând numai inspirația, se pune în imposibilitate de a discuta chestiunile controversate în materie de mo-

rală; căci prin însuși faptul că declară raționamentul în asemenea chestiuni, nu numai inutil, dar „funest” și „nelegiuit”¹⁾ dânsul nu poate opune adversarilor decât evidența conștiinței *sale*, care tocmai e contestată. După cum observă foarte bine și 'n mod spiritual în acelaș timp, d. Găvănescul, Profesor la Universitatea din Iași, „vom declara oare de oameni lipsiți de conștiință, de monștri, pe toți cari nu vor fi de părerea noastră? Aceasta ar fi comod. Dar pe ce cuvânt li s'ar refuză și lor dreptul de a judecă pe semenii lor după aceeași metodă?”²⁾.

Fiind în discuție, de pildă, dreptul de proprietate, să fie oare deajuns de a-l susține ca o axiomă, ca un adevăr evident pentru conștiința morală? Dar tocmai faptul că e pus în discuție nu dovedește contrariul? Cu atât mai mult, cu cât adversarii acestui drept nu se mărginesc să-l tăgăduiască pur și simplu, ci argumentează, invoacă motive — și motive de acelea cari sunt conforme altor principii ale „oracolului”.

Adversarii dreptului de proprietate vor invoca că disproporția ce există între averea oamenilor e nu numai nedreaptă, dar și rea din punctul de vedere al sociteaței. Ea încurajează la unii lenea și desfrâu, în timp ce pe alții îi împiedecă să dea toată măsura puterii lor. Sărăcia dă naștere la josnicie, ură și invidie, iar bogăția produce vanitatea, orgoliul și toate formele destrăbălării: n'ar fi prin urmare în interesul tuturor ca săracul să aibă ceace prisosește bogatului? Dealtfel — vor adăoga partizanii acestei teze — disproporția de avere a fost condamnată de cei mai celebri legislatori, cum e Licurg și de filozofi geniali, ca Platon, ale căror sentimente de cea mai înaltă va-

1) *Op. cit.*, p. 328.

2) *Etica* (în românește) p. 51—2.

loare morală nu sunt contestate de nimeni. În sfârșit, se va invoca depe acum, Statul, a cărui misiune e să vegheze asupra interesului comun și să facă să domnească dreptatea. Statul a început să reducă disproporția dintre averi, prin taxe pe moștenire și prin impozitul progresiv, care e vorba să se stabilească¹⁾. Afară de aceasta Statul și-a rezervat dreptul de expropriere pentru cauze de utilitate publică; și-a rezervat diferite monopoluri, așa încât ne putem întreba dacă n'ar face bine să meargă până la capăt pe această cale, făcând din proprietățile individuale bunul tuturor?

Iată niște obiecțiuni în contra proprietății. Dacă sunt întemeiate sau nu, nu intră în subiectul nostru să discutăm. Am voit numai să arătăm că e imposibil să se opună unor asemenea argumente obiective, caracterul inviolabil ce-l are dreptul de proprietate pentru conștiința morală.

Dacă se răspunde că proprietatea se legitimează pe muncă — atunci începe discuție. Voiu spune, atunci, că respect mica proprietate a cultivatorului, care și-a agonisit-o împreună cu familia lui, prin muncă și economie; dar că mă simt în largul meu față de întinsele domenii moștenite sau cumpărate cu bani câștigați prin diferite speculațiuni sau jocuri de bursă. Voiu zice că proprietarul lor e un om foarte bogat în timp ce eu sunt foarte sărac, că el n'a făcut niciodată nimic, în timp ce eu am lucrat toată viața, că el a fost în totdeauna un membru nefolositor societății și eu dimpotrivă am adus foloase, că prin urmare e drept să împărțească cu mine bunurile

1) Acest impozit s'a și stabilit în parte în Franța. Afară de indicație contrară, e vorba întotdeauna de Franța în această teză. (Nota traducerei).

pământului, cu atât mai mult cu cât ele sunt rodul muncii mele sau a altora ca mine. Consumatorul, care n'a muncit niciodată în viața lui, nu este un parazit social, un hoț?

Pentru a răspunde unor astfel de argumente, va trebui să părăsim doctrina lui Jules Simon și să primim sincer discuțiunea întemeindu-ne pe principiile rațiunii și pe datele experienței. Vom observa că sentimentul proprietății e cel mai puternic mobil, care îndeamnă omul să-și îmbunătățească soarta și prin urmare este motorul civilizațiunii; că fără de proprietate, familia, care joacă un mare rol social și moral, n'ar putea exista și prin urmare motivele de a respecta familia susțin și dreptul de proprietate. Vom observa apoi că dacă Statul are dreptul de a regulamentă proprietatea nu are și pe acela de a o suprima; că dreptul de regulamentare și de expropriere se întemeiază pe binele tuturor așa încât suprimarea proprietății ar fi împotriva acestui bine general, căci desinteresând omul de producție, ar reduce proprietatea la sărăcia și sălbăticia primitivă. Vom arăta în sfârșit că dacă există neajunsuri în felul cum se dobândește și se repartizează averea, aceste neajunsuri sunt de puțină însemnătate față de foloasele proprietății. Sunt, de netăgăduit, proprietăți cari au o origine puțin respectabilă, dar dacă s'ar ține seamă de asemenea deosebiri în practică și dacă nu s'ar declara respectabile toate proprietățile, ar rezulta o stare de nesiguranță generală, adică cel mai mare rău ce se poate concepe pentru omenire.

Vom încheia astfel că, dacă ne simțim slab îndatorați de a respecta proprietatea unui individ, întru cât a dobândit-o prin mijloace ce nu se mărturisesc, ne judecăm însă absolut îndatorați de a o respecta ca drept de proprietate și în vederea binelui general,

căci binele tuturor este cel mai mare bine : el este și trebuie să fie suprema lege.

Din exemplul citat reiese, cred, că înclinațiunile morale, conștiința morală ne pot îndruma numai în cazurile simple din viață, iar când întâlnim greutăți în descoperirea drumului celui bun și drept, trebuie să recurgem la experiență și la raționament.

— Pentru a face să reese mai mult rolul înclinațiunilor și a ideilor morale în cunoașterea binelui, să considerăm cazul *invenției morale*¹⁾. Cineva face o invenție morală, când simte aceea ce alții nu simt sau nu-și dau socoteală că simt. Acest sentiment nou e produs de progresul ideilor asupra naturei omului și a societății. Astfel, desvoltarea treptată a sentimentului de egalitate între oameni a fost ocazionat de cunoașterea din ce în ce mai exactă a omului. Tot astfel, desființarea sclaviei, proclamarea drepturilor omului au fost niște invenții morale. Când s'a descoperit că Religia nu poate să se impue cu forța, fără să se nimească singură, pentru că ea nu constă în niște practici externe, ci în credința intimă a omului, această descoperire a avut de urmare condamnarea persecuțiunilor religioase și proclamarea libertății conștiinței — iarăși o invenție morală²⁾.

II.

Rolul înclinațiunilor și ideilor în producerea binelui.

Dacă nu ne adresăm simțirii omului, nu-l putem convinge că binele moral e preferabil — și chiar dacă l-am convinge, nu-l putem determina să-l îndeplinească.

1) A se vedea lucrarea noastră *Expérience et Invention en Morale*, cu o prefață de d. Profesor Séailles. Editura Alcan. (Nota trad.).

2) Extras din „Revista idealistă”, Noembrie 1910.

Să raționăm cu oricine, până va declară în toată sinceritatea că s'a convins de adevărul moral, totuș el nu va putea fi virtuos, dacă nu iubește virtutea, dacă n'are chiar pasiune pentru virtute.

De câte ori nu se întâmplă să preferăm o plăcere în locul binelui! ¹⁾ In zadar inteligența ne arată că ne facem singuri rău, dacă „inima” rămâne surdă față de acest raționament sau dacă lucrează pe ascuns să ne hotărăscă după dorința ei, prin sofismele pe cari ni le inspiră. Rațiunea nu-i ascultată decât când a izbutit, cu ajutorul imaginației, să ne miște. Numai atunci raționamentul e convingător și ne ferește de ispită. Versurile celebre ale lui *Ovid* au rezistat probei timpului: „*video meliora, proboque, deteriora sequor*”. La ce folos, într'adevăr, să vezi binele, dacă nu-l iubești în deajuns? Pentru a scăpa de amorțeala morală, nu e alt mijloc decât a recurge la ajutorul simțirei, astfel ca să biruești sentimentul de care ești robit, printr'un sentiment superior ²⁾. Și dacă raționamentul singur e nefolositor, când e în joc propriul nostru bine, dar când e vorba de binele altuia?

Totuș Kant a susținut că rațiunea are puterea necesară pentru a porunci și că numai atunci facem act de adevărată moralitate, când îl facem din spirit de datorie, fără concursul nici unui mobil, nici chiar al

1) O dacă am urî vițiul pe cât iubim viața, ne-am feri tot așa de lesne de o crimă plăcută ca de o otravă într'o mâncare delicioasă”. Rousseau, *Emile*, p. 371 (ed. Garnier).

2) „N'avem putere asupra pasiunilor decât cu ajutorul pasiunilor, cu împărăția lor trebuie să le combatem tirania: întotdeauna trebuie să scoatem din natură mijloacele prielnice pentru a o regula”. Ibid. p. 374.

„Simțimintelor periculoase le vom împotrivi alte simțiminte nevinovate”. Leibnitz, *Nouveaux Essais* liv. II, ch. XXI.

Spinoza e de aceeași părere. *Etica*, partea V.

plăcerii izvorâte din practica datoriei. El crede că reprezentarea legii morale poate și singură să hotărască voința omului, cu alte cuvinte, că rațiunea poate fi practică prin ea însăși¹⁾. Dar, părăsind pentru un moment speculațiunile metafizice, constată că de fapt se 'ntâlnește pretutindeni „scumpul *eu* în locul preceptului strictei datorii” și se 'ntreabă dacă s'a făcut vreodată în lumea întreagă un singur act de virtute.

Atunci la ce bun o morală impracticabilă, fie ea oricât de înaltă? Dar, cel puțin, morala lui Kant prezintă această superioritate? Ce însemnează o rațiune, care nu raționează?” „*Sic volo, sic jubeo*”²⁾ e justificarea unui tiran, nu a rațiunei. De fapt, rațiunea ne determină la un act pentrucă-l socotește bun, celelalte acte concepute fiind mai puțin bune sau rele. Prin urmare nu voim acest act, fiindcă e obligatoriu, ci pentrucă e bun. Datoria se întemeiază pe bine, iar nu binele pe datorie. Rațiunea e regina vieței, fiindcă e cea mai bună a ei servitoare.

Din lipsă de entuziasm, din cauză că nu trezesc îndeajuns simțirea, ideile cele mai frumoase rămân sterpe. Tot ce s'a făcut mare pe lume a fost fructul unui caracter pasionat. Oamenii mari sunt mari, pentrucă se devotează binleui general, pentrucă au în sufletul lor ceva sfânt, la care țin ca și la vieață. În inima lor se găsește puterea, care ne face să le admiram opera. Secretul savantului este iubirea științei, iubire care-i dă puterea să-și concentreze ideile, să realizeze monoideismul atât de prielnic descoperirilor. Newton, fiind întrebat cum a descoperit gravitația universală, a răspuns : „gândindu-mă într'una”. Cum se explică atâta răbdare, dacă nu prin faptul unei ata-

1) *Critique de la raison pratique*, tr. Picavet, p. 39.

2) *Ibid.* p. 52.

șări pasionate pentru problema respectivă? S'ar putea aduce numeroase exemple ilustre în sprijinul tezei noastre. Din ce se plămădesc sufletele de eroi? — Tot din iubire. Și pentru a lua un exemplu din viața tuturor: care e geniul ce dă mamei răbdarea trebuincioasă pentru a-și crește copiii? Iubirea și numai iubirea. Dați unei mame să îngrijească un copil străin: își va pierde răbdarea în mai puțin de un ceas. Iubirea biruește toate greutatețile: *qui amat, non laborat*.

Simțirea este ultimul resort al activității omenești. Deaceia, pentru a face să rodească o idee, trebuie s'o medităm, s'o traducem în imagini, astfel ca să puie în joc simțirea. Exemplul influențează mai mult decât sfatul, pentru că e concret. După cum observă cu duh Taine: „rațiunea se supără degeaba că prejudecata conduce lucrurile omenești, de oarece, pentru a le conduce ea însăși trebuie să ajungă o prejudecată”. Cu alte cuvinte, numai ideile înrădăcinate în sufletul nostru, asociate cu felul nostru de a simți și gândi, au influență asupra purtării noastre.

Când o idee intră în conflict cu o înclinație, putem fi siguri de înfrângerea ei, afară numai dacă primește ajutor dela vreo înclinație superioară. Ideea nu devine forță decât prin asocierea dorinței. Ideea ne prezintă scopul, dorința ne îndeamnă să-l realizăm. Așa încât cea mai sigură garanție pentru practica binelui e să-l iubim. Pe cine am alege de călăuză într'o excursie îndepărtată: pe cel care nu fură de teama pedepsei sau pe acel care e împiedecat de conștiința lui ? ¹⁾.

1) „Să ne încredem mai ales în virtuțile din temperament, zice Dumarsais, să încredințăm paza pivniței celui cărui nu-i place vinul, mai curând decât celui care se jură în fiecare zi că nu se va mai îmbătă”. Marion, *Morale*, p. 95.

În lupta pe care a întreprins-o împotriva sentimentelor, Kant n'a observat că a fost susținut de un sentiment. Autonomia voinței, omenirea considerată ca scop în sine sunt niște idei, ce ne inspiră o emoție înaltă. Iată pentru ce citirea „Metafizicei moravurilor” nu ne poate lăsa reci.

Concepția kantiană despre „ființa rezonabilă” se potrivește atât de puțin cu natura sufletească a omului, încât critica noastră e cât se poate de ușoară. Dacă ideea unui act, idee sugerată fie de cursul gândirii noastre, fie de împrejurările din afară, n'ar deșteptă în noi nici un simțământ, n'ar putea provoca nici măcar deliberarea. Câte idei nu se ivesc în mintea noastră fără să ne îndemne la acțiune : fulgere ce luminează, dar nu încălzesc ! Cum s'ar putea ca o idee indiferentă să ne hotărască la ceva ? Acest act ar fi nerezonabil, căci n'ar avea nici un scop. Orice voință presupune un scop, adică altceva decât ceea ce este. Dar pentru ce am voi acest altceva, dacă nu cel puțin pentru plăcerea de a schimba ? Orice act de voință presupune prin urmare o dorință. După cum observă foarte bine d. profesor Găvănescul „teoria *ideilor-forță*, preconizată de Fouillée și Guyau, are nevoie de a fi completată, pentru a fi primită de știința psihologică. Ideia devine o forță, când e susținută de sentiment... Raza luminoasă a ideei, străbătând adânc în intelect, răsbește sentimentul, desvoltă căldură și mișcare și urnește, în fine, voința”¹⁾.

Sentimentul este îmboldul moralității, focarul oricărei acțiuni mari și generoase. În loc de a-l disprețui, după cum voia Kant, trebuie să-l cultivăm. Formaliștii însăși recunosc că supunerea către imperativul

1) Etica p. 194.

categoric nu-i cu putință decât „în actele neînsemnate”, cari nu cer gândire nici sfortare multă ¹⁾.

Chiar în acest caz — vom adăoga noi — afară numai dacă ne facem datoria, fără să ne gândim, o facem din spirit de datorie, adică în fond din sentimentul datoriei, dovadă satisfacțiunea pe care o simțim în urmă.

După ce am determinat astfel rolul înclinațiunilor în producerea binelui, să arătăm foarte sumar și rolul ideilor și al inteligenței. Inteligența, prevăzând urmările faptelor, ne permite să le judecăm din punct de vedere moral; ea alege mijloacele pentru realizarea scopului hotărît și exercită o influență de netăgăduit chiar în acceptarea scopurilor. Legitimând înclinațiile prin motivele pe cari le pune la îndemână, precizând obiectul lor și găsind mijlocul de a le satisface, inteligența le întărește. Nici o patimă nu se înrădăcinează în om, fără de complicitatea, pasivă cel puțin, a inteligenței sale.

Incă odată, nu trebuie să exagerăm rolul inteligenței și prin urmare al instrucțiunii în vieța morală. Experiența ne arată zilnic că nu ne conformăm întotdeauna gândului nostru celui mai bun, că nu e de ajuns să cunoaștem binele, pentru a-l face, că adesea ne purtăm rău nu din neștiință, ci din deprindere sau din aplecare sau din lipsă de voință. Cutare lucrător bețiv, de exemplu, știe foarte bine și recunoaște că cedând patimei sale face rău, de oarece își ruinează sănătatea, cheltuiește bani și se expune dintr'o zi într'alta să fie concediat, rămânând pe drumuri împreună cu familia lui; — cunoaște aceste urmări ale purtării sale și cu toate acestea nu se lasă de beție.

Dar nu putem admite nici teza contrară, care susține

1) Vallier, l'Intention morale, p. 188.

că inteligența, ideile morale, instrucțiunea morală, n'ar avea absolut nici o influență asupra conduitei omului. Observăm mai întâiu că discuția astfel pusă, de obicei, nu corespunde situațiunei reale a lucrurilor. În realitate nici o idee morală nu se produce în sufletul nostru în stare de idee pură, ci este în totdeauna asociată cu un sentiment, cu o tendință oricât de slabă. Căci — deaici provine greșala — altfel ni se prezintă ideile morale când reflectăm asupra lor și altfel când se ivesc singure în momentul deliberațiunei. În acest din urmă caz trebuie să le observăm, dacă voim să cunoaștem rolul lor în activitatea morală. În acest caz însă ele ne apar ca motive, deci cu oarecare tendință pentru cutare sau cutare act, deci cu oarecare forță. Să ne reamintim fidel un caz de deliberare și vom constata că lupta nu s'a dat între idei, deoparte, și sentimente, de alta — ci între o idee combinată cu un sentiment sau aplecare și o altă idee combinată cu sentimentul sau înclinația corespunzătoare. Dacă totuș ni se pare că sunt cazuri când o idee pură a fost învinsă de un îndemn al momentului — să băgăm bine de seamă, căci acea idee pură n'a fost în realitate decât un simplu cuvânt, un sunet gol deșteptat în forul nostru intern, simplu ecou al unui avertisment al conștiinței în această deliberațiune prefăcută.

Nu credem, după cum susțineau Socrat și Platon, că e de ajuns să fii filozof pentru a fi virtuos; — afară numai dacă se dă cuvântului de filozof un înțeles cu totul special. Dar nici nu putem admite că studiul filozofiei morale n'ar avea nici o influență asupra purtării noastre. Prin însuș faptul că filozofia ne atrage atenția asupra problemelor înalte ale vieței, nu ne inspiră oare desgust pentru nimicurile zilei, pentru felul de traiu comun sau josnic? Un om, care caută adevărul teoretic din dragoste pentru știință, nu va

fi îndemnat să evite minciuna în relațiunile lui cu oamenii? Un om, care se consacră studiului culturai spiritului său, nu va ajunge prin însăși firea lucrurilor să disprețuiască plăcerile sensuale sau în tot cazul să le acorde mai puțină valoare decât de obicei — el care cunoaște plăceri cu mult superioare? Unde mai punem, că un om care trăiește într'un comerț intim cu ideile morale, cunoscând adevărata valoare a plăcerilor și a bunurilor externe, nu va mai avea pentru ele dorința neînfrănată a mulțimei, așa încât va putea observa mai ușor dreptatea în relațiunile sale cu oamenii ¹⁾.

1) Extras din „Revista idealistă” din Februarie 1911. Restul acestei lucrări va apare, probabil, în aceeași revistă, îndată ce voi găsi timpul necesar pentru a o traduce.

CRIZA MORALĂ

D-l director al *Revistei Idealiste* mi-a cerut să publice cuvintele pe cari le-am spus anul acesta ¹⁾ într'o ședință a Societății studenților în litere din București. Mă execut, dar prevenind pe cetitori să nu caute în aceste pagini decât un mijloc de a trece timpul, cel mult satisfacerea unei curiozități superficiale, iar nici de cum un studiu, nici măcar un studiu sumar.

Ar trebui o pleiadă de istorici, psihologi, sociologi și moraliști, cari să-și consacre întreaga lor viață pentru a descoperi caracterele spiritului contimporan, deosebirea de spiritul epocii imediat anterioare și cauzele acestei deosebiri; pentru a prinde tendințele și curente născânde; pentru a întrevedeă orizonturile noi și a ne da cea mai bună îndrumare. Din nenorocire nu s'a făcut până acum decât câteva încercări răzlețe, cum e de pildă scrierea lui Euken despre „marile curente ale gândirii contimporane”.

În asemenea condițiuni imaginația își poate lua sborul, fără de nici o pretenție, dar și fără răspundere.

*

Acum, în zorii primăverii, grădinarul scoboară în aleele grădinei sale și cercetează cu neliniște și speranță mugurii cei răsăriți pentru a ghici făgăduiala

1) În 1913.

lor. Tot astfel cei ce se 'ngrijesc de viitorul țării și al neamului românesc vin în mijlocul d-voastră pentru a descoperi ce germinează în inima și sub fruntea d-voastră.

Care e concepția d-voastră despre lume și viață? Care este idealul d-voastră? Care sunt aspirațiunile d-voastră? Cum înțelegeți d-voastră să trăiți? Atâtea chestiuni de cea mai mare însemnătate, pentru că dintre d-voastră se vor recruta conducătorii de mâine ai țării, pentru că în sufletele d-voastră se făurește destinul ei apropiat.

Oricât de îndemânatec ar fi cineva în asemenea investigațiuni, are nevoie în acelaș timp de propria d-v. confesiune și dacă mi-i îngăduit să fac o propunere, aș dori ca în viitoarele ședințe să răspundeți la întrebările pomenite, contribuind astfel la stabilirea stărei de spirit e tinerimei universitare române dela începutul veacului al XX-lea.

Ca introducere la această anchetă atât de interesantă vom cerceta criza morală prin care am trecut sau trecem și pentru a-i descoperi cauzele, vom căuta să prindem evoluția spiritelor din epoca anterioară.

Deși, exact vorbind, nu se poate tăia firul istoriei, nu se poate împărți cursul vremii în epoci cu contururi precise — și încă mai puțin poate fi vorba de vreo coincidență între aceste epoci și împărțirea timpului pe secole, cu toate acestea se găsesc caracterizări, ce constituiesc oareșicum la un moment dat fizionomia timpului. Așa de pildă, se poate vorbi de epoce rășboinice, religioase, poetice, artistice, etc.

Ce caracterizează epoca care ne-a precedat? — Marea și repede desvoltare a științelor inductive. Cei mai mulți din elita oamenilor din acest timp se consacră științei. Știința desvoltă spiritul critic exercitând o influență considerabilă asupra gândirii și credințelor.

Ea transformă concepția despre natură, om și societate; schimbă felul de viață prin nenumăratele ei aplicațiuni tehnice. Descoperirile științifice din această epocă sunt atât de însemnate și atât de repezi, încât revoluționează nu numai conștiințele omenești, dar și felul de a gândi al oamenilor instruiți.

Geologii desgroapă și descifrează arhivele pământului dând loc admirabilei teorii a transformismului și evoluționismului. Înaintea lor astronomii distruseră concepția geocentrică, descoperind modestul loc pe care-l ocupă în realitate pământul în nemărginirea spațiului; naturaliștii înserează omul printre celelalte viețuitoare și distrug concepția antropocentrică; grație invențiunei microscopului ei descoperă o întreagă lume nebănuită mai înainte vreme: lumea microorganismelor; această descoperire la rândul ei revoluționează medicina și contribuie enorm de mult la împuținarea suferințelor omenești.

Fizica și chimia făcură progrese uimitoare grație cărora omenirea; mai norocoasă decât Prometheu, a răpit cerului fulgerul și l-a prefăcut într'un năpraznic curier, ce duce vestea într'o clipă dela un capăt al pământului la celălalt; a înhămat focul la căruță micșorând distanța dintre oameni. Grație progresului acestor științi industria luă o dezvoltare uriașe; relațiunile dintre oameni devin incomparabil mai ușoare și confortul, buna stare materială a omenirii civilizate, profită într'o măsură considerabilă: suntem mai bine hrăniți, mai bine îmbrăcați, mai bine adăpostiți, trăim în condiții materiale nemăsurat mai bune decât oamenii de acum o sută de ani.

Dar cine ar putea înșiră toate descoperirile științifice din această epocă? Cine ar putea arăta îndeajuns toată imensitatea binefacerei lor? Dacă s'ar întoarce printre noi un om care și-a luat adio dela viață acum

o sută de ani, ar rămâne înmărmurit de cele ce-ar vedea și după ce s'ar desmetici, ar exclamă desigur că noi trebuie să fim foarte fericiți. Și cu toate acestea martori sunteți cu toții că nu-i așa; ba unii dintre noi, poate că invidiază mai degrabă traiul bunicilor.

Care să fie explicația nemulțumirii noastre?

Evoluția popoarelor nu urmează o linie dreaptă ascendentă, ci o linie șerpuitoare, având mai multe puncte maxime și minime, un maximum absolut, care reprezintă epoca culminantă — epoca lui Pericle, a lui August — și un minimum absolut, când un popor își pierde ființa lui sufletească, este absorbit de alte popoare.

Popoarele înaintașe dela începutul secolului trecut, îmbrățișând cu atâta zel științele inductive, au lăsat aproape în părăsire celelalte bunuri ale patrimoniului lor sufletesc. Clasele lor culte urmărind pionierii, cari deschideau potecile științelor inductive, s'au îndepărtat de drumul mare, unde se găsiă aprovizionarea sufletelor, cu gândul să-și construiască o nouă locuință pe o coamă de munte. Atunci, din nevoia de a-și hrăni și adăposti sufletele, se construiește o filozofie pripită, cu rezultatele muncii științifice disponibile, înlăturându-se toată înțelepciunea și toată credința vremurilor apuse.

Din nenorocire, materialele procurate de savanții timpului, admirabile pentru construirea diferitelor edificii științifice, nu puteau sluji însă la zidirea unui templu filozofic. Neputându-se explica atunci întreaga realitate cu ajutorul cunoștințelor pozitive de cari se dispunea, s'a redus realitatea numai la acele cunoștințe și astfel desvoltarea atât de măreață a științelor inductive avu și un efect negativ: distrugerea sau părăsirea unei părți însemnate din patrimoniul sufletesc moștenit de oamenii timpului, sărăcirea su-

fletului omenesc, micșorarea valorii omului în proprii săi ochi.

Ca să fim drekți, trebuie să adăugăm că savanții în majoritatea lor sunt nevinovați de acest rezultat funest. Alții — filozofi și literați — au vorbit în numele lor, au speculat datele științifice pentru a da autoritate și lustru unor ipoteze pe atât de șubrede, pe cât de pretențioase. Fapt e că realitățile interne sunt desconsiderate, curentul materialist cucerește literatura, artele și influențează chiar vieța de toate zilele, dând naștere unui realism inferior.

Utilitarismul, un utilitarism îngust, stăpânește cea mai mare parte din spiritele luminate. Acest curent are de urmare în pedagogie, de pildă, să exagereze importanța instrucției în paguba culturai sentimentelor, a voinței și chiar în dauna educației fizice. „Luminați spiritele oamenilor și-i veți face mai buni” — ziceau cu entuziasm pedagogii timpului. „Deschide-ți o școală, ca să închideți o temniță !”

În treacăt observăm că toate instituțiile omenești, folositoare în marginile firești ale funcțiunei, cari le-a dat naștere, devin păgubitoare de îndată ce li se exagerează importanța, de îndată ce ies din rolul, din competența lor. Religia — toate religiile, dar nu în acelaș grad bineînțeles, — a fost necontestat un puternic factor de civilizație și de cultură ; dar când o religie a început să fie cotropitoare, să se amestece în funcțiuni sociale unde n'are ce căută, când de pildă s'a amestecat în guvernul statului sau în cercetările savanților, a devenit o forță tiranică, păgubitoare. Tot așa știința inductivă, foarte legitimă și foarte folositoare când caută să descopere legile fenomenelor, încetează de a mai fi astfel atunci când pretinde că este singura cunoștință serioasă, când pretinde să cărmuiască vieța omului. Credința legitimă în pu-

terea științei devine atunci o superstiție științifică. Și fiindcă se consideră ca iluzorie, ca neserioasă orice cunoștință afară de datele științei pozitive, — și de oarece știința pozitivă n'a îmbrățișat decât o infimă parte din nesfârșit de bogata realitate, se tăgăduiește sau nu se ia în seamă tot ce depășește știința pozitivă, sărăcindu-se astfel sufletul omenesc.

În 1877, într'un discurs ajuns îndată celebru, ceea ce înseamnă că răspundeă unei stări de spirit actuale, Du Bois-Reymond spune: „Istoria științelor naturale este adevărata istorie a omenirii. Ceea ce se numeă astfel până acum nu-i decât istoria războaielor pedeoparte, și pe de altă parte a *concepțiilor nebune* a câtorva popoare civilizate”. Du Bois-Reymond, care a arătat așa-de bine limitele cunoștințelor omenești, disprețuește, condamnă la moarte, tot ce întrece știința pozitivă; visurile și aspirațiile cele mai nobile din antichitate sunt pentru dânsul fructe ale copilăriei omenirii, — ba chiar curate nebunii; religia, poezia, filozofia, niște vechituri, cu cari omenirea nu mai are ce face; știința singură îi e de ajuns. Berthelot merge mai departe și exclamă: „*Il n'y a plus de mystère!*”

Nu-mi închipui ca un spirit așa de pătrunzător ca al lui Berthelot să-și fi luat exclamația în serios. Fapt e însă că asemenea idei s'au răspândit în toate straturile societăței din țările apusene. Rezultatul lor fu că mulți nu mai admiteau existența realităților morale, considerând omul ca un animal ca toate celelalte.

Știința a sporit, dar conștiința a scăzut. Ne-am întins dominațiunea asupra Naturei, dar ne-am slăbit stăpânirea asupra noastră. În această ordine de gândire Michelét a scris o pagină, care a rămas de actualitate. „Un fapt, zice dânsul, e' incontestabil. În mij-

locul atâtor progrese materiale, intelectuale, simțul moral a scăzut. Totul înaintează și se dezvoltă; un singur lucru se micșorează, sufletul”.

După mai bine de 18 secole floarea omenirii ajunge astfel în situațiune să înțeleagă cuvintele Mântuitorului: „La ce-ar folosi omului să câștige lumea, dacă și-ar pierde sufletul!”

Un Chinez instruit, discutând asupra superiorității civilizației europene, observă cu dreptate că deși Europeanii sunt mai instruiți, dispun de drumuri de fier, de locuinți confortabile și de mijloace de traiu mai bune, cu toate acestea nu sunt mai buni nici mai fericiți. Intreaga sforțare a civilizațiunii europene s'a îndreptat spre cucerirea forțelor fizice din Natură, neglijându-se cultura sufletească, îmblânzirea forțelor sălbatice din inima omului. Înainte vreme religia satisfăcea trebuințele sufletești superioare, avea o mare putere de mângâiere pentru cei fără de noroc și destulă putere de înfrânare a pornirilor rele. Știința ne-a răpit cea mai scumpă iluziune, lăsându-ne stingheri în fața cerului pustiu, în mijlocul tuturor nedreptăților și cruzimilor vieții.

Omenirea pierzând credința într'o viață viitoare, s'a pus să caute fericirea aici pe pământ. Și cum slăbise conștiința morală, odată cu credința religioasă, și-a pus fericirea în satisfacerea simțurilor, în buna stare, în „traiu bun”. Poftele sunt însă din firea lor nesățioase: cu cât le dai, cu atâta cer mai mult! A luă de scop al vieții satisfacerea lor e tot așa de nebunește ca a voi să umpli butoiul Danaidelor. Poftele satisfăcute mereu se tocesc, se pervertesc și devin tiranice. Confortul a deșteptat gustul pentru viața comodă, tihnită, fără de muncă. Resortul voînței, ne mai fiind destul de întrebuințat, a început

să ruginească. Omul a ajuns să caute fericirea în mod pasiv.

Fericire pasivă : iată o concepție care desvăluie pe deplin degradarea morală, un stigmat caracteristic epocelor decadente. Omul vrednic își pune în puterile lui toată nădejdea de fericire. Oricât de mult ar crede într'o Providență, nu se dispensează de a fi activ : „ajută-te singur și Dumnezeu te va ajuta”. Cel slab sau decăzut așteaptă fericirea de la alții sau dela împrejurări ; bine, bine nu-și dă nici el seama de unde-o așteaptă, dar o așteaptă. Fericirea însă nu se cerșește, se cucerește. Ea este răsplata fi-rească a vredniciei cuiva.

Progresul aplicațiunilor științifice, ale industriei, mărindu-ne puterea asupra Naturei, ne-ă micșorat nevoia de sforțare, ne-a slăbit voința și ne-a desvoltat gustul pentru confort până a face din el scopul vieței. O asemenea concepție despre vieață ruinează toate facultățile active ale omului, adică tocmai factorii cei mai puternici ai fericirii. Iubirea, entuziasmul, ambițiile nobile, au slăbit ; în schimb iubirea sensuală, egoismul și poftele s'au exaltat într'atâta, încât în loc de a fi factori de fericire — după cum e firesc — au devenit factori de neliniște, de turburare și de suferință. Concepția molatecă, sensuală, materialistă despre vieață nu putea duce decât la pesimism. Dacă vieața omului este un simplu instrument de plăcere, cu siguranță e rău organizată în vederea aceasta și neantul ar fi preferabil.

Este prin urmare o greșală fundamentală a căută satisfacerile provenite din impresiuni, mai mult decât acele cari provin din activitatea noastră. Higiena sufletescă cere un echilibru între receptivitate și activitate. A neglija facultățile active, înseamnă a se desechilibra, a-și mutila ființa, a trăi o vieață inferi-

oară. „Omul nu trăiește numai cu pâine, dar și cu cuvântul lui Dumnezeu”. A se îndoii nu numai de existența lui Dumnezeu, dar și de conștiința morală, este cauza cea mai adâncă a frământărei, a turburării și a crizei sufletești din epoca contemporană.

*

Din fericire, opera distructivă a absolutismului științific n'a fost atât de profundă pe cât părea. Prefacerile sufletești nu se operează repede nici în individ, nici în omenire. Curentul, de care am vorbit, a distrus într'adevăr dogmele religiilor și sistemele metafizice, pentru că erau mai de mult minate de intemperiiile vremurilor și de sapa raționaliștilor; dar sentimentul religios și spiritul metafizic au căzut numai sub ruine, n'au pierit. Alte câteva sentimente și idei, născute din sentimentul religios și spiritul metafizic, sau după urma lor, scăpară nevătămate. Ideia și sentimentul de dreptate și libertate sunt astăzi mai puternice ca ori când. Dacă dreptatea ar fi de partea unui singur om împotriva interesului societății întregi, conștiința modernă ne îndeamnă să respectăm dreptatea. Iar libertatea ne este tot așa de scumpă ca vieața. Ideile democratice fac zilnic cuceriri, infiltrându-se treptat în masa poporului. Ce este socialismul în esența lui cea mai nobilă? E afirmarea drepturilor individului și a legăturilor sale cu societatea. E socialist, în fond, oricine are conștiința solidarității sale cu organismul social, din care face parte, oricine se îngrijește de binele general și în special de cei slabi, uitați sau speculați.

Aceste idei și sentimente, scăpate de pustiirea realismului și materialismului, nu se împacă însă deloc cu ele. S'a vorbit de un „socialism științific”, dar numai spre a se da unui sistem politic autoritatea, prestigiul de care se bucură știința. Știința are de obiect

să explice și să prevadă; știința este înțelegerea realității actuale sau trecute, nicidecum făuritoarea unei realități mai bune în viitor. Știința va putea, de pildă, explica fenomenele sociale, organizarea actuală a unei societăți, dar nu va putea alcătui o organizare socială mai bună nici mai rea. Datele științifice pot servi la asemenea construcțiuni, dar numai cu ajutorul acelor realități morale, pe care nu le-au distrus, fiindcă nu le-au putut înlocui.

Aceste realități morale, care trăesc în sufletele noastre, sunt idealuri față de realitățile din afară. Religia și metafizica le sprijineau altă dată. Științele morale nu le pot explica încă, iar cele biologice le contrazic. Dar cu ce temei se conchide din răsturnarea încercărilor premature ale religiei și metafizicei de a justifica idealurile, că idealurile sunt concepțiuni copilărești sau nebune? De ce oare n'ar fi un produs al evoluției sufletului omenesc în societate, produs pe care nu-l poate justifica biologia, tocmai fiindcă omul nu e un animal ca toate celelalte?

Fapt e că idealurile sunt, ca să zic așa, flotante în sufletul nostru. Au pierdut orice sprijin religios sau metafizic și sunt combătute de indicațiunile biologiei. Așa se explică ezitățile și contrazicerile noastre, contrazicerile spiritului și conștiinței moderne, criza morală prin care cu toții am trecut sau trecem.

Nu e timp să discutăm dacă într'adevăr indicațiile scoase din biologie contrazic idealurile noastre, ideile și sentimentele noastre morale. În aparență cel puțin s'a invocat Darwinismul sau Biologia pentru a se exaltă egoismul omului, a se afirma dreptul celui mai tare, a se combate mila, simpatia, solidaritatea, a se ridiculiza conștiința morală. După teoria realismului pretins științific scopul vieții omenesti constă în a se bucura de plăcerile simțurilor; fiecare pentru

sine ; celelalte preocupări și sentimente sunt naivități sau năluciri.

Iată, redusă la cea mai simplă expresie, pricina confuziunii, anarhiei din spiritele de astăzi sau de până mai dăunăzi, căci în unele suflete a început a se face lumină și rânduială.

* * *

Cum să ajungem la această lumină și ordine, la împăcarea conștiinței cu știința noastră ?

Pomenesc în treacăt soluția reacționară, care făcând responsabilă știința pozitivă de ruinele produse de realismul și materialismul pretins științific, propune să ne întoarcem la starea de spirit din Evul Mediu. Repet că știința, nu-i vinovată de speculațiunile abuzive, cari s'au făcut în numele ei ; ea rămâne o creațiune admirabilă a spiritului omenesc și merită să fie cultivată cu cel mai mare zel. Astăzi nu mai poate fi vorba de „un faliment al științei” ; știința n'a dat niciodată faliment, căci ea nu poate promite nimic, iar reprezentanții ei autorizați n'au făcut altceva decât să descopere legile fenomenelor, de cari se ocupau, și orice nădejdi de această ordine rămân pe deplin întemeiate. De altfel nici n'ar fi posibil să ștergem cu buretele cunoștințele științifice și să ne scăpăm de mentalitatea pe care ne-au format-o.

Din fericire s'au găsit câțiva bărbați, cari acceptând toate datele științelor, iubind și respectând știința, n'au lăsat totuși din mână drapelul idealului și al conștiinței morale. În haosul de idei și sentimente, în mijlocul căruia trăim, au deschis luminișuri, pe urma cărora noi vom putea ajunge la deplină lumină. Ei au luptat în acelaș timp împotriva autoritarismului religios ca și împotriva concepțiunii așa zisă pozitivă despre lume.

„Când văd — spune Edgard Quinet — furtuna care târăște generațiile actuale și felul de delir de care e cuprins orice suflet, îmi zic că nu-i o prea mare ambiție să dorești a procura echilibrul atâtor spirite deslănțuite. Epoca, care cuprinde rele atât de mari, cuprinde desigur și leacul lor”.

„Cel ce călătorește pe mare în timp furtunos se leagă de catargul corăbiei, ca să nu fie luat de vânturi. Așa și eu m'am legat de tot ce-am găsit mai trainic în jurul meu, de ideile, adevărurile, cari ne vor supraviețui tuturor....

„Ce ne trebuie astăzi pentru a ieși din abis? Un ceas de sinceritate”.

Intr'un discurs din 1891, d. Léon Bourgeois, atunci ministru al instrucțiunii publice, spune :

„Să aveți un ideal ! Un ideal nu este numai, în mijlocul atmosferei înăbușitoare a egoismului oamenilor, o adiere de zer curat, care însuflețește și înviorează, mai presus de îndoielile existenței zilnice o lumină care călăuzește și care salvează ; este ceva mai mult decât atât, ceva pe care aș voi să-l exprim într'un cuvânt : a avea un ideal, este a avea un motiv de a trăi.

„D-lor, pregătim această tinerime, nu pentru cutare sau cutare carieră, ci pentru viață. Dacă a da omului un ideal, este a da întregii lui existențe o orientare, un motiv și un resort tuturor faptelor sale, recunoaștem în asta scopul ultim al educației, datoria cea mai înaltă a profesorului.

„Acum un an încercam să vă arăt cât e de necesar pentru universitate să aibă un gând comun, o unitate de doctrină pentru formarea inteligenței tinerimei franceze. Mai trebuincioasă încă este această unitate de doctrină în opera educației morale, dacă universitatea voește să răspundă chemărilor sale adevărate, dacă

vrea să fie ceea ce trebuie să fie, ceea ce țara îi cere să fie, focarul unde să se concentreze toate mișcările conștiinței naționale, pentru a se resfrânge asupra fiecărei generații noi și a da astfel îndemn și vieață conștiinței fiecăruia din copiii săi.

„Când vorbesc de această unitate de doctrină, e nevoie să adaug că nu înțeleg să impun spiritelor un sistem filozofic și să promulg nu știu care dogmă metafizică asupra naturei binelui și răului? Universitatea republicană respectă toate credințele și dă exemplul toleranței adversarilor săi celor mai intoleranți. Dar orice părere am avea asupra problemelor eterne puse spiritului mărginit al omului, ideea binelui există și, după cum a spus un mare filozof francez, această idee este un fapt și acest fapt este o forță. Și de când oamenii sunt în societate, această forță n'a încetat să influențeze lumea pentru a îndulci violența, a micșora inegalitățile, a substitui dreptatea în loc de arbitrar, libertatea în locul constrângerii, solidaritatea în locul dușmăniei, lărgind mereu sfera datoriilor fiecărei ființe conștiente către celelalte și cu toate retrogradările, cu toate înfrângerile parțiale ale adevărului și dreptății, cu toată slăvirea trecătoare a forței, apropiind zilnic omenirea de o stare superioară de pace, de echilibru și de împăcare”.

Și d. Bourgeois încheie admirabilul său discurs cu următoarele cuvinte pline de o nobilă îngrijorare. „Cu ce vor trăi urmașii noștri, dacă nu mai cred în nimic, nu mai speră nimic, nu mai respectă nimic? Ce-i va menține și mângâia, ce le va da putere să trăiască și să moară în pace?”

Opera de orientare morală, de consolidare sufletească este așa dar de o necesitate imperioasă și urgentă. În ce spirit și după ce indicație trebuie făcută? În spiritul toleranței celei mai largi, dar a unei tole-

ranțe provenite — nu din nepăsare pentru adevăr, nici din scepticism, nici din diletantism — ci din credința că orice căutare sinceră a adevărului cuprinde un grăunte de adevăr și merită să fie luată în seamă. Spiritul toleranței nu exclude încrederea în propriile noastre idei, nici dorința ca aceste idei să triumfe, nici chiar o luptă zeloasă pentru izbânda lor.

După cum foarte bine spune H. Béranger la banchetul Asociațiunii generale a studenților din Paris în 1891: „Suntem și voim să rămânem studenți, adică tineri credincioși spiritului științific, care este un spirit de toleranță dezinteresată, și spiritul democratic, care este un spirit de dreptate și de bunătate. N'avem decât două mari griji împreună: grija celei mai mari desvoltări intelectuale posibile și grija îmbunătățirii sociale, căci prima formează individualitatea și a doua o purifică. Mai presus de credințele cari despart, sunt aspirațiunile cari apropie: pe acestea le preferăm noi”.

*

D-voastră și colegii d-voastră din Franța, iubiți știința, o considerați ca un stâlp puternic al civilizației, ca un factor prețios de cultură. D-voastră știți și apreciați cât de mult datorim aplicațiunilor științei și spiritului științific. Ați aplaudat desigur cum au aplaudat colegii d-voastră următoarele cuvinte rostite la banchetul din 1890 al Asociațiunii studenților din Paris: „Fără îndoială timpul va revizui, va ruina poate complect unele din rezultatele dobândite de știința contimporană; sistemele noastre de sinteză nu vor dură poate mai mult decât cele ale înaintașilor noștri. Dar metodele de analiză, vederea noastră rațională a lumii, orientarea generală a spiritului științific, sunt cuceriri cari nu se pot pierde fără ca civi-

lizația să se prăbușească. Această convingere a devenit temelia înțelegerii noastre; tot ce vom zidi, va fi pe această stâncă de granit”.

Dar d-voastră recunoașteți în acelaș timp că știința e mărginită, că are un cerc de competență în afara căruia orice invocare a ei este nelegitimă și neserioasă, că nu poate răspunde unor probleme poruncitoare ale sufletului nostru și ale conduitei noastre și că cine taxează aceste probleme de năluciri, iar faptele noastre nejustificate de știință drept naivități — acela nu e pătruns de spiritul științific. Știința nu poate împrumută autoritatea sa generalizațiilor pripite, cari invoacă unele date științifice. Știința nu trebuie să excludă alte metode de investigațiune decât cele întrebuintate acum, căci știința de astăzi nu este știința desăvârșită, complectă, și realitățile sufletești nu pot fi studiate identic ca fenomenele numite externe.

D-voastră, d-lor studenți, știți deosebi știința de pseudo-știința, valoarea științei în sfera ei de competență, de pretențiile pozitivistilor și materialistilor. D-voastră aveți credință, nu superstiție în știință. Deaceea ați păstrat simțul misterului și cultul idealului.

Un bun cunoscător al studențimei franceze, d. Lavissee, spune în 1890: „Unul din caracterele tinerimei de astăzi, a celei care cugetă, este nostalgia, dorul divinului”. O manifestare a dorului acestuia este desigur misticismul, sănătos ori bolnav, care se întâlnește în literatura actuală, contrastând izbitor cu realismul epocii precedente.

Gândul nostru e în căutarea unor metode noi de investigațiune, care să prindă în întregimea lor realitățile interne; conștiința noastră morală e în căutarea unor temelii, cari să fie la adăpostul oricărei acțiuni distrugătoare. Dorul nostru de activitate energică, setea

de viață intensă ne face să simțim nevoia unui ideal cât mai înalt.

Mai ales într'o țară mică și tânără, cum e a noastră, tinerimea universitară nu poate, nici nu trebuie să rămână străină de aceste curente, de aceste nevoi sufletești colective. Dimpotrivă, trebuie să ia o parte cât mai activă, cât mai largă la orientarea intelectuală și morală de care simt nevoie atâția oameni, la luminarea și educarea celor ce n'o simt, — pentru a isprăvi odată cu anarhia din unele conștiinți, cu haosul din unele spirite și cu ignoranța, cu trista întunecime a celor mai mulți.

Aveți, domnișoarelor studente și d-lor studenți, o chemare nobilă și frumoasă. Neapărat că d-voastră trebuie să vă închinați înainte de toate studiului și preocupărilor științifice; dar la vârsta aceasta binecuvântată dispuneți de un prisos de energie, care nu poate găsi întrebuințare mai bună decât punând umărul d-voastră viguros la opera de întărire și de înălțare intelectuală și morală a poporului românesc ¹⁾.

1) Extras din „Revista idealistă“, Februarie 1913, publicat și în broșură.

ATITUDINEA IRONICĂ IN VIAȚĂ

În ultimile două decenii s'a scris și s'a vorbit mult la popoarele neolatine despre necesitatea urgentă de a întări voința copilului pentru a forma oameni întreprinzători, activi și disciplinați. S'a arătat că educația publică din școli e greșit orientată, de oarece dezvoltă numai inteligența și 'n special memoria, în loc de a dezvoltă aptitudinile cele mai necesare în viață: spiritul de observație și de reflecțiune, inițiativa, ordinea și sentimentul solidarității. S'a arătat în sfârșit că solidaritatea Anglo-Saxonilor se datorește caracterului lor.

Acest curent s'a impus în cele din urmă corpului didactic din Franța, determinând o ușurare a programelor și o schimbare a metodelor de predare. Eră de așteptat însă că va întâmpina rezistență în firea Francezului. D. Paulhan într'o scriere recentă ¹⁾, de ordin pur speculativ, ridiculizează tipul omenesc pe care tinde să-l producă curentul moral de astăzi. D-sa crede că noi păcătuim mai adesea prin lipsă de pătrundere decât prin lipsă de îndemn, că „agitații” sunt mai vătămători societății decât „înțelepții” cari se țin în rezervă.

1) *La morale de l'Ironie*, 1 vol. în-16 din „Bibliothèque de philosophie contemporaine”. (F. Alcan, editor).

Ar fi însă să dăm o greșită idee despre scrierea d-lui Paulhan atribuindu-i preocuparea de a combate curentul moral de care am vorbit. D-sa a scris numai pentru trebuința de a-și afirma ideile. Titlul de „Morală” nu trebuie luat în înțelesul obișnuit de regulă de purtare. D. Paulhan nu recomandă nimic. Se mărginește să ne comunice ideile sale. Noi însă crezând că orice lucrare serioasă, nu e pur subiectivă, ci reprezintă unele idei ale timpului, socotim pe riscul nostru „Morală ironiei” ca o reacțiune în contra moralei pe care o vom numi „Morală acțiunii”.

Orice sistem de morală corespunde unei anumite concepțiuni despre viață, univers și societate. D. Paulhan concepe universul ca un haos de elemente, foarte puțin coordonate între ele. Astfel fiind, universul nu ne impune decât necesități fizice; n'are nici o autoritate morală. Unii pot visa că universul se va organiza cu încetul, că evoluția lui e continuu îndreptată într'o aceeași direcțiune: dar fiindcă nu cunoaștem care e această direcțiune, nu putem deduce nimic cu privire la atitudinea noastră în viață.

Dacă considerăm natura societății în general, nu putem deduce decât niște reguli de purtare foarte vagi. Simpatia, ajutorul reciproc, veracitatea, respectul mutual par a fi condiții favorabile pentru existența unei societăți. De fapt însă, în societățile pe cari le cunoaștem, ura și lupta, micuna și poate chiar violența au rolul lor necesar. Fiecare tip social are nevoie de un anumit fel de morală. O societate industrială va impune mai ales probitatea, exactitatea în împlinirea angajamentelor; o societate războinică va prețui înainte de toate: curajul, disciplina și solidaritatea militară.

Cu aceste considerațiuni, problema nu-i rezolvită, căci omul nu e numai un element cosmic și social:

el are o individualitate a lui proprie, relativ independentă și uneori opusă societății și celorlalte ființe.

Vieța noastră întreagă, sentimentele, ideile și conduita noastră manifestă continuu discordia între diversele elemente cari ne compun ființa. Ea e cauza luptelor noastre interne, a satisfacțiunilor și remușcărilor.

Lupta dintre eul individual și eul social a fost adesea observată, dar fără a i se recunoaște însemnătatea. Desigur că a fost intenționat trecută cu vederea. Una din minciunile fundamentale ale moralei e de a ascunde antagonismul ireductibil și perpetuu dintre indivizi, pentru a pune în vedere numai solidaritatea, de altfel reală, care-i leagă unii de alții.

Aceast conflict dintre viața individuală și vieța socială, unit cu o inteligență mai dezvoltată, explică faptul că omul e prin excelență un animal moral. Ființele cari sunt, ca albinele și furnicele, adaptate la vieța socială, n'au nevoie de morală. Tot astfel acele cari nu trăesc în societate. Omul e aproape singura ființă, care nu se găsește în nici una din aceste situațiuni. El trăește în societate rămânând în acelaș timp un individ cu o vieță proprie, ale cărei interese se opun mai mult sau mai puțin intereselor grupului din care face parte. Din conflictul lor tragic s'a născut morala.

Așă se explică începutul de morală pe care-l observăm în specia canină. Schimbând condițiile de existență a câinelui, noi i-am alterat armonia lui mentală. I-am impus raporturi sociale la care el nu eră adaptat. Și el n'a putut operă încă sistematizarea între vieța lui naturală și vieța socială din tovărășia omului. Deaceea se ivește adesea opoziție între interesele și dorințele personale ale câinelui și dorințele noastre, zeul care îi dictează morala. De unde urmează

șovăiri, lupte interne, un sentiment născând al datoriei și poate chiar remușcări. D. Paulhan citează cazul unei cățele, care-l însoțea totdeauna la vânătoare cu vii demonstrații de bucurie. Când însă avea căței de nutrit, îl întovărășia numai o bucată de drum, apoi la un moment dat îl părășia lăsând capul în jos și evitând privirea stăpânului său. Lupta între obligațiuni sau între tendințe contrare eră vădită. Cazul ne pare într'adevăr semnificativ.

Tot incoherența societăților omenești a necesitat morala individuală. Ea a pervertit instinctele noastre naturale. Străbunii omului, ca orice animale, se îndepărtau instinctiv de lucrurile vătămătoare : altfel n'ar fi putut trăi. Omul de astăzi păstrează încă instincte utile, dar societatea le-a turburat exercițiul. Gustul pentru alcool, locuința în case nesănătoase, activitatea prelungită în timpul nopții, îngrămădirea în ateliere, fabrici și localuri de întrunire, tot felul de acțiuni neigienice arată că organismul nostru nu s'a putut adapta noilor împrejurări.

În rezumat, omul are prin forța lucrurilor o purtare contradictorie. Fără să voiască lucrează pentru alții, conform sugestiunilor care i se impun. Fără să știe lucrează pentru sine conform naturei sale proprii. Și cum interesele altora se deosebesc în totdeauna de ale lui, el nu poate nici în teorie, nici în practică să rezolvească bine problema vieții.

Ce atitudine convine unei atare ființe incoherente și logice, împărțite între forțe atât de opuse? — De sigur că ar fi de dorit să pună în acord toate forțele sale, dar aceasta-i cu neputință. Atunci singura atitudine rezonabilă, care îi rămâne, e ironia.

Sunt multe feluri de ironii : ele nu sunt toate recomandabile. Există o ironie josnică și o ironie fină,

subtilă ; o ironie răutăcioasă și o ironie disprețuitoare sau binevoitoare ; o ironie naivă și o ironie dezamăgită. Există ironia mizantropului și aceea a filantropului, ironia asasinului care-și batjocorește victima și aceea care a inspirat poate pe Ion Huss, pus pe rug.

„Atitudinea ironică morală” derivă din privirea minciunilor și contrazicerilor lumii, societăților și indivizilor. Ea presupune că putem să apreciem contrastul între realități și aparențe, între natura lucrurilor și convențiunile sub care o mascăm în ochii noștrii și ai celorlalți.

Ironia noastră va însemna că nu ne facem iluziune asupra valorii actelor și sentimentelor omenești. Nu există nimic absolut în morală. De îndată ce ne ridicăm puțin mai presus de punctele particulare de privire, vedem că aprobarea și dezaprobarea își pierd valoarea lor. Orice sentiment, orice act e bun sau rău numai în anumite împrejurări concrete : valoarea lui depinde de aceste împrejurări. „Nu putem afirma nimic despre bine și despre rău ; de îndată ce eșim din formule abstracte, în afară de experiența noastră atât de scurtă, și'n limitele chiar ale acestei experiențe, nu spunem foarte adesea decât prostii”. (p. 163).

Aceasta e o proiecțiune redusă a lucrării d-lui Paulhan. S'ar putea lua însă nenumărate proiecțiuni, căci această lucrare e cu desăvârșire lipsită de plan. M'am silit însă s'o citesc până la capăt, căci e opera unui spirit fin, subtil și interesant. In noianul de observațiuni și reflexiuni, care o compun, sunt unele cari te fac să zâmbești, altele cari te pun pe gânduri.

Cu aceste cuvinte ar trebui să încheiu. Cu riscul însă de a da mai mult de lucru atitudinii ironice, adaug încă o observațiune.

Ironia este desigur o atitudine inteligentă în viață. Ea poate chiar aduce foloase societății, fiind practică de câțiva cugetători de elită. Dar dacă s'ar generaliza, dacă ar deveni o regulă de purtare a tuturor intelectualilor, ar determina o scădere a activității și treptat a vitalității poporului respectiv ¹⁾.

¹⁾ Extras din „Noua revistă română“ vol. 6. No. 4, 3 Mai 1909.

NECESITATEA UNUI IDEAL IN VIAȚA

Terminând de citit noua lucrare a d-lui profesor Dissescu : **Ce este Encyclopedia dreptului**, m'am întărit în convingerea, pe care am exprimat-o în diferite rânduri, că idealul este necesar vieții omenești. Atât vieții individuale a omului, cât și vieții popoarelor. Idealul este o călăuză și un indemn de trai superior pentru individ ; el este un ferment de progres în viața popoarelor.

Fără de ideal omul trăește zi cu zi, în voia întâmplărei. El se hotărăște și lucrează după îndemnul firi sale și după sugestiunile mediului înconjurător. E purtat ca frunza de curentul apei. E adevărat că și dă seama de hotărârile și acțiunile sale ; dar aceste hotărâri și acțiuni sunt numai în aparență ale sale ; în realitate asemenea hotărâri sunt luate în sufletul lui, dar nu de el, ci de forțe neinteligente (stările sale afective) sau de forțe străine (ideile sugerate dinafară). Deliberarea omului fără de ideal, fără de principii de purtare, e numai un simulacru pentru satisfacerea inteligenței. De fapt nu se caută cea mai nimerită hotărâre, care rezultă din motivele și mobilele supuse deliberării, ci se caută motive și mobile cari să sprijinească o hotărâre de mai înainte luată în mod semi-conștient, din îndemnul unui sentiment sau al unei pasiuni. Stările afective, fiind sigure de influența lor asupra voinței, consimt oareșicum să lase inteligenței

iluzia de a hotărî, de a guvernă conduita omului ; în realitate însă inteligența e o regină constituțională, care primește defilări, perorează, domnește, dar nu guvernează. Oamenii fără de ideal pot fi deci comparați cu niște păpuși, cari ar fi conștiente de mișcarea lor, nu însă și de mecanismul care le mișcă — sau ca niște mori de vânt, conștiente de mișcarea lor, dar nu și de vântul, care le mișcă.

Aceste considerațiuni sunt confirmate de un om, care cu siguranță cunoaște bine viața reală, căci știe să vadă și a avut prilejul în lunga și strălucita d-sale carieră de avocat să afle toate urâtenile vieții omenești povestite în Palatul Justiției. D. Disescu, făcând critica diferitelor școli, cari au încercat să explice fundamentul dreptului, afirmă că : „ideea și idealul joacă un mare rol și în viața practică ; fără idee, viața te poartă unde voește ea, și singurul mijloc de a ne conduce bine viața este să avem o idee sau un ideal care să-i determine direcțiunea. Idealul reacționează, fie în contra mediului social în care trăim, fie în contra însăși a tendințelor noastre... Intr'o barcă, pe apă, dacă suntem într'o stare de indiferență, ne simțim atrași deodată și purtați de curenți în diferite părți. Dar noi putem să determinăm o direcțiune sau alta, prin modul de a lucra și a conduce barca, prin direcțiunea pe care i-o imprimăm și prin opunerea unei forțe care să o poarte în altă direcțiune”.

Viața omenească, ca și existența în genere, n'are prin firea ei nici un scop ; în tot cazul nu putem descoperi că urmărește vreun scop. Prin urmare noi înșine trebuie să ne creiem un scop în viață, dacă voim s'o întrebuițăm cât mai bine, să trăim cât mai intens și mai înalt ne permite natura noastră proprie. Idealul este tocmai ceea ce dă un preț vieții omului, ceea ce o face să merite osteneala de a fi trăită.

Popoarele, ca și indivizii, au tot atât de mult nevoie să hrănească un ideal. Mărirea și decadența Grecilor și Romanilor a fost în funcție de ideal. Idealul este fermentul, care reacționând împotriva unei stări de fapt, plămădește reformele sociale. Toate revoluțiunile, prin cari au trecut societățile au purces, în ultima analiză, dintr'o idee. Hrănirea unui ideal comun face trăinicia și tăria unui popor. Prin forța invizibilă a idealului a triumfat creștinismul. Și triumful creștinismului a determinat cea mai însemnată schimbare în omenire, comparabilă cu schimbarea determinată de știință, dar mult mai importantă decât schimbările determinate prin forța armelor. Prin forța idealului, hrănit din timp de pace și însuflețind întreaga noastră activitate publică, vom ajunge la întregirea și înălțarea neamului românesc ¹).

1) Extras din „Universul” prov. cu data 2 Ianuarie 1916.

IDEALUL MODERN

Există *un* ideal modern? — Această chestiune nu se pune în epoca organică a unei societăți, când toată lumea are, mai mult sau mai puțin conștient, o aceeași orientare în viață. Dar, după cum s'a repetat de atâtea ori, noi trăim într'o epocă critică, punem în discuție principiile morale și sociale, suntem în căutarea unui ideal. Niciodată problema vieții n'a primit răspunsuri așa de felurite. Totuși se poate găsi un caracter comun în această diversitate: anume, întoarcerea la natură.

Curentul naturalist, manifestat mai întâiu în literatură, se accentuează din ce în ce mai mult în morală și s'a fixat chiar în corp de doctrină la Spencer și Guyau. De altfel atacurile mereu îndreptate în contra idealului creștin aduc o dovadă suplimentară de existența acestui curent. Ce sunt *Les Noces Corinthiennes* de Anatole France sau *La Mort des Dieux* a lui Merejkowsky, decât o protestare în contra unui ideal dușman naturei și în contradicere cu viața pământească? În loc de disprețul fericirii și al progresului, în loc de ură în contra tendințelor naturale, acești scriitori — am putea cită și alții — întronează imperioasa dorință de a trăi și de a fi fericit, pe care o purtăm cu toții în suflet.

Intr'o carte apărută de curând ¹⁾ d. Paul Gaultier caută și d-sa să extragă noțiunea idealului modern din feluritele sale manifestări în conștiința contemporanilor. În acest scop studiază principalele chestiuni morale și sociale care ne agită acum : individualismul și colectivismul, criza carității și dreptul la existența socială, in justiția dreptului modern și „adevărata” justiție, conflictul libertății cu egalitatea, raportul științei față de credință și spiritul modern față de religie.

Ce se degajează din toată această frământare a sufletului modern nu-i ușor de precizat : dovadă, că autorul ne dă studiul fără concluzie, înșelând așteptările pe cari ni le-a deșteptat titlul său. O tendință însă ne pare a fi aproape generală : anume, după cum am spus, întoarcerea la natură. Ne întemeiăm această afirmare, nu numai pe faptul că e justificată de majoritatea scriitorilor filozofi și literați, dar mai ales pe considerația că este explicată prin două mari cauze generale : progresul științei și al industriei moderne.

„Științele de astăzi au schimbat concepția noastră despre lume și viață. Ele ne-au vindecat de toate ideile antropocentrice. Ele ne-au făcut cunoscut adevăratul nostru loc în univers și 'n omenire.

„Pe de altă parte, progresul industriei cu nenumăratele lui urmări : creiarea bogățiilor, ușurința comunicațiilor, etc., a schimbat felul nostru de trai. O trebuință necunoscută vechei generații se manifestă imperios : nevoia de confort.

„Creșterea generală a bogățiilor a desvoltat dorința noastră de a ne bucura de viață. Ne atașăm din ce în ce mai mult de natură. Concepția modernă

1. „L'Idéal Moderne”, 1 vol. in-16. (Hachette et C-ie, Paris).

despre viață a revenit astfel în parte la concepția vechilor Greci 1)”.

Nu credem însă exact a vorbi, ca d. Paul Gaultier, de o „renaștere a idealului antic”. Mai întâiu vechiul Grec nu aveà despre natură ideea pe care o avem noi astăzi. Aceasta-i evident. Apoi, e inadmisibil ca idealul modern să nu păstreze ceva din idealul creștin pe care-l înlocuește.

Dacă natura omenească nu este esențial rea, ca să justifice ascetismul creștin, ea nu-i nici cum și-o închipuiă Rousseau. De altfel, dacă natura noastră ne-ar îndemna în totdeauna în mod spontan spre bine, nici n’ar mai fi nevoie de morală. În realitate însă avem tendințe și aspirațiuni contrare. După cum au observat bine părinții Bisericei, există în noi un „spirit rău” și un „spirit bun”. Atât numai, că spiritul rău are și el drept să trăiască, iar spiritul bun trebuie cultivat, nu fiindcă ne-ar da dreptul la o recompensă într’o viață viitoare, ci pentrucă își are rațiunea sa și ne procură cea mai adâncă satisfacțiune chiar în această viață.

Pentru a desăvârși natura pe care o avem, trebuie să punem ordine între înclinațiunile și aspirațiunile noastre. Să le satisfacem pe toate, dar în măsura importanței lor în viață. Nu se poate pune pe acelaș plan plăcerile stomacului cu plăcerile inteligenței. În interesul desvoltărei noastre integrale, pentru a trăi o viață complectă, trebuie să mărginim apetiturile cu o înțeleaptă măsură. Inșăși fericirea noastră este în joc.

Experiența seculară a omenirii arată că urmărirea exclusivă a plăcerilor sensibile a fost în totdeauna

1) Din scrierea mea „La Moraie selon Guyau, ch. I; La crise morale, p. 14.

urmată de suferință, desgust sau sinucidere. Copiii voluptății din toate țările și timpurile, dela Aristip din Cirena și până la Rolla, au fost totodată apostolii morții.

Sacrificiul se găsește în idealul creștin, nu pentru motive supranaturale, ci pentru că sacrificiul e legea supremă a vieții. Sacrificiul se găsește la animale și într'un sens chiar la plante. Vieața nu este numai o grăvitațiune spre sine, ci și un dar de sine. Cine se dăruiește mai mult, cine-și consacră energia spre folosul câtor mai mulți, acela trăește mai intens și mai înalt.

Personalitatea omenească nu poate să existe fără o disciplină internă, morală. Ea nu se dezvoltă prin satisfacerea tuturor poftelor, ci din contră, prin stăpânirea lor. Perfecțiunea noastră sufletească, vitutea, nu constă într'un echilibru, într'o armonie a tuturor forțelor sufletești?

Noi nu trăim pentru a mânca, după cum îi plăcea să creadă *Avarului* lui Molière, și aceleași vederi le avem pentru toate celelalte funcțiuni fiziologice. Femeia nouă este Lea lui Marcel Prévost sau aceea descrisă de frații Margueritte — așa după cum s'a arătat în No. precedent al „Noii Reviste Române” — nu acelea incapabile de orice frâu, pe care ni le reprezintă pe întrecute romancierii de scandal.

În definitiv, idealul modern păstrează din idealul antic concepția că viața trebuie trăită în toată plenitudinea facultăților ei, plenitudine care nu se poate realiza însă — după cum afirmă idealul creștin, decât prin iubirea aproapelui, iubire activă, vom adăoga noi, adică devotament¹⁾.

1) Extras din „Noua revistă română”, vol. 6, No. 15, din 16 August 1909.

CURENTELE GÂNDIRII CONTIMPORANE

În ultimii 50 de ani filozofia universitară, în special cea din Germania, e o reminiscență — mai mult sau mai puțin modificată — a vechilor sisteme filozofice. Eduard Zeller determină, cel dintâiu, acest curent, luând ca deviză : „Să ne întoarcem la Kant !”. Au urmat apoi un curent hegelian și unul către Fichte. Acest din urmă curent îl reprezintă, cred, filozofia lui *Rudolf Eucken*, în special scrierea sa de căpetenie tradusă acum în franțuzește sub titlul „**Les grands courants de la pensée contemporaine,**” în biblioteca de filozofie a librăriei Alcan ¹⁾.

Știința de astăzi, încurajată de succesul imens, netăgăduit, pe care l-a avut în domeniul naturii fizice și biologice, caută să stăpânească exclusiv și natura morală a omului. Așa încât tendința idealistă, sub doesebitele ei forme și manifestări, a ajuns într'o situație foarte critică : fiind dat că spiritul e nedespartit de materie, care e supusă la legi decurgând din natura ei, se mai poate susține existența unei vieți spirituale originale și independente ?

Eucken ține seamă de toate datele științei actuale,

1) 1 vol. în-8° de XVIII+536 pag. tradus de d-nii Buriot și Luguët, Paris 1911.

nu încearcă să separe metafizica de știință, nici spiritul de natură; contestă numai pretențiunile filozofiei naturaliste, întrucât nu sunt cuprinse în adevărurile științifice stabilite. Cercetând marile curente ale cugetărei contimporane, distinsul profesor dela Universitatea din Iena caută să descopere direcțiunea lor generală.

Știința nu e altceva decât activitatea însăși a spiritului și prin urmare principiile ei nu pot fi înțelese decât fiind raportate la spirit. Nu trebuie exagerat dar rolul determinismului științific, care este opera cugetărei. Cu alte cuvinte, știința trebuie reintegrată în viața sufletească, din care porcede, care viață e în esența ei o sforțare către acțiune, către mai bine. Depășim astfel naturalismul, fără să pierdem contactul cu natura. Dar cum să determinăm scopurile, care să-l depășească?

Eucken nu e satisfăcut de soluțiunea intelectualistă. El găsește în filozofia lui Fichte calea de urmat pentru a asigura supremația acțiunii și a spiritului, miezul tendinței idealiste — fără a nesocoti cunoștințele științifice. Iată de ce se poate numi filozofia lui Eucken *neidealism obiectiv*.

Autorul nostru combate naturalismul numai întru cât pretinde să reducă totul la jocul forțelor fizice și să considere ca iluzie tot ce depășește marginele științelor exacte. Greșala fundamentală a naturalismului e de a desconsidera originalitatea și însemnătatea vieții spiritului, neadmițând între ea și animalitate decât o deosebire de grad. După această doctrină, adevărul, binele și frumosul nu sunt altceva decât niște mijloace de conservare a vieții noastre fizice!

Dacă viața omenească n'ar fi decât o simplă luptă pentru existență — obiectează Rudolf Eucken — nu

vedem la ce-ar sluji toate progresele civilizațiunii, deoarece celelalte ființe realizează acest scop, rămânând în starea de natură. Naturalismul nu vede că resortul vieții omenești nu este utilitatea, plăcerea, ci mai cu seamă dorința fericirii, adecă „un îndemn lăuntric către o existență supra-omenească” (p. 360).

Greșala comună a intelectualismului, că și a naturalismului, este că consideră cunoașterea realității vii ca simplă materie de înțeles, este că voește să reducă realitatea în marginele științelor exacte. Eucken protestează în contra tendinței de a ne immobiliză în starea noastră actuală. Se teme, cu drept cuvânt, ca nu cumvă Mefistofel să se însărcineze să ne scoată din această inerție — și de aceea deșteaptă în noi spiritul creator.

Vieța spiritului este o acțiune mereu creatoare de realități. Această activitate prezintă un caracter moral; căci adevărata vieță omenească nu este numai o luptă pentru existență, ci o luptă pentru o existență superioară¹⁾.

1) Extras din „Noua revistă română” din 28 Nov. 1910.

FILOZOFIE... IN TREN

Așteptând epoca când se va putea filozofa în aeroplan, avui prilejul să discut o interesantă problemă filozofică în tren.

Treceam tocmai pe podul de peste Dunăre, admirând triumful inginerilor noștri, când aflai că în cupeul vecin se găseă un distins avocat, glorie a baroului român. Mă grăbii să-i prezint omagiile mele.

— A! bine ai venit! Am să-ți cer un sfat de competența d-tale. Am un nepoțel. Cum e mai bine să-l creștem: pentru o viață aspră sau pentru una rafinată?

— N'aș crede ca nepotul d-voastră să aibă de luptat cu greutățile existenței, de oarce calea îi este netezită de bunicul și de tatăl său. Dar nu-i exclus ca în mijlocul societății cele mai rafinate și bucurându-se de toate înlesnirile vieței, cineva să trăiască simplu. În cazul nostru alegerea ar urma să se facă deci între vieața rafinată și vieața simplă.

— Tot o vieață simplă, naturală, înțelegeam și eu; dar ai făcut bine că ai precizat. Cum formulasem eu problema ar fi fost o alegere între educația spartană și cea ateniană. Astăzi însă nu cred c'ar mai putea

avea loc o educație spartană. Mă gândesc însă la o viață *à la Rousseau*.

— Dar nu cum a trăit-o Rousseau, ci cum a predicat-o.

— Bine înțeles, când e vorba de moraliști, ne referim în totdeauna la doctrina, nu la practica lor.

— Uitați că umilul dv. interlocutor...

— De cei prezenți și de cei morți nu se vorbește decât de bine !

— *Il n'y a que les absents qui ont tort!... Mais revenons à nos moutons !*

Chestiunea dv. implică cel puțin următoarele trei probleme :

1. Independent de natura individului și de condițiunile sociale, în care trăește, e preferabilă viața simplă celei rafinate ?

2. E cu putință să trăești o viață simplă în mijlocul unei societăți rafinate ?

3. Niște părinți rafinați pot da o educație pentru viața simplă ?

— Incepi cu distincțiunile voastre !

— Mai avem 150 de kilometri până la București.

— Mă tem că nici până la Paris n'ai putea termina ! Mă pui la grea încercare, dar te-ascult !

— Indiscutabil, scopul educației este să pregătească copilul pentru un trai cât mai fericit. Inșă fericirea e o stare sufletească cu totul relativă : depinde de natura individului și de împrejurările în care trăește. Ea rezultă din satisfacerea tuturor trebuințelor pe care le simte cineva la un moment dat, e prin urmare un echilibru între puterile cuivă și trebuințele sale, — așa încât educația trebuie să desvolte pe cât posibil facultățile, puterile copilului, pentru ca să-i dea putința de a obține în viață cât mai multă mul-

țumire, și să nu-i deștepte mai multe trebuințe decât ar fi în stare să le satisfacă.

— Să nu se 'ntindă mai mult decât i-e pătura !

— Dar să-și întindă pe cât posibil pătura.

Idealul este pentru oricine să trăiască o viață cât mai bogată. Inșă o vieață bogată nu-i tot una cu vieața rafinată, după cum o vieață simplă nu-i neapărat o vieață săracă.

— Să văd deosebirea !

— O vieață bogată (sufletește bine înțeles) se 'ndepărtează dela vieața zisă naturală în sensul că posedă mai multe coarde de simțire omenească ; dar aceste coarde sunt produse ale culturii omenești, iar nici de cum rezultatul capriciului câtorvă, sau produse ale unei nevoi factice de emoțiuni, sau rezultat al ambiției de a se deosebi de ceilalți altfel decât prin merit. Reciproc, un trai simplu nu înseamnă numai decât un trai cu satisfacțiuni și trebuințe puține.

— Păi toată lumea, când vorbește de vieață simplă, înțelege vieața săteanului sau a micului burghez în opoziție cu vieața rafinată a *high-life*-ului sau a burghezului parvenit !

— Foarte greșit ! Simplitatea nu stă în lucruri ; simplitatea e o stare de spirit. Ea nu exclude prin urmare un trai confortabil și cu atât mai puțin vreun element de cultură sufletească. Inlătură numai complicațiunile inutile ale vieței „mondene” produse de vanitate, de lipsa de ocupație și de preocupare sufletească mai înaltă.

— Dar ce vrei să se facă bielele cucoane ?

— „Bielele cucoane” pot găsi un larg câmp de activitate și de mulțumire sufletească în viața casnică, în educația copiilor și asistența socială.

— „Biletele pentru București, vă rog” — ne întrerupe sentențios d-l conductor. Și 'n timp ce cei-

lalți doi călători își coborau cu nervositate geaman-
tanele, noi, rămași un moment pe gânduri, par'că
ne-am înțeles tacit să continuăm altădată discuția.

Dar discuțiile filozofice au oare sfârșit? ¹⁾

W

—

1) Extras din „Universul” cu data 25 Sept. 1913.

IMPORTANȚA EDUCAȚIEI FIZICE

Progresul științelor de astăzi a schimbat nu numai felul nostru de trai, dar și concepțiunea noastră despre viață.

În toate țările civilizate se observă o reacțiune în contra concepțiunei despre viață, formată în evul mediu. Vieța pământească nu mai poate fi considerată ca o încercare, care să ne prepare pentru o viață viitoare. Ea e prețuită în sine însăși. Corpul nu mai poate fi considerat ca un simplu „instrument” al sufletului, nu mai poate fi supus la tortură și suferință. Ascetismul nu mai are adepți. Filozofia, care a luptat pentru „reabilitarea corpului”, a triumfat.

Astăzi ne întoarcem la vechea concepțiune rezumată atât de bine prin formula : *mens sana in corpore sano*, adică o minte sănătoasă într'un corp sănătos.

Seneça a observat că spiritul se desvoltă, devine matur și îmbătrânește odată cu corpul ; că slăbiciunea corpului influențează spiritul. Această intuiție genială a vechiului filozof roman e pe deplin confirmată azi de științele filozofice și medicale. E dovedit că există o strânsă legătură între starea spiritului și starea corpului. Dacă e așa, atunci educația fizică devine indispensabilă pentru educația intelectuală și morală.

Întărirea corpului poate determina calități sufletești prețioase, ca : un spirit hotărît, un spirit de inițiativă, o voință energetică, încrederea în sine, spiritul de independență — calități foarte folositoare în viață și care nu pot fi căpătate nici din cărțile învățate la școală, nici chiar din exemplul altuia.

Dar cultura corpului e necesară și pentru păstrarea sănătății. Și ce bun pe lume poate fi mai prețios ca sănătatea? — Așa-i făcut însă omul : numai după ce a pierdut sănătatea o prețuiește ! Pentru omul care cugetă însă, păstrarea sănătății a devenit o datorie morală față de el însuși și față de descendenții săi, căci păcatele făcute contra sănătății se resfrâng asupra generațiunii următoare.

Educația fizică a devenit astăzi cu atât mai necesară, cu cât suntem siliți să ducem un trai cu totul contrariu naturii. Ducem o viață sedentară într'un aer stricat. Ne agităm prea mult spiritul și lăsăm corpul să lăncezească.

Educația fizică singură poate înlătură răul, fără să ne ceară prea mult timp. Ea purifică sângele și întărește corpul.

La omul care duce o viață sedentară, inima slăbește, nu mai are destulă putere să împingă sângele în milioanele de vinișoare răspândite în corp ; acidul carbonic și alte materii otrăvitoare nu mai pot fi complect alungate din organism și țesutul mușchiular se îmbuibază de grăsime și pierde din elasticitatea sa.

Există o axiomă în fiziologie, anume că organul se întărește prin exercițiu. Mușchii se dezvoltă, dacă sunt puși în mișcare și slăbesc dacă sunt lăsați în părăsire. În mușchi se găsesc niște corpuscule, care se transformă în țesut mușchiular, dacă mușchiul e pus în activitate. În timpul activității unui organ, sângele afluează acolo, regenerează și întărește orga-

nul. Și întărirea fizicului are de urmare o sporire a voinței și a capacității de a munci. De altfel însăși exercițiile fizice constituiesc nu numai o gimnastică a mușchilor, dar și o gimnastică a voinței.

De prisos să arăt toate foloasele educației fizice. Dacă n'ar avea decât un singur folos — unul singur — păstrarea sănătății, încă n'ar trebui să existe om, care să nu-i consacre cel puțin un sfert de oră pe zi.

Se apropie vacanța. Să lăsăm, să îndemnăm chiar pe copiii noștri să se joace în aerul liber. Singura precauțiune necesară e să-i primenim îndată ce-și termină jocul, după ce mai întâiu s'au șters bine de sudoare și s'au fricționat cu apă rece. De prisos să spun că baia ar fi preferabilă. Iar persoanele mari, care pot pleca în vilegiatură, în loc să se plictisească în casă sau să se consacre sportului în jurul mesei verzi — să facă excursii, să joace lawn-tennis, poarca; să facă în sfârșit orice exerciții mușchiulare în aer curat, fie după metoda suedeză sau după sistemul lui Müller.

Trăim într'o epocă când omul a devenit conștient de menirea sa pe pământ. A mai neglija astăzi cultura corpului ar fi o crimă nu numai contra noastră, dar și contra descendenților noștri, care vor avea dreptul să ne blesteme că le-am dat ca moștenire un corp șubred și incapabil să suporte greutatea vieții de acum ¹).

1) Extras din „Universul literar” No. 23 din 1912.

„FEDERAȚIA SPORTIVĂ“ A STUDENȚILOR

Mai mulți domni studenți s'au întrunit în localul Universității din București pentru a întemeia o „federație sportivă”. Această inițiativă, am aplaudat-o din toată inima, căci cred c'ar putea fi de folos atât personal fiecărui student cât și aspirațiilor naționale în genere.

Astăzi, când s'a dovedit în mod științific legătura între „corp” și „suflet”, între fizicul și moralul omului, nu mai este îngăduit nimănui — cu atât mai puțin unui student — să neîngrijească de educația sa fizică, de igiena și întărirea corpului său. Nu vorbesc despre necesitatea exercițiului fizic pentru menținerea sănătății și dezvoltarea organismului: e lucru prea cunoscut. Trebuie să se știe însă că exercițiul fizic, făcut după norme științifice și 'n limita puterilor fiecăruia, favorizează activitatea intelectuală procurând creerului condițiile de igienă generală. Exercițiul fizic mărește schimburile nutritive și astfel sporește energia vitală a individului, activează toate funcțiunile sale fiziologice și sufletești. Grație educației fizice omul se deprinde a-și întrebuința cât mai bine energia de care dispune, devine mai tare în lupta pentru existență și mai capabil de a trăi o viață superioară.

Adaug, ceea ce nu-i de trecut cu vederea, că educația fizică produce buna dispoziție, mulțumirea intensă de a se bucura de sănătate, gustul plăcerilor sănătoase ce rezultă din exercițiul corpului, gust care ne ferește de a căuta excitațiuni factice pentru satisfacerea nevoiei de emoțiuni. Educația fizică mai contribuie astfel la producerea unui teren foarte prielnic culturai morale.

În sfârșit, dacă luăm în seamă că constituția se transmite urmașilor prin ereditate, că înfăptuirea idealului românesc are trebuință de piepturi oțelite și de suflete entuziaste, încheiem că „fедераția sportivă a studenților” este nu numai o instituție utilă membrilor săi, dar și o adevărată operă patriotică.

Pentru a-și îndeplini frumoasa sa menire, această federație nu trebuie să tindă însă la atletism, nu trebuie să forțeze puterile nimănui, nici să năzuiască la o dezvoltare fizică unilaterală. Demeny schițează foarte bine planul unei educațiuni fizice în conformitate cu datele științifice. Educația fizică urmărește dobândirea următoarelor însușiri :

1. *Sănătate*: Educația fiecărei funcțiuni în parte. Păstrarea armoniei funcțiunilor. Sporirea capitalului de energie.

2. *Frumusețe*: Dezvoltarea normală a corpului. Educația formei și a atitudinii.

3. *Agerime*: Educația simțurilor. Perfecționarea vieții de relațiune. Educația mișcărilor. Intrebuințarea economică a energiei.

4. *Bărbăție*: Educația însușirilor bărbătești. Indrumarea socială a energiei.

Acest tablou schematic e menit să înlătore pentru totdeauna orice neînțelegere asupra scopului educației fizice. Nimeni nu se mai poate scuza că nu-și exercitează corpul, „fiindcă n'are să se facă atlet”;

un asemenea pretext nu mai servește să ascundă inerția, lenea, celui ce nu se îngrijește de propriul său corp. Dacă o plantă are nevoie de multă îngrijire pentru a ne da florile cele mai frumoase, cât de mult trebuie să fie îngrijit organismul omului, care e incomparabil mai complex decât al unei plante!

A se ocupa de sănătatea sa a devenit o adevărată datorie morală. Fiecare e dator să realizeze maximul de capacitate vitală, de care e susceptibil organismul său, pentru a fi cât mai productiv și a lăsa moștenitori cât mai robuști. Când această obligațiune morală se va generaliza, când va ajunge să fie simțită de majoritatea oamenilor, atunci se va ivi un nou fel de rușine : rușinea de a fi slab, pipernicit, încovoiat.

Astăzi unii roșesc de îmbrăcămintea lor, când e demodată sau prea uzată ; de ce n'ar roși mai curând de uzarea înainte de vreme a corpului lor ? O haină la modă ți-o poți procura în câteva zile ; dar îți trebuie ani dearândul ca să-ți formezi un corp sănătos, bine dezvoltat, ager și viguros. Debilitatea corpului va fi privită atunci ca o neglijență de neiertat.

Dorința de a fi sănătos și voinic o are evident oricine. Foarte mulți ar fi în stare să-și dea ultimul ban pentru a recăpătă sănătatea. Câți nu caută în pagina ultimă a gazetei hapul sau balsamul făcător de minuni ! Dar sănătatea nu se poate menține, vigoarea nu se poate căpăta decât printr'o *îngrijire zilnică*, prin silință și veghiere neîntreruptă. De astfel de sacrificiu, puțini oameni, chiar dintre cei culți, sunt capabili până acuma, din nenorocire. Studențimea bucureșteană, înființând o federație sportivă, va da o frumoasă pildă, care sper că treptat se va răspândi.

În Anglia, în Statele-Unite educația fizică constituie o preocupare de căpetenie a studentului, Studenții diferitelor universități organizează jocuri de întrecere,

cari sunt urmărite cu pasiune de către populație. În fiecare an studenții din Cambridge se iau la întrecere în sporturi cu studenții din Oxford. Aceste lupte strâng în jurul lor mult public și sunt considerate ca evenimente la ordinea zilei.

În Bulgaria, nu mai departe, sunt peste 300 societăți de gimnastică, cari au contribuit într-o largă măsură la victoria armatei vecine.

Ar fi de dorit ca toți studenții universității din București să se înscrie în „fедераția sportivă” și ca o astfel de societate utilă și patriotică să ia ființă în vechea capitală a Moldovei ¹⁾.

1) Extras din „Universul” prov. 30 Sept. 1913.

OBOSEALA INTELECTUALĂ

În timpurile din urmă — observă d. doctor V. Bianu în excelentul d-sale *Dicționar al sănătății* — toată lumea, funcționari și școlari, se plânge de oboseală intelectuală, de „surmenaj”. Această oboseală își arată efectul mai încet decât oboseala fizică, dar cu timpul poate să sdruncine din temelie sănătatea, micșorând rezistența contra boalei.

Medicii și pedagogii s’au alarmat cu drept cuvânt de aparițiunea unor turburări fiziologice și sufletești necunoscute mai înainte vreme în vârsta adolescenței, turburări ce pot avea urmări triste nu numai pentru cei surmenați, dar și pentru urmașii lor. În țările din apus, unde se face regulat inspecție sanitară elevilor, s’au întreprins anchete și studii serioase asupra cauzelor oboselei lor intelectuale și s’a provocat deocamdată unele schimbări de program și de regim în internate. Dar răul nu este încă bine înlăturat și se simte nevoia unui sistem de învățământ întemeiat pe cunoașterea cât mai exactă a sufletului elevilor și a nevoilor reale din viață.

Oboseala intelectuală nu provine atât — după cum se crede de obicei — dintr’un exces de muncă intelectuală, cât mai cu seamă din lipsa unei metode de

lucru. Dacă munca intelectuală nu se face la timp potrivit, dacă nu-i destul de variată, ca să puie în joc toate facultățile mintale, dacă e făcută din silă, fără nici o plăcere și mai ales fără să se 'nțeleagă bine cunoștințele înmagazinate în creier, atunci neapărat că se sdruncină sănătatea.

Monotonia în studiu, ca și 'n orice altă ocupație, nu numai că ne obosește mai curând, dar neprocurându-ne nici un echivalent de plăcere pentru energia consumată, ne sleiește puterile și ne predispune la tristețe cronică, la melancolie și poate chiar și la altceva mai rău.

O altă cauză a surmenajului mintal e lipsa unui trai igienic și înțelept. Vieța sedentară, mai ales într'un aer sricat, nopțile pierdute, masa neregulată, singurătatea, pasiunile violente sau sentimentele deprimante, ura, invidia, slăbesc organismul și-l predispun oboselei.

Astăzi e în afară de orice îndoială că pasiunile expansive sau deprimante și orientarea obișnuită a ideilor către lucrurile nobile sau vulgare exercită o influență puternică nu numai asupra constituției mintale, dar și asupra constituției fizice a omului. Credința și entuziasmul, iubirea și devotamentul, toate mulțumirile pe care le aduce izbânda unei idei, sunt tonice, înviorează omul și-i dă noi puteri de viață. Dimpotrivă : frica, invidia, gelozia, ura, silințele incomplete și neizbutite au de urmare neurastenia, cu întregul ei cortegiu de mizerii fiziologice și sufletești.

E prin urmare neapărat necesar ca *muncitorul intelectual, mai cu seamă, să-și formeze bune deprinderi de trai și activitate.*

O deprindere excelentă e de a-și fixa ocupațiunea intelectuală la aceeași oră în fiecare zi. În felul acesta creierul se deprinde a se congestiona la timp, încât

nu mai e nevoie de acea sfortare penibilă spre a fi atent și a se antrenă la lucru.

Țimpul cel mai prielnic activității intelectuale e dimineața. *Aurora musis amica*. Creerul s'a odihnit în timpul somnului, și-a asimilat noi substanțe hrănitore și poate susține cu ușurință activitatea. „Dimineața, zicea Schopenhauer, e tinerețea zilei; totul e mai proaspăt, mai vesel și mai lesnicios; ne simțim mai tari, mai dispuși, mai stăpâni pe puterile noastre. Nu trebuie să scurtăm acest timp, sculându-ne târziu sau în ocupațiuni nedemne și convorbiri deșerte: e chintesența vieții”.

Activitatea de seară are un îndoit neajuns: obosește ochii la lumina artificială și nu poate fi absolut regulată, căci nimeni nu se abține de a merge la o serată, un teatru etc.

Observ, în sfârșit, că obiceiul de a învăța îndată după masă și mai ales a citi în timpul mesei, fie chiar și jurnale, e păgubitor sănătății, de oarece turbură digestia. Un ceas după masă trebuie lăsat recreației sau distracției pe cât posibil în aer liber.

În trei cuvinte: igienă, muncă metodică și cu trageră de inimă — iată mijlocul de a studia sau produce mult, fără a obosi. *Qui amat, non laborat*: cine lucrează cu plăcere, lucrează ușor. Iubirea biruește toate greutatele ¹⁾.

1) Extras din „Universul” cu data 10 Decembrie, 1910.

PUTEREA IUBIREI

Toată lumea știe că în univers există forțe, care nu ne sunt cunoscute : puțini știu însă că în sufletul omului există deasemenea o comoară de energie și de viață, de care nu ne dăm seama și nu ne folosim. Viața multora dintre noi se vestejește și se spulberă fără ca să fi ajuns la deplina ei maturitate, fără ca să fi fost pe deplin trăită. Ca și bobocul lipsit de căldură și lumină, căruia nu i-a fost dat să guste deliciosul sărut al fluturilor și albinelor !

Printre multele puteri ascunse și prețioase ale sufletului omenesc, iată, de pildă, iubirea. Toți știu ce este iubirea, dar puțini o cunosc. Voiu să spun că oricine are ideie ce este iubirea, dar puțini oameni au simțit iubirea și mai puțini încă au simțit toate felurile de iubiri, care constituiesc o vieață omenească superioară. Mă întreb chiar dacă a existat cineva, care să le fi simțit pe toate de ajuns.

Și cât de mare este puterea iubirei ! Aș zice aproape că ea hotărăște mai mult de soarta omului, de felul cum trăiește, cum își petrece vieața. Avarul, ce sacrificiu nu-i în stare el să facă, dela ce osteneală se dă el în lături pentru a-și astâmpără setea de aur ? Iubirea aurului îi dă putere de muncă, îl face rezistent împotriva oboselilor și indiferent pentru plăcerile care costă parale.

E nevoie să mai iau ca pildă iubirea intersexuală? Dar cine nu cunoaște năzdrăvăniile ei? S'a zis cu drept cuvânt că amorul scoate pe om din fire. Tineri visători, leneși, oboșiți de viață, au dat dovadă de o energie de care nimeni nu i-ar fi crezut capabili, transformați fiind de bagheta magică a iubirii, pe care le-a deșteptat-o o femeie, ce întâmplător le-a eșit în cale.

În evul mediu se credeă că bagheta magică, un bețișor de alun, putea descoperi izvoarele de apă ascunse, minele și comorile îngropate. Operatorul ținea bagheta orizontal, așa încât să-i lase puțința de a se mișcă și când se apropia de locul unde se află vreun izvor sau vreo comoară, bagheta începea să se învâртеască singură între degetele lui. Dar această proprietate a bețișorului de alun nu exista decât în închipuirea strămoșilor noștri. Proprietatea divinatorie a iubirii este reală. Grație iubirii pătrundem în tainele inimii care ne-i dragă, descoperim în ființa iubită o comoară de însușiri, care steteau ascunse, în nelucrare.

Puterea magică a iubirii aprinde imaginația omului, așa încât îl face să exagereze calitățile ființei adorate, îi găsește însușiri pe care nu le are, îi preface chiar cusururile în calități. Versurile clasice ale lui Molière ne vin, fără să vrem, în minte :

La pâle est au jasmin en blancheur comparable,
La noire à faire peur est une brune adorable...

Care mamă crede că copiii săi sunt urâți sau proști? Obrăznicia lor o ia drept deșteptăciune. Vede în ei, dacă nu tocmai tocmai niște genii, dar în tot cazul cu siguranță niște talente. Și să nu care cumvâ să surâzi, când tânăra mamă îți vorbește cu înfocare de talentul muzical al băețașului ei, de cochetăriile

fetiței, de darul ei de a recită poezii! Cum se face însă că toți copiii fiind deștepți, se găsesc atâția oameni proști? — iată o întrebare la care desigur nici o mamă nu s'a gândit!

Intr'o zi o damă din înalta societate romană înșirând cu mândrie în fața Corneliei, fiica lui Scipion Africanul, bijuteriile și sculele sale prețioase, celebra mamă a Grahilor, îi arată la rândul său copiii, spunându-i: „iată bijuteriile mele”. Cornelia avea însă dreptul să se mândrească cu copiii săi, căci le consacra tot timpul, toată energia și tot ce avea mai bun în sufletul ei. Dar de ce să fiu răutăcios? Mai toate mamele au acest drept, căci fac sacrificii mari pentru progenitura lor, dacă ținem socoteală de puterile de care dispun. Misterul? — Puterea iubirei.

Și cui, dacă nu iubirei, se datorește devotamentul savantului pentru știință, curajul exploratorului, care îndură toate lipsurile, toate oboselile, toate asprimele climei pentru a îmbogăți știința? Artistul, adevăratul artist, artistul înăscut, se frământă ceasuri întregi, zile întregi, săptămâni întregi, înaintea pânzei pe care un ochiu profan ar găsi-o terminată, și îndreaptă ici, și îndreaptă colo, și șterge și mai dă o lovitură de penel: n'are astâmpăr până când imaginea, care-i umple sufletul, nu s'așterne frumos pe pânză. Misterul? — Iubirea artei sale.

Tot astfel omul harnic, dornic de muncă, lucrează cu metodă și stăruință, e întreprinzător, nu se dă în lături dela nici o oboseală, nu se lasă învins de greutate, chiar atunci când toate împrejurările par că completează împotriva lui, căci e însuflețit de dragostea muncii 1).

1) Extras din „Universul literar” cu data 9 Iulie 1912.

II.

Cât este de mare puterea iubirei am văzut în cronica precedentă. Iubirea e un resort, care pune în acțiune puterile virtuale (ascunse, nemanifestate încă) ale omului, îi sporește energia și-l transformă chiar uneori. Gândurile cele mari, gândurile sublime, pornesc din inimă. Și tot din inimă purced faptele mărețe, gesturile nobile, care onorează omenirea.

Inima a fost, este și va fi o mare pârghie a conduitei omenesti, o descoperitoare, sau dacă voiți, o creatoare de valori morale. În măsura în care inima omului s'a dilatat, și-a întins simpatia la un cerc mai mare de ființe, în aceeași măsură a creat simțiminte noi, judecăți morale noi, un nou izvor de activitate. Simpatia, născută la început între un număr restrâns de ființe, s'a lărgit treptat la tribul întreg, la națiunea întreagă, la întreaga omenire. Poeții simpatizează chiar cu lucrurile neînsuflețite, împrumutându-le ceva din bogata lor vieță; iar simpatia întinsă la întregul univers în trecutul și viitorul lui constituie esența însăși a sentimentului religios ajuns în ultima lui fază de dezvoltare.

Iubirea face pe om fericit. Ești fericit în măsura în care iubești. Nu-mi obiectați, vă rog, nenorocirea amantului, a cărui iubire nu-i împărțită. Iubirea sexuală care a monopolizat aproape, în vorbirea curentă, întregul înțeles al cuvântului iubire, este în realitate cea mai slabă și cea mai puțin curată dintre iubiri. Aș zice chiar că cele mai deseori nu-i altceva decât dorința de a posedă femeia care-ți place cu deosebire, deci în fond dorința de a-ți satisface în chipul cel mai plăcut instinctul sexual.

Nu exagerez. Să iau un exemplu cât se poate de puțin favorabil, vederilor mele. Werther este desigur

unul din romanele cele mai puțin sensuale; iubirea lui Werther pentru Charlota pare a fi de ordin curat sentimental, de cea mai nobilă speță. Și cu toate acestea — îmi veți zice — Werther a fost cât se poate de nenorocit din cauza acestei iubiri, care s'a sfârșit cu sinuciderea lui.

Foarte adevărat. Dar, lăsați, vă rog, să treacă impresia minunatului roman al lui Goethe și analizați-l, meditați-l cu luare aminte apoi. Este oare atât de curată, atât de sentimentală, atât de dezinteresată iubirea lui Werther, pe cât pare? Ce vrea în definitiv Werther, cu sau fără știrea lui, nu importă? — Să poseadă pe Charlota. Dorește acest lucru din toate fibrele corpului său și uneori chiar dându-și seamă, dovadă când rămâne consternat aflând că Charlota e logodită, când e gelos pe Albert, când dorește chiar moartea lui. Altă dovadă: încurcătura momentană a lui Werther față de o observație pe cât de neașteptată pe atât de justă a Charlotei. Plină de bunătate, această ființă atât de simpatică îi spune iubitului său cam așa: „Dar ce vezi tu la mine, care să te facă să-ți pierzi capul? Nu se mai găsește altă ființă pe lume, care să merite inima ta?... Mă tem, mă tem, Werther, că tocmai imposibilitatea de a mă avea, te face să mă dorești cu atâta înverșunare!”

Deci Werther iubește pe Charlota nu pentru ea, ci pentru *el*. Dacă ar iubi-o pentru ea, dacă ar iubi-o în mod desinteresat, dacă ar iubi-o cu adevărat, după cum își iubește mama copilul, artistul opera, poetul un apus de soare și omul religios tot ce-a creat Dumnezeu — dacă ar fi iubit-o astfel, n'ar fi fost nenorocit. I-ar fi fost indiferent atunci că Charlota s'a căsătorit cu un altul, având doar părerea de rău că din cauza aceasta nu se poate bucura neîntrerupt de prezența Charlotei, regret care ar fi fost de aceeaș

natură ca regretul poetului, care ar voi să eternizeze apusul soarelui, să dea vieață nourașului ce se 'mprăstie în alintarea vântului.

Contra-probă. Ce dorim noi lui Werther, în timpul cât îl citim, când simpatizăm cu suferințele lui? Ne pare rău că Charlota a fost logodită cu Albert, am dori ca Werther s'o poseadă, fiind oareșcum mai vrednic prin iubirea lui atât de înfocată pentru dânsa. Deci, iată că și noi, în momentul când simpatizăm cu eroul nostru, iubim pe Charlota la fel cu dânsul, adecă în chip egoist.

Acest mod de a vedeà mi se pare atât de adevărat, încât nici marele Goethe n'a văzut nici n'a simțit suferințele Charlotei, fiind orbit și anesteziat de patima egoistă, (de oarece, după cum se zice, descrie în acest roman propriile lui suferințe din tinerețe. Cât de mult trebuie să fi suferit totuș biata Charlota! Să izbutească dânsa a face ca bărbatul său să tolereze, să vadă chiar cu bunăvoință vizitele atât de lungi și dese ale lui Werther; să izbutească dânsa a-și păstrà cinstea, cu toate că împărtășià iubirea lui Werther!

Căci îl iubeà pe Werther, îl iubeà cu o iubire mai curată decât a lui. Nu-i căută dânsa printre prietenele sale o soție, astfel ca să-l poată păstrà cu cinste toată vieața pe lângă ea?

Judecata înțeleptului Solomon îmi vine, fără să vreau, în minte. Poate fi îndoială că mama erà aceea, care a preferat să piardă *ea* copilul, numai să trăiască *el*?

Iubirea este darul persoanei tale, uitarea de sine, jertfa de sine. Ea înalță, innobilează omul și-i procură cele mai adânci mulțumiri. Puterea ei este binefăcătoare și pentru cel ce-o simte și pentru omenire 1).

1) Extras din „Universul literar” cu data 16 Iulie 1912.

III

Cum se explică puterea iubirei?

Sunt multe explicații și de aceea nici una nu-i mulțumitoare. Amintesc pe cea mai poetică, dată de Schopenhauer. Marele filozof german, inspirându-se din religia budistă, crede că lumea așa cum se înfățișează simțurilor, adică compusă din indivizi izolați, este o simplă aparență; în realitate lumea e dintr'o singură bucată; nu există decât o singură substanță: acelaș suflet palpită în pieptul fecioarei ca și 'n steaua pe care o privește gândindu-se la soarta ei.

Această frumoasă teorie a inspirat, probabil, versul minunat al lui Victor Hugo :

Insensé, qui croyais que je n'étais pas toi !

Oricare ar fi explicația iubirei, fapt e că iubirea există și că dă putere celui ce-o are, în măsura în care e curată și aprinsă. Deci, să iubim ! Iubirea ne desvoltă ființa noastră, iubirea ne întărește, iubirea ne face să simțim că trăim.

E de plâns omul, care nu cunoaște iubirea ! El nu știe pentru ce trăiește, nu gustă multe din bucuriile vieții. Iată de ce mai în totdeauna e trist și abătut. Fără de iubire, inima e secată, veștejită, ca și floarea lipsită de seva dătătoare de viață.

Câți tineri nu se văd astăzi lipsiți de vlagă, îmbătrâniți, vegetând dintr'o zi pe alta, din cauză că nu sunt însuflețiți de nici un ideal, nu iubesc nimic, sunt indiferenți pentru toate, nu hrănesc nici un entuziasm. Ei n'au nimic sfânt în sufletul lor; nimic nu le 'ncălzește inima; nimic nu-i face să tresară de bucurie; nici o speranță nu le surâde.

Pentru ca omul să se bucure de viață, să nu cadă

pradă descurajerei și tristeții, trebuie să aibă o ocupație care să-i placă, trebuie să iubească ceva pe lumea aceasta. Iubirea ne scapă de oboseala de a trăi. Deci să iubim în totdeauna ceva, care să ne însuflețească activitatea și speranța. Mulțumirea vieții constă să ai în totdeauna ceva de făcut, ceva de iubit, ceva de sperat.

Desgustul de viață provine mai în totdeauna din lipsa iubirii sau dintr'un egoism exagerat. Cel ce trăiește numai pentru sine, are dreptate să piardă gustul de a mai trăi! Rousseau sfătuiește pe un tânăr, care vrea să se sinucidă, să facă un bine, o faptă bună, înainte de a se despărți de viață. Fapta aceea bună îl va îndemna să mai facă una, apoi alta, până ce va prinde gustul de a face bine și se va împăca cu viața.

Multora din cei frământați de gândul sinuciderei le-aș recomanda să găsească un mijloc de sinucidere, care să fie de folos altora: să se devoteze cuiva, să scape un om din foc sau dela înec, să caute un suferind de boală molipsitoare — dar câte ocazii nu se ivesc zilnic, unde să-ți poți primejdui viața! — Sunt sigur că cine scapă cu viață dintr'o asemenea încercare de sinucidere, se leagă cu bucurie de restul zilelor sale.

Secretul multor descoperiri științifice, a multor invențiuni, a tuturor operelor literare și artistice este iubirea. Newton, fiind întrebat cum a descoperit atracția universală, răspunse: „Gândindu-mă întotdeauna!” Dar s'ar fi putut gândi el ani întregi la această problemă, dacă n'ar fi fost sedus, cucerit de farmecul ei, dacă n'ar fi iubit-o din toate puterile sale?

Omul, în a cărui inimă răsună vibrațiile iubirii, nu cade învins niciodată. Imprejurările se coalizează zadarnic împotriva-i, oamenii îl lovesc, fără să-l do-

boare : ca și zidurile Ierusalimului, care se ridicau la cântecul profeților, curajul omului se deșteaptă la palpitările iubitoare ale inimei.

Iată de ce, înainte de a hotărî o întreprindere, trebuie să cercetăm aptitudinile noastre, pentru a vedea ce fel de activitate ne place mai mult, potrivindu-se mai bine cu firea noastră. Tânărul să-și aleagă cariera, nu după considerațiuni oportuniste, ci în conformitate cu puterile și gusturile lui. Va reuși astfel, poate ceva mai târziu, dar va izbuti — oricare ar fi numărul concurenților și indiferent de împrejurările celelalte, care hotărăsc de obicei alegerea carierei.

Tot astfel alegerea soției, a tovarășei de viață, se face adesea din considerațiuni străine obiectului ei. Căsătoria a devenit pentru mulți o simplă chestie de afacere, în care sentimentul nu-și găsește loc. Nu-i de mirat prin urmare că se văd astăzi foarte puține căsnicii fericite. Banii nu aduc fericirea.

Una din cele mai mari rătăcirii ale cugetării omenesti a fost provocată de progresul confortului. Da, dorința confortului e legitimă și confortul se poate căpăta cu bani, numai cu bani. Dar confortul nu face pe om *neapărat* fericit ; iar pe de altă parte poate fi cineva fericit și eu puțin confort, chiar fără de confort.

Fericirea omului atârână de capacitatea lui de a simți. Deci se obține cultivându-ne înainte de toate inima ¹⁾.

1) Extras din „Universul literar” cu data 23 Iulie 1912.

FRICA

Intr'o cronică precedentă am arătat care coarde ale simțirii trebuiesc întrebuintate în educație pentru a desvoltă armonic sufletul copilului și a-l pregăti pentru o viață omenească superioară. Voiu vorbi acum despre o emoție, pe care niciodată educatorului nu-i îngăduit s'o deștepte în copil, pe care dimpotrivă trebuie s'o combată : frica.

Frica e o emoție înăscută în om ca și 'n oricare altă ființă de pe pământ. Priviți puiul trezit numai de câteva zile la viață : e destul s'audă cârâitul cloștei pentru ca să se ascundă înspăimântat sub aripele ei. Frica s'a plămădit în sufletul omenesc în cursul sutelor de veacuri de experiență ale generațiilor de oameni. In genere emoția aceasta eră utilă în epoca preistorică, căci puneà pe om în stare de apărare.

Civilizația a schimbat însă foarte mult condițiunile vieței omenești, aducându-ne liniște și siguranță pentru persoana și averea noastră. Astăzi nu mai avem să ne luptăm cu fiarele sălbatice și încălcările bandiților au devenit foarte rare. Știința, pe de altă parte, explicând fenomenele naturale, care băgau groaza în strămoșii noștri — tunetul, trăsnetul, grindina — a gonit multe superstiții produse de în-

chîpierea omului neştiutor şi ne-a adus liniştea sufletească faţă de Natură. Aşa încât astăzi frica a devenit o emoţie inutilă şi deseori chiar vătămătoare.

Frica e deprimantă, ne paralizează sau în tot cazul ne slăbeşte puterile corpului şi ale spiritului. În limba noastră găsim o mulţime de zicători, care dovedesc o exactă observare a fenomenelor produse de frică. Omul „îngălbeneşte”, „tremură” de frică; „i se taie picioarele”, „îngheaţă” de frică. Omul înspăimântat îşi pierde capul cu desăvârşire, nu mai ştie ce face : nu odată s'a întâmplat în cazuri de incendiu ca bieţii locuitori să-şi scoată din casă pernele şi alte nimicuri, în loc de giuvaericelele şi banii ascunşi în garderob !

Omul poate „muri” chiar de frică ; îi poate „plesni fierea”. Un student dela medicină foarte curajos şi plin de viaţă, lăudându-se adesea cu bărbăţia lui, fu sfidat de către un coleg să între noaptea la ora 1 în camera de disecţie prin întuneric şi să facă un semn cu creta pe toate cadavrele. Primi sfidarea, ba chiar puse şi un rămăşag de 20 lei. Şi într'adevăr, sosind ora cuvenită, se duse în camera de disecţie şi începû să facă câte o cruce cu creta pe fiecare cadavru. Deodată camaradul, cu care pusesese rămăşagul, fiind ascuns din vreme în mijlocul sălei, exclamă încet cu un ton lugubru : „Nici mort nu-mi dai pace ? !” Nenorocitul student curajos, dar imprudent, căzû mort de spaimă.

Alt caz asemănător întâmplat în Focşani, sunt mulţi ani de atunci. Păzitorul cimitirului, un om foarte zdravăn, se lăudă că nu-i e frică de nimic. Eră tocmai vară. Un glumeţ îi propuse, pentru o sticlă cu vin, să doarmă noaptea pe un mormânt proaspăt, închis chiar în ziua aceea. Păzitorul primi bucuros. În timpul nopţii, glumeţul îi prinse pulpana

surtucului de pământ, înfigând în ea un cuțit; apoi îndepărtându-se începù să-l strige pe nume cu putere. Păzitorul deșteptându-se buimăcit, voi să se ridice, dar simțindu-se tras de haină, căzù mort de spaimă.

La Constantinopol, acum câțiva ani, un scafandier, cufundându-se în mare, albi într'o clipă din cauza numeroaselor schelete omenești peste care a dat. Se zice că erau ale nefericiților Armeni, măcelăriți în urma atentatului contra băncei otomane. Cadavrele lor fură aruncate în mare, legate de picior cu câte o ghiulea, ca să nu mai iasă la iveală. Așa încât nefericitul scafandier a dat peste sute de schelete stând în picioare. Spaima lui fu atât de grozavă, încât în cele câteva clipe îmbătrâni cu 20 de ani.

Mai multe persoane scăpate dela în nec ne-au povestit starea lor sufletească din momentul când se luptau cu disperare împotriva morții. Un tânăr a istorisit că a revăzut în clipele acelea evenimentele vieții lui trecute, până în cele mai mici amănunte. Creerul lui excitat peste măsură din cauza pericolului, congestionat, incendiat de căldura sângelui cocotitor, a iluminat dintr'odată întreaga arhivă a trecutului său, ca un suprem adio dela viața pe care eră amenințat s'o părăsească înainte de vreme.

E stabilit, prin urmare, că frica este o emoție inutilă și chiar vătămătoare în condițiile de astăzi ale vieții oamenilor civilizați. În cronica următoare ne vom ocupa de aplicațiunea acestui adevăr la educație ¹⁾

II

În cronica precedentă am arătat că frica pune pe om în stare de inferioritate în lupta pentru viață.

1) Extras din „Universul literar” No. 41 din 1912.

Afară de aceasta, omul fricos e neliniștit adesea și fără motiv serios, din cauza pericolelor sau neajunsurilor închipuite, așa încât am putea spune că frica creiază adesea pericole. Unui om cuminte, de un singur lucru trebuie să-i fie frică : de frică.

Mi se va obiecta că sunt oameni cumiți și fricoși tocmai din cauza excesului de prudență. Excesul de prudență este însă o imprudență. Uneori cumițenia dictează să privești pericolul în față și chiar să apuci taurul de coarne.

Câte n'am avea de învățat dela animale, dacă am observa cu băgare de seamă purtarea lor !

Românul nostru zice : „fuga e rușinoasă, dar sănătoasă”. Fuga e, într'adevăr, rușinoasă, întotdeauna, dar uneori e periculoasă. Eu unul nu mai uit admirabila lecție de tact pe care mi-a dat-o un câine acum câțiva ani. Trecând pe o stradă în care nu eră cunoscut, consângenii lui tăbărâra pe dânsul. Lupta se anunță foarte inegală. Eroul meu părea destul de puternic, dar se găsea singur în fața mai multor dușmani, care cu un lătrat furios înaintau spre dânsul. Credeți că a luat-o la picior, după cum ar fi făcut, probabil, 90% din oameni? — Nu, imediat s'a oprit, privind liniștit de jur împrejur, ca pentru a cerceta gravitatea situației. Dușmanii apropiindu-se, le-a arătat și el colții, având aerul că le spune : „știu că mă puteți sfâșia, dar băgați de seamă că unul cel puțin dintre voi, nu scapă de colții mei”. Câinii din mahalaua respectivă, văzând că nu e de glumit cu acest trecător, și-au epuizat furia în câteva minute de lătrat, conducându-l cu alai până la capătul stradei, în care timp eroul meu nu se arată de loc grăbit, nici nu încetă de a-i măsură cu privirea.

Iată purtarea unui „dobotoc” (cum spun oamenii), care ne poate inspira o maximă înțeleaptă, anume,

că adesea găsim mai multă siguranță în apărare, decât în fugă. Unde mai pui mulțumirea sufletească, conștiința puterii noastre, pe care le produce victoria, în timp ce fuga, dezertarea, aduc rușine, regret și umilință?

Cumințenia ne sfătuiește dar să nu fim niciodată fricoși. Din nenorocire, nu-i de ajuns să fim convingși de acest adevăr, pentru a căpăta curaj. Curajul sau frica unui om atârnă de temperamentul lui înăscut, de educația pe care a primit-o, de împrejurările în care a trăit, de gradul lui de instrucție și inteligență. Nu-i de ajuns ca cineva să voiască la un moment dat să fie curajos, pentru ca să devie numai decât un erou. E nevoie de o educație a curajului.

Principalele mijloace ale acestei educații constau în a se convinge pe sine și a convinge pe cel cărui îi facem educația, că frica nu servește la nimic, ba chiar e vătămătoare, căci ne sleiește puterile și ne face să pierdem capul. Să ne deprindem a privi pericolul în față, păstrându-ne sângele rece, măsurând cât mai exact gravitatea pericolului și chibzuind asupra mijloacelor de apărare. Să ne deprindem a avea încredere în noi înșine, neașteptând nimic dela oameni nici dela împrejurări. Să ne scăpăm de superstiții, care nu sunt decât niște fantome ale închipuirii ome-nești. Să cultivăm, în sfârșit, sentimentul demnității, al onoarei noastre, care ne va întări curajul.

O educație complectă trebuie să cuprindă și această educație a curajului. În tot cazul, doresc din inimă, ca mamele și cei în mijlocul cărora crește tânăra generație românească să renunțe pentru totdeauna la intimidarea copilului, ca mijloc de a-l face să asculte.

Bătaia, dată cu înțelepciune, cu sânge rece, nu furios, nici răzbunător, poate fi necesară uneori, în cazuri grave, mai ales când copilul a fost rău cres-

cut; intimidarea însă nu se justifică niciodată, în nici într'un caz.

N'aș mai sfârși, dacă aș cită toate bacazoniile închipuite mai ales de doici (dădace) pentru a inspira frică copilului și a-l face să nu mai plângă. Mamele cele bune, adevăratele mame, să nu permită nimănui și nici să nu întrebuițeze vreodată intimidarea copilului. Asemenea mijloc poate sluji pentru a dresa animalele, nu pentru a formă un *om*¹⁾.

1) Extras din „Universul literar” No. 42 din 1912.

SUPERSTIȚIA

Superstiția e o infirmitate intelectuală și morală, de care a suferit și suferă foarte multă lume. Mă întreb chiar dacă există cineva, care să n'aibă vreo superstiție, fie cât de neînsemnată.

Littré definește superstiția „un sentiment de venerațiune religioasă, întemeiat pe teamă sau ignoranță, prin care suntem adesea aplecați să ne formăm încredutări false, să ne temem de năluci și să ne încredem în lucruri neputincioase”.

„O acțiune este superstițioasă — zise Thiers — când efectele pe care le așteptăm dela ea nu pot fi atribuite nici lui Dumnezeu, nici naturei”.

Thiers a scris patru volume groase numai despre superstițiile, care aveau curs în timpul său. Și lucrarea lui e departe de a fi complectă. S'ar putea scrie de zece ori pe atât despre superstițiile deosebitelor popoare din toate timpurile. Căci închipuirea și imbecilitatea omenească n'au margini!

Superstiția e fica ignoranței și temerei. Ar fi prea lung ca să spun cum se nasc superstițiile. Pot spune însă în două cuvinte cum trăiesc. O superstiție trăiește în sufletul nostru, pentrucă ținem socoteală de toate cazurile, când se întâmplă să fie confirmată și

nu dăm nici o atenție cazurilor, mai numeroase poate, când este contrazisă de realitate.

„Mi-a eșit cu plin înainte... îmi va merge bine!” ne zicem în gând. Și dacă se întâmplă să câștigăm procesul, sau în sfârșit să izbutim în afacerea pentru care plecasem deacasă, atunci ne aducem aminte cu plăcere de cofele (donițele) pline și întărim astfel superstiția; dacă se întâmplă dimpotrivă, atunci uităm că superstiția noastră a rămas de rușine.

Invers, dacă de pildă pornim la drum sau începem o afacere în zi de Marți sau în zi de 13 și dacă se întâmplă să iasă bine, nu ținem seamă de superstiție; dacă însă iese cumvă rău, apoi îi auzi gurița mamei soacre: „ți-am spus eu doar să nu pornești la drum în zi de Marți... dar de, voiăștia tinerii... ce mai credeți!” — Și ne face mama soacră să fim superstițioși.

În Franța este o zicătoare populară, că cine-și pune ciorapii pe dos, vrea să schimbe timpul. O femeie — nu știu, tânără sau bătrână — a luat zicătoarea în serios. De câte ori simțea nevoia, pentru grădina ei, ca timpul să se schimbe, își încălță dimineața ciorapii pe dos, încredințată că această manoperă va schimba timpul în cursul zilei, fiind sigură că există o legătură tainică între presiunea atmosferică și... ciorapii d-sale. Adesea nu se producea nici o schimbare — firește. Femeia însă nu-și pierdeă curajul, păstră încrederea în virtutea ciorapilor săi, și a doua zi, a treia zi dimineața îi încălță tot pe dos. Și cum timpul nu poate să rămână acelaș, de îndată ce se producea o schimbare, nu scăpă din vedere să constate că în acea zi își pusese ciorapii pe dos și se bucură de izbânda superstiției sale.

Cititorii vor găsi, de sigur, sute de exemple la fel, dacă nu și mai caraghioase. Căci domeniul supersti-

ției e nesfârșit. Istoria superstiției este aceea a ră-tăcirilor, a infirmităților spiritului omenesc. Superstiția își schimbă forma după timp și loc, dar în fond rămâne în totdeauna aceeași : înviază numai sub alt nume prostiile, nălucile din trecut.

Superstiția nu ține socoteală de legile naturei, nici de rațiunea omenească. Ea este oarbă și ademenitoare. Nu este numai ridiculă și vrednică de dispreț, dar încă nesănătoasă, dușmană a inteligenței și științei, făcătoare de rău și uneori aducătoare de nenorociri. E o rușine pentru civilizația de astăzi. E o lepră de care popoarele civilizate trebuie să se vindece. Un om nu ajunge la deplina maturitate sufletească, la deplina încredere în sine și stăpânire de sine, decât atunci când s'a emancipat de jugul rușinos al superstiției.

A combate în public superstiția este a aduce un adevărat serviciu, o mare binefacere poporului său.

...Vedeți cât sunt de modest!¹⁾.

1) Extras din „Universul literar” cu data 30 Aprilie 1912.

TERAPEUTICA MORALĂ

Una din caracteristicile epocii moderne e preocuparea de a trăi cât mai conștient și mai rațional, de a profita pe cât e posibil de această viață pământească. În evul mediu popoarele europene, sub influența creștinismului, aveau ca ideal cucerirea vieții viitoare. Pe noi însă această cucerire ne preocupă mai puțin, fiindcă nu înțelegem să sacrificăm cunoscutul necunoscutului. Ne apropiem, în această privință, de spiritul vechilor Greci. Singura deosebire e că astăzi utilizăm, pentru a ne conduce în viață, un izvor nou, necunoscut celor vechi : *știința*. Filozofii greci n'aveau alte izvoare decât experiența și reflecțiunea personală. Ei ne-au dat toată măsura de putere a mijloacelor de investigațiune de care dispuneau : opera lor a rămas neîntrecută. Până acum nu s'a ivit nici un dialectician mai mare ca Socrate. Probabil că nu se va ivi nici de acum înainte, de oarece astăzi dispunem de un instrument mai puternic, rezultatul colaborării mai multor inteligențe : *știința*.

Știința, care a realizat în domeniul fizic și biologic ceea ce filozofii vechi ar fi considerat ca „supranatural”, tinde să se aplice în domeniul psihic și social. Psihologia, intrată pe mâna fiziologiștilor și medicilor, a devenit experimentală. Arta educației nu

va întârziă să profite de datele acestei științe noi. Experiențele făcute asupra indivizilor normali pentru a remedia în mod științific diferite „defecte” de ordin psihic și moral, adică diferite *maladii psihice* au dat rezultate satisfăcătoare. *Terapeutica morală e inventată*. Nu va trece mult timp și ne vom adresa unui medic pentru a ne vindeca de „lene” sau de „sfială”, după cum ne vindecă astăzi de friguri sau de durere de cap.

Terapeutica morală se fondează pe postulatul că între stările sufletești și cele trupești există o corelație constantă. De unde urmează că modificând stările trupești, se vor obține modificări în stările sufletești și reciproc. Această dependență reciprocă între „spirit” și „corp” — cum se zice — a devenit astăzi incontestabilă. Constatată încă de Lucrețiu, căruia servea de argument în favoarea teoriei materialiste, negată de metafizicienii spiritualiști, e astăzi admisă de metafizicienii cei mai recalitranti, cu rezerva interpretării sistemului căruia aparțin. Medicul însă lasă la o parte interpretările metafizice și se mărginește a constata faptul în sine pentru a-l utiliza.

Exemple de corelația dintre stările sufletești și cele trupești se găsesc în toate manualele de psihologie. A devenit o banalitate a mai arăta influența imaginației și pasiunilor asupra sănătății. Ideile mărețe, pasiunile nobile exercită o influență întăritoare asupra organismului, dându-i vigoare și rezistență; imaginația erotică, pasiunile josnice deprimă organismul și-i sleiesc puterile. Poți citi în fața omului felul vieții pe care o duce.

Bine cărmuite, imaginația și sensibilitatea bolnavului au devenit un mijloc de vindecarea sa. În toate maladiile încrederea în vindecare, sugerată de medic, exercită o influență binefăcătoare. În maladiile

nervoase însă această sugestiuine, ajutată numai de mijloace igienice și stimulante ca : injecțiuni subcutanee, dușuri scoțiene, fricțiuni, masaj, electricitate, etc., pot aduce vindecarea pacientului.

Astfel s'au făcut încercări pentru a vindeca lenea, tristețea cronică, iritabilitatea, timiditatea, pasiunea amorului, fumatul, etc. Oricât de rudimentare ar fi aceste încercări, primul pas e făcut și *terapeutică morală e constituită*. Sperăm că într'un viitor apropiat *terapeutică* se va aplica la toate viciile sau „defecatele” morale și ne va da mijlocul de a *reformă caracterul omului*. Atunci arta educației va deveni, din empirică, cum e, *rațională*. Atunci omul cult va fi cu adevărat *autorul vieții sale*¹⁾.

II.

După ce am arătat câteva principii de *terapeutică morală*, să ne ocupăm acum de aplicarea ei la *furie*.

Cu toții știm mai mult sau mai puțin ce este fenomenul sufletesc numit *furie* și am observat la alții diferitele manifestări ale acestui fenomen. Totuși e interesant să cunoaștem descrierea făcută de Seneca, filozoful roman. Orice emoțiune e însoțită de o schimbare a trăsăturilor obișnuite ale figurei și de alte fenomene fiziologice. Furia fiind o emoțiune violentă, prezintă aceste simptome într'un grad foarte înalt. Ochii scapără scânteii; sângele clocotește în vine și năvălește în cap; fața se înroșește; buzele tremură; scrâșnesc dinții; părul se zbârlește; omul își pierde respirația, dă din mâini și bate din picioare, tremură când vorbește. Acesta e portretul omului furios.

După doctorul Lange furia mai prezintă următo-

1) Extras din „Cultura română” Septembrie 1904.

rele manifestări fiziologice : 1) *Dilatarea vaselor capilare*, de unde rezultă o sporire a circulației sângelui, o creștere a combustiei organice — și ca fenomen subiectiv o senzațiune de fierbințeală. Ceeace exprimă zicătoarea : „arde de mânie”, „plin de mânie”.

Când ne vine furia, putem urmà două tactice. Un mijloc mai ușor, dar mai rușinos, e să fugim din fața inamicului — să ne ’ndepărtăm gândul dela împrejurarea care ne ’nfrurie. Dar e mai eroic și mai salutar să luăm în considerație împrejurarea, să cercetăm cauzele care au produs-o și în loc de a găsi motive de supărare, să tragem învățăminte pentru viitor. În măsura în care judecăm că fapta nu se putea să nu se producă, în împrejurările petrecute, în aceeși măsură ne calmăm. Luăm o atitudine intelectuală față de oameni și lucruri, în loc de o atitudine emoțională — care e ridiculă ori funestă. Prin această atitudine nu justificăm de loc fapta, ci numai o explicăm. Nu-i nevoie să închidem ochii față de relele și nedreptățile, care se petrec pe lume. Trebuie să luptăm pentru înapoierea lor, dar mijlocul e totmai să nu ne emoționăm. De sigur că sunt mulți oameni răi și de multe ori natura ori societatea contrariează aspirațiunile noastre cele mai legitime. Dar nu folosește la nimic să ne înfuriem ! Ne pierdem timpul și energia. Ba poate chiar întărâtăm pe inamici și-i facem să ne puie alte piedici în cale.

Răzbunarea e tot ce poate fi mai dobitocesc. A te răzbună față de un superior e o nebunie : prin ipoteză el poate în urmă să-ți plătească cu vârf și îndesat. A te răzbună față de un egal e greu și problematic. A te răzbună pe un inferior e forță pierdută în zadar. Deci nici din punct de vedere strict egoist nu-i bine niciodată să ne răzbunăm. Iată, în ciuda moralistilor, un caz când egoismul e de acord

cu morala. Noi credem că întotdeauna egoismul bine înțeles justifică preceptele morale ¹⁾. Altfel ar fi să ne luăm nădejdea de a construi vreodată terapeutica morală.

Dar să revenim la vindecarea furiei. Dacă furia s'a declarat, n'avem altceva de făcut decât să moderăm pe cât posibil manifestările ei exterioare. Strigătul și gestul măresc furia. E o tactică banală în război de a pune pe soldați să strige, pentru a-i înfierbânta. Invers, există între o emoțiune și manifestările ei o relațiune de așa natură, încât stăpânind manifestările, ajungem să stăpânim emoțiunea. Ni se va obiecta însă: cel care poate să-și stăpânească furia, nu-i în realitate furios. Contra acestei întâmpinări vom observa mai întâiu că adesea în toiul furiei simțim că exagerăm supărarea noastră și c'am putea domoli manifestările ei. — Iluziunea libertății, ni se va replica. — În tot cazul trebuie să admitem că sugestiunea e eficace și că un om, care și-a pus cu tot dinadinsul în gând să evite furia de câte ori ocaziunea s'ar prezentă, va ajunge să izbutescă.

În sfârșit, nu trebuie să desnădăjduim dacă, cu toate precauțiunile luate, am căzut victimă furiei. Vom profita de momentele calme, pentru a ne gândi la urmările ei ridicole sau funeste și a lua hotărîrea fermă de a o evita în viitor ²⁾.

1) Chestiunea e tratată în studiul nostru: „*La morale selon Guyau et ses rapports avec les conceptions actuelles de la morale scientifique*”. (F. Alcan, editor, Paris).

2) Extras din „Cultura română” Mai 1906.

PUTEREA SUGESTIUNEI

Mulți cred că sugestiunea n'are loc decât în somnul ipnotic. Astăzi s'a stabilit însă științific că se întâmplă fenomene de sugestiune chiar și în starea de veghe, când omul e treaz. Tot ce vedem, tot ce simțim și auzim poate da loc unei sugestii. Deseori ne sugestionăm singuri, fără să ne dăm seama.

Asemenea cazuri sunt atât de numeroase, încât n'aș mai sfârși dacă le-aș citi pe toate. Câteva exemple vor ajuta pe stimații mei cititori să găsească numeroase cazuri în propria lor experiență.

Intr'o seară, la teatrul de aici, din Sinaia, o doamnă scoase un țipăt destul de pronunțat în timpul reprezentațiunii unor gimnastici. Ce se 'ntâmplase? Trei gimnastici, urcați în picioare unul peste altul, își făcură puțin vânt ca să sară. Doamnei cu pricina, părându-i-se însă că dâșii cad, a țipat. Sugestiune. O simplă idee a determinat astfel un reflex, pe care de obicei îl provoacă o întâmplare reală.

În altă seară am văzut pe mai multe doamne și domnișoare ținându-se cu mâna de păr. De ce? Pentru că jucau pe scenă doi chinezi, suspendați în aer, având cozile lor legate cu frânghie de plafonul sce-

nei. Cum părul acelor cucoane nu erà în nici un pericicol — de-ar fi fost chiar artificial — gestul d-lor nu se explică decât prin sugestiune.

Un doctor american, al cărui nume nu mi-l amintesc acum, a făcut o experiență foarte interesantă și 'n acelaș timp hotărîtoare. Ceru voie autorităților să dispue de un condamnat la moarte în scop științific. Cererea fiindu-i satisfăcută, doctorul explică condamnatului că, fiindu-i milă de dânsul, a cerut ca în loc să-l ghilotineze, să-l omoare prin înțeparea unei artere : făcându-l să piardă cu încetul sângele, va pierde cunoștința și va muri fără absolut nici o durere. Condamnatul primi bucuros acest fel de moarte. Fu așezat pe o masă de operație a spitalului, apoi i se înțepă o vână, astfel ca să-i curgă sânge ; în acelaș timp se așeză la spatele lui un robinet cu apă și un lighian, dându-se drumul apei să picure încet. Condamnatul, crezând că zgomotul acesta erà produs de sângele care-i curgeà din vână, se așteptă dintr'un moment într'altul să-și sfârșească zilele. Și, într'adevăr, această așteptare a fost deajuns pentru ca să-i determine moartea. A murit prin urmare de frica unei închipuiri. Sugestiune !

Un englez avu originala idee să-și pună capăt vieței aruncându-se după un pod înalt din parcul Buttes Chaumont din Paris. Felul acesta de a se sinucide nu aveà nimic care să seducă, dar fiind relatat cu mare lux de amănunte de către ziare, a exaltat închipuirea mai multor nenorociți, frământați de gândul sinuciderei, determinându-i să-l imiteze. Și s'au găsit atâția imitatori, încât poliția pariziană, alarmată, a trebuit să posteze mult timp un gardist pe acel pod spre a 'mpedica pe cei care vor mai fi având tristul îndemn să imiteze pe englez.

Dar la noi în țară câți știaau de stația B. M. ina-

înte de tragica sinucidere a nenorocitei Jeana Christescu? De atunci încoace însă au loc în această stație atâtea sinucideri, încât i-au făcut o tristă celebritate.

Crimele pasionale și sinuciderile sunt contagioase. După o sinucidere senzațională, povestită amănunțit în gazete, mă aștept să văd altele în zilele următoare — și așteptarea mea e, din nenorocire, adesea împlinită.

Sugestiunea e prin urmare o forță însemnată a sufletului omenesc. Ea poate fi întrebuințată și spre binele nostru, cu știință și metodă¹⁾.

II.

„Sunt multe lucruri în cer și pe pământ, de care filozofia noastră habar n'are” — exclamă Hamlet. Știința omenească a zmulș însă de atunci câteva secrete Naturii. Printre minunatele sale descoperiri este de sigur și aceea a unei puteri, de care dispune propria noastră ființă și pe care o întrebuințăm fără să ne dăm seama: *sugestia*.

Iată un băețel venind acasă cu fața aprinsă ca un bujor și gâfâind de spaimă și oboseală, căci l-a alungat un câine. Degrabă mama sa îi dă un pahar cu apă spunându-i: „bea puțină apă și-ți trece!” Și într'adevăr, curând după aceea emoția băețășului s'astâmpără. O fi avut, poate, oarecare efect calmant apa rece, dar știința a descoperit astăzi că principalul agent în cazul acesta a fost încrederea pe care mama a inspirat-o băiețășului că-i trece spaima îndată ce va bea apă.

1) Extras din „Universul literar” No. 34 din 1912.

Dar se 'ntâmplă și unui om mare (matur vreau să spun) să se sperie de te miri ce : i-a intrat cinevâ în cameră pe neașteptate sau fără ca să-l observe și deodată văzându-l sau auzindu-l vorbind, se sperie. „Scuipă-ți în sân !” i se spune, afară numai dacă el însuși nu făcuse în grabă această operație superstițioasă, deprins fiind astfel din copilărie.

Sughite cinevâ ? — I se recomandă câteva înghițituri din binecuvântatul de Dumnezeu lichid. Iar dacă sughite un copil, i se spune îndată ceva care să-l intereseze și să-l facă să nu mai dea atenție acestui reflex ciudat.

Iată obiceiuri, cari se practică cine știe de când, dar a căror explicație curativă a fost descoperită abia de vreo câțiva ani. Să vă spun acum un caz mai nostim, dar tot așa de adevărat. Un țăran, fiind constipat de mai multe zile, după multă gândire și după îndemnul celor mai tineri plecă în oraș la „domnul doftor”. Medicul îi dădă o rețetă spunându-i : „ia asta moșule și ai să te ușurezi îndată !” Cum ajunse la han bietul moșneag înghiți cu religiozitate rețeta și prezicerea „domnului doftor” se îndeplini. Deoarece celuloza, din care-i fabricată hârtia, n'are proprietăți purgative, urmează că intestinele obosite ale moșneagului au fost puse în mișcare de o simplă idee : de încrederea pe care o aveă dânsul în eficacitatea rețetei înghițite.

N'aș mai isprăvi, dacă aș cită toate cazurile de sugestie. In prelegerile IV—VI din „Educația prin sine însuși” am studiat fenomenele de sugestione și aplicarea lor metodică la perfecționarea noastră. Aici mă voiu mărgini la exemple populare citate pentru a scoate din ele câteva considerațiuni practice, foarte simple, care însă dacă vor fi urmate, vor face mult bine, foarte mult bine celor ce le vor practică.

Se numește *sugestie* operațiunea prin care cineva caută să concentreze atenția și voința altei persoane asupra unei idei în scop practic. De pildă, când consolăm sau încurajăm un prieten, întrebuițăm puterea sugestiei. Din lipsă de cuvinte se dă numele de sugestie și obiectului acestei operațiuni, precum și rezultatului său.

Oricine se poate sugestionă pe el însuși fie involuntar (ca în cazul țăranului, care a înghițit rețeta), fie cu voință, pentru a-și menține sănătatea și viața, pentru a se încuraja, a căpăta încredere în sine și în succesul unei întreprinderi, pentru a păstra întotdeauna un optimism cuminte, calmul și buna dispoziție.

Iată, de pildă, mă gândesc la unii studenți sau elevi „pregătiți” în particular: se apropie vremea examenului; au început și dumnealor să se gândească la acest eveniment și unii, de câte ori se gândesc, simt un fel de remușcare că nu citesc nici acum destul, și ideea că ar trebui să pregătească examenul îi urmărește până și în plimbările lor sau le turbură distracțiile. Ideea aceasta, care îi obsedează, este un caz de auto-sugestie involuntară. Cei cumiți însă își pot sugera de bună voie ideea că vor prepara examenul și astfel această idee se va realiza cu plăcere, sigur și fără să le turbure momentele de recreație.

Iată cum :

Seara, în pat, înainte de a adormi, lăsând corpul în cea mai completă molesire și liniștindu-ne spiritul, ne concentrăm toată atenția asupra ideii că mâine vom învăța bine și cu plăcere cutare sau cutare materie. Afirmăm în gând această idee cu toată încrederea până ce adormim. A doua zi dimineața, ne facem toaleta în grabă și în loc să dăm drumul vișărilor sau altor preocupări, ne gândim la cele ce vom

învăță; apoi fără a pierde vremea ne punem la lucru. După o practică de câteva zile această sugestie *nu se poate să nu izbutească.*

Condițiunile prielnice auto-sugestiunii sunt: liniștea, întinericul, singurătatea, într'un cuvânt orice împrejurare care înlesnește creerului să se concentreze numai asupra ideii pe care ne-o sugerăm. Momentele de calm, care preced somnul, sunt cele mai favorabile. E bine de asemenea ca auto-sugestia să se facă, pe cât posibil, la aceeași oră.

Dacă nu ne putem reculege, astfel ca să ne sugerăm ideia în liniște, fără a fi supărați de vreo idee străină, atunci respirăm adânc și numărăm respirațiile până ce adormim sau până ce am adus în sufletul nostru calmul prielnic auto-sugestiei. Stă în puterea oricui de a respira adânc și a număra respirațiile și acest exercițiu repetat zilnic constituie el singur o excelentă gimnastică a voinței și atențiunii. Pe deasupra ne desvoltă și plămâni.

Repet că auto-sugestia constă într'o *afirmare făcută cu încredere*, iar nu în exprimarea unei dorinți. Nu vom zice, de pildă: „aș dori să învăț bine mâine!” sau „ce bine ar fi să învăț mâine!” — ci vom afirma cu încredere: „mâine voi învăța bine și cu plăcere”.

Pentru a ne sugestionă nu-i nevoie de o încordare a voinței. Dimpotrivă, asemenea încordare ar putea fi păgubitoare, căci deșteaptă o dorință și prin urmare posibilitatea unei nerealizări. Auto-sugestiunea, ca și sugestionarea altuia, se face printr'o simplă afirmare. Chiar dacă la început nu dăm nici un crezământ acestei afirmări, repetând-o însă mereu ajungem s'o credem — și de îndată ce-o credem, devine o forță, care influențează în sensul ei purtarea noastră.

Aștept cu plăcere observațiile cititorilor, cari vor practica auto-sugestia, pentru a reveni la nevoie asupra acestei minunate puteri de care mulți nu știu să se folosească ¹⁾).

III.

Omul ar putea înlătura sau cel puțin ar suporta mai ușor multe mizerii morale și fizice, dacă ar ști să se folosească de minunata putere de care dispune sugestiunea. În cronică precedentă am arătat prin exemple ce este sugestiunea; să căutăm acum pe scurt întrebuițarea ei.

În acest scop, n'avem decât să observăm cum ne folosim de sugestiune instinctiv, fără să ne dăm seama, în deosebitele împrejurări din viață. Un copilăș cade jos, se lovește și plânge. Instinctiv, mama sa, ridicându-l, caută să-l facă să-i treacă durerea recurgând la puterea sugestiunii: îi abate atenția dela senzația dureroasă căutând să-l distreze prin diferite mijloace, sau îi afirmă convingător că „nu e nimic”, că „i-a trecut durerea”, apoi bate obiectul de care copilul s'a lovit, pentru a-i mulțumi instinctul de răzbunare, îl mângâie ștergându-i cu dragălașie ochii și sărutându-l, etc.

În acest simplu gest matern se cuprind o întreagă filozofie, mai precis vorbind, o aplicație excelentă a terapeuticeii morale. Atenția pe care o dăm unei dureri, hrănește durerea și chiar o face insuportabilă. Nedându-i însă atenție, durerea se calmează și 'n cele din urmă dispăre. Multe dureri fiind sporite de spaima pe care ne-o facem în privința gravității lor,

1) Extras din „Universul” ed. prov. cu data 26 Maiu 1912.

afirmarea că „nu-i nimic”, că „durerea va trece curând”, dacă e crezută, are de efect să facă să dispară durerea sau în tot cazul s'o modereze.

Distracțiunea, acest remediu atât de cunoscut în contra supărării sau necazului, e o aplicațiune a sugestiunii. Abătând atenția cuivă dela ideia care-i provoacă aceste emoțiuni, determinăm încetarea lor. Mângâierea, îmbărbătarea cuivă sunt deasemenea aplicațiuni inconștiente ale sugestiunii. Cum se încurajează un om? — Inspirându-i încredere în puterile lui și în reușita întreprinderii pe care o face. Această inspirație, dacă e crezută de persoana pe care o încurajăm, sugestiunea reușește și are de efect o sporire reală a puterilor acelei persoane și o mai bună întrebuițare a lor în munca întreprinsă.

Cum se explică acest spor de forță prin sugestiune? Prin ce minune niște cuvinte goale ne fac mai puternici sau mai rezistenți? — Cuvintele prin care suntem sugestionati sau prin care ne sugestionăm singuri, dacă nu sunt crezute, evident că nu produc nici un efect. Dar, dacă sunt crezute, atunci ideile pe care le deșteaptă capătă putere prin faptul că ne ațâță moralul (sistemul nervos) și pune în joc puterile noastre latente (ascunse) disponibile, care fără de acea sugestiune ar fi rămas ca și cum n'ar fi fost. Mai mult decât atât, o sugestiune favorabilă — îmbărbătarea, de pildă — excitând sistemul nervos, ridicând moralul omului, determină treptat cu timpul o sporire reală a puterilor lui.

Toată lumea a observat că tristețea, supărarea, melancolia, necazul, descurajarea, sunt emoții apăsătoare, care ne paralizează forțele și treptat le slăbesc, iar în cele din urmă ne zdruncină chiar sănătatea. De ce atunci să nu credem că emoțiile contrare :

bucuria, buna dispoziție, speranța, curajul, au efecte binefăcătoare ?

Iată o dovadă absolut convingătoare de puterea sugestiei. Un atlet făcea exerciții uimitoare, la un circ, cu niște greutateți de tuciu de mărime considerabilă, care erau însă goale înăuntru. Un concurent îl sfidează într'o zi, în particular, că nu poate ridică greutateți pline de aceeași mărime. Și, într'adevăr, toate sforțările lui de a ridică greutatețile acestea fură zadarnice. În seara aceleași zile însă, rivalul său îi schimbă pe scenă greutatețile goale cu cele pline, spre a-l face de răs în fața publicului. Atletul nostru, apărând pe scenă și crezând că are de a face cu greutatețile lui obișnuite, le apucă cu încredere și le ridică spre marea uimire, nu numai a spectatorilor, dar și a rivalului din culise.

Cine se crede bolnav, ajunge să fie în realitate așa. Pentru ce dar să nu admitem că putem ajuta vindecarea prin credința că ne vom vindeca și că putem să ne păstrăm sănătatea prin credința că suntem bine? Negarea boalei e în totdeauna bine interpretată în organism și uneori ea singură produce vindecarea. Sunt oameni cari se apără de boală printr'o voință constantă de a fi rezistenți. Acest efect al sugestiei e manifest în timpul epidemiilor, când tocmai cei mai fricoși și care se păzesc mai mult, devin bolnavi.

Autosugestiunea, ca și sugestionarea altuia, se face printr'o simplă afirmare. Chiar dacă la început nu dăm nici un crezământ acestei afirmări, repetând-o însă mereu, ajungem s'o credem — și de îndată ce o credem, ea devine o forță care influențează în sensul ei ființa și purtarea noastră.

Să ne închipuim dar că suntem sănătoși, plini de viață, bine dispuși, activi și metodici. Cu cât această

închipuire va fi mai lămurită și mai vie, cu atât ne va influența mai mult. De prisos să spun că nu-mi trece prin minte să vă recomand de a vă dispensa de îngrijirile trebuincioase în caz de boală reală¹⁾; dar și 'n acest caz e bine să vă sugestați că vă veți vindeca repede și pe deplin ¹⁾.

PUTEREA ILUZIEI

1) Extras din „Universul literar” No. 35 din 1912.

PUTEREA ILUZIEI

Emerson ne povestește, în felul său mistic, minunat, cum a pierdut lumina unei lungi zile de vară explorând peștera Mamutului din Kentucky. În tovărășia mai multor prieteni veseli a străbătut șapte-opt kilometri, în slaba zare a lămpilor, prin niște galerii spațioase, solide temelii construite de natură pentru orașul de deasupra. A trecut curenții „Lethe” și „Styx”, populați cu pești orbi; a auzit murmurul cascadelor ascunse în întuneric; a umplut de muzică și de împușcături aceste galerii impresionabile, care fac să răsune pasul cel mai ușor; a văzut toate felurile de stalactite și de stalagmite — sloiuri de ghiață, flori de lămâiu, struguri —, a admirat în sfârșit capod'opera pe care cei patru ingineri împreună: apa, piatra de var, atracția moleculară și timpul au săvârșit-o prin întuneric. Dar cea mai sublimă impresie, pe care o avu, fu produsă de o iluzie.

Ajungând în „camera înstelată”, călăuza stinse lămpile excursioniștilor iar pe a sa o dădu la o parte — și atunci toți, îndreptându-și privirea în sus, văzură un cer plin de stele scânteind unele mai mult, altele mai puțin și având în mijlocul lor un astru mai lucitor, ce părea a fi o planetă. Toți excursioniștii fură

uimiți, fermecați. Cei cari știau să cânte, întonară cu un accent plin de expresiune frumoasa romanță : „Stelele-s pe cerul liniștit”, iar Emerson se așeză pe o stâncă pentru a-și sătura privirea. Și totuși doar câteva puncte de cristal pe bolta neagră, reflectând lumina lămpii ascunse, produceau acest sublim spectacol !

În Werther găsim de asemenea mai multe pasagii de un profund adevăr psihologic, din care reiese puterea uimitoare a iluziei. Deși limba lui Goethe va pierde mult în traducerea noastră, nu putem rezista plăcerii de a le cită.

„În mine e ascuns izvorul tuturor suferințelor mele, după cum altădată eră izvorul fericirii. Nu sunt oare acelaș om, care atunci înnotă într'un ocean de emoții, care la fiecă pas vedeă ivindu-se un paradis, a cărui inimă eră în stare să îmbrățișeze o lume întregă cu iubirea ei ? Dar această inimă a murit, nu mă mai transportă ; ochii îmi sunt uscați și neliniștea simțurilor, care nu mai sunt răcorite de lumini binefăcătoare, îmi sbârcește și-mi încrețește fruntea. Sufer mult, căci am pierdut ceea ce dedea farmec vieții mele, puterea sfântă și înviorătoare cu care urzeam lumi în jurul meu. N'o mai am !... Când privesc din fereastră soarele dimineței străbătând ceața de deasupra colinei îndepărtate și luminând livezile tăcute din vale, când văd liniștitul râuleț curgând spre mine șerpuitor printre sălcile despuiate... O ! această natură admirabilă îmi pare rece, însuflețită doar ca o gravură colorată ; toată vraja ei nu poate face să mi se ridice din inimă în creier o singură picătură de fericire : întreaga-mi ființă rămâne în fața lui Dumnezeu ca un izvor secăt, ca o ciatură uscată ! Adesea m'am aruncat la pământ, cerând lui Dumnezeu lacrimi, după cum plugarul cere ploaie, când dea-

supra lui cerul e de plumb și în juru-i pământul chinuit de sete" 1).

„Nu mai am nici închipuire, nici sentimentul naturii, și cărțile nu-mi inspiră decât desgust... Îți jur că deseori am dorit să fiu un muncitor cu ziua, ca să am cel puțin dimineța, la deșteptare, o perspectivă pentru ziua care începe, o nevoie care să mă îndemne, o speranță" 2).

„Wilhelm, ce-i pentru inima noastră lumea întreagă fără de iubire? O lanternă magică fără de lumină! De îndată ce i se pune o lampă însă, chipuri de toate culorile apar pe zidul alb... Și când n'ar fi decât atât, niște vedenii trecătoare, ne simțim totuși fericiți privind-le, ca niște copii cu inima nouă mirându-se de aceste aparițiuni minunate. Wilhelm, să fie oare năluca, care ne face fericiți?" 3).

„Trebuie să ne purtăm cu copiii, după cum Dumnezeu se poartă cu noi: niciodată nu ne face mai fericiți, decât atunci când ne lasă să mergem la întâmplare, în beția unei iluzii plăcute" 4).

„Dumnezeule! aceasta e oare soarta pe care ai hărăzit-o oamenilor: să nu fie fericiți decât înainte de a avea rațiunea, sau după ce au pierdut-o!..." 5).

Cât adevăr în această intuiție poetică a lui Goethe! Proteu e mai puternic decât Titanii, învinge chiar pe Apolon. Ludovic al XV se lasă condus de marchiza de Pompadour. Femeile, nici vorbă, mai mult decât bărbații, sunt victimele iluziei. Uneori ele sunt atât de fermecate, încât fermecă și pe bărbați. Căci cu toții trăim mai mult sau mai puțin în beția iluziei.

1) Scrisoarea din 3 Noembrie.

2) Scrisoarea din 22 August.

3) Scrisoarea din 18 Iulie.

4) Scrisoarea din 6 Iulie.

5) Scrisoarea din 30 Noembrie.

Chestie de temperament. Unii sunt mai visători, alții mai trezi. În copilărie am fost însă la fel. De aceea regretăm cu toții „dulcii ani ai copilăriei”.

Plăcerile și durerile sunt produse de organismul nostru. Imprejurările externe le ocazionează numai. Oamenii nu sunt impresionati la fel de aceleași întâmplări. Și chiar același om în deosebite momente de dispoziție reacționează felurit. S'a zis că foamea e cel mai bun bucătar; putem adăoga că buna dispoziție e cea mai fericită întâmplare. Ne înșelăm dar căutând fericirea exclusiv în îmbunătățirea condițiilor de traiu; fericirea e o rezultată a constituției noastre psiho-fiziologice și a împrejurărilor în care trăim. „Sărmanii” Indieni nu se cred — și prin urmare nu sunt — mai nenorociți decât Europeanii plăpânzi și cu fruntea încrețită de griji.

Iluziile sunt adesea un izvor de plăcere, un balsam pentru durere. Să ne gândim un moment la omul decepționat. Nici că se poate o ființă mai nenorocită, mai de compătimit. El și-a pierdut toate iluziile, își târăște vieța dintr'o zi pe alta, desgustat și fără de nici o speranță. Oamenii sănătoși îl ocolesc, din instinct de conservare, căci indiferența lui e molipsitoare, exercită o influență deprimantă asupra celor cu care vine în contact ¹⁾. El e bolnav în toată puterea cuvântului. Și-a pierdut iluziile, nu atât din cauza împrejurărilor potrivnice, cât mai ales din slăbirea vitalității sale. Și pierzându-le, i s'a înrăutățit starea, e pe calea desorganizării sufletești.

Pozitiviștii radicali pot să ridiculizeze cât vor voi

1) „Să am întotdeauna în juru-mi oameni grași, cu fața lucitoare, oameni cari dorm noaptea. Cassius are o față suptă, fără de carne; el cugetă prea mult; asemenea oameni sunt periculoși” (Shakespeare, *Iuliu Cezar*, Act. I, sc. II).

însemnătatea pe care o recunoaştem iluziei în viaţă; căci însăşi doctrina lor, aşă cum o concep dânsii, e o iluzie, mai precis, himeră. În ciuda pozitivismului exclusivist, în ciuda logicei uneori, voinţa de a trăi, instinctul vital, restabileşte sub o altă formă iluziile pe care reflecţia le-a împrăştiat. Povestea balaurului cu o sută de capete. A trăi este a-şi face iluzii.

Iluziile ridică tonalitatea vieţii, inspiră curaj, întăresc rezistenţa, conservă sănătatea şi buna dispoziţie a omului. Ele îi stimulează energia, îi deşteaptă spiritul de iniţiativă, îl susţin în luptă şi constituiesc un balsam preţios împotriva amărăciunilor şi necazurilor inevitabile în viaţă. Omul fără de iluzii e ca un luntraş nepăsător, care îşi lasă lopata la capriciul valurilor. Un curent mai puternic — şi luntra se va răsturnă.

Iluziile sunt deasemenea necesare conservării speciei. În conversaţiile cu Eckermann, Goethe, vorbind de proiectul unei noi excursii, se compară cu femeia, care de câteori e însărcinată, se jură că nu se va mai apropia de bărbat. Natura ne orbeşte într'atâta, când e vorba să-şi ajungă scopurile ei, încât cu greu scapă cineva din cursă. Iluziile amorului sunt clasice. Molière le-a prins în versuri nemuritoare. Amantul atribuie iubitei sale toate calităţile pe care dânsa le împărtăşeşte cu familia sa, cu sexul ei şi chiar cu spiritul omenesc. În realitate amantul iubeşte aceste calităţi; lui îi pare însă că iubeşte pe „aleasa” inimii sale — şi astfel natura e învingătoare.

Trebuie să mărturisim însă că Mama-Natură, simţind că ne datoreşte o compensaţie pentru cursa întinsă, a introdus în fiecare cutie de Pandoră a căsătoriei, câteva bucurii şi mulţumiri reale. În căsniciile cele mai puţin norocoase, veselia copiilor şi speranţele pe care le deşteaptă dânsii, ne uşurează greu-

tatea sau plictiseala de a trăi. Impărtășindu-ne viața cu copiii, ne hrănim cu ceva din naivitatea și veselia lor îngerească — și mai copilărim odată.

Sufletul copilului e plin de închipuiri. El se află în continuă mișcare, sub imboldul unor iluzii fermecătoare. Se supără când e turburat în visările sau jocurile lui. Ce viteaz este dânsul în timpul când se inspiră din visul său ! Care din noi nu s'a jucat „de-a soldașii” de pildă, și nu-și aduce aminte cât de mult ne identificam cu tipul personajului pe care-l jucam ? Omul matur trăiește pentru altceva ; dar cine poate afirma că și acest „altceva” nu-i o iluzie !

Orice întreprindere presupune o speranță, care poate fi o simplă iluzie. Chiar într'o excursie de plăcere nutrim speranța că vom fi răsplătiți de osteneala noastră prin frumusețea regiunii ce vom străbate. Dacă întâlnim pe cineva, care ne dezamăgește, entuziasmul se pierde, puterile ne scad, — și ne înțoarcem din drum, sau ne pare restul excursiunii mult mai anevoios.

Hartmann deosibește trei grade în iluzia omenească, corespunzătoare perioadelor de tinerețe, de maturitate și de bătrânețe a omenirii. Lumea greco-romană hrănește iluzia că poate găsi fericirea pe pământ ; lumea creștină și-a pus speranța într'o fericire viitoare ; iar lumea modernă are încredere în progresul civilizației. Pesimistul filozof pretinde că aceasta e cea mai mare din toate iluziile. Totul e zădărnice.

Civilizația nu este o iluzie — după cum îi place lui Hartmann să spună — ci, dimpotrivă, iluziile sunt o condiție prealabilă pentru trecerea dela sălbăticie la civilizație, prin mijlocul muncii. Păcatul original al omenirii e lenea, lene pe care-o observăm la sălbăticiei de azi și de care au suferit și străbunii noștri primitivi. Când pentru întâiași dată a fulgerat o iluzie în

sufletul unui antropoid, el a devenit om. Iluzia a transformat sălbaticul în barbar, barbarul în civilizat și civilizat în om cult. Pretindeți că totul e iluzie? Fiindcă vă place atunci paradoxul, dați-ne voie să vă întoarcem afirmația : Iluzia e totul.

... Idealul însuși din care se hrănesc, trăiesc și progresează popoarele, n'a fost decât visul unuia sau a câtorvâ. Acest vis încântă și pe alții, se răspândește treptat și ajunge să formeze coeziunea și tăria unui popor. Fără de iluzie, n'am fi avut nici un ideal. Fără de ideal, n'ar fi fost cu putință civilizația și prin urmare nici o viață cu adevărat omenească. Cel ce tratează idealul ca nebunie, iluziile ca visuri searbăde, cel ce nu se entuziasmează pentru nimic, e *un om fără de inimă*, un invalid.

Prevedem obiecțiunea care s'a format în spiritul cititorului : e cu putință să păstrăm iluziile, de care ne dăm seama că sunt iluzii? Iluziunea nu e condamnată la peire, de îndată ce se lasă prinsă?—Așa ar fi logic. Dar, din fericire uneori, se întâmplă altfel. Cu toții continuăm să percepem culorile, cu toate că cunoaștem caracterul lor iluzoriu. Fiind chiar preveniți de așa numitele erori ale simțurilor, tot cădem în cursă, dacă nu suntem atenți. Cu atât mai ușor vom întreține iluziunile morale. Practicile mistice sau superstițioase continuă să dăinuiască mult timp după ce a dispărut credința, care le-a inspirat.

Sunt într'adevăr iluzii necesare în viață. Increderea în puterile și în perfecționarea noastră, ¹⁾ stima de sine exagerată, credința că în definitiv viața e bună de trăit : toate sunt iluzii — dacă voiți — dar

1) Doctrina fatalistă a descurajat într'un timp pe Mill. *Mémoires*, ch. V. Alte exemple în „Educația prin sine însuși”, prelegerea VII: „Lipsa de energie”.

iluzii necesare. Cel ce n'are încredere în sine, cine e timid sau umil, cade în luptă pentru vieață. Credința în nemurirea postumă în memoria oamenilor, este și ea o iluzie de ordin afectiv, căci afară de considerația că mulți speră o nemurire pe care n'o vor avea, chiar și cei merituosi nu vor trage nici un profit din asemenea nemurire. Totuși fără de această iluzie, multe din faptele mari istorice nu s'ar fi produs. Nevoia iluziei se simte chiar și 'n acțiunile puțin însemnate: dacă nu mi-ași fi făcut iluzia că acest articol va fi citit cu plăcere de stimații lectori ai „*Convorbirilor critice*” n'aș fi avut puterea să-l scriu.

Părerea pe care o avem despre noi înșine, despre calitățile noastre, dacă nu e prea disproporționată cu realitatea, e utilă, căci exercită o influență auto-suggestivă, tinde să se realizeze. Credințele stimulante sau consolatoare — fie de ordin religios sau moral — exercită o influență salutară. „Având un ideal, ne ridicăm în proprii noștri ochi — și ridicându-ne în proprii noștri ochi, săvârșim acte, care contribuiesc la perfecționarea reală a naturii noastre”¹⁾. În genere, pesimismul amorțește și paralizează puterile, în timp ce optimismul îndeamnă la lucru și determină desvoltarea ființei noastre.

Guyau exprimă cam acelaș gând cu farmecul său poetic obișnuit: „Trebuie să păstrăm în inimă un colț de verdeață și tinerețe, un colț în care să nu fi recoltat nimic, unde să putem oricând semăna o plantă nouă... A rămâne mult timp tânăr, a rămâne copil chiar prin spontaneitatea și afecțiunea inimii, a păstră în totdeauna nu numai pe figură, dar și 'n suflet, ceva ușuratec, vesel și înaripat: e cel mai bun mijloc

1) *Educația prin sine însuși*, prelegerea V: Autosugestia în educație.

de a trăi, căci ce putere mai mare poate fi decât tinerețea?"¹⁾.

Aceeași cugetare o găsim în următoarele versuri :

Illusion féconde, illusion sacrée,
Mère des grands espoirs et des efforts sans fin,
Viens en le ranimant tromper le coeur humain.
Habite en nous, soutiens nos forces défaillantes :
Nous avons tant besoin de ton aide ici-bas,
Où la déception suit chacun de nos pas !

Și mai departe :

Nous parons de nos traits la nature impassible ;
C'est ainsi que la vie ici-bas est possible.
Si le monde à lui même un jour se dévoilait,
Il serait effrayé de se voir tel qu'il est,
Il voudrait se mirer dans le regard des hommes,
De nos illusions vêtir sa nudité ;
L'idéal n'est-il pas, sur la terre où nous sommes,
Plus fécond et plus beau que la réalité ?

.....
Ce qui fait la grandeur de notre pâle terre,
Globe éteint au hasard dans les cieux emportés,
C'est qu'elle est le seul coin du monde où l'on espère²⁾.

Intr'un discours admirabil, ținut la liceul Charlemagne din Paris, cu ocazia împărțirii premiilor, Jouffroy zise : „Culmea vieței vă ascunde destinul ei ; din cele două povârnișuri d-v., tinerii, nu cunoașteți decât una, aceea pe care urcați ; ea vă surâde, e frumoasă și parfumată ca primăvara ; d-voastră, nu vă este dat ca nouă să contemplați cealaltă parte cu aspectul ei melancolic, palidul soare care o luminează și țărnul înghețat cu care se termină”³⁾.

Luând însă apoi cuvântul Renan, exclamă : „Nu,

1) *L'Irréligion de l'avenir*, pag. 175.

2) Guyau, *Vers d'un philosophe*.

3) Jouffroy, *Mélanges philosophiques*.

tineri elevi, nu se poate să fie așa. E prea trist. Soarele nu-i niciodată palid; e învăluit numai uneori" ¹⁾).

Edgard Quinet învinovățește pe toți acei cari și-au pierdut iluziile. „Dacă urăsc ceva pe pământ, zicea dânsul, urăsc cuvântul: „mi-am pierdut iluziile”. Când ai ajuns să pronunți acest cuvânt, află că tu nu mai ești decât o fantomă, adică jucăria împrejurărilor. Iluziune e cuvântul de care te servești pentru a-ți ascunde dezertarea și căderea" ²⁾).

John-Stuart Mill se plânge cu drept cuvânt de educația pur raționalistă, pe care i-a dat-o tatăl său și — în urma crizei morale prin care a trecut la vârsta de 20 de ani — a început să se 'ngrijească de cultura sentimentelor. „Nu încetai, ne spune Mill, de a considera facultatea și practica analizei ca o condiție esențială desvoltării individului și societății; dar în țelesei că analiza producea urmări, care trebuiau îndreptate cultivând în acelaș timp alte facultăți... Cultura sentimentelor deveni unul din punctele cardinale ale credinței mele morale și filozofice" ^{3) 4)}).

1) Renan, *Pages choisies*.

2) Quinet, *L'Esprit nouveau* VII, 3.

3) *Mémoires*, pag. 135—7.

4) Extras din „Convorbiri critice”, Septembrie 1910.

INTĂRIREA VOINȚEI

Am arătat într'un articol precedent că omul nu prețuiește sănătatea decât după ce a pierdut-o, deși un moment de gândire ar arăta oricui că sănătatea e cel mai prețios lucru pământesc, fiind condiția celor mai multe bunuri ale vieții.

Nu mă voiu opri să dovedesc acum că, după îngrijirea sănătății, preocuparea ce merită al doilea loc e să ne întărim voința. De câțiva ani s'a scris destul pentru a se arăta că voința este factorul de căpetenie al succesului în viață. Mă voiu mărgini deci să arăt mijloacele de a ne desvoltă voința.

Niciodată nu s'au auzit atâtea plângeri de lipsă de voință ca în timpurile noastre. Neurastenia a fost numită „boala secolului”. Prin urmare o boală a secolului e și *abulia* (lipsa de voință), căci ea caracterizează starea sufletească fundamentală a neurastenicului. Neurastenicul se simte obosit de viață înainte chiar de a fi frăit de ajuns. Pe câți tineri nu-i vedem : blazați, fără de nici un scop în viață, a căror figură exprimă lăncezeala din sufletul lor? Ei sunt de compătimit, nu de răs. Boala lor e însă cu leac. Numai să dorească sincer să se vindece ! Pe lângă mijloacele igienice și terapeutice, pe care le prescrie medicina, să urmeze o cură de întărirea voinței.

Neurastenicul va evita, pe cât posibil, singurătatea; va căuta să se distreze și să aibă o ocupație potrivită puterilor sale și care să-i procure plăceri. În tot cazul se va sili să înlăture gândurile triste, necazurile, grijile sau visările deșarte. Să înceteze de a-și mai rumega boala! Să se gândească la ideile contrare celor care-l preocupă de obicei. Să-și formeze o imagine cât mai precisă de cum ar dori să fie: calm, bine dispus, energic, lucrând cu metodă și stăruință, etc.; *să-și închipuie că este în realitate așa și va deveni cu încetul astfel.*

Nu glumesc. Expun numai cu cea mai mare simplitate un mijloc de vindecare a stărei sufletești neurastenice, mijloc care a fost experimental dovedit ca eficace și care de altfel se explică foarte bine în teorie.

Căci necrezut de mare este puterea gândurilor! Gândirea omenească, care a ajuns să descopere și să stăpânească multe puteri ale naturii, care face zilnic, sub ochii noștri, ceea ce bunicul ar fi considerat ca minuni ale lui Dumnezeu: — de ce n'ar avea oare aceeași putere și asupra stărilor noastre sufletești, asupra purtării și traiului nostru?

Gândurile obișnuite ale unui om i se imprimă pe figură, formându-i trăsături caracteristice. Poți citi pe figura cuivă ce fel de caracter (în linii generale, bineînțeles) are și cum trăiește. Așa încât are dreptate zicătoarea populară: „Uită-te la față, și mă n'treabă de vieață!” Gândurile și emoțiile, pe care le hrănim de obicei, au o influență incontestabilă asupra caracterului, asupra purtării și chiar asupra sănătății noastre. Gândurile frumoase, sentimentele nobile, aspirațiile înalte conservă buna dispoziție și exaltă puterile sufletului, exercitând în acelaș timp o acțiune binefăcătoare asupra organismului, făcând

pe om mai rezistent împotriva boalelor și mai ușor vindecabil. Gândurile perverse sau moleșitoare, emoțiile violente, triste sau josnice, sunt deprimante, sleiesc puterile sufletului și ale corpului, făcând omul să vegeteze sau să ducă o vieață păcătoasă, animalică, inferioară.

Pentru a ne întări voința, să veghiăm prin urmare la cursul gândurilor noastre. Să alungăm fără de milă, gândurile care ne întrețin defectele și să hrănim, să îndrăgim pe cele favorabile îndreptării noastre. Lupta va fi de sigur grea la început. Deaceea e bine nici să n'o dăm deadreptul. În loc să combatem direct curenții cusur, vițiu sau stare sufletească, printr'o sfortare, — le vom combate indirect, gândindu-ne la ideile virtuților corespunzătoare.

Vom căuta să cugetăm aceste idei în mod cât mai concret, cât mai precis, închipuindu-ne un om care posedă calitățile ce ne lipsesc și contemplând cu drag imaginea lui. Dacă această meditație este întreruptă de cursul automatic al ideilor, o facem cu glas tare și la nevoie ne punem s'o scriem. Oricine e doar stăpân pe glasul și pe mâna lui! În cazuri extreme ne mărginim la repetarea încăpățânată a unei simple propozițiuni, care să alunge gândurile pe care voim să le combatem: de ex. vom zice „sunt calm”, „sunt mulțumit”, „sunt stăpân pe mine”, etc. după împrejurări. Apoi, dacă gândurile rele revin, eșim la plimbare, căutăm să ne distrăm, facem o vizită unei persoane căreia suntem nevoiți să-i ascundem starea noastră sufletească; într'un cuvânt recurgem la orice mijloc, care să ne silească a ne gândi la altceva decât la gândurile pe care le combatem.

După o luptă de mai multe zile cu siguranță că aceste gânduri vor slăbi și atunci ne va fi mai ușor să întreținem gânduri bune, care apoi cu timpul vor

intră în firea noastră și ne vor face să fim așa precum dorim: liniștiți, stăpâni pe noi înșine, activi, cu metodă și stăruință, bine dispuși, etc.

La început să ne concentrăm atenția asupra unei singure calități, din cele pe care voim să le dobândim și apoi, treptat, vom urmări pe celelalte. Un om, care urmărește cu încăpățânare o singură idee, nu se poate să n'o realizeze, afară numai dacă depășește capacitatea de dezvoltare a naturei sale.

— Această restricție vă va face, poate, să surâdeți triumfători. Dar *câți oameni sunt tot ce ar putea fi?*¹⁾

1) Extras din „Universul Literar” cu data 2 Iulie 1912.

EDUCAȚIA VOINȚEI COPILULUI

Dintre toate puterile sufleteste, voința este aceea care exprimă mai deplin personalitatea cuivã : *voința este omul*. Un act, pentru a merita numele de act al voinței tale, trebuie să fi purces din resorturile sufletului tău, nesilit și nici măcar îndemnat de o altă persoană. Actul voluntar, în înțelesul superior al cuvântului, decurge din propriul îndemn al celui ce l-a săvârșit și este executat în felul lui personal de a înțelege și a simți.

În acest înțeles, evident că copilul nu poate să aibă voință. El este jucăria împrejurărilor, e foarte sugestionabil, e stăpânit de senzațiuni și de fantazia lui neînfrânată. Dacă cercetăm cu luare aminte izvorul actelor sale, găsim că sunt provocate, fie de o trebuință poruncitoare, fie de o dorință oarbă sau de vreun capriciu trecător : actele voluntare ale copilului nu sunt urmarea unei deliberări, a unei chibzueli. Însă după cum atenția voluntară se dezvoltă treptat din atenția spontană, tot așa voința chibzuită se altoiește pe voința primitivă a copilului, pe voința impulsivă, dacă o putem numi astfel.

Pentru a educa voința copilului, vom căuta să sporim, să întărim energia din care se constituie voința și apoi treptat s'o disciplinăm, s'o îndiguim, s'o deprindem să se canalizeze după normele rațiunii. E știut de toți că prin repetire actele voluntare dau naștere deprinderilor ; tot astfel se poate forma de-

prinderea de a voi, adică de a avea o atitudine trează, energică, activă față de impresiunile pe care le primești, în loc de a reacționa în mod pasiv; tot astfel îți poți forma cu timpul deprinderea de a voi cu chibzuință, adică după o deliberare temeinică din care hotărîrea să rezulte în plină cunoștință de cauză.

Prin urmare, vom începe prin a respecta pe cât e cu putință spontaneitatea copilului. Nu-i vom impune voința noastră decât atunci când am sfârșit toate mijloacele educative sau când e în primejdie sănătatea ori caracterul copilului. Pe cât e cu putință trebuie să facem pe copil să simtă *necesitatea însăși a lucrurilor*, în sfatul pe care i-l dăm, iar nu voința noastră. În nici într'un caz nu-i bine să luptăm împotriva voinței copilului cu intenția de a o înfrânge, căci sau îl facem încăpățânat sau îl facem incapabil să se conducă singur.

Încăpățânarea copilului provine în totdeauna dintr'o creștere rea. Copilul mic de tot *pare numai* că e încăpățânat, când stăruie într'o anumită atitudine: în realitate însă, pricina este simplitatea mecanismului său sufletesc, care-l face să fie complet stăpânit de o senzație, de o imagine, excitându-l o dorință stăruitoare. Cu puțină abilitate, educatorul va distrage atenția copilului dela acea impresie sau îi va îndrepta dorința spre alt obiect.

Tot așa de rău ar fi dacă am cedă în totdeauna voinței copilului, răsfățându-l. În cazul acesta întărim voința impulsivă a copilului, adică înclinațiile, dorințele și capriciile lui, care devin din ce în ce mai active, mai nesățioase și mai tiranice. În timp ce dacă îi rezistăm la nevoie, motivând împotrivirea noastră, tăiem din puterea acestor impulsuni și deprindem copilul cu timpul să le reziste el însuși.

Mant observă foarte bine că părinții se 'nșeală

de obicei, refuzând copiilor tot ceea ce dâșii cer. E absurd să li se refuze fără de motiv ceea ce dâșii așteaptă dela bunătatea părinților lor. Dar, pe de altă parte, stricăm copiii, făcând tot ce dâșii vor.

Vom da copilului prilejul să-și exerciteze cât mai des voința, lăsându-i o inițiativă și o libertate din ce în ce mai mare, pe măsură ce dâșul ajunge în stare să se călăuzească singur. Li vom mai da prilejul să se stăpânească pe sine însuși, să-și înfrângă dorințele, să reziste îndemnurilor momentului, să se deprindă a considera diferitele acțiuni posibile într'o anumită împrejurare, să mediteze asupra urmărilor fiecăreia din ele și să se hotărască pentru acțiunea pe care o judecă mai bună.

„Adesea profesorul întâlnește în clasă un tip anormal de voință, „voința rebelă”. Unii copii, când nu izbutesc să facă un lucru din capul locului, rămân în totul neputincioși să-l facă apoi; ei devin în toată puterea cuvântului incapabili să înțeleagă, dacă au de a face cu o problemă intelectuală, sau să execute o acțiune exterioară cât timp ține inhibițiunea (oprirea provenită dintr'o idee sau emoțiune). În genere acești copii sunt socotiți vinovați și-i pedepsim; sau dacă nu, profesorul opune voința sa aceleia a școlarului și consideră că aceasta din urmă trebuie să fie înfrântă...

„În situația descrisă mai sus, când copilul e supus unei tensiuni și unei puternice excitațiuni lăuntrice, e mai bine, în 19 cazuri din 20, a vedea un caz patologic decât un caz de vinovăție morală... Rolul profesorului va consista în a-l face să uite greutatea care-l oprește... Tot așa procedăm cu un cal îndărătnic: îi distragem atențiunea, îi frecăm urechile sau nările, îl facem să ocolească drumul și astfel îl

conducem în locul voit, ceea ce n'am fi putut face cu lovituri de biciu". (James).

Voința omului în genere și a copilului în special poate avea numeroase cusururi. Voința poate fi *nechibzuită*. Copilul mai ales se hotărăște repede, înainte de a se gândi la urmările faptei pe care o săvârșește. Adesea nu-i lipsește experiența lucrului, dar nu se gândește: e ușuratec, zglobiu. Un defect opus, care nu prea se 'ntâlnește la copii, este *nehotărîrea*. Nehotărîrea copilului nu provine însă din greutatea de a cântări motivele *pro* și *contra*, ci din apatie, din slăbiciune, din indiferență. Când un asemenea copil ne cere sfatul, trebuie să i-l dăm cu dragă inimă, dar să-l încurajăm ca pe viitor să se hotărăscă singur în împrejurările banale, căci cine nu se hotărăște singur la timp, se lasă târât de împrejurări.

Unii copii sunt *schimbători*, nu-și păstrează hotărîrile luate; alții sunt *încăpățânați*, stăruesc în hotărîrea lor, chiar când văd că greșesc. Insfârșit, unii copii sunt *timizi*: cea mai mică greutate le pare un obstacol de neînving; alții sunt *îndrăzneți*, nu-și dau seamă de pericolul la care se expun. În educarea voinței copilului vom veghea să evităm sau să combatem oricare din aceste cusururi.

Voința copilului se poate educa nu numai în familie dar și la școală. Acasă copilul are de regulă mai multă libertate, mai multă inițiativă; la școală însă vine în contact cu camarazi de aceeași vârstă ca dânsul, așa încât are mai mult prilej să-și manifesteze energia voluntară; afară de aceasta e supus unei disciplinei mai viguroase, care cu timpul îl deprinde să se disciplineze pe el însuși ¹⁾.

1) Extras din „Uniunea membrilor corpului didactic român”.
Iunie—August 1915.

DISCIPLINA ȘI PEDEAPSA ȘCOLARĂ (1)

Disciplina e necesară în școală, atât pentru bunul mers al studiului, cât și pentru a deprinde școlarul cu atenția, ordinea și exactitatea, care-i vor fi de mare folos în viață.

Liceul nu se mărginește să predea anumite cunoștințe, ci caută în acelaș timp să formeze bune deprinderi de a gândi și de a lucra. Valoarea și succesul unui om în viață nu atârnă de întinderea cunoștințelor sale, ci de aptitudinea lui de a le utiliza, de puterea lui de gândire și mai cu seamă de bunele deprinderi pe care le are. Pentru o societate democratică, ca a noastră, e o chestiune de viață sau de moarte de a forma cât mai mulți *oameni*. Școala are deci misiunea nu numai de a învăța, ci mai ales de a disciplina.

Disciplina cea mai bună e aceea care se impune dela sine, care nu-i silită. Ar fi prin urmare o greșală să concepem disciplina școlară după tipul militar. Școala și cazarma n'au acelaș scop, nici nu lucrează asupra acelorași elemente. Cazarma își propune să

1) Ideile expuse în acest articol au fost obiectul discuției unei conferințe a colegilor mei dela *gimnaziul din R.-Săvat* și au fost adoptate ca răspuns la onor. adresă ministerială, prin care ni se cerea părerea în vederea modificării regulamentului școlilor secundare.

pregătească în timp de 3 ani soldatul pentru războiu. Față de mulțimea soldaților și mai ales față de diversitatea îndemnării și priceperii lor, mijlocul cel mai expeditiv a părut a fi metoda mecanică: supunere oarbă și repetarea mișcărilor. Liceul, din contra, are a face cu copii, care au fost întrucâtva selecționați și a căror mentalitate nu e încă formată. Elevii nu pot fi considerați ca instrumente în vederea unui scop superior al Statului. Scopul Statului e tocmai de a desvoltă personalitatea lor, pentru a obține cât mai multe individualități conștiente și energice, spre a formă cât mai mulți soldați pentru lupta economică și culturală cu celelalte națiuni.

Dealtfel chiar și disciplina militară tinde să fie mai rațională. Disciplina școlară nu poate fi decât rațională. Ea trebuie să fie înțeleasă, acceptată și iubită de școlar. Căci scopul ei nu e de a obține numai acte de disciplină, ci mai ales de a formă spiritul de disciplină.

Aceste considerațiuni sunt deajuns, cred, pentru a condamnă fără apel mijloacele mecanice și brutale: loviturile, injuriile, spionajul, amenințările și promisiunile. Acesta e dresaj, nu-i educație. Intimidarea deprimă și amenințarea cu corigența pervertește caracterele și falșifică scopul liceului, care nu-i de a eliberă certificate, ci de a învăța și a educă.

În educație nu se face apel decât la sentimentele și facultățile specific omenești. Educația înaltă, nu face să tremure. Ea consideră copilul ca un scop în sine, ca o persoană, și caută să-l aducă în stare cât mai curând să-și facă singur educația. Nu mașini, ci conștiinți avem de format.

Știm bine că o greutate foarte mare stă în numărul elevilor. Cum să urmărești mersul intelectual și moral al fiecărui elev, când e destul de greu să menții

ordinea în clasă și în cazul cel mai bun abia ajungi să cunoști pe toți elevii? — Obiecțiunea e indiscutabilă, dar nu dă profesorului dreptul să creadă că și-a îndeplinit datoria, mărginindu-se la explicarea lecției și la ascultarea elevilor. Cu oarecare silință se poate face ceva mai mult.

Adevărul rămâne că în starea actuală de lucruri profesorii nu pot să se achite de rolul de educatori. Pe deoparte numărul elevilor în gimnazii și licee trebuie strict limitat, făcându-se o selecție riguroasă la intrare și mai ales în prima clasă și înființându-se școli deosebite pentru ceilalți (dat fiind că la etatea de 11 ani, copiii dela orașe nu pot fi plasați nicăieri); pe de altă parte profesorii să fie pe clase, nu pe „specialități”. Specialitățile la Universitate. La liceu — la gimnaziu în tot cazul — generalități, solide însă, și mai ales educație. Mai mult chiar, ar fi bine ca profesorul să schimbe clasa odată cu elevii săi. Ar deveni astfel singur o măsură în predarea cunoștințelor, n'ar mai fi atât de exigent ca astăzi, n'ar mai avea un obiect la care să ție și ar ține la elevii lui ¹⁾.

Atenția elevului în clasă trebuie câștigată, nu impusă. Atenția impusă nu-i destul de puternică, obosește curând și se pierde de îndată ce scapă de supravegherea amenințătoare a profesorului.

E greu de formulat regulile după care se poate câștiga atenția elevilor în clasă. Mai întâiu de toate profesorul trebuie să se bucure de autoritate. Autoritatea profesorului ține de multe condiții fizice, intelectuale și morale, dintre care unele înnăscute, al-

1) Ministerul a cerut anul acesta ca profesorii să-și împartă singuri orele, arătând ca deziderat pedagogic ca să ia fiecare cât mai multe ore la o aceeaș clasă. Bănuesc însă că rezultatul a fost tocmai contrar, accentuându-se tendința spre specializare.

tele care se pot dobândi. Un profesor miop sau cam tare de urechi are dificultăți speciale de a-și exercita meseria. Deasemenea un profesor care n'ar fi destul de stăpân pe materie. Ținuta personală și reputația socială a profesorului contribuie încă la autoritatea de care se bucură în sufletul elevilor. Dar mai presus de toate contribuiesc calitățile de inimă și de voință. Profesorul trebuie să se facă simpatic și să inspire dragoste pentru obiectul pe care-l predă. Să fie familiar cu elevii, fără a se înjosi. Să aibă o voință energetică : să ceară puțin, dar bine ; să fixeze puține reguli, să convingă pe elevi că aceste reguli sunt spre binele lor și să le observe cu strictețe. De prisos să adăogăm că profesorul trebuie să fie drept : o singură măsură pentru toți elevii.

Știrbesc autoritatea profesorului : deprinderea de a ridiculiza elevii sau de a-i „încurcă” la lecție ; deprinderea de a vorbi în clasă lucruri străine de școală, de a face glume nepotrivite, confidențe ș. a. E greu deasemenea ca elevii să-și facă datoria, când profesorul nu și-o face. Toate calitățile pentru a câștiga respectul și dragostea elevilor se rezumă, prin urmare, în conștiința profesională. Esențialul e ca profesorul să-și iubească cariera și elevii. Cu asemenea însuflețire, orice metodă devine bună ; fără ea, metoda cea mai savantă rămâne sterilă ¹⁾.

1) Poate părea curios că ne ocupăm de profesor, când chestiunea e disciplina și mai ales pedeapsa școlarii. Convingerea noastră e că disciplina în clasă atârnă mai mult de profesor decât de elevi : probă că aceiași elevi nu se poartă la fel cu toți profesorii. Există deci mijloace ca profesorii să disciplineze, fără să recurgă la pedepse. Indrăznim să afirmăm că greutatea și numărul pedepselor aplicate de un profesor sunt în raport invers cu autoritatea de care se bucură dânsul în sufletul elevilor și cu valoarea metodei sale pedagogice.

O metodă generală ar fi să se stabilească la începutul anului împreună cu elevii regulile de purtare, pe care ei vor trebui să le observe, modul cum să-și prepare lecțiile acasă, cum să profite de explicarea din clasă și de ascultarea celorlalți elevi. Astfel de povețe s'ar prinde mai bine, fiind date la deschiderea școlii, când mai toți elevii vin bine dispuși, sătuli fiind de lunile de vacanță. Altfel vorbim și altfel suntem ascultați, când povățuim spre a preveni o greșală. După ce greșala s'a făcut, povața, oricât de blândă și de inteligentă ar fi, tot seamănă a muștrare și inima elevului nu se deschide s'o primească.

Ar fi bine ca deschiderea anului școlar să se facă cu oarecare solemnitate, la care să fie invitați părinții sau îngrijitorii elevilor. Directorul sau unul din profesori să arate și mai ales să explice datoriile școlarului în școală și 'n societate. Nu o citire monotonă a regulamentului, ci o expunere caldă a principiilor de purtare, însuflețită de cunoașterea reală a nevoilor școlarului. Elevul trebuie să se poarte cum se cuvine, nu fiindcă așa cere regulamentul, ci fiindcă așa e bine pentru dânsul. Regulamentul e făcut ca să apere pe școlarul bun și silitor, reprimând pe cei care turbură bunul mers al școlii.

O altă condiție esențială a atenției elevilor în clasă e ca dânsii să aibă tragere de inimă pentru obiectul predat. De aceea e bine a consacra prima lecție unei discuții cu elevii asupra foloaselor acelu obiect. De asemenea și 'n cursul anului, incidental, când se ivește o întâmplare care să arate acest folos. Spiritul elevului e mai utilitar decât credem. El se întreabă adesea la ce bun să învețe cutare obiect. Și, dacă nu are convingerea că cunoașterea acelu obiect îi va folosi, atunci naște părerea că învață pentru a trece clasa, pentru a obține un certificat. De unde urmarea logică

că trebuie să învețe numai când crede că va fi ascultat, să caute să treacă clasa cu cât mai puțină silință și prin orice mijloc.

Explicarea lecției și ascultarea elevilor trebuie să se facă în așa fel, încât să se ție deșteaptă atenția lor în clasă. Dacă ascultarea se mărginește la câțiva elevi scoși „la tablă”, atunci ceilalți își iau grija de a fi ascultați și atenția lor involuntar adoarme sau e solicitată aiurea. Dincontra, dacă se scoate la lecție un singur elev și cu ocazia ascultării lui se pune cât mai multe întrebări din bancă, se alimentează atenția tuturor.

Observarea disciplinei trebuie să se facă în mod discret, fără ca elevii să simtă. Să presupunem că zărim un elev distrat — lucru care se întâmplă uneori la profesorul cel mai bun. Ce trebuie să facem? — În loc să-i facem observație sau să-l povățuim și mai ales în loc să-l pedepsim, întrebuițăm un mijloc mai simțitor pentru elevul vinovat și care în tot cazul nu distrează pe ceilalți : îl scoatem la lecție. „Să vie la lecție Ionescu Nicolae”, zis cu un ton, care nu dă nimic de bănuit, cade totuș ca un trăsnet asupra bietului Ionescu, care nu știe de ce eră vorba. Tăcerea lui și tăcerea din clasă e cea mai bună pedeapsă.

În explicațiile sale profesorul se adresează tuturor elevilor, asigurându-se treptat că cele spuse de dânsul sunt înțelese de fiecare în parte. În loc de a ține discursuri, vorbește cât mai puțin și face pe elevi să vorbească cât mai mult. Pune întrebări la clasă întregă, discută pe rând cu cât mai mulți elevi, astfel ca nimeni să nu se desintereseze de cele spuse.

În treacăt fie zis, e rău obiceiul de a se ocupa numai de fruntea clasei. Chiar din punctul de vedere al disciplinei, e necesar ca profesorul să se ocupe deopotrivă de toți elevii. Altfel, elevii slabi se descura-

jează, se desinteresează de studiu și nu mai au nici un îndemn natural de a fi atenți în clasă. Sunt din nenorocire licee, unde există în aceeași clasă două clase: una a elitei, obiectul preocupării profesorului și alta a mulțimii, obiect de mustrare, de ridicul și de pedeapsă. E natural ca profesorul să iubească și să se ocupe mai mult de elevul harnic și deștept, dar nu-i pedagogic să neglijeze și să disprețuiască pe ceilalți.

Insfârșit e bine ca profesorul să prepare în clasă lecția următoare. Ambiția lui e de a învăța pe elevi cât mai mult în clasă, nu de a controla ce-au învățat dâșii acasă. Rolul de a „controla” trebuie subordonat rolului de preparator. Elevii se vor convinge astfel că profesorul nu e numai o autoritate, care-i examinează, pentru a le da sau nu certificate, ci mai cu seamă un preparator și un educator public.

Cu astfel de spirit și cu asemenea metode disciplina se impune dela sine în clasă. Fiindcă există însă, din nenorocire, școlari cu o fire neastâmpărată sau vițioși, e nevoie să recurgem la pedeapsă. Pedeapsa trebuie aplicată numai cu regret, nu cu răzbunare, și având conștiința că poate profesorul are o parte de răspundere că n'a câștigat atenția și respectul elevului vinovat. Elevul trebuie făcut să înțeleagă și să simtă că a fost pedepsit, nu pentru că „s'a supărat profesorul”, ci pentru că a supărat pe ceilalți elevi, bare vin la școală ca să învețe și să ajungă oameni. Elevii mai mari pot fi convinși chiar că pedeapsa li se dă spre binele lor, spre a-i ajuta să se disciplineze singuri; că această suferință, pe care le-o producem cu voință, e nemăsurat mai mică decât aceea care ar decurge natural în urmă, dacă n'ar fi împiedicați să contracteze deprinderi rele.

În ce privește modalitatea pedepselor, de prisos să arătăm că suferințele fizice sunt condamnabile. Nu se poate recurge decât la suferințele morale. Și acestea trebuiesc proporționate, pe cât posibil, cu firea elevului și cu gravitatea faptului. Principiul e de a da mai bine o pedeapsă mai ușoară, decât a tocii sensibilitatea elevului.

Admonestarea în particular, în clasă sau în cancelarie față de profesori, e recomandabilă. Dintre toate mijloacele de corecțiune, cea mai eficace ne pare a fi admonestarea în particular. În tot cazul nu trebuie să se recurgă la pedeapsă înainte de a fi întrebuit acest mijloc. Luând deoparte pe un elev, fără ca nimeni să știe și arătându-i fapta lui, pentru ca el singur s'o judece, poate fi un mijloc de a-l îndrepta. Esențialul e ca profesorul să se bucure de respectul și simpatia elevului. Sfatul trebuie în așa fel dat, încât elevul să simtă că-i voim numai binele lui și că am fi foarte mulțumiți să-l vedem îndreptat și să-l laudăm.

N'ar fi rău, poate, să se numească o comisiune de elevi, care să judece pe turbulenți. În felul acesta s'ar arăta mai bine că dezordinea în clasă nu vatămă pe profesor, ci pe elevi, care sunt împiedicați să învețe.

Pentru neatenție sau mici dezordini în clasă se mai poate da ca pedeapsă o lucrare (să copieze un text de franceză, etc.). S'ar putea obiecta că acest supliment de studiu surmenează pe elev și că asociază studiul cu sentimente penibile — ceea ce ar aduce desgust pentru învățătură. La prima obiecțiune răspundem că elevii care se fac culpabili de nedisciplină, nu sunt în genere din acei expuși surmenajului. În ce privește utilizarea studiului ca mijloc de pedeapsă, observăm că elevii în chestiune, care nu prea au din fire dragoste pentru studiu, n'au ce pierde, fă-

cându-i să lucreze de silă; din contra, sentimentul silniciei se va uză treptat și ei se vor alege cu deprinderea de a lucra.

Carcera e cu desăvârșire condamabilă. La o vârstă când organismul e mai vioi și imaginația mai aprinsă, a lăsa un copil închis singur și strâmtorat înseamnă a contribui la deprimarea lui fizică și la dezorganizarea lui morală.

Arestul în clasă poate fi practicat, dar numai Duminica și sârbătoarea. Destul stă elevul șase ore în clasă pentru ca să i se mai dea un supliment de aer vițiat și de atitudine sedentară. Sârbătoarea, din contra, nu primejduim sănătatea elevului, lipsindu-l de trei ore de recreație și dându-i o temă sau un alt exercițiu de făcut. Această lucrare va fi apoi examinată și notată de profesor.

E regretabil că notele se 'ntrebuințează numai ca mijloc de promovare și de clasificare a elevilor, când ele ar putea constitui în acelaș timp un mijloc de corecțiune. În acest din urmă scop, nota e spusă cu glas tare în clasă, în momentul chiar când e pusă. Nota devine astfel și o sancțiune imediată: elevul cunoaște și simte întotdeauna situațiunea lui și e îndemnat să se 'ndrepteze. N'am putut pricepe nici odată pentru ce se țin secret notele. Doar pentru ca elevii să caute pe toate căile să le afle! — De unde obiceiul unor colegi de a-și face carnete personale.

Din prima zi, de când sunt profesor, am comunicat, fără excepție, nota chiar în momentul când am pus-o și n'am constatat nici un inconvenient. Din contră am văzut elevi, care altfel poate ar fi fost expuși să rămâie corijenți, venind să mă roage să-i ascult „din toată materia”, spre a-și îndrepta nota.

Ar fi mai bine ca notele să fie trecute îndată în-

tr'un livret, care să fie văzut și semnat în fiecare seară de către părinții sau îngrijitorii elevului. Regularitatea semnăturilor va fi controlată de către fiecare profesor cu ocaziunea notării. Acest livret cred că ar aduce multe foloase studiului și disciplinei elevului. Mai întâiu ar aduce regulat aminte unor părinți, că au un fiu la școală și le-ar deșteptă interes pentru mersul lui. Apoi ar servi ca mijloc de scurtă corespondență între profesori și părinți. Intr'o anumită rubrică, fiecare profesor ar notă observațiile lui pedagogice asupra aptitudinii, silinței și conduitei elevului; ar cere la nevoie ca părinții să ia oarecare măsuri, etc.

Fiindcă mulți elevi locuiesc la străini și aceștia n'ar face decât să semneze cu indiferență carnetul, ar trebui să se ceară semnătura părinților ori de câte ori ei vin în oraș sau când elevul se duce la dânsii. Dacă în timp de două luni părinții n'au luat cunoștință de mersul elevului, acesta le va trimete o copie după carnet, copie care va fi înapoiată prin poștă directorului de către părinți.

Dorința ca acest articol să fie cât de scurt, mă împiedică să insist mai mult asupra introducerii livretului. Cel puțin să se 'ntroducă buletine bimestriale sau trimestriale! Dar acestea sunt prea rare pentru a fi destul de eficace. Dacă mulți oameni maturi au nevoie de îndemn zilnic pentru a-și face datoria, dar copiii?

Pedeapsa eliminării ar trebui aplicată numai pentru o vină gravă, în care e vădită reaua voință sau o natură perversă. În principiu, școala nu trebuie să îndepărteze dela ea pe acei pe care-i poate îndreptă. Nu sunt deci recomandabile eliminările de scurtă durată, pe mai puțin de o lună, pentru micile greșeli. Ele pot da un rezultat opus celui dorit. Pe-

deapsa eliminării să fie pronunțată numai de consiliul profesoral. Directorul sau dirigintele, ca orice om, fiind sub impresia greșelii unui elev, poate aplica cu ușurință eliminarea. În consiliu, din contra, în urma discuțiilor, avându-se în vedere antecedentele elevului, pedeapsa aplicată are mai mulți sortii de a fi pedagogică.

Pedeapsa eliminării e într'adevăr de cea mai mare gravitate. Elevul căruia se aplică e socotit ca pericolos pentru moralitatea colegilor lui sau ca dăunător bunului mers al clasei. Eliminându-l, școala se declară neputincioasă de a-l îndreptă. Deaceea n'ar fi rău, poate, ca eliminarea pe mai puțin de 6 luni să fie dată cu beneficiul suspendării pedepsei. Adică să se dicteze pedeapsa în auzul întregii clase sau chiar în fața școlii întregi, însă să se arate că eliminarea e suspendată, până când elevul se va face culpabil de o nouă vină de oareșicare gravitate. Dar pentruca greșeala să nu rămâie fără de nici o sancțiune imediată, se va scădea nota la conduită ca și cum s'ar fi aplicat eliminarea.

În școală s'a făcut, în genere, abuz de penalitate. Deaceea elevii nu mai simt greutatea ei. Nu-i vorbă că mulți elevi vin de acasă cu sensibilitatea tocită pentru orice pedeapsă. Părinții au epuizat cu prisosință toate mijloacele instinctive de corecțiune. Nu le-a rămas altă pedeapsă decât să trimeată copilul la școală.

Din fericire se constată în școală un curent pentru raționalizarea pedepselor și desigur că în curând se va ajunge a se aplica pedeapsa după indicațiile pedagogice, iar nu după impresia momentului.

În ce privește disciplina elevilor în afară de școală, controlul ar trebui să-l aibă în primul rând părinții

sau gazda. Din nefericire, acest control e deseori slab și chiar nul. Deaceea e necesară intervenția autorității școlare.

Uniforma e un bun mijloc de a face pe elevi să aibă o purtare cuviincioasă în societate. Dar nu-i de ajuns. Ar trebui ca rudele sau gazda fiecărui elev să stea în comunicație regulată cu școala în privința purtării elevului. Livretul, despre care am vorbit, ar putea servi și în acest scop.

Din nenorocire se constată o prea mare dezinteresare a părinților sau gazdelor. Puținii părinți care „se interesează” de fiul lor, cred că rolul lor e de a solicita indulgența profesorilor, iar nu de a lua măsuri în acord cu dâșii pentru instruirea și educarea elevului.

Procedeeul cu intervenția poliției, prea drastic când e generalizat, poate fi aplicat pentru a împiedica elevii să întârzie noaptea în oraș sau să viziteze localuri nepermise. Școala are dreptul și datoria de a lua măsuri preventive contra elevilor, care conrupându-se, ar putea conrupe pe colegii lor cu care vin în contact.

Problema cea mare rămâne însă de a câștiga concursul părinților sau gazdei. Cât timp va domni indiferența actuală, cât timp profesorii vor fi considerați cu răceală, dacă nu cu aversiune, școala secundară nu se va putea achita de misiunea ei.

Trebuie să lucrăm pentru a face să dispară concepția că profesorul e numai un controlor al științei elevilor, un taxator moral. Profesorul e mai ales un preparator și un educator public. Spre binele elevului, părinții, rudele sau gazda, trebuie să colaboreze cu profesorii ¹⁾.

1) Extras din „Revista generală a învățământului”, Martie 1908.

II.

I. — Educația în comun nu se poate face fără de disciplină, adică fără de observarea unor reguli pentru menținerea liniștei, ordinii și atențiunii necesare în clasă. Disciplina constituie în același timp un mijloc excelent de educație, căci deprinde pe elevi să se observe, să se stăpânească pe ei însăși, îi deprinde cu ordinea, cu exactitatea și alte însușiri care le vor fi mai târziu de mare folos în viață.

Sunt două sisteme de disciplină : una, care caută să se legitimizeze și să obțină consimțământul elevilor, cealaltă, care se impune și la nevoie constrânge pe elevi s'o respecte. De sigur că primul sistem e preferabil, căci cu timpul deprinde pe copil să se conducă singur, așa în cât să ajungă o persoană cuminte și liberă. Silința educatorului este ca să obțină, după cum am spus, disciplină în libertate, să facă ca intervenția lui să fie din ce în ce mai puțin necesară, pentru ca la sfârșitul educației să ajungă de prisos. Cu toate acestea sunt cazuri când învățătorul e nevoit și e îndreptățit să recurgă la sistemul constrângerii. Sunt elevi din cale afară neastâmpărați și nesimțitori, din pricina cărora suferă întreaga clasă. Față de aceștia, după ce a încercat toate mijloacele blânde de îndreptare, învățătorul, în înțelegere cu familia, va proceda cu toată energia, mărindu-și treptat severitatea (dar fără răutate) până ce va obține ascultarea lor.

Mijloacele disciplinei variază după școale și după pătura socială din care sunt recrutați elevii ; ele trebuie să se adapteze pe cât posibil naturei fiecărui elev. Altele vor fi mijloacele disciplinare într'o școală primară decât într'o școală profesională sau secundară ; elevii săteni sunt mai ușor de disciplinat de-

cât cei din mahalalele oraşului : unora le e deajuns un semn, o privire, ceilalţi trebuie să simtă o mână de fier deasupra capetelor lor.

În genere mijloacele disciplinare consistă în a cărmui resorturile activităţii elevilor, care se pot clasifica în patru categorii : 1) emoţiuni şi sentimente personale : frica, ruşinea, plăcerea, amorul propriu ; 2) emoţiuni şi sentimente altruiste : iubirea părinţilor şi a învăţătorului ; 3) interesul chibzuit : teama de pedeapsă, dorinţa de răsplată ; 4) ideea şi simţământul datoriei. Învăţătorul va întrebuiţa toate aceste mijloace pentru ca disciplina să prindă rădăcini cât mai adânci în sufletul elevilor. Natural, copiii din învăţământul primar nu pot să aibă o idee deplină despre datorie, cu toate acestea e bine să le infiltrăm pe cât e cu putinţă această idee înaltă, ultimul produs al evoluţiei conştiinţei morale.

II. — Disciplina nu constă numai în a porunci, a sfătui, a ameninţa, a mustră, a pedepsi, a lăuda şi răsplăti ; ea caută să prevină cauzele de neorânduială şi să înlănească îndeplinirea bunelor condiţiuni pentru ţinerea clasei. Realizarea disciplinei atârână de două condiţiuni esenţiale : *însuşirile învăţătorului şi condiţiunile în care e instalată şcoala.*

Este vădit, că atunci când sala de clasă nu-i destul de luminoasă sau când e sgomot obişnuit în vecinătate, când elevii sunt prea numeroşi, aşă încât stau îngrămădiţi prin bănci, când soba scoate fum, bate la cap sau nu încălzeşte... din economie de combustibil — când, într'un cuvânt, instalaţia e defectuoasă şi supravegherea elevilor îngreuiată — este vădit că în asemenea condiţiuni disciplina va suferi, oricât de isteţ şi de bun ar fi învăţătorul. De obicei rolul învăţătorului se mărgineşte în acest caz în a raporta revizorului trista stare de lucruri ; sunt însă

și învățători mai inimoși, cari bucurându-se de iubirea și respectul sătenilor, obțin dela aceștia contribuțiuni în bani și'n natură pentru îmbunătățirea sălei de clasă; ei mai fac apel la proprietarii și arendașii moșiilor învecinate, la banca populară din localitate și organizează serbări școlare în acelaș scop precum și pentru ajutorarea elevilor cu desăvârșire săraci.

Disciplina în clasă atârnă în bună parte și de metoda de predare a învățătorului și de modul cum știe dânsul să orânduiască exercițiile școlare. Făcând învățământul interesant, însuflețit, se captivează atenția elevilor și prin aceasta chiar se ușurează disciplina lor. Buna întrebuințare a timpului contribuie deasemenea la disciplină, mai ales când în aceeași sală funcționează două sau mai multe clase; în acest caz abilitatea învățătorului constă în a nu lăsa neocupați pe elevii din clasele cu care nu lucrează dânsul la un moment dat; adică, în timp ce învățătorul se ocupă de o clasă, elevii din celelalte clase să se ocupe singuri cu diferite exerciții școlare. În școalele cu un singur post, învățătorul se va ocupa zilnic de toate clasele și va face la anumite ore lecțiuni colective (de pildă: aritmetică, istorie, morală), care mai prezintă folosul că stimulează elevii.

Orarul se va face în așa chip încât obiectele și exercițiile mai grele, care cer mai multă sforțare de atențiune, să fie orânduite la începutul clasei; durata unei lecțiuni sau unui exercițiu să nu treacă de o jumătate ceas. Obiectele din 2 ședințe consecutive să prezinte o cât mai mare variație și să fie despărțite printr'o mică recreațiune. Orice lecțiune, orice exercițiu școlar, chiar și citirea, trebuie să fie însoțită de întrebări și explicațiuni, nu numai în scopul de a o face bine înțeleasă, dar și pentru a rupe mo-

notonia cititului și a susține atenția și disciplina în clasă. În sfârșit învățătorul se va sili să lucreze pe cât posibil cu întreaga clasă, având mereu sub ochii săi energici, dar plini de bunătate, pe toți elevii.

În practică e foarte greu de a lucra cu clasa întreagă, din cauza mulțimei elevilor și a prea marei lor deosebiri de inteligență, de cunoștinți și aptitudini. — Învățătorul devotat carierei sale își va împărți în minte clasa în câteva categorii de elevi, pentru a se orienta în întrebările și'n explicațiunile sale; apoi se va sluji de elevii cei mai deștepți pentru ca să învețe pe ceilalți. Cu toate criticile aduse de unii pedagogi, credem că monitorii sunt de folos în clasele populate, bine înțeles cu condiție de a controla activitatea lor.

„Cine nu crede că disciplina se va folosi de o organizare pedagogică astfel orânduită? Indemnat la un învățământ, care răspunde exact puterilor și trebuințelor sale, susținut de varietatea exercițiilor, însuflețit de recreațiuni dese, mereu supus unei regule ne-schimbătoare pe care o cunoaște, ne rămânând niciodată neocupat, instruit de mai înainte despre cece trebuie să facă în deosebitele ceasuri ale zilei, elevul se va găsi în cele mai bune condițiuni pentru a lucra cu rânduială și cu folos”. (Compayré)¹⁾.

1) Extras din „Revista învățătorimei române”, Anul XVI, No. 4—6, Dec. 1915.—Febr. 1916.

PUTEREA DEPRINDEREI

— Scrisoare către cititorii mei cei tineri —

Nimic nu poate fi mai plăcut decât a sta de vorbă prietenește cu tinerii cari, pregătindu-se să ia conducerea vieții lor, ne cer sfaturi și deslușiri. Ne aducem aminte de anii când și noi pășeam nesigur în viață; ne aducem aminte dureros de greșelile făptuite atunci, greșeli ce ne păreau fără de nici o însemnătate, dar ale căror urmări le suferim acum — și astfel simțim mângâiere și mare mulțumire sufletească că pășaniile noastre pot fi de vreun folos altora.

Căci să nu credeți că trebuie să fie cineva om desăvârșit, pentru a putea da sfaturi bune! Proverbul zice „tot pășitul e priceput”. Tolstoi a trăit în tinerețe cam necumpătat și cu toate acestea, ba poate chiar din această pricină, a propovăduit apoi o morală foarte înaltă, care i-a inspirat între altele admirabilul său roman „Invierea”. Orice om pășit poate fi un bun sfătuitor, dacă își dă seama de pășaniile sale, dacă le regretă și caută să se ’ndrepteze. Cât privește pe cei cari, deși pățimesc mereu, nu mai învață minte, aceștia sunt oameni stricați, oameni pierduți. Să ne ferim de dâșșii, ca de ciumați, fiindcă vițiile, boalele sufletului, sunt toate molipsitoare!

Sper, prin urmare, că nu-mi veți lua în nume de rău, dacă voiu profita de această scrisoare pentru a vă da un sfat. Nădăjduiesc chiar că unii din d-v. îmi vor cere și alte deslușiri, căroră le-ași răspunde cu dragă inimă într'o scrisoare viitoare. Nu se umilește nimeni, când cere sfaturi : omul cât trăiește, are nevoie să învețe și tot neînvățat moare.

Iată acum modestul meu sfat : *băgați de seamă tot ceea ce faceți, supraveghiați orice faptă, nu săvârșiți nimic fără să vă gândiți în deajuns.*

— „Dar, îmi veți spune, cele mai multe din acțiunile noastre n'au nici o însemnătate”.

Așa se pare, într'adevăr, la prima vedere. Să observăm însă cu atenție. Ce mare lucru o picătură de apă? Cu toate acestea o picătură de apă e deajuns să astâmpere setea unei furnici, să prelungească zilele unui fir de iarbă! Și doar ploaia, care chiamă la viață sămânța din ogoare — și torentul, care omoară tot ce-i stă în cale, tot picături de apă sunt!

— „Sunt enorm de multe picături în ploaie”.

Oricât de multe ar fi, dacă fiecare picătură de apă n'ar avea acțiunea ei, de unde ar eși efectul lor total? Un milion, un miliard de zero tot nimica face. Observați cu luare aminte și veți vedea că tot așa orice faptă omenească are însemnătatea sa.

Iată, de pildă, cunosc un școlar care, când se desbracă, își aruncă hainele la întâmplare. Fapta lui pare fără de însemnătate și părinții nici nu se gândesc s'o îndrepte. Cu toate acestea îi poate pricinui multe neajunsuri și poate chiar hotări de soarta lui. Nu glumesc!

Mai întâiu hainele fiind aruncate pe scaun, se mototolesc, *capătă urma îndoiturilor la care întâmplarea le-a supus* — și un tânăr cu hainele mototolite poate fi considerat, de cine nu-l cunoaște, ca fiind negli-

jent, nesimțitor. Se mai poate întâmpla astfel, ca dimineața să nu-și găsească repede hainele, pierzând mai mult timp în căutarea lor, decât i-ar fi trebuit să le așeze cum se cuvine. Cine dintre d-v. nu cunoașteți vreun camarad, care a întârziat să vie la școală, fiindcă nu-și găsește pălăria? Întârziind, găsește poarta școlii închisă și fiindu-i rușine să se 'ntoarcă acasă, bate străzile în tovărășia camarazilor fugari, putându-se înnăvăli dela dânșii. Iată dar unde poate duce fapta cea mai neînsemnată în aparență!

Priviți acum pe tânărul care-și așează surtucul pe spatele scaunului și pantalonii după dunga lor! El nu numai că scapă de neajunsurile celuilalt, dar capătă o deprindere prețioasă, deprinderea rânduieii: el ne face impresia unui tânăr „așezat”, atent și simțitor, impresie ce-i poate fi de mare folos în comerțul cu oamenii.

Cum se formează o deprindere? — Intocmai ca și cuta, îndoitura hainei. Când trântim haina, se produc îndoituri, care apoi lasă urme, ce constituiesc mototoleala. Când facem o faptă, se produce o mișcare în corpul și sufletul nostru, care apoi lasă urme, ce constituiesc deprinderea. Singura deosebire este că croitorul, prin acțiunea energetică a mașinii de călcat, face să dispară îndată cutele hainei, în timp ce cu foarte mare greutate și foarte încet se pot distruge obiceiurile rele.

De aceea să luăm aminte la tot ce facem!

Un licean pe furiș trage un fum dintr'o țigară, pe care a cerut-o de curiozitate unui camarad.

— „Ce mare vină?” — Foarte mare vină, căci astfel se capătă deprinderea fumatului, care nu-i judecată destul de aspru, cum ar merita, numai din cauză că e foarte răspândită.

Dar cine ar putea înșiră toate urmările celei mai puțin însemnate acțiuni omenești?

Destul să știm că orice acțiune nouă poate da naștere unei deprinderi. De câte ori ne scuzăm în proprii noștri ochi, spunându-ne : „numai de data asta !” — să știm că facem rău, căci dacă cedăm primei ispite, mult mai greu vom putea rezistă celei de a doua și apoi din ce în ce mai greu, până când căpătăm un viciu. Și tirania viciului, a deprinderii rele, e cea mai grozavă din toate !

Iată de ce trebuie să ne supraveghiem purtarea, nu numai când suntem în societate, „de ochii lumii”, dar și când nu ne vede nimeni.

„Înțeleptul locuiește o casă de sticlă” spuneă un filosof din vechime. El n'are într'adevăr de ce să se ascundă, fiindcă nu-și permite nici cea mai mică faptă rea, chiar dacă ar fi sigur că nimeni n'o va află.

După ce ne vom deprinde a ne supraveghia faptele, să ne silim a ne supraveghia și vorbele și chiar gândurile. Să nu tolerăm nici un gând rușinos sau vătămător. Să nutrim întotdeauna astfel de gânduri încât, dacă ne-ar întrebă cineva pe neașteptate „la ce te gândești?”, să-i putem răspunde sincer, îndată : „iată la ce mă gândesc !”

Melcul își zidește locuința din propria sa substanță. Tot astfel omul își urzește destinul cu propriile sale fapte ¹⁾.

1) Extras din „Revista copiilor și a tinerimei”, 27 Iulie 1913.

EDUCAȚIA PERSONALITĂȚII

Spuneam într'un articol precedent că nu cred posibil nici de dorit ca să se facă educația tuturor exemplarelor speciei omenești după acelaș calapod. In scrierea mea „Educația prin sine însuș” am urmărit nu numai întărirea și desfășurarea energiei de care dispune tânărul, nu numai corectarea și desăvârșirea educației pe care a primit-o el dela alții, dar mai ales dezvoltarea însușirilor sale particulare (care nu contrazic, bineînțeles, moralitatea), cu alte cuvinte : dezvoltarea personalității.

Personalitatea, în înțelesul larg al cuvântului, e fizionomia sufletească a cuivă¹⁾. Oricât de banal ar fi un suflet, tot se deosebește cu ceva de celelalte suflete omenești. Goethe spune că nu există două frunze identice pe acelaș copac ; cum ar putea fi doi oameni absolut la fel ? In pedagogie însă prin cuvântul „personalitate” înțelegem un suflet ales, care se deosebește în bine și într'o largă măsură de celelalte suflete. Scopul suprem al educației este să dezvolte, să înflorească mai cu seamă acele însușiri bune, prin care un om se va putea distinge mai mult de semenii lui.

1) Pentru exprimarea acestui înțeles ar fi mai potrivit termenul „individualitate”.

Pentru ajungerea acestui scop ultim, educația personalității trebuie să înceapă chiar din primii ani ai copilăriei, de îndată ce copilul începe a-și manifesta natura sa particulară. Unii copii sunt vioi, alții liniștiți; unii se rușinează repede, alții aproape de loc; unii sunt ascultători, alții îndărătnici, încăpățânați și așa mai departe: e nevoie de o îndelungată observație atentă pentru a descoperi amănunțit natura fiecăruia și de mult tact pentru a o îndrepta. Așa, de pildă, încăpățânarea unui copil poate proveni fie din nepricepere, fie din nesimțire, fie din temperament, dintr'un prisos de energie voluntară; de aceea nu poate fi combătută în mod uniform, ci ne vom adresa când priceperii, când simțirei copilului, iar altădată va fi nevoie să canalizăm energia lui voluntară într'o direcție aleasă de noi — să-l distragem.

Deosebiri de ordin intelectual se manifestă mai târziu, în timpul învățământului primar și mai ales în primele clase secundare. Ochiul cel mai superficial descopere cu ușurință pe elevul cu memorie bună, pe cel cu memorie slabă, pe unul care pricepe lesne matematica, pe altul cu talent de a recita versuri și așa mai departe. Datoria unui bun profesor, a unui educator, a unui părinte sufletesc, este să cultive, să desvolte aptitudinile bune ale fiecăruia din elevii săi.

Știm că în România e foarte greu, aproape cu neputință ca profesorul să-și îndelplinească frumoasa sa menire. Clasele sunt prea populate (în unele gimnazii și clase inferioare de liceu sunt până la 80 elevi într'o clasă!), așa încât bietul profesor abia își poate face datoria formală de „a-i ascultă” pentru a le pune „notă”; abia dacă isbutește către sfârșitul anului să cunoască *numele* fiecărui elev. Afară de aceasta profesorul are prea puține ore într'o clasă (predând

numai un singur obiect) și adesea nu predă în clase succesive, așa încât să trăească cu aceeași elevi mai mulți ani dearându-l.

Iată de ce am propus încă de acum șapte ani în „Revista generală a învățământului”¹⁾ ca cel puțin în gimnazii și cursul inferior al liceelor profesorii să aibă cât mai multe obiecte în aceeași clasă și pe cât posibil elevii să termine școala cu aceeași profesori, cu care au început-o, făcându-se, de câte ori e cu putință, rotația profesorilor în fiecare an școlar.

Un alt deziderat ar fi să se țină clase speciale, să se înființeze în centrele mari chiar școli speciale pentru copiii talentați. În streinătate s’au creat școli pentru copiii anormali sufletește și pentru cei înapoiți; crearea unor asemenea școli preocupă acum și lumea didactică din România; de ce nu s’ar crea atunci școli și pentru copiii bogat înzestrați sufletește? Ar fi nu numai o datorie de umanitate, dar și un mare interes național să se cultive cât mai îngrijit personalitatea elevilor talentați, pepiniera oamenilor mari, care să determine propășirea neamului.

E în afară de îndoială că starea actuală, când elevii mediocri și submediocri urmează în aceeași clasă, după același program și după aceleași metode ca elevii talentați, e departe de a fi mulțumitoare. Școlarii deștepți sufăr din pricina celor mediocri și proști, iar aceștia la rândul lor sufăr din pricina celor din-

1) Regulamentul învățământului secundar nu admite mai mult decât 60 elevi în clasa I gimnazială, 50 în clasele II—IV și 40 în sursul superior de liceu. Aceste cifre destul de mari, din punct de vedere pedagogic, sunt adesea întrecute în practica lucrurilor. Deaceia liceul nostru e mai mult o fabrică de diplomați, decât o școală. (Art. meu din Martie 1908).

tâiu. Unii se descurajează fiindcă nu li se dă deajuns ; ceilalți pentru că li se dă prea mult.

Până la înființarea unor clase sau școale speciale, profesorul conștiincios va continua pe cât posibil să-și împartă în minte clasa în două sau în trei categorii de elevi ; va căuta să nu lase neocupați pe cei mai deștepți, punându-le lor întrebările cele mai grele, punându-i pe dâșii să corecteze greșelile camarazilor, să citească mai întâiu o bucată de lectură, să contribuie la explicarea unei lecții ș. c. l. ; va căuta pe de altă parte să nu ceară elevilor slabi lucruri peste puterea lor, va rezervă pentru dâșii chestiunile mai ușoare, le va da chiar, spre deosebire de ceilalți, teme și exerciții mai ușoare și așa mai departe. Intr'un cuvânt, va adaptă metoda și chiar programul de învățământ pe cât posibil după natura fiecărui elev, cu silința de a trezi și hrăni aptitudinile și însușirile fiecăruia.

Pentru a-și cunoaște mai bine elevii, n'ar strică până la un punct oarecare intimitate față de dâșii. Un profesor, care e stăpân pe materia lui și care e conștiincios, n'are să se teamă că autoritatea sa va suferi din această pricină. Elevii au un simț special pentru a descoperi pe profesorul devotat carierei sale și chiar cei mai leneși din ei fac oarecare eforturi să învețe la materia unui astfel de profesor și au considerație pentru dânsul. Acest *învățător* nu va riscă nimic luând o atitudine familiară față de elevi, chemându-i uneori pe nume, uneori luându-i deoparte, între patru ochi, pentru a descoperi pricina nesilinței sau neascultărei lor și pentru a-i sfătui *părintește*. Profesorul va avea deasemenea convorbiri intime cu elevii deștepți și silitori, recomandându-le de pildă cărțile cele mai potrivite pe care să le citească acasă

sau în cursul vacanței, dându-le deslușirile trebuincioase, ș. a.

Nu trebuie să uităm că personalitatea e izvorul propășirii, că cel mai potrivit mijloc de a determina progresul națiunii este cultura individuală (intelectuală și morală) a fiecăruia din fiii săi ¹⁾.

1) Extras din „Revista generală a învățământului”, Ianuarie 1915

PUTEREA SUFLETEASCĂ

La omagiile și felicitările pe care le-a prezentat M. S. Regelui Carol I, rectorul Universității din București, cu ocazia serbării jubileului de 40 ani de domnie, M. S. a răspuns între altele : „Nu uitați că mai mult decât talentele, *caracterele* hotărăsc soarta popoarelor și că forța morală numai le poate apăra de învingere și nimicire”. Aceste înțelepte cuvinte se potrivesc de minune ca *motto* la savanta lucrare a d-lui profesor universitar Rădulescu-Motru : *Puterea sufletească*”¹⁾.

D-sa observă că în momentele de criză socială, de scădere sau de turburare a activității unei societăți, se face totdeauna apel la formarea caracterelor, se îndeamnă membrii societății, mai ales cei tineri, să-și cucerească o *putere sufletească*. Istoria nu arată dacă s'a ascultat acest apel și ce transformări s'au produs în urma ascultării lui, dar credința în eficacitatea apelului a fost întotdeauna neștirbită.

În urma teoriilor lui Darwin, s'a născut însă o credință opusă, care s'a răspândit destul de mult la popoarele culte. După această teorie, adaptarea la mediu este hotărâtoare. O ființă al cărei suflet este o verigă

1) Apărută în volumul III din „*Studii filosofice*”. Buc. 1908.

în şirul manifestărilor sufleteşti din întreg regnul animal, nu poate avea decât prin iluziune o personalitate de sine stătătoare. O aşa fiinţă nu poate avea decât personalitatea ce rezultă din concursul împrejurărilor, personalitate fără caracter propriu, nici libertate.

Credinţa cu care se face apelul la formarea caracterelor, se sprijină oare pe o iluziune?

Aceasta-i problema principală, care formează obiectul lucrării d-lui Motru.

În partea I, d-sa se ocupă de *afirmarea personalităţii omeneşti în principalele momente ale culturii*. Omul primitiv, ca şi sălbatecul de azi, ca şi copilul, are tendinţa de a proiecta asupra mediului înconjurător sentimentele şi motivele activităţii sale proprii. Cauzele producerii fenomenelor sunt cauzele cunoscute mediului său sufletesc. Nourii sunt mânaşi pe cer de o voinţă analoagă aceleia, care porneşte războaiele sau turmele unui păstor.

Primele sistematizări ştiinţifice, pe care le întâlnim în istoria culturii omeneşti, sunt pătrunse de această tendinţă a antropomorfizării. Dintre acestea cea mai importantă e cea a lui Aristotel. Opera naturei se aseamănă, în filozofia lui Aristotel, cu opera artistului. Schimbările din natură îşi au planul de mai înainte determinat în conceptele raţiunii. Metoda întrebuintată pentru a descoperi secretul naturei, e dialectică, nu experimentală.

În această perioadă de covârşitoare influenţă a obiceiurilor şi ignoranţei, personalitatea omenească nu se formase încă. Lipsa de valoare pe care o are individualitatea omenească în societatea popoarelor primitive, este constatată de către toţi. Omul primitiv este lipsit de conştiinţa de sine, care ridică pe omul cult deasupra mediului său înconjurător. El este pasiv,

adecă fără încredere în sine. Această pasivitate se caracterizează prin următoarele cinci înfățișări sociale : fatalismul, pesimismul, credința în netemeinicia lumii față de Dumnezeu, ascetismul și importanța ceremonialului extern.

Arta procură popoarelor primitive un început de afirmare a personalității lor. Homer, prin geniul său, goni din sufletul Elinilor frica superstițioasă de zei și cu aceasta le înlătură din cale principalul obstacol pentru dobândirea unei culturi adevărate. Cultura antică cunoscă liniștea sufletească izvorâtă din contemplațiunea artistică. Dar persoanele capabile de a se folosi de această cultură erau foarte puține.

Marele vrăjmaș care nu lăsa omenirea să se înalțe, eră superstiția, frica de necunoscut. Acesta înjosă omul până la practica ritualului și-l făcea nesigur, neîntreprinzător. Creștinismul cuceri omului încrederea în voința divinității și astfel indirect încrederea în voința sa proprie. Creștinismul aduse în omenire liniștea morală, care se putu răspândi în toate straturile societății. El dă o lovitură de moarte metodelor de care se servea știința antică și pregătește metoadele științei noi. Intr'adevăr, nimic nu eră mai bine venit pentru progresul științei decât separațiunea hotărâtă între suflet și materie. Materia eră lăsată deoparte, urmând pasiv legile ei ; sufletul de altă parte străduind la o comunicație cu puterea divină. Intre materie și suflet nici o complectare, nici un împrumut. Omul de știință scăpă astfel de tentațiunea de a mai alergă pentru explicarea fenomenelor materiei la analogiile sufletești ; căci sufletul în gândul lui sta de parte, foarte departe. Deasemenea acel ce medită asupra sufletului se ținea în sfera lui, departe de materie. Baza antropomorfizmului pseudo-științific eră dărâmată. Rămânea antropomorfizmul religios, cel

care explică înțelesul existenței față cu divinitatea. Dar acest antropomorfism se putea împăca cu multe din afirmările științei noi, în tot cazul cu toate afirmările științei asupra materiei. Existența unui Dumnezeu nu împiedică întru nimic ca materia să-și urmeze legile sale. Din potrivă, cu cât mai neschimbate sunt aceste legi, cu atât dovedesc puterea divină.

Știința modernă continuă opera creștinismului în ceea ce privește înălțarea personalității omenești. Prin ajutorul cunoștințelor științifice omul a ajuns să îndrumeze spre folosul său fenomenele naturii. S'a vorbit totuși de un „faliment”¹⁾ al științei. Cauza e că s'a pus în sarcina științei realizarea unor promisiuni, pe care aceasta nu și le-a luat nici odată; iar pe de altă parte s'a închis ochii asupra rezultatelor, care puteau contrazice această afirmare.

Știința ridicând pozițiunea din care personalitatea omenească poate să înrâurească asupra naturei, a spirit și puterea sufletească însăși. Omul modern, dacă n'ar avea în ajutorul său nici unul din mijloacele pe care i le dă civilizația materială a societății în care trăește, și ar fi redus la cultura sa ideală, tot ar fi în deajuns armat pentru a se măsură cu mediul. Activitatea științifică îi procură liniștea gândului luminat.

În partea a doua a lucrării, d. profesor Motru se ocupă de *Legea conservării unității sufletești*. Propozițiunea pe care a luat-o analiza noastră, nu ne permite să continuăm pe aceeaș scară, cu toate că această parte a scrierii și cea următoare sunt tot așa de importante.

Metafizicienii din toate timpurile au ținut să afirme posibilitatea unei cunoștinți absolute; au ținut să

1) Expresia e a lui F. Brunetière, care a dat lămuriri cu desăvârșire satisfăcătoare asupra înțelesului acestor cuvinte.

afirme că mintea omului poate pătrunde până la înțelegerea realității absolute. Mijloacele cunoașterii și realitatea însăși n'au fost aceleași pentru toți metafizicienii. Unii s'au încrezut în datele simțurilor, alții în datele rațiunii; unii au admis realitatea materiei, alții pe cea a spiritului, etc. Singura tendință a lor fundamentală a rămas la toți aceeași. Metafizicianul vrea un criteriu superior criteriilor relative pe cari le stabilesc condițiunile de dezvoltare ale conștiinței omenești! El vrea adevărul pur obiectiv, un fel de etalon absolut invariabil, după care să se măsoare afirmațiunile făcute de conștiința omenească, oricare ar fi condițiunile de dezvoltare ale acesteia.

Această tendință metafizică e cea mai răspândită printre oameni. Tendința contrară, care se oprește la teoria că știința este o creație a conștiinței omenești, creațiune determinată negreșit de legi formale și materiale, dar în fond constrânsă să evolueze cu condițiunile acestei conștiințe, este departe de a avea aderarea mulțimei.

Această contradicțiune vine din corelațiunea părților cari intră în unitatea conștiinței omenești. Conflictul între tendința metafizică și cea relativistă se găsește în germine în actul de judecată al fiecărui individ cugetător. Argumentarea noastră este într'o veșnică oscilație, înclinând când spre criteriul metafizic, când spre cel relativist. Suntem metafizicieni când ne lăsăm să fim conduși, fără reflexiune, de conținutul stabilit al conștiinței, căruia îi acordăm o autoritate superioară experienței noastre actuale.

Primim intuițiunile lumii externe fără discuție; primim fără discuție chiar principii și norme de conduită. Cum ar fi posibilă viața practică fără această abandonare a activității reflexive?

" Din când în când numai lungul șir al acestor momente de reflexiune, în care experiența nouă vine să sdruncine obișnuința stabilită așa de solid. Atunci se produce conflictul. Bănuiala că totul e relativ cu punctul de vedere din care se face experiența, începe să prindă rădăcini. Dela această îndoială și până la formarea criteriului relativist, nu e decât un pas.

Negreșit conștiințele individuale știu să-și împace după trebuințele lor acest conflict. De regulă urmează ambele criterii. Cele mai multe își aleg cercul în care vor aplica criteriul metafizic și cercul în care vor aplica criteriul relativist. Puține persoane, cari încearcă o generalizare totală a aplicațiunii unui singur criteriu. Din meditațiunile acestor din urmă izvorăsc sistemele filozofice și conflictul original se urmează atunci aici. Unitatea culturii ține atunci locul unității conștiinței individuale.

Concluzia : unitatea vieții sufletești este o ipoteză necesară științei, întocmai cum este și ipoteza unității constante de energie din lumea fizică.

În partea III și ultimă, d. Motru tratează chestiunea raportului dintre *Persoană și Mediu*. Mediul extern se prezintă ca o realitate în conture fixate odată pentru totdeauna și asupra acestui mediu inteligența noastră poate să se aplice la fiecare moment pentru a-și controla cunoștințele și pentru a le sistematiza în așa mod, ca în urmă, pe baza acestor cunoștințe, să prevadă cursul fenomenelor. Mediul sufleteș nu prezintă aceleași condițiuni. El constituie o realitate văzută prin prisma subiectivității, cu mult mai complexă și în conture nestabile.

Aceste sunt principalele propozițiuni dezvoltate și discutate în capitolele din urmă ale cărții.

Am fi mulțumiți dacă prin această analiză am reu-

șit să dăm o slabă idee despre lucrarea atât de importantă a d-lui profesor universitar Motru. Rareori, din nefericire, apar la noi scrieri atât de conștiincios făcute, atât de documentate și în curent cu tot ce s'a scris asupra chestiunii. Lucrarea d-lui Motru mai are însă și meritul originalității, căci dacă multe din chestiunile, pe care le tratează, au fost discutate și de alți filosofi, felul cum e pusă și discutată problema fundamentală aparține d-sale ¹⁾.

1) Extras din „Revista idealistă”, Aprilie 1908.

PRIN MUNCĂ, LA TALENT

Benjamin Franklin a fost unul din puţinii oameni, care ştiu ce vor în viaţa aceasta, nu se dau în lături din faţa nici unei greutăţi şi nu se descurajează nici odată. Al 17-lea şi ultimul fiu al unui lumânărar sărac din Boston (Statele-Unite), el învăţă mai întâiu meseria tatălui său, apoi intră ca ucenic în tipografia unui frate. Prin muncă stăruitoare ajunse curând lucrător tipograf şi apoi patron. În acelaş timp el îşi desăvârşi instrucţia primită în cei doi ani neîmpliniţi, cât a fost dat la şcoala primară, ba se gândi să instruiască şi pe alţii, în care scop fondă un club şi o bibliotecă, publică un jurnal şi un almanah, întemeiă prima şcoală superioară din Filadelfia. Aceste, împreună cu alte iniţiative frumoase, îl impuseră atenţiei publice şi Franklin fu ales membru al Adunării generale din Pensylvania. El contribuî mult la obţinerea independenţei Statelor-Unite şi descoperi că fulgerul este un fenomen electric. Pentru meritele sale ştiinţifice, Franklin, care nu terminase şcoala primară, fu ales membru al Academiei regale din Londra şi numit *honoris causa* „maestru în arte” (doctor în ştiinţi) de colegiile (universităţile) din Cambridge şi Yale. La moartea lui, Adunarea naţională din Franţa luă un doliu de trei zile ¹⁾.

1) Vieţa şi metoda de perfecţionare a lui Franklin sunt descrise în broşura mea „Cum ajunge cineva om”.

Vieța lui Franklin stârnește desigur admirația tuturor. Însă pretenția lui că datorată strălucirea acestei vieți metodei sale de perfecționare și în genere sâr-guinței sale, poate fi întâmpinată de unii cu neîncre-dere. Să nu fie oare numai o iluzie pornită din amor-propriu? Căci ce orgoliu mai mare decât pretenția de a fi autorul propriei sale vieți, de a se fi croit pe sine însuș? Omul este un produs natural ca toate cele-lalte viețuitoare. Desvoltarea lui nu este altceva de-cât un proces firesc al naturii sale psiho-fiziologice în condițiunile în care trăește. Ar fi o minune ca ci-nevă să se întrecă pe sine însuș prin voința sa. De altfel câtimea acestei voinți nu este și ea un simplu produs al naturii? Inchipuiți-vă un pui de vultur care, deprinzându-se să zboare după mai multă trudă și ajungând atunci să plutească în seninul cerului, ar atribui trudei sale faptul că întrece în zbor pe cele-lalte feluri de păsări!

Negreșit că, în înțelesul cel mai larg al cuvântului, Natura cuprinde tot ce există : întreaga noastră ființă face parte din Natură și toate acțiunile noastre sunt produse naturale. Dar Natura în mersul ei evo-lutiv a ajuns, prin zămislirea ființelor, conștientă de existența sa și apoi prin producerea scânteiei di-vine — a reflecțiunii — a devenit conștientă de con-știința ei. Grație ogindirii propriilor noastre feno-mene sufletești și grație unui alt produs al evoluției — voința — Natura a ajuns, pe lângă evoluția fa-tală, dar foarte încetă, datorită combinării feno-me-nelor sub imperiul legilor ei, a ajuns în stare să pro-greseze repede chiar în cursul vieții unui om. Acea-stă putere de a progresa există în fiecare om. Nu trebuie tăgăduită, sub cuvânt că e un produs natural, căci deși produs al Naturii, nu se desfășoară dela

sine, în mod fatal, ca fenomenele fizice, ci atârnă într'o oarecare măsură de fiecare om.

Chiar desvoltarea unui animal și a unei plante poate fi influențată cu știință și voință — dar încă a unui om, ființă mult mai complexă, a cărei natură e prin urmare mai nestabilă, mai ușor schimbătoare !

Evident că oricât am îngriji de o buruiană, tot buruiană rămâne; netăgăduit că o floare, chiar între stânci să răsară și tot va dărui soarelui câteva floricele; dar să nu uităm că prin cultură măceșul a devenit trandafir și că trandafirul, care lânzezește în grădina neîngrijită, prinde o vieață nouă, când ajunge pe mâna grădinarului. Tot astfel, într'o măsură care atârnă de însușirile sale înăscute, omul poate progresa prin știință și voință, se poate perfecționa pe sine însuși. Titlul acestui articol nu e înșelător.

De fapt, citind vieața lui Franklin, am simțit un îmbold, un pinten în coasta noastră. Ni s'a trezit conștiința că putem face ceva pentru ființa noastră, că nu suntem condamnați să trăim o anumită vieață predestinată de împrejurări și de firea cu care ne-am născut. În acelaș timp ne-am simțit mai luminați și mai puternici. Prin urmare, încrederea în putința perfecționării noastre e întemeiată.

În toate memoriile, pe care le-am citit, oamenii mari atribuesc muncii stăruitoare opera lor și perfecționarea dobândită de ei. Timp de 40 de ani neînterupt, cu regularitatea ceasornicului, Buffon se găsea la masa sa de lucru în toate diminețile de la 9 la 2 și în toate după mesele de la 5 la 9. Și să nu credeți că Buffon venise pe lume cu o fire extraordinară ! În tinerețea lui fu socotit ca o mediocritate și avea o constituție trândavă : petrecea toată dimineața în pat. Dar într'o bună zi își luă inima în dinți, hotărând să

rupă cu deprinderea rușinoasă, care-l făcea să prăpădească atâta vreme.

În acest scop, porunci servitorului său, Iosif, să-l scoale dimineața, făgăduindu-i câte un taler ¹⁾ de câte ori va izbuti să-l scoale înainte de ora șase. În primele dimineți după această hotărîre eroică Buffon refuză să se scoale, pretinzând că e bolnav și prefăcându-se că se înfurie împotriva îndrăznețului servitor care-i turbură liniștea; dar apoi îi bănuia că nu l-a sculat, deși îi poruncise să-l dea jos din pat cu sila. Atunci bravul servitor își puse în cap să scape de atâtea bănueli și cu orice primejdie să câștige talerul făgăduit. Izbuti astfel să-și scoale stăpânul în mai multe zile dearândul, cu toate rugămintele, bănuelile matinale și amenințările acestuia. Ba într-o dimineață, Buffon fiind mai îndărătnic ca de obicei, Iosif recurge la mijloace extreme, turnându-i în cap o cană plină cu apă rece.

Mai târziu Buffon obișnuia să spună: „Datoresc lui Iosif trei sau patru volume din *Istoria naturală*”. Într’adevăr, grație acestei măsuri drastice, Buffon și-a schimbat firea trândavă din tinerețe, devenind setos de muncă și găsind farmec în studiu. A ajuns atât de conștiincios la lucru, încât n’avea răgaz până ce nu găseă termenii cei mai potriviți pentru a exprima gândurile sale cele mai bune. De unsprezece ori a redactat „Epocele naturei” până să fie mulțumit; — și doar meditase aproape 50 de ani compunerea acestei scrieri!

Perfecțiunea stilului său se datorește prin urmare zelului neobosit cu care-l îngrijea. „Domnul de Buffon, ne povestește doamna Necker, încredințat în totdeauna că geniul e fructul unei atențiuni profunde

1) Monedă veche de argint, a cărei valoare a variat cu timpul.

asupra aceluiaș obiect, spune că în epoca primelor sale scrieri se plictisea, când era nevoit să revină asupra redactării, să cugete din nou la acelaș obiect, deși credea că atinsese oarecare perfecțiune; dar apoi a găsit plăcere în această lungă îndreptare”.

Iată de ce Buffon afirmă că „geniul e răbdare lungă”. Foarte mulți oameni mari au pretins deasemenea că geniul e constituit mai ales din silință. Geniul, zicea Dwight studenților săi din Yale, e facultatea (puterea) de a stăruî în sfortare”. Iar George Eliot făcea haz de cei care atribuiau inspirațiunii romanele sale.

Adesea se pune pe seama întâmplării descoperirile științifice. Căderea unui măr a fulgerat în mintea lui Newton admirabila descoperire a gravitațiunii universale. Dar ce dovedește această constatare? Întâmplarea în sine fu cât se poate de banală, fiind văzută de milioane și sute de milioane de oameni înaintea lui Newton. Dacă a căpătat însă o însemnătate atât de mare în ochii lui Newton, cauza e mintea lui extraordinar de puternică și'n special preocuparea, pe care o nutreă de mult, să rezolve problema greutății lucrurilor. Căderea mărului n'a fost cauza, ci un simplu prilej al minunatei descoperiri. Și Newton, fiind întrebat cum a făcut această descoperire, putea spune cu drept cuvânt: „gândindu-mă mereu la ea”. „Nu pierd din vedere subiectul, pe care-l urmăresc și aștept până ce primele licăriri, mărimdu-se puțin câte puțin, se schimbă într'o lumină plină și strălucitoare” — adăugă dânsul.

Geniul fără de ordine și fără de muncă pierde trei sferturi din puterea lui. E în afară de orice îndoială că exercițiul, în marginile puterilor disponibile, întărește și desvoltă funcțiunile sufletești, cași pe cele fiziologice, iar lipsa de exercițiu le slăbește. Chiar geniul poetic, care e cel mai legat de constituția sufle-

tească înăscută, are nevoie de mult studiu pentru ca să ajungă la maturitate.

Nici nu ne închipuim cu câtă trudă artiștii, muzicanții, pictorii, sculptorii, cuceresc aplauzele noastre ! Unui tânăr, care întrebă cât timp i-ar trebui ca să învețe bine vioara, Giardini răspunse : „12 ceasuri pe zi timp de 20 de ani”. Inceputurile carierei artistice întâmpină atâtea greutăți, încât numai o nesfârșită dragoste le poate birui. Dacă funcționarii publici, care au în mâna lor o părticică mai mare sau mai mică din viața și destinul Statului și neamului lor, ar cunoaște silința pe care și-o dau artiștii dramatici buni, numai ca să placă publicului, mulți și-ar scutura to-ropeala și nepăsarea cu care slujesc. Cu silința, cu truda, pe care și-o impun artiștii dramatici buni, crezuți de obicei că duc o viață inactivă, orice om mediocru ar izbuti aproape în oricare profesiune practică.

Prin muncă pricepută și stăruitoare obținem cu siguranță talent și virtute, pe cât e cu puțință în societatea și condițiunile în care trăim. Celebrul orator englez, Robert Peel, s'a format grație deprinderii, pe care i-o impusese încă din copilărie tatăl său, să repete în fiecare duminică predica ascultată. Oratorul american Enric Clay, chemat să dea sfaturi tinerilor în privința artei sale, destăinui că talentul său se datorește înainte de toate exercițiului : dela vârsta de 27 ani și până când ajunsese stăpân pe arta lui, citea zilnic o carte de istorie, despre care apoi vorbea liber în nemărginirea câmpului sau în taina codrului, iar pe vreme rea, într'un grajd, unde n'avea alt auditor de cât un cal și doi boi.

Mulți oameni iluștri aveau atâta încredere în puterea muncii, încât au susținut că prin muncă orice om poate ajunge la perfecțiune, că nu există altă margine a progresului cuivă, decât acea provenită din tă-

ria lui sufletească. „Talentul, zicea Sir Joshua Reynolds, nu-i dat omului, decât ca răsplată a muncii... Dacă dispuneți de însușiri înnăscute, munca le va de-săvârși; dacă n'aveți decât o natură mediocră, munca va înlocui ceea ce vă lipsește. Nu există nimic care să nu se poată îndeplini printr'o energie bine condusă; nimic care să se poată face fără de ea.“

Dânsul eră convins că perfecțiunea în artă, „fie numită geniu, gust său dar al cerului, se poate dobândi“. Intr'o zi scrie lui Barry: „Acela care e hotărît să atingă perfecția în pictură sau în orice artă trebuie, din momentul în care se scoală și până când se culcă, să nu se gândească la altceva... să lucreze într'una dimineața, la amiază, seara, fără a ține seamă dacă e bine sau rău dispus“.

Fowell Buxton nu se deosebise în copilărie decât printr'o încăpățănare, care uneori disperă pe cei din jurul său. La școală învăța puține lucruri, fiind leneș și considerat ca prost. Spre norocul lui făcù după aceea cunoștință cu Gurney, care exercită o influență considerabilă asupra lui, deșteptându-i ambițiuni nobile. Voința sa neînfrântă, fiind astfel călăuzită, îl duse repede pe calea progresului. La 32 de ani intră în parlament și luă apoi o parte activă la suprimarea sclaviei în coloniile engleze.

Buxton atribuiă această prefacere radicală a vieței sale influenței lui Gurney, precum și propriei sale energii. „Cu cât trăesc mai mult, spuneă dânsul, cu atât îmi întăresc convingerea că marea deosebire dintre oameni este *energia*... adevă o hotărîre nestrămutată, neînfrântă și apoi ...moartea sau victoria! Cu această însușire vei săvârși tot ce se poate îndeplini în această lume; fără de ea, nu există talent, pozițiune, nici împrejurări favorabile care să poată face un *om* din creatura cu două labe care suntem“.

Voltaire credeà că nu există decât o ușoară deosebire inițială între omul genial și omul cu inteligență obișnuită, deosebirea pe care o constatăm în urmă fiind datorită studiului. Locke, Helvetius și Diderot credeau că toți oamenii ar putea ajunge geniali, dacă în împrejurări identice cu cele în care trăește un geniu, ar lucra la fel ca dânsul. Această părere e desigur exagerată. Munca face într'adevăr minuni, dacă voți, ea crează talentele, este indispensabilă chiar geniului; cele mai puternice genii au fost în acelaș timp oameni extraordinar de muncitori;—dar nu-i mai puțin adevărat că numai prin muncă, oricât de stăruitoare și oricât de metodică ar fi, nu poate ajunge cinevã un Platon, un Phidias, un Beethoven sau Newton. Geniul e opera Naturei, talentul însă e răsplata muncii celui care și l-a format. Geniul e înăscut, talentul se dobândește.

Din nenorocire nici puterea de muncă nu atârnă numai de dorința omului. Fiecare vine pe lume cu o anumită capacitate de muncă, în raport cu constituția lui psiho-fiziologică. Dar această capacitate de lucru poate fi mărită prin exercițiu și efectele ei pot fi sporite printr'o întrebuințare metodică și pricepută.

Priviți la grădinarul, care taie fără de milă rămurile arborelui, pentru a-i canalizã toată seva spre crăcile mai viguroase. Tot astfel și noi ne vom concentra întreaga energie, de care dispunem, asupra unui singur obiect, în loc de a o împrăștiã în mai multe direcțiuni și a o risipi în nimicurile zilei.

Una din maximele favorite ale lui Ignace de Loyola erã „sã nu ne apucãm în acelaș timp decât de un singur lucru, pentru a-l face bine”. Lucrurile începute și neisprăvite ne răpesc o mulțime de timp și în cele din urmă ne descurajează. Sã ne dãm cu trup și suflet ocupațiunei noastre—și nu se poate să nu progresãm.

Lucrând cu tragere de inimă, lucrăm mai ușor și mai bine. *Qui amat, non laborat.*

Dacă avem gust și aptitudine pronunțată pentru un gen de activitate, evident că trebuie să îmbrățișăm cariera conrespunzătoare, fără a ține socoteală de alte considerațiuni. Dar cele mai adesea se întâmplă să ne alegem cariera în lipsa oricărei indicațiuni ale firei noastre; atunci, să ne devotăm din toată inima carierei îmbrățișate; să nu ne descurajăm de greutățile ce vom întâmpina la început, aducându-ne aminte de sfatul lui d'Alembert către studentul care i se plângea de puțina lui izbândă în studiul matematicilor: „Mergi înainte, puterea și credința vor veni dela sine”.

O aspirație puternică însuflețind o muncă metodică și stăruitoare trebuie neapărat să se realizeze — afară numai bineînțeles dacă nu-i absurdă. Se povestește că un tânăr ofițer francez se plimbă adesea prin camera lui strigând: „Voi fi un mare general și voi ajunge mareșal al Franței!” Grație însuflețirii, pe care i-a hrănit-o această dorință arzătoare, a izbutit într'adevăr să fie un general distins și murii mareșal al Franței.

În sfârșit, capacitatea de lucru, cu care ne-am născut, se poate desvoltă prin exercițiu. *Vires aquirit eundo.* Mi-ar trebui multe pagini ca să arăt cât e de mare puterea deprinderii. Prin deprindere am ajuns să umblăm, să vorbim și să cugetăm. Un artist de spirit spune că, dacă nu poate să reproducă splendoarea unui apus de soare, cauza e că Natura a putut face mai multe încercări până să ajungă la perfecțiune.

„Deprinderea este a doua natură” zice proverbul. Prin deprindere ne putem face mai buni, după cum putem ajunge mai rău. Talentul nu e decât o sumă de însușiri căpătate prin exercițiu. Așa încât aveă drep-

tate Franklin să exclame : „pe cei care pretind că pot izbuti fără de muncă și fără de osteneală, nu-i credeți ! sunt niște otrăvitori (de suflete) !”

Este deasemenea mult adevăr în frumosul vers al vechiului poet Regnier :

Al Eului nostru însuș, noi suntem făuritorii.

EDUCAȚIA PRIN SINE ÎNSUȘI

Mi-am propus să rezumez înaintea d-v. cursul meu despre educația prin sine însuși.

Ce este educația? In special, ce este educația prin sine însuși?

Dacă aruncăm o privire asupra dezvoltării vieții în regnul animal, vedem că toți puii au nevoie să fie crescuți de părinții lor și că această creștere e cu atât mai complexă și mai îndelungată, cu cât puiul aparține unei specii mai superioare. Copilul are nevoie de creșterea cea mai îndelungată și mai complexă pentru a fi bine pregătit să trăiască.

Această creștere, când e făcută cu știință și cu metodă, poartă numele de educație. Cu alte cuvinte, educația e totalitatea actelor făcute cu știință și cu metodă pentru a forma din copil un om capabil să trăiască cât mai bine în societate.

Vieța omenească fiind însă nespus de complexă, educația dată de familie și școală nu-i deajuns. Tânărul, dacă vrea să trăiască cât mai bine, trebuie să-și dezvolte facultățile, să scoată învățăminte din conduita lui și a celorlalți, să-și formeze deprinderi bune, să se desvețe de deprinderile rele, etc. Această activitate prin care omul se perfecționează singur, o numim educație prin sine însuși. Așa dar, educația prin sine însuși este aceea pe care și-o face omul sin-

gur, când a ajuns în stare să-și dea seama de ce este și ce trebuie să fie, de faptele și datoriile lui.

Folosul educației consistă în faptul că pregătește omul mai bine pentru viață, îl adaptează, pe cât îi permite natura, la condițiunile unei vieți omenești superioare. Să ne închipuim ce-am fi fost, dacă am fi crescut în voia întâmplărei, dacă n'am fi primit educația familiei, a școlii și propria noastră educație!

E realizabil însă scopul educației? Se poate schimba după voință natura omului?

Pentru a răspunde la această chestiune, vom cerceta mai întâiu care-i influența eredității și a mediului. Intr'adevăr, presupunând că tot ce există influențează omul: adică organismul său, mediul fizic, mediul social și educația — tot ce nu se poate atribui organismului și mediului se datorește educației. Vom întrebuița apoi o metodă de verificare: vom examina în ce anume constă influența educației.

Omul are din naștere toate caracterele speței sale. Un om care ar avea vreun organ sau vreun instinct aparținând unei alte specii, ar fi un monstru, nu mai e om. Tot astfel se moștenesc caracterele fizice și sufletești ale rasei. Părinții de rasă albă nu pot să aibă un copil negru și reciproc. Chiar și caracterele care constituiesc varietatea unei rase, se moștenesc în genere la indivizii care formează acelaș popor. Poporul francez a rămas astfel după cum descrie Tacit pe Gali: popor deștept dar ușurel din fire, vorbăreț și lesne încrezător în vorbă, iubitor de arme și revoluționar din fire din cauza vroiciunii spiritului și caracterului său.

Dar caracterele particulare se moștenesc oare și ele? — S'a constatat că unele particularități fizice și

morale se transmit dela părinți la copii. Nu-i nimeni dintre noi, care să nu cunoască exemple de acest fel. Particularitățile morale moștenite dela părinți, nefiind înrădăcinate în organism, pot fi supuse educației. Educația n'are însă nici o putere asupra caracterelor speței și ale rasei.

Avem în privința aceasta un caz decisiv. În urma unei lupte între Spanioli și Negri, într'o insulă din Filipine, se prinde un copil de Negru mic de trei ani. Acest copil e luat în capitala coloniilor spaniole, în Manilla. Acolo a cerut și adoptat de un American. Americanul îl botează Pedrito, îngrijește bine de el, îl dă la școala din localitate, apoi îl ia cu dânsul în Europa. Pedrito învață pe lângă limba spaniolă, limba franceză și engleză, învață bunele maniere ca un adevărat nobil, așa încât făcea impresia că e civilizată în toată puterea cuvântului.

După o călătorie de doi ani în Europa, Americanul se întoarce în Manilla împreună cu Pedrito. Care-i fu mirarea însă când după două luni dela înapoiere, Pedrito se făcu nevăzut. Imbrăcat europenește, poate chiar în mare ținută, Pedrito a fugit în munți la vechii lui tovarăși de copilărie, a reintrat în rândul nomazilor. Instinctul, apucăturile lui înăscute, atâta timp combătute prin educație, amorțite de morfina civilizației, s'au trezit cu violență în aerul în care născuse Pedrito și-l mână cu puterea fatalității către mediul de unde fusese răpit.

Toate cercetările fură zadarnice. După trecere de timp, un om de știință, care făcea excursiuni prin munții din jurul Manillei, vede pe un vârf de munte apărând o ceată de Negri. I se pare un spectacol interesant și se pregătește a schița un tablou. Deodată unul din Negri vine spre el și-l întreabă într'o englezească curată, dacă nu cunoaște pe un American

Graham, care probabil s'ar fi găsiind în Manilla. Erà Pedrito. El îi povestește întregul lui roman trăit printre albi, și cu toate silințele savantului de a-l face să se întoarcă printre Europeni, hotărîrea lui Pedrito de a trăi cu tovarășii lui de viață, cu semenii lui sufletești, a rămas neclintită.

Iată un caz care merită multă discuție. Un copil luat dela vârsta de trei ani, scos din mediul lui sălbatec și crescut într'un mediu civilizat, dându-i-se oarecare instrucție, cunoașterea a trei limbi moderne, formându-i deprinderi sociale — și totuși tocmai când se credeà că opera educației a reușit pe deplin, că s'a adus un om la civilizație, Pedrito fuge în mediul lui natural și nu voiește cu nici un preț viața în care a fost crescut.

Acest caz probează că educația nu poate modifica caracterul rasei. Nu probează însă de loc că ar fi zadarnică. Din contra, dacă se ține seamă că educația a operat asupra unui individ sălbatic, cu mentalitatea redusă și cu apucături contrare vieței civilizate, trebuie să ne mirăm că a reușit, fie măcar în mod trecător, să facă posibilă viața acestui sălbatec în mijlocul Europeanilor, să realizeze în câțiva ani progresul pe care evoluția omenească l-a realizat în sute de veacuri.

Dacă educația ar fi influențat toată viața lui Pedrito, precum și câteva generații următoare, desigur că ar fi putut face o operă trainică, formând adevărați oameni civilizați.

Acesta-i rolul eredității în formarea omului: rol mare, dar care nu exclude influența mediului și a educației.

Clima, configurația solului, alimentația, influențează deasemenea omul. Mediul fizic fiind însă ace-

laș pentru un mare număr de oameni, evident că nu contribuie cu nimic la formarea individualității lor. El contribuie cel mult ca factor determinant al caracterului unui popor. Așa, de ex., d. Boutmy explică sensibilitatea lentă a Englezului, prin faptul că trăiește într'o atmosferă umedă.

Mediul social e cu mult mai important. Societatea tinde să modeleze individul după imaginea sa, tinde să-i limiteze inițiativa, impunându-i opinia ca regulă de judecată și obiceiul ca regulă de purtare.

Rămâne însă ceva în individualitatea omului, care nu-i produs nici de ereditate, nici de mediu. Acel ceva e produsul educației primite, precum și al educației pe care și-a făcut-o singur omul.

Astfel putem să ne fortificăm corpul și să-l facem mai îndemânatic : deci educația fizică e posibilă.

Putem deasemenea să ne instruiim, și prin instrucție, să ne dezvoltăm mintea. Căci inteligența, ca și funcțiunile fiziologice, se dezvoltă prin exercițiu. Prin urmare și educația inteligenței e posibilă.

Facultățile mintale ale omului, fiind solidare, adică influențându-se reciproc, urmează că educația sentimentelor și a voinței e deasemenea posibilă, cu toate că e mai anevoioasă.

*

Putem însă să ne facem noi singuri educația?

— Ne închipuim ușor cum un om matur poate face educația copilului, sau cum un om priceput poate face educația altuia mai puțin priceput. Dar cum ar putea cineva să se îndrepte singur? — Foarte bine, și anume întrebuițând acelaș mijloc ca și când ar fi să îndrepte pe altcineva.

Va observa urmările faptelor sale și le va judeca astfel dacă au fost bune sau rele. Apoi își va aminti

motivele, care l-au îndemnat la acele fapte și astfel va descoperi lipsurile și calitățile lui sufletești. Odată ajuns să-și cunoască propria sa natură, va căuta să dobândească calitățile ce-i lipsesc și să scape de cusurul pe care-l are.

Pentru a ne cunoaște cât mai bine pe noi înșine, trebuie să ne examinăm adesea faptele și gândurile noastre. Practica examenului de conștiință e recomandată de toți moraliștii antici și creștini. Seneca o descrie frumos. „Trebuie să chemăm în fiecare zi sufletul nostru să-și dea socoteală. Așa făcând Sextius; cum sfârșiă ziua, se întrebă: de ce cusur m'am vindecat azi? Ce patimă am combătut? Intru cât am devenit mai bun? Nimic nu poate fi mai frumos decât această deprindere de a trece în revistă faptele zilei!... Tot așa fac și eu, continuă Seneca, și îndeplinind față de mine însumi funcțiunea de judecător, mă citez înaintea tribunalului meu. După ce am stins lumina în cameră, încep o anchetă asupra tuturor faptelor și vorbelor mele. Nu-mi ascund nimic, nu-mi tolerez nimic. Pentru ce m'aș teme de a-mi cerceta greșelile, când îmi zic: bagă de seamă să nu mai repeți; de astădată, te iert!”

În timpul acțiunii omul nu-și dă bine seama de ceea ce face. Dar când se reculege și cercetează fapta ca și cum ar fi făcută de un străin, atunci poate observa greșala și lua măsuri de îndreptare. Rezultatul examenului de conștiință va fi că cu timpul ne va lumina asupra defectelor noastre și vom putea lupta contra lor.

*

Odată ajunși să ne cunoaștem pe noi înșine, vom alcătui un plan de îndreptare. În privința aceasta

avem o metodă excelentă : calendarul lui Franklin. Această metodă e așa de simplă, încât ne temem că nu i se va da întreaga importanță pe care o are. De aceea vom spune mai întâiu în câteva cuvinte cine a fost Franklin și ce a devenit el cu practica acestei metode.

Benjamin Franklin, filosof, fizician și om de Stat american, s'a născut la Boston în 1706. Eră fiul unui modest fabricant de lumânări. Fiind sărac și trebuind să învețe un meșteșug pentru a-și asigura existența, intră ca ucenic la fabrica tatălui său. Neplăcându-i această meserie, intră apoi ca ucenic în tipografia fratelui său. După o vieață plină de muncă stăruitoare, Franklin izbuti să deschidă o tipografie a lui. Din acel moment, putând dispune de mai mult timp liber, începû să-și facă propria lui cultură. Fondă un jurnal și publică almanahul zis „al bunului Richard”, în care dedea poveștele pe care le scosese din vieața lui. Acest almanah avu un succes enorm. Franklin fiind încurajat, fondă un club de lectură, o bibliotecă, un spital, o societate de asigurare contra focului și luă multe alte inițiative frumoase. In acelaș timp se ocupă de știință și inventă paratrăsnetul : fapt pentru care a fost ales membru al academiei franceze și al societății științifice din Londra. Intră apoi în vieața politică și contribui mult la independența Statelor-Unite.

Vieața lui Franklin, povestită de el însuși în memoriile sale, e un model de admirat. Citind aceste memorii rămâi uimit de ce poate să facă un om, care nu se dă în lături dela nici o greutate. Franklin a fost și va rămâne tipul omului, care se ridică prin propriile lui forțe dela treapta cea mai de jos a societății, la cele mai înalte onoruri. La moartea lui, Constituanta franceză a votat un doliu de trei zile.

„Imi formai, zice Franklin în autobiografia sa, planul îndrăzneţ şi anevoios de a ajunge la perfecţiunea morală. Doriam să-mi petrec viaţa fără de nici o greşală; voiam să fiu stăpân peste tot ce m'ar fi putut duce la greşală: aplecarea naturală, societatea şi deprinderea.

„Fiindcă cunoşteam sau credeam că cunosc binele şi răul, nu înţelegeam pentru ce să nu pot face binele şi să mă feresc de rău. Ca să ajung acest scop, adoptai următoarea metodă:

„Sub 13 titluri coprinsei toate virtuţile pe cari atunci le priviam ca necesare sau de dorit şi alăturai pe lângă fiecare câte o scurtă învăţătură, care arată pe deplin întinderea ce dam însemnătăţii lor.

Acele virtuţi erau: sobrietate, tăcere, ordine, rezoluţiune, economie, aplicare, sinceritate, justiţie, moderaţiune, curăţenie, linişte, castitate şi umilinţă.

„Făcui un caet, în care pentru fiecare virtute destinaai o pagină, liniată cu roşu în şapte coloane — adică câte una pentru fiecare virtute. Puteam însemna astfel toate greşelile care, după cercetarea mea, vedeam că le făcusem în ziua aceea în contra vreunei virtuţi.

„Apoi mă întrebai în fiecare seară: Ce bine am făcut astăzi?

„Mă hotărâi să observ cu străşnicie, în curs de o săptămână una după alta, fiecare virtute.

„Astfel în prima săptămână grija mea de căpetenie fu să mă feresc de cea mai mică greşală contra temperanţei, lăsând pe celelalte virtuţi în voia întâmplării, dar însemnând în fiecare seară greşelile făcute contra lor. Dacă în prima săptămână mă credeam destul de pregătit în practica primei virtuţi, încercam să-mi întind atenţiunea asupra virtuţii de a doua, şi procedând tot aşa până la cea din urmă

virtute, putui să fac un curs complet în 13 săptămâni și să-l repet de patru ori pe an.

„După cum grădinarul nu caută să smulgă toate buruienile deodată, ceea ce ar întrece puterile sale, ci îngrijește mai întâiu o brazdă și nu trece la alta până n'a isprăvit cu cea dintâiu, tot astfel și eu speram să gust plăcerea de a vedeà în paginile calendarului meu progresele pe care le făceam în fiecare virtute, prin scăderea treptată a numărului însemnărilor. Imi propusei, în sfârșit, ca să reîncep de multe ori această metodă, până ce voi ajunge să am fericirea să văd livretul meu alb, după o cercetare de 13 săptămâni”.

*

Așa dar planul de perfecționare consistă în a dobândi treptat calitățile ce ne lipsesc și a scăpa de defectele pe care le avem. — Dar cum să realizăm acest plan ?

Calitățile și defectele sunt deprinderi. Și deprinderile se formează prin acțiune. Va trebui dar să nu pierdem nici o ocazie de a face acțiunile prin care bândim calități și a ne abține dela acțiunile care dau naștere defectelor.

Însă pentru a face sau evita a o acțiune nu-i de ajuns să voim, mai trebuie să *știm să voim*. Un simplu act de voință e adesea neputincios să determine sau să oprească o acțiune. E nevoie de o întregă strategie pentru a reuși.

Să luăm un exemplu din viața zilnică. Cineva suferă de insomnie. În zadar are voința să adoarmă ; în zadar își zice : „voesc, voesc neapărat să adorm”. Această încordare a voinței îi împrăștie și mai mult somnul. Dacă însă un doctor de încredere îi zice : „culcați-vă liniștit, nu vă mai ocupați de nimic

și somnul are să vie dela sine" — se poate foarte bine ca această încredere inspirată, cu sau fără ajutorul unui mediament, să realizeze somnul.

Alt exemplu tot așa de familiar. Adesea se întâmplă că nu ne vine în minte un cuvânt de care avem nevoie. În zadar răscolim memoria, în zadar ne încapățânăm să-l căutăm. Văzând că cu toate sforțările noastre nu izbutim, ne zicem atunci : „lasă, că-mi voi aduce aminte mai pe urmă". Și într'adevăr, curând după aceea, când am trecut la alte considerațiuni, cuvântul căutat ne vine deodată în minte. Ceeace n'a putut îndeplini voința cea mai energică, a operat jocul automatic al asociațiunei de idei sub influența sugestiei.

În ambele cazuri s'a întrebuițat, în locul voinței militante, puterea sugestiei. În cazul întâiu sugestiea a venit dela o persoană streină, în cazul din urmă sugestiea a fost făcută de însăși persoana care are nevoie.

Pentru a ne convinge de puterea sugestiei, să mai luăm un exemplu sau două.

Durand de Gros relatează o experiență pe care a făcut-o într'un spital. Administră bolnavilor o substanță inofensivă : apă cu zahăr. Pe urmă toți infirmierii se arătară foarte alarmați, spunând că din greșală s'a dat bolnavilor otravă în loc de sirop de gomă. Rezultatul fu că patru cincimi din bolnavi au vomitat. O simplă idee de frică sugerată a fost de ajuns să provoace o senzațiune viscerală.

Slosson a făcut o experiență asemănătoare cu auditorii săi dela un curs public. Sugestia a consistat să producă halucinația unui miros tare. Oratorul varsă pe o bucată de bumbac câteva picături dintr'o sticlă bine închisă, își întoarce capul și spune că, cu toate că mirosul lichidului e tare și de o natură particulară, to-

tuși e suportabil. Experiența pe care voi s'o fac, zise el, e de a descoperi repeziciunea cu care se împrăștie acest miros. De aceea rugă pe toate persoanele din sală care-l vor simți, să ridice îndată mâna. Nu trecură 15 secunde și persoanele din rândul întâiu dădură semnalul. Înainte de a trece un minut, trei sferturi din auditor căzu victimă sugestiunii. Experiența nu fu prelungită mai mult, căci câteva persoane rău impresionate de acest miros imaginar, voiră să părăsească sala. A trebuit multă insistență pentru ca să fie convinse că scopul adevărat al experienței a fost să constate puterea sugestiunii, întru cât în sticlă eră apă curată.

Un alt caz, când cineva se sugestionează singur. Gardianul dela palatul de cristal din Paris, însărcinat să manevreze o mașină electrică, a observat adesea că doamnele, care veneau să ia mânererele mașinei, se arătau impresionate și credeau sincer că au fost electrizate, atunci când mașina nici nu începuse să funcționeze.

Din faptul că conduita noastră poate fi influențată de sugestiunea altora, scoatem principiul de a ne feri de sugestiunile rele și a căută din contra persoanele și împrejurările, care pot da loc la bune sugestiuni. Tot astfel din faptul autosugestiunii scoatem principiul de a combate relele sugestiuni pe care ni le facem singuri neintenționat și a ne sugera, din contra, actele pe care e bine să le săvârșim.

Să facem acum aplicarea acestor principii. Din ziua în care am hotărît să începem educația prin noi înșine, trebuie să practicăm regulat două autosugestiuni: una, seara înainte de culcare și alta, dimineața în timpul toaletei. Ne examinăm în fiecare seară faptele zilei și întâmplările la care am luat parte.

Ne dăm astfel seama de ce-am greșit și ce-am făcut bine. Hotărâm apoi un plan de activitate cât mai amănunțit pentru a doua zi. Ne sugerăm că vom îndeplini cu strictețe fiecare din actele hotărâte, adecă stabilim ordinea de realizare a acestor acte și afirmăm pentru fiecare act în parte că-l vom face neapărat la timpul lui. Repetăm în gând sau ou glas tare aceste afirmări, până când ne convingem că le vom îndeplini.

A doua zi dimineață, îndată ce ne-am deșteptat, părăsim patul. Obiceiul contrar e absolut condamnat, căci reveria de dimineață trândăvește omul și-l predispune chiar la vițiuni. Ne facem deci în grabă toaleta și în acest timp, în loc de a lăsa câmp liber imaginației, ne gândim la planul de activitate pe care l-am hotărât de cu seară. Apoi fără a discuta câtuși de puțin acest plan, încep a-l îndeplini în ordinea stabilită.

Fiindcă nu putem prevedea toate împrejurările prin care vom trece ziua următoare, trebuie să ne deprindem a ne disciplina, a ne stăpâni pe noi înșine astfel ca să fim gata la orice moment să ne purtăm cum e mai bine.

Astfel, trebuie să ne deprindem a prețui în totdeauna timpul. Mulți oameni se plâng că vieța e scurtă și acuză natura că a fost prea zgârcită dându-ne așa de puțin timp de trăit. Adevărul e însă că dispunem de timp suficient, dar îl risipim. Vieța e destul de lungă pentru a săvârși faptele cele mai mari, dacă am profita de fiecare zi. Dar unul se înneacă în vițiuni, altul se prăpădește în nimicuri, iar cei mai mulți, neavând un scop în vieță, sunt jucăria împrejurărilor!

Omul trăiește ca și cum ar fi nemuritor. N'are în vedere că termenul fatal se apropie mereu și că timpul

pierdut nu se mai întoarce ! Dacă omul ar ști sigur cât mai are de trăit, cum ar mai economisi timpul !

Timpul e ștufa din care-i făcută vieața. A risipi timpul înseamnă a disprețui vieața. Nimeni nu lasă să i se răpească proprietatea, dar toți permit să li se răpească timpul. Nu se găsește nimeni care să-și împartă averea, însă fiecare își distribuie vieața primului venit.

Omul e grăbit să trăiască : disprețuește prezentul și e nerăbdător să vadă viitorul. Dacă ar putea să-și trăiască întreaga vieață într'o zi, să vadă desfășurându-se evenimentele vieții sale ca într'o ședință de cinematograf, mulți ar face imprudența să încerce acest lucru. Însă omul disciplinat, care știe să întrebuințeze fiecare zi, nu dorește nici nu-i e teamă de viitor. El n'așteaptă binele dela soartă nici dela împrejurări, ci din activitatea lui.

E uimitor ce poate face omul, când își întrebuințează bine timpul. D'Aguesseau a prezentat într'o zi soției sale o carte pe care a scris-o în timpul sferurilor de oră când eră nevoit să aștepte masa. Celebrul bărbat de Stat Olandez Witt fu întrebat odată cum de mai găsește timp pentru distracție, când are atâtea ocupații. „Nimic mai simplu, răspuse dânsul ; nu m'apuc de două lucruri în acelaș timp și nu amân pe a doua zi ceea ce pot face imediat”.

A face fiecare lucru la timpul său și a-l face în mod definitiv, pentru a nu reveni asupra lui : iată un mijloc sigur de a-și economisi timpul și energia.

O altă deprindere de mare însemnătate în vieață e de a ne examina faptele și vorbele, înainte de a le da ființă. Mai bine să întârziem de a face o faptă bună sau de a spune o vorbă înțeleaptă, decât să ne grăbim cu o faptă rea sau cu o vorbă ușuratecă. De alt-

fel, întârzierea produsă de reflecțiune, n'are loc decât la început. Cu timpul deprinderea reflecțiunii intră în firea noastră și ajungem să ne hotărâm și să vorbim la timp și bine.

Altă deprindere, tot așa de însemnată, e de a observa faptele și vorbele celorlalți oameni, cu care venim în atingere. Prin urmare avem nevoie să scoatem lecții și din purtarea celorlalți oameni. Înțeleptul nu așteaptă să greșească, pentru ca să se îndrepte, ci profită de greșala altora.

Trebuie să ne deprindem dar cu atenția, ordinea și exactitatea; să observăm purtarea altora și a noastră; să ne stăpânim pe noi înșine.

Această disciplină de sine e cu puțință grație legăturii dintre spirit și corp și a puterii pe care o avem asupra mușchilor noștri voluntari. Ființa noastră morală se manifestă pe trei căi: prin atitudine (ținuta corpului, gesturi și fizionomie), prin vorbire și prin acțiune. Aceste trei căi pot fi deci întrebuințate pentru a influența felul nostru de a gândi, a simți și a voi. Cine e de exemplu prea impresionabil, să se deprindă a lua o atitudine calmă, a tempera mișcările. Fricosul să-și ție corpul drept, să vorbească tare și să privească în față. Visătorul, leneșul, să-și facă un plan amănunțit de activitate, pe care să-l observe ceas cu ceas. Melancolicul să evite singurătatea, să ia parte la spectacole vesele, să aibă o activitate care să-i procure plăcere. Suntem vreodată triști? — N'avem decât să îngânăm, fie chiar în silă, un cântec vesel și fără să observăm, tristețea va dispărea.

Generalizând aceste observații, voi zice: nu trebuie să dăm nici o atenție senzațiunilor, ideilor, sentimentelor și pasiunilor dăunătoare. Față de aceste elemente ne vom purta ca și cum n'ar exista.

Din contra, vom da atenție ideilor și sentimentelor favorabile perfecționării noastre. Ne vom închipui că suntem așa precum voim să fim: sănătoși, plini de viață, activi și metodici. Cu cât această reprezentare va fi mai concretă, cu atât ne va influența mai mult.

Regula supremă e dar *să ne purtăm astfel ca și cum am fi în realitate așa precum dorim să fim.*

*

Un alt mijloc de a ne face singuri educația, e de a căuta societatea oamenilor, care ne îndeamnă la o viață energetică și a ne feri, din contra, de contactul oamenilor, care ne pot comunica slăbiciunea lor.

Greutatea aplicării acestei regule nu stă numai în faptul de a fi admis în societatea celor mari, dar și în tendința pe care o are omul de a intra în relațiune tocmai cu aceia cu care se aseamănă.

Totuși putem intra în relațiune cu spiritele mari prin intermediul operilor lor. Prin acelaș mijloc putem comunica și cu iluștrii dispăruți. Influența lecturii, deși mai slabă decât contactul personal al autorului, poate contribui mult la perfecționarea noastră. Aproape toți scriitorii mari au avut câte un autor favorit, care i-a entuziasmat și a contribuit la progresul lor.

O carte poate hotări de viața unui om. Ignace de Loyola, fiind rănit în război, a cerut în timpul convalescenței niște cărți de citit. Viața sfinților îl entuziasmă atât de mult, încât se hotări să rupă cu trecutul său cavaleresc și să se consacre religiei. El fondă ordinul iesuiților, care a exercitat o mare influență prin spiritul disciplinei.

Lectura poate influența mai ușor încă spre rău. Se văd copii de 12—14 ani, care se înflăcărează atât

de mult citind o carte de călătorie, încât își părăsesc părinții și apucă drumul pe care îl visează. S'a observat de asemenea că crimele și sinuciderile pasionale sunt contagioase.

Chestiunea e prin urmare *ce* trebuie să citim și *cum* să citim? — Alegerea cărților e tot așa de importantă ca și alegerea prietenilor. Sunt cărți care nu valorează nimic: a le citi înseamnă a pierde timpul. O carte bună e aceea care ne cultivă spiritul sau ne inspiră sentimente frumoase; aceea pe care când o citim, ne simțim mai luminați sau mai buni.

Trebuie să citim astfel ca să descoperim, să admirăm și să ne asimilăm știința sau talentul scriitorului. Vom citi prin urmare propoziție cu propoziție, meditănd asupra fiecăreia în deajuns, pentru a o înțelege.

Experiența noastră e săracă, fiindcă trăim superficial. Observăm în treacăt, simțim puțin și reținem și mai puțin. Citirea, atrăgându-ne atenția asupra impresiilor și reflecțiilor pe care din lipsă de energie am omis să le facem, vindecă sărăcia sufletească.

Oricare ar fi condiția noastră socială, suntem în cea mai bună societate dacă Milton ne cântă paradisul, dacă Shakespeare ne destăinuște secretele inimei și Franklin ne învață lecțiile vieții.

Sunt morți care ne pot însufleți mai bine decât cei vii. Operele lor servesc ca modele de viață, stârnind entuziasmul și admirația noastră.

Stuart Mill ne spune că tatăl său îi dădea de citit cărți, care cuprindeau exemple de oameni energici, gata să lupte cu toate greutățile: cărți de călătorie, Robinson Crusoe, ș. a. El ne povestește impresia profundă pe care i-a făcut-o descrierea lui Platon despre Socrate și viața lui Condorcet narată de Turgot.

E cu neputință, într'adevăr, să citești apărarea lui Socrate fără a fi mișcat până la lacrimi.

„Imi amintesc, zice Michelet, că în 1814, în timp de nenorocire desăvârșită, suferind tot felul de lipsuri și temându-mă de viitor, inamicul fiind la doi pași și dușmanii mei personali râzând de mine mereu; — într'o zi, într'o joi dimineată, îmi luai inima în dinți: fără de foc (eră pretutindeni zăpadă), neștiind dacă voi avea o bucată de pâine seara, totul părându-mi sfârșit cu mine, îmi veni un sentiment stoic: lovii cu mâna crăpată de frig în masa mea de stejar și simții un fior de tinerețe și de speranță... Cine îmi dădă acest curaj? — Aceia cu care trăiam în fiecare zi: autorii mei favoriți”.

Intr'adevăr, nimic nu poate fi mai folositor decât admirația pentru oamenii celebri. Citirea călătoriei lui Columb e înălțătoare de suflet. Văzând greutățile prin care a trecut el, ne vine să credem, că dacă n'ar fi existat o Americă, providența ar fi făcut-o să răsară de sub ape, pentru a răsplăti atâta curaj și atâta credință!

Exemplul unei astfel de vieți influențează mai mult decât toate preceptele morale. Cultul oamenilor mari e prin urmare îndemnul cel mai puternic pentru a-și face educația. Să ne propunem un om de bine, zicea Seneca, și să-l avem în totdeauna în minte, ca să trăim ca și cum el ne-ar privi. Să luăm de model pe acela pe care îl admirăm mai mult și să ne silim din toate puterile a-l imita.

*

Idealul fiecăruia din noi trebuie să fie a trăi o viață cât mai deplină și mai activă.

Convingerea noastră e că aceasta e viața supe-

rioară. Omul are două tendințe fundamentale: tendința de a-și economisi forțele, de a-și restrânge activitatea, de a duce o viață liniștită—și tendința contrară de a-și desfășura forțele, de a da ființei sale întreaga ei dezvoltare, de a duce o viață cât mai activă și mai fecundă.

Prima tendință o avem în momente de abatere, de oboseală, de melancolie și plictiseală. A doua tendință o avem în momente de bună dispoziție, în momente de energie, când simțim, cum a zis poetul, „focul în vine”. Fiziologicește e demonstrat că viața intensă e superioară celei restrânse. Respirația e mai adâncă, circulația mai activă, procesul de asimilare mai abundent, forța dinamometrică mai mare.

Aceeași superioritate există însă și din punct de vedere psihologic. Atenția e mai puternică, asociația de idei mai fecundă; într'un cuvânt omul e mai deștept, are mai viu sentimentul realității și conștiința de sine — *simte* că trăiește.

Nu mai rămâne deci îndoială că viața deplină e cea mai bună de trăit, e aceea pe care trebuie s'o alegem. A ne îndoii de acest lucru, înseamnă a ne îndoii că omul de azi duce o viață mai bună decât sălbaticul primitiv, înseamnă a ne îndoii că omul celebru trăiește mai bine decât contemporanii săi mediocri.

Alegerea noastră e prin urmare făcută și hotărâtă pentru toată viața. Vom căuta să trăim cât mai intens și mai înalt, să trăim în toată deplinătatea ființei noastre, să ne întrebuițăm cât mai bine viața. Acest ideal va fi pentru noi o idee fixă: steaua polară care să ne conducă. Acest ideal va fi pentru noi o credință vie și nestrămurată, care ne va însufleși în fiecare moment, să ne facem datoria.

În rezumat, pentru a ne face educația trebuie să avem mai întâiu un ideal cât mai înalt, cât mai convingător și permanent în sufletul nostru.

Al doilea, trebuie să căutăm a ne cunoaște pe noi înșine, în care scop ne vom reculege adesea, dacă se poate în fiecare seară, pentru a ne examina faptele pe care le-am săvârșit în cursul zilei și întâmplările la care am luat parte.

Al treilea, vom alcătui un plan de educație bine hotărît și vom urmări realizarea lui astfel ca să ne scăpăm treptat de defectele pe care le avem și să dobândim calitățile ce ne lipsesc.

Tânărul care se însuflețește de un ideal în viață, care-și formează un plan de cultură proprie și veghează neîntrerupt la realizarea lui, acordând fiecărui moment importanța pe care o are; tânărul, care-și formează asemenea deprinderi energice, poate fi sigur de un viitor frumos. O viață sublimă e un ideal al tinereții realizat de omul matur.

Oricât de mare ar fi puterea eredității și a împrejurărilor, omul se poate cuceri pe sine și ajunge să fie stăpânul destinului său. Noi hotărîm de soarta noastră: s'o facem cât mai bună!¹⁾

1) Conferință ținută la Ateneul din București în ziua de 8 Martie 1907. Reprodusă după broșura publicată, Tip. Codreanu, Pocșani, 1907.

SE POATE PERFEȚIONA OMUL PE SINE ÎNSUȘI?

O întrebare pe care mi-au pus-o mai mulți cititori cu prilejul scrierilor mele auto-educative. Eu însu-mi am fost preocupat de această chestiune, nu numai dintr'un interes teoretic, dar pentru că mi s'a impus chiar dela începutul activității mele în această direcțiune. Nimeni nu se mai îndoește astăzi de posibilitatea educației copiilor de către părinți sau guvernante; se mai discută doar întinderea eficacității sale. Dar auto-educația, „educația prin sine însuși” cum am numit-o eu, e privită de unii cu neîncredere, cu scepticism și uneori chiar cu ironie.

Așă, spre pildă, câțiva intelectuali continuă a-mi obiecta cu haz sau cu convingere o dilemă, care a dobândit un fel de celebritate: „ori poate fi educație prin sine însuși și atunci nu e nevoie de cursul d-lui Aslan — ori e nevoie de asemenea curs și atunci nu poate fi educație prin sine însuși”. Obiecțiunea aceasta mi-a fost într'adevăr adresată de către un eminent profesor cu prilejul cererii mele de autorizare a cursului; dar nu e mai întemeiată decât faimoasa dilemă a califului Omar. Se zice că Omar ar fi ars bogata bibliotecă din Alexandria (Egipt) sub cuvânt că „sau cuprinde cărți conforme Coranului și atunci

e de prisos — sau cuprinde cărți potrivnice Coranului și atunci e vătămătoare”.

Aceasta e numai în aparență o dilemă, căci în realitate există și o a treia alternativă, anume că biblioteca poate cuprinde scrieri de altă ordine decât Coranul, scrieri cari nu sunt nici conforme, nici potrivnice Coranului. Aduug, ceeace mă mir că nu s'a observat până acum, că prima alternativă, chiar de ar fi adevărată, nu justifică concluzia dilemei, căci mai ales în secolul VII, când cărțile erau rare, de-ar fi cuprins biblioteca Alexandriei numai cărți conforme Coranului și încă nu trebuia distrusă.

Tot astfel obiecțiunea, ce mi s'a făcut, are numai în formă tăria unei dileme; în fond prejudecă tocmai ceeace voiește să combată. Ce este educația prin sine însuși? Un sistem de mijloace întrebuintate intenționat și metodic de cineva pentru a-și desăvârși propria sa persoană, adică pentru a scăpa de cusururile pe care le are și a dobândi calitățile ce-i lipsesc. Deosebirea dintre educație și auto-educație este că în cazul dintâiu avem acțiunea unei persoane asupra alteia, iar în cazul din urmă acțiunea cuivă asupra sa însuși. În ambele cazuri educatorul are nevoie să cunoască psihologia și pedagogia, pentru a aplică cele mai bune mijloace de educare, potrivit subiectului. Intru cât dar faptul că o scriere ne oferă îndemn și sfaturi în activitatea noastră pentru a ne îndreptă și desvoltă ființa, face ca această activitate să nu mai fie *a noastră* să nu mai fie auto-educație?

Să examinăm acum cealaltă alternativă a pretinsei dileme. Un curs sau o carte pot oare exercită vre-o influență educativă? — Aceasta fiind o chestiune de fapt, voiu răspunde de preferință cu fapte, în loc de argumentări abstracte. Sir Samuel Romilly în autobiografia lui declară că a fost puternic influențat de

vieața marelui și generosului cancelar francez d'Aguesseau. „Operele lui Thomas, ne spune dânsul, îmi căzuseră în mână; citii cu admirațiune *Elogiul lui d'Aguesseau* și onoarea pe care arată că o dobândise acest ilustru magistrat atâta în cel mai înalt grad entuziasmul și ambițiunea mea, deschizând închipuirei mele o nouă perspectivă de glorie”.

În memoriile sale ¹⁾ Franklin atribuie rolul său atât de mare și de binefăcător faptului că citise în tinerețe „*Essays to do Good*” (Încercări asupra artei de a face binele) ale lui Cotton Mather. La rândul lor memoriile lui Franklin exercitară o influență considerabilă în special asupra tinerilor mai bine înzestrați din generațiunile americane următoare. Mai mulți oameni de seamă confirmă acest fapt. Samuel Drew, de pildă, declară că a luat ca model al vieții sale tipul lui Benjamin Franklin. Ignace de Loyola, un tânăr și strălucit ofițer, grav rănit la picior în asediul Pampelunei, fiind în convalescență, ceru o carte ca să se distreze; i se dădu „*Vieața sfinților*” și această citire îl înflăcăra într'atâta, încât hotări pe dată să se devoteze înființării unui ordin religios, pentru triumful creștinismului.

De prisos să continuăm cu exemplele. O carte bună revelează uneori talentul, aptitudinea profundă a unui tânăr. Citind-o, tânărul descoperă vocațiunea sa, după cum Coregio, contemplând opera lui Michel Angelo, exclamă: „Și eu sunt pictor!” Mai adesea o scriere bună — din nenorocire și cele rele — au o influență determinantă sau inhibitivă. Care dintre noi, trecând în revistă cărțile ce l-au impresionat mai mult, n'ar putea confirma acest adevăr?

Negreșit că nu trebuie să exagerăm influența edu-

1) Rezumate în broșura mea *Cum ajunge cineva om.*

cativă a cititului. Ideile, pe care le primim pe această cale, n'au în nici un caz puterea ideilor pe care ni le formăm din pățaniile sau izbânzile noastre. Ne-tăgăduit; dar omul are posibilitatea să profite de experiența altora și înțelepciunea practică constă tocmai în utilizarea cât mai largă a putinței acesteia. Am fi prea nenorociți, dacă ar trebui să învățăm toate perceptele morale și pedagogice din propria noastră experiență! „Studiul, observă cu drept cuvânt Ascham, ne învață într'un an mai mult decât experiența în douăzeci; și ne învață fără pericol, în timp ce experiența ne aduce mai multă suferință decât înțelepciune. Slab căpitan acela care nu ajunge stăpân pe navigație decât după mai multe naufragii!”

Faimoasa dilemă e prin urmare mai mult spirituală, decât logică: educația prin sine însuși poate întrebuința precepte de prin cărți, fără ca prin aceasta să-și piardă caracterul de auto-educație, căci aceste precepte sunt întrebuințate după alegerea, priceperea, simțirea și puterea a însăși persoanei care se educă.

Nu-i serioasă nici propunerea, de altfel făcută cu un vădit umor de către un stimat colaborator al acestei reviste, care îmi cere să schimb titlul scrierei mele despre „Educația prin sine însuși”. Destul s'o citez: „Evident fiindu-mi că d. Aslan ține foarte mult la titlul operei sale, nu-mi îngădui să-l îndemn să renunțe la el; dar pentru ca titlul să corespundă mai exact cu subiectul, ar trebui să i se adauge *Educația prin sine însuși... cu ajutorul unui pedagog*. Căci, în definitiv, dacă ar fi vorba de o exclusivă educație prin sine însuși, atunci rolul pedagogului ar fi cu totul nul și lucrarea d-lui Aslan s'ar taxă prin sine însăși ca o lucrare inutilă și fără sens”¹⁾.

1) *Noua Revistă Română*, din 28 Oct. 1912.

D-l C. dă „Educației prin sine însuși” un înțeles absolut („exclusivă educație prin sine însuși”, spune d-sa), înțeles pe care evident că nu-l poate avea, fiindcă totul e relativ : și în gândire, nu numai în exprimare. În înțeles absolut cineva n'are paternitatea nici uneia din acțiunile sale. Nici chiar critica d-lui C. nu se datorește „exclusiv” d-sale, nu este o creațiune „exclusivă” a sa. Ea presupune o vastă cultură, idei streine pe care d. C. și le-a însușit. Cu toate acestea eu nu-i contest paternitatea și de sigur că și d-sa o revendică ca pe o faptă *a sa*, fără să simtă nevoia să adauge ...*cu ajutorul culturei pe care a căpătat-o !*

*

E cu putință însă auto-educația ? Poate omul să-și îndrepte, să-și completeze, să-și desvolte propria sa ființă ? Ne închipuim lesne cum un om matur poate face educația copilului sau cum un om priceput poate face educația altuia mai puțin priceput. Dar auto-educația presupune cel puțin trei condiții greu de admis : 1° ca aceeași persoană să se dedubleze în educator și în ființă de educat ; 2° ca partea ce joacă rolul de educator să fie superioară (să aibă idei și sentimente superioare) părții de educat și 3° să aibă o voință, o energie mai mare decât aceasta din urmă, cu alte cuvinte să existe în om o rezervă de voință, de energie.

Să cercetăm foarte sumar dacă aceste condițiuni se realizează într'un om normal și eșit din vârsta copilăriei.

I. Astăzi nu se mai contestă posibilitatea observării propriilor noastre stări sufletești. Tot așa ne putem observa faptele, dacă nu în chiar momentul săvârșirii lor, dar îndată după aceea, reinviindu-le în me-

moria noastră. Mai mult decât atât: putem să ne închipuim că săvârșim cutare faptă, pentru a-i judecă cu anticipare efectele și a ne hotărî s'o facem sau nu; pe această posibilitate se'ntemeiază, de pildă, maxima „gândește ș'apoi vorbește”. Intr'un cuvânt, putem fi spectatorii conduitei noastre.

II. Nu numai spectatori indiferenți. Putem să ne judecăm faptele, să ne blamăm sau să ne aplaudăm, ca și cum am judecă pe un strein. În timpul acțiunii se întâmplă să nu ne dăm bine seama de ce facem (din diferite cauze care împiedică sau nu îndeplinesc condițiile reflecțiunii: amețeală, furie, patimă, obsesiune, sugestiiune, slăbiciune, lipsa momentană a ideii oportune, ș. a.) sau deși ne dăm seama că facem rău, să n'avem puterea de a ne opri („video meliora, proboque, deteriora sequor”), din cauza slăbiciunii momentane a voinței, a tiraniei unei dorinți ș. a. După săvârșirea faptului însă, condițiunile psihologice schimbându-se (dorința satisfăcută pierzându-și puterea, pe de altă parte efectele rele ale faptului devenind simțite, nu numai închipuite), putem judecă mai bine și chiar foarte bine, în mod cu totul obiectiv. Negreșit că această judecată presupune un criteriu, un ideal sau cel puțin motive și mobile superioare celor care au determinat acțiunea; dar credeți oare că cel ce greșește n'are asemenea idei și sentimente? Se întâmplă uneori să nu le aibă, însă foarte adesea cauza greșelii a fost numai slăbiciunea acestor elemente sufletești sau neprezentarea lor la momentul oportun (expresia „nu mi-a venit în gând!”).

III. Se va obiectă, în sfârșit, că cineva nu poate să-și întărească propria lui voință, după cum un înecat nu se poate salvă singur, trăgându-se de păr. Căci ca să-și întărească voința, i-ar trebui voință — tocmai

ceeace-i lipsește! Rețeta de a prinde sticlele pu-
nându-i sare pe coadă!

Acest cerc vișios e numai aparent. Negreșit că pen-
tru a-și întări voința e nevoie tot de voință, dar e
deajuns o oarecare voință—atât cât posedă orice om
sănătos. Omul se naște cu o anumită capacitate de
energie, de voință, în raport cu constituția lui psiho-
fiziologică. Această capacitate variază din cauze na-
turale, susceptibile a fi cunoscute și din care între-
buințând pe unele cu știință și cu metodă, putem s'o
desvoltăm. Nu-i locul să reviu asupra mijloacelor
grație cărora cu puțină voință putem dobândi treptat
mai multă voință—și încă mai multă voință educată;
mă cred îndreptățit să închei cu câteva cuvinte
din ultima mea publicațiune: „Evident că oricât am
îngrijii de o buruiiană, tot buruiiană rămâne; netăgă-
duit că o floare chiar între stânci să răsară și tot
va dărui soarelui câteva floricele; dar să nu uităm
că trandafirul, care lânzezește în grădina neîngri-
jită, prinde o vieață nouă, când ajunge pe mâna gră-
dinarului. Tot astfel, într'o măsură care atârnă de
însușirile sale înăscute, omul poate progresa prin
știință și voință, se poate perfecționa pe sine în-
suși”¹⁾.

1) Extras din „Noua revistă română”, 31 Martie 1913.

SA NU FIE CU PUTINȚA AUTOEDUCAȚIA?

Comitetul de redacție al acestei reviste ¹⁾ mi-a făcut cinstea să-mi ceară pentru numărul de Iunie un articol „relativ la școala primară, la psihologie sau educație”, mulțumindu-se chiar — dintr'un exces de bunăvoință pentru mine — cu vreun articol extras din „*Educația prin sine însuși*”.

Mă folosesc cu plăcere de acest prilej ca să răspund scepticilor, amatorilor de spirit sau de originalitate eftină, că omul poate să se educe pe sine, mai precis, poate să desăvârșească educația pe care a primit-o dela alții, bine înțeles fiind vorba de un om civilizată, normal și ajuns la vârsta când își dă seama de faptele și datoriile sale.

Când, în 1906, cerusem autorizația să fac la Facultatea de litere din București, un curs liber despre „educația prin sine însuși”, un domn profesor — deși aveă programul cursului sub ochi — s'a întrebat că „ce voiu puteă vorbi despre acest subiect” și a opinat că în realitate voiu face un curs de Pedagogie sub un nume schimbat. Am făcut însă 14 prelegeri și oricine poate vedeă că ele cuprind adesea altceva decât cursul obișnuit despre educație ²⁾.

1) „Școala viitorului”.

2) Broșurile în care au apărut sunt epuizate, dar mare parte din cuprinsul lor e întrunit în „Biblioteca pentru toți” No. 787-8.

Cu acelaș prilej mi s'a mai făcut o obiecțiune — pe care îmi place s'o consider ca o glumă — și pe care menționând-o în prelegerea III, am făcut-o aproape celebră, fiindu-mi repetată de toți câți m'au întâlnit, fiind apoi chiar susținută de doi critici. Eminentul profesor, autorul glumei, spusese : „Ori se poate educație prin sine însuși și atunci nu-i nevoie de cursul d-lui Aslan — ori e nevoie de asemenea curs și atunci nu mai este educație prin sine însuși”.

Gluma aceasta, îmbrăcând vestmântul solemn al dilemei, a părut multora că mă pune în mare încurcătură și unii au încheiat chiar că nu poate cineva să-și facă singur educația. Am răspuns pe scurt acestei pretinse dileme în prelegerea pomenită. Spuneam : „Putem foarte bine să ne facem singuri educația, adecă să facem din propria noastră voință acte prin care să ne perfecționăm — și totuși să ne fie de folos un profesor sau o carte, pentru a ne îndemna la lucru și a ne arăta unele mijloace, pe care nu le-am fi găsit singuri”.

Toată discuția se explică prin faptul că se dă un înțeles absolut termenului „Educație prin sine însuși”, înțeles pe care nu m'am gândit să i-l dau și pe care nici nu-l poate avea. Iată, într'adevăr, cum l-am definit : „Vieța omenească fiind nespus de complexă, educația primită în familie și școală nu-i deajuns. Tânărul, dacă vrea să trăiască cât mai bine, trebuie să continue singur a dobândi cunoștințele ce-i lipsesc, a-și dezvoltă facultățile, a scoate învățăminte din purtarea lui și a celorlalți, a-și forma deprinderi bune, a se desvâța de obiceiurile rele, etc. Această activitate prin care omul se perfecționează singur, o numim *educație prin sine însuși*”. (Prelegerea I).

Va să zică prin „autoeducație” n'am înțeles o ac-

tivitate, care s'ar fi datorând *exclusiv* individului, care ar fi provenind din idei și sentimente *exclusiv* ale sale. N'am înțeles așa, nici nu mă gândeam ca cinevâ să-i dea un astfel de înțeles absolut, pentru cuvântul că nu există nici nu poate există un singur fapt omenesc, oricât se simplu, care să fie în întregime și *exclusiv* produsul sufletesc al unui individ. Vorba poetului „*C'est imiter quelqu'un que de planter des choux!*” Chiar atunci când cinevâ „inventează” ceva, încă nu se poate susține în mod absolut că invențiunea este numai „*a sa*”, căci evident că n'ar fi putut-o face, dacă n'ar fi primit nici o instrucție, dacă ar fi trăit în afară de societate. Cu toate acestea până acum nimeni n'a tăgăduit existența invențiilor, cel puțin în domeniul științelor pozitive.

De altfel, care om sănătos la minte nu-și recunoaște paternitatea faptelor, sub cuvânt că a mai văzut și pe alții făcând acelaș lucru? Faptul că fac un lucru, pe care l-au mai făcut și alții, îmi ia dreptul să spun că *eu* am făcut acel lucru, că acel lucru e fapta *mea*? Ce-ar mai deveni răspunderea omenească după interpretările criticei, de care ne ocupăm?

Deci mă cred îndreptățit să definesc *educație* un sistem de mijloace întrebuințate intenționat și metodic pentru a formă un om, în înțelesul cel mai înalt al cuvântului. Dacă mijloacele educative sunt întrebuințate de cinevâ pentru un altul, avem un caz de educație în înțelesul obișnuit al cuvântului; iar dacă mijloacele educative sunt întrebuințate de cinevâ pentru el însuși, avem un caz special, pe care l-am numit „educație prin sine însuși”.

Cazul este special, se deosibește de celălalt, căci altele vor fi mijloacele întrebuințate de un om matur pentru a educă un copil și altele pentru a se educă pe sine; fiind un caz special, eră nevoie să i se dea o

denumire specială. Cui nu-i place să-i zică „educație prin sine însuși” nici „autoeducație”, îi cer să propună un nume mai potrivit. Dar critici fără de propuneri nu admit.

*

Mi se va replica, poate, că nu se contestă numai exactitatea termenului pe care l-am întrebuit, dar posibilitatea însăși a unei activități de felul celei recomandate de mine. „Ne închipuim ușor — mi se spune — cum un om matur poate face educația copilului, sau cum un om priceput poate educa pe altul mai puțin priceput decât el; dar cum ar putea cineva să se îndrepte singur?”

Ca să fiu mai deslușit în răspunsul meu, mă voi u sluji de înțelepciunea poporului. Un proverb românesc spune: „Dă-mi, Doamne, mintea Românului cea de pe urmă”. Va să zică un om, *fără să primească nici un sfat dela nimeni*, își poate schimba gândurile, poate avea un gând mai bun mai la urmă, fie din cauză că a deliberat mai mult, fie că a făcut în interval prostia și apoi își dă seama de greșeala sa. Ei bine, dacă acest om e sănătos la minte și nu-i lipsit cu desăvârșire de cultură, va sta atunci *de vorbă cu el însuși*, se va întrebă pe *sine* cum de a făcut acea prostie, se va sfătui *pe sine* să n'o mai repete în viitor și va lua măsuri în consecință. Acest om a făcut, fără să știe, un act de autoeducație.

Dacă acum presupuneți un tânăr de inimă și cu oarecare instrucție, el nu se va mulțumi cu câteva acte de autoeducație, necesitate de pățaniile sale, dar va căuta să profite și de experiența altora și nu numai a celor din jurul său, dar și a celor care au reflectat asupra învățămintelor scoase din viață. Dacă apoi va căuta să-și descopere aptitudinile și cusuru-

rile, dacă va căuta să aplice naturii sale sfaturile pedagogice, își va face în mod rațional propria sa educație. Căci, încă odată, întrucât faptul că ia informații de prin cărți sau în alt chip, ar face ca actele sale de educație să nu mai fie *ale sale*, ca această educație să nu fie o educație *prin sine însuși*?

Dacă sistematizăm și generalizăm ceea ce mai toți oamenii practică câteodată în mod incidental — siliți de nevoile vieții — și ceea ce oamenii mari practică în totdeauna, din dorința de a se perfecționa, vom alcătui un curs de „educație prin sine însuși”. Dar citirea unui asemenea curs nu știrbește dreptul celui care-l va practica să afirme că-și face educația prin sine însuși, de oarece cele citite sunt aplicate după *înțelegerea sa, cu voința sa și fără de controlul nimănui*.

De altfel educatorii copiilor nu citesc și nu s datori să citească cărți pedagogice? Întrucât aceasta le știrbește calitatea de educatori ai celor pe care-i educă? Întrucât s'ar cuveni această calitate autorilor, pe care i-au citit, ale căror idei pedagogice le-au adoptat? Dar acești autori, la rândul lor, nu datoresc oare nimic predecesorilor? Treptat, treptat, am ajunge astfel la considerația că marele și singurul educator este omenirea întreagă dela nașterea ei și până astăzi. Ei i se datoresc, incontestabil, în chip absolut, toate ideile educative.

Asemenea considerații nu îndreptățesc să se tăgăduiască puțința educației prin sine însuși¹⁾.

1) Extras din „Școala viitorului”, Iunie 1913.

EDUCAȚIA PRIN SINE ÎNSUȘ

Cu prilejul criticei d-lui dr. Tr. Brăileanu.

Găsesc în sfârșit timpul ca să mulțumesc d-lui dr. Traian Brăileanu pentru atențiunea pe care a binevoit s'o acorde scrierei mele *Educația prin sine însuși* și pentru cuvintele amabile ce mi-a adresat cu acest prilej¹⁾. D-l dr. îmi adresează în acelaș timp câteva critici, cărora mă simt deasemenea dator să răspund, mai ales că ridică chestiuni de interes general.

D-l dr., deși recunoaște că pomenita mea lucrare urmărește un scop practic, — după cum am declarat-o eu însu-mi din capul locului — totuși îi pare greșit „de a expune principiile unei educațiuni individuale, înainte de a stabili principiile educației în general”. („Școala”, p. 57). Asemenea expunere se găsește însă în publicația mea (p. 7—50 ș. a.), dar numai întrucât eră necesară înțelegerei educației prin sine însuși și pe cât permitea cadrul „Bibliotecei pentru toți”, în care a apărut. „Principiile educației în general” se găsesc în orice manual de pedagogie, pentru doritorii de a le studia mai de aproape. Cred prin urmare că n'am greșit reducând la minimum o

1) A se vedea articolul d-sale din „Școala” An. IV, Nr. 3.

expunere, care n'are ce căută într'o scriere cu caracter practic și adresându-se publicului mare. Pentru aceleași motive e frustată așteptarea d-lui dr. de a găsi în „*Educația prin sine însuși*” o definițiune a noțiunii „știință”.

Dar mi se aduce o învinuire mai gravă: «Alegerea unui „ideal oareșcare”, pe care autorul pare a o lăsa în voia fiecărui individ, nu poate exercita „sugestiunea” necesară pentru aprobarea expunerilor autorului. Suntem în drept a cere fixarea unui anumit ideal, care nu poate fi cel amintit de autor, care zice: „Idealul fiecăruia din noi trebuie să fie a trăi o viață cât mai deplină și mai intensivă”, de oarece acest ideal nu conține determinațiunea etică, care singură poate face să-l aprobăm și să-l generalizăm».

Voiu răspunde din cuvânt în cuvânt. Onoratul meu critic întrebuițează expresiunea „ideal oareșcare” cu semnul citației, atribuindu-mi-o prin urmare mie. Aș fi foarte recunoscător să mi se arate în ce pagină a scrierei pomenite se află această expresiune, pentru ca s'o îndrept într'o viitoare ediție. Eu nu-mi aduc însă aminte, nici nu cred s'o fi întrebuițat.

Mă mir cum de a părut d-lui d-r că aș lăsa alegerea idealului „în voia fiecărui individ”, în înțelesul de *pe placul fiecăruia*: ar să fi exclus morala din educație! Repet că las la alegerea fiecărui om idealul în vederea căruia să se educe, fiindcă nu cred nici posibil, nici de dorit ca toți oamenii să-și facă educația după acelaș calapod; dar nu poate fi vorba decât de o *alegere chibzuită, rațională, în conformitate cu principiile etice și cu natura individuală a fiecăruia*.

Lăsând individului să-și fixeze scopul vieței sale, nu mi-a trecut prin minte să-l las cum s'ar zice „de capul lui”, ci să-i legitimez dreptul de a trăi o viață

adevărată, potrivit firii sale, bine înțeles excluzându-se apucăturile în genere recunoscute ca imorale. Admit această toleranță (pe care o socotesc ca un drept al individului), în interesul dezvoltării individualității și din respect pentru convingerile sincere și raționale ale fiecăruia. Dat fiind că există divergență de păreri între oamenii culți asupra unor idei morale, (duelul, de pildă, divorțul, ș. a.) cu ce drept s'ar pretinde o uniformitate de vedere în asemenea cazuri? *Fiecare să se conducă după îndemnul conștiinței sale, bine înțeles luând toate măsurile, pe cât îi permite timpul și mijloacele, pentru a-și lumina conștiința morală.*

În ce privește formula generală că idealul fiecărui om trebuie să fie a trăi o viață complectă și intensivă, deși o cred evidentă pentru oricine nu-i pesimist (pesimiștii consecvenți ar trebui să-și facă o educație pentru anihilarea vieții), totuși am lămurit-o pe scurt în paginele 56—57.

Cealaltă chestiune — dacă Etica este știință și ce fel de știință — nu-i de natură a fi discutată în câteva rânduri. M'am ocupat de ea în *La Morale selon Guyau* și *l'Expérience et l'Invention en morale* (2 vol. la F. Alcan, Paris).

O altă mică neînțelegere. La pag. 50 spuneam: „Să sperăm că vom ajunge cu ajutorul științelor morale să ameliorăm omul și societatea, după cum am ajuns să transformăm lumea fizică cu ajutorul științelor fizice”. D-l Brăileanu protestează cam violent împotriva acestei din urmă expresiuni, despre care s'ar putea spune cel mult că nu-i tocmai fericită, dar al cărui înțeles în text eră ușor de prins. Nu e adevărat — exclamă d-l d-r — că am „transformat lumea fizică cu ajutorul științelor fizice”. Dar oare agricultura, viticultura, creșterea vitelor, chimia, etc.

n'au operat adevărate transformări, realizând corpuri și fenomene care nu s'ar fi produs dela sine, pe cale naturală, fără intervenția pricepută a omului? Nu-nici o deosebire între măceș și trandafir, între grâu și planta din care a derivat prin cultură, între vița sălbatecă și vița altoită, între calul de cursă și calul de saca?

Singura critică, care s'ar putea face, este că nu-trec speranța că o generație mai fericită decât a noastră va ajunge să înfăptuiască, cu ajutorul științelor noologice (științelor lumii sufletești) „minuni” comparabile cu cele pe care le-a realizat generația noastră în domeniul lumii materiale. Am credința că în creșterea copilului, ca și în creșterea animalului sau în cultura plantei, *atât putem, cât știm*. Când vom ajunge să știm mai mult, vom putea mai mult. Dacă cumva mă înșel în această privință, am cel puțin scuza că sunt victima unei iluziuni frumoase ¹⁾.

1) Extras din „Școala” (Cernăuți), Octombrie 1913.

UNUI TÂNĂR INIMOS

Printre scrisorile, pe care le primesc dela cititorii mei, multe ar merită să fie publicate, întrucât des-tăinuiesc lupte sufletești și împrejurări din viață foarte interesante; iată, de pildă, un fragment dintr'o scrisoare primită la 4 Ianuarie a. c.

„...Sunt născut la Galați în 1892. Am rămas orfan la etatea de 10 ani. Eram copil și nu pricepeam deplin nenorocirea ce mă lovise, pe mine, pe mama și încă 5 frați și surori, toți mai mici. La etatea de 12 ani intrai la stăpân. Eram săraci și trebuia să muncesc, ca să întretiu cu cât puteam și pe nefericita mea mamă. De atunci și până azi nu m'am aflat decât printre streini. Ca să-mi descriu viața mai pe larg, ar fi prea lungă povestirea, prea tristă.

Dar să intru în fondul celor ce vreau să vă expun aci.

De mic copil aveam o pasiune fără margini pentru învățătură. În școală dacă nu eram primul, eram al doilea, și viceversa. Când eram de 12 ani citeam pe cei „Trei Mușchetari” și pe „Contele de Monte-Cristo” a lui Dumas. La 15 ani traduceam din grecește romanul „Orfana din Hio” a lui Iacob Pisipios, la 16 ani traduceam tot din grecește drama „Catastrofa Ienicerilor” a lui Șt. Xenos. În urmă „Catastrofa vaporului Imflexible” din memoriile lui Theovald și

altele, care toate zac și astăzi uitate, păsărite în fundul unui dulap.

Și când vă gândiți că nu eram decât un copil de 14 ani, și trebuiă să muncesc 16—18 ore pe zi, iar parte din acele 6 ori 8 ore ce-mi rămâneau — și nu totdeauna — de repaos, le petreceam la marginea patului, cu cartea sau caetul pe genunchi, traducând ori citind, până ce uneori rupt de oboseală, adormeam fără să simt, cu capul rezemat pe genunchi. Iar a doua zi dimineața când mă deșteptam, găseam caetul căzut pe jos, sau pe sub cap, cu filele boțite.

Vieța de oraș mi s'a părut prea grea, prea apăsătoare, și m'am retras la țară. De doi ani și jumătate mă aflū la această moșie și după urma unei munci active și oneste, am ajuns azi subadministratorul și casierul acestei moșii.

Deși firea mea tristă se potrivește cu liniștea și singurătatea câmpenească, totuși constat că duc o vieță ne deplină și chiar fără vreun scop. De multe ori mi-am pus întrebarea, pentru ce trăiesc, care mi-e scopul, și care va fi rezultatul final, dar nu mi-am putut răspunde. De citit am citit și citesc mult...

...Urmând sfaturile din „Educația prin sine însuși”, pentru care am o adâncă admirațiune, totdeauna mi-am analizat faptele zilnice și am căutat să îmi repar greșelile ce credeam că am comis...

... Numai a citi nu sunt mulțumit. Sunt sărac, dar doresc să duc o vieță mai superioară celor din juru-mi cari viețuesc într'o complectă neștire de ce-i înconjoară...

... Necesitatea unui ideal în vieță, căruia-îi consacrați prelegerea III din meritoasa d-v. lucrare, m'a întărit și mai mult în hotărîrea ce am arătat-o mai sus. D-voastră care nu doriți decât înălțarea sufletească a omenirii, îmi veți arăta mai bine calea ce

am de urmat. Am o pasiune fără margini pentru studiu, și aceasta cred că mă va ajuta...

... Sunt atât de strein, încât n'am avut cui mă adresa, pentru a-i cere sfatul. De aceea mă adresez d-voastră ca unui părinte, și vă cer sfatul și ajutorul.

Oricari vor fi condițiunile, fie cât de grele, am crezând că voi reuși..”

Pe lângă sfaturile de ordin particular, pe care le-am dat prin scrisoare corespondentului meu atât de vrednic de simpatie, mai profit de această împrejurare plăcută pentru a sta de vorbă cu toți cititorii mei.

Am admirat în primul rând faptul că acest tânăr inimos nu-mi cere, ca mulți alții, sfaturi cu privire la cariera pe care s'o aleagă, ci informațiuni cum să-și completeze cunoștințele, cum să-și formeze spiritul. Și nu uitați că e un tânăr sărac și pe deasupra încărcat de grija familiei sale. Dar dânsul a biruit odată sărăcia; nu se mai teme de ea. Singura lui preocupare, singurul lui dor e să se instruiască.

Mare merit să prețuiești în asemenea condițiuni atât de mult cultura sufletească! În mijlocul utilitarismului excesiv, al vremii de astăzi, când instrucția e privită ca un simplu instrument în lupta pentru existență, când cunoștințele cuivă au ajuns o marfă, ca toate celelalte, nu-i desigur puțin lucru a voi să te instruiesti, numai pentru a-ți lărgi orizontul spiritului, pentru a-ți astâmpără setea de știință; pentru a-ți înnobila caracterul.

Am stat pe gânduri dacă să-l sfătuiesc sau nu să urmeze liceul, pregătindu-se în particular. Nu doar că ar fi prea târziu. Nici odată nu-i prea târziu să te apuci de învățatură. Cu dragostea pe care o are pentru studiu și cu energia sa, tânărul meu va izbuti aproape sigur să termine liceul peste 4 ani, adică la vârsta de 24 ani. Dar va fi bine oare să supun

la regim o minte viguroasă, dezvoltată în plină libertate până acum? Și apoi la ce regim! Și cu ce scop? Ca să ajungă peste patru ani cu fruntea încrețită să mă întrebe și dânsul ce carieră s'aleagă?— „*ce să se facă?*”.

De sigur că vagabondajul intelectual are și el lipsurile lui. Dar leacul nu se găsește, din nenorocire, în programul învățământului secundar. Un auto-didact, ajuns la oarecare maturitate intelectuală, poate foarte bine să-și aleagă lectura pentru a satisface într'o cumpănită măsură, trebuința unei culturi generale cu satisfacerea aptitudinilor sale speciale.

Tânărul meu mă întreabă dacă n'ar fi bine să urmeze universitatea noastră ca auditor, și apoi să urmeze o universitate italiană și franceză. Mărturisesc cu rușine că (mie fiindu-mi teamă de mizerie) l'am sfătuit să nu facă acest pas, decât dacă are bani strânși și dacă poate obține concediu, sau fiind sigur că va găsi ușor la nevoie un post similar. Necontestat că petrecând un an în Roma și Paris ar deprinde mai bine limbele italiană și franceză și ar profita de instituțiunile culturale de acolo. Dar credința mea intimă este că personalitatea cuivă rămâne factorul de căpetenie. Plantați în cel mai bun teren o buruiană: tot buruiană rămâne. Răsară o floare delicată, chiar în mijlocul stâncilor: oricât de plăpând ar trăi, tot va dărui soarelui câteva floricele!

De aceea, iubite tinere, înainte cu bărbăție! De nu poți să-ți împlinești cultura prin străinătăți, cultiv-o ca și până acum în taina religioasă a singurătății. Iar când viforul, șuerând prin hornuri, și-ar stârni dorul vieții orășenești, adu-ți aminte de vorba lui Goethe: „talentele se formează în singurătate”¹⁾.

1) Extras din „Universul” cu data 23 Ian. 1913 ed. prov.

INSUȘIRILE ÎNVĂȚĂTORULUI-EDUCATOR

I. — În 1798, în urma revoluției din Elveția, câțiva din amicii lui Pestalozzi, ajungând la putere, îi oferiră un loc în noul guvern. Marele pedagog răspunse acestei propuneri în trei cuvinte, cari au rămas nemuritoare : „*voiu să fiu învățător*”. Avea în el o chemare așa de puternică de a instrui copiii, îi erau așa de dragi copiii, încât nu vedea mai bună întrebuințare a vieții sale, nici ambiție mai vrednică de dânsul, decât de a fi învățător. Pilda lui Pestalozzi să ne fie veșnic întipărită în inimă, să fim mândri de cariera pe care am îmbrățișat-o și în acelaș timp să-i închinăm toate puterile noastre, pentru ca să fim vrednici de dânsa.

Dacă condiția socială a învățătorului e foarte modestă, — judecându-se după salariul lui și după puțină stimă, care din nenorocire i se dă de obicei în țara noastră, — în schimb nu există nici o altă carieră (exceptând preoția, care ar trebui socotită numai ca o vocațiune) *nu există nici o altă carieră, care să ceară atâtea însușiri sufletești ca profesoratul, mai ales pentru învățământul primar și grădinile de copii.* Învățătorul trebuie să aibă însușirile unui bun educator, în afară de cunoștințele și aptitudinile didactice necesare unei cât mai nimerite predări a învățământului.

S'a repetat de atâtea ori în țara noastră, că învățătorul trebuie să fie un apostol, încât acest cuvânt sfânt s'a tocit, a pierdut din puterea înțelesului său primitiv, a ajuns chiar să fie întrebuințat cu ușurință în orice împrejurare. Cu adevărat și în cea mai nobilă accepțiune a cuvântului, învățătorul are menire de *apostol*: are sarcina de a forma noile generațiuni și pe lângă aceasta a influența prin sfatul și pilda sa pe locuitorii comunei. Învățătorul trebuie să fie, împreună cu preotul, în fiecare sat, un model viu de cinste, de cumpătate, de hărnicie, într'un cuvânt: de omenie. La dă șii să vină sătenii să le ceară sfaturi în împrejurările mai grele din viață; dela dânșii să ia pildă în purtarea lor. Învățătorul și preotul să participe la toate actele mari din sat, să ia parte la toate bucuriile și durerile satului, să se facă așa de iubiți, așa de stimați, încât să nu fie botez, nuntă, nici o serbare dela care să lipsească luminătorii satului.

Profesoratul nu e numai o slujbă, e un apostolat. În orice slujbă e nevoie de conștiință și de hărnicie; învățătorului i se mai cere să aibă suflet, să aibă inimă, să se devoteze carierei sale, să se jertfească pe sine, hotărît să trăească și să moară pentru școală, pentru înălțarea neamului prin răspândirea instrucției. Iată de ce e nevoie înainte de toate ca normalistul să simtă puternic *vocațiunea*, chemarea pentru cariera de învățător. Trebuie să simtă în el acel foc sacru, care în disprețul tuturor considerațiunilor materiale, îl îndeamnă să-și zică cu hotărîre: „voiu să fiu învățător”.

II. — Nimeni să nu-și ia sarcina de educator, dacă nu simte o aplecare firească și dacă nu posedă aptitudinile trebuincioase. Numai astfel poate să-și iubească cariera și elevii, poate găsi mulțumire sufle-

tească în mijlocul lor, are răbdare să-i asculte și să le explice, rezistă ispitelor vanității lumești, preferând să lucreze tăcut și temeinic la întărirea neamului său. Un învățător fără de chemare nu este numai un învățător rău, e un făcător de rele. Nu-i dat oricui să formeze suflete.

E indispensabil ca învățătorul să aibă tragere de inimă pentru sarcina lui și să-și iubească elevii. Începând dânsul prin a-i iubi, capătă cu încetul iubirea lor, capătă cheia inimei lor și din acel moment le obține atenția și ascultarea de bună voie, în mod firesc. Oricât ne-am sili să facem învățământul primar atrăgător și interesant, unele materii nerăspunzând cu rigozității naturale a copilului, dânsul nu le poate învăța cu plăcere, decât dacă iubește pe cel care i le spune : pe învățător.

Pentru a câștiga iubirea elevilor, învățătorul se interesează de toate manifestările lor, îi ascultă și-i privește cu drag, caută să pătrundă inima și gândul lor, caută prin simpatie să simtă și să gândească ca și dânsii, să se facă oareșcum copil. Pe cât e cu putință va încerca apoi ca să se facă la rândul său accesibil simpatiei elevilor, fără ca să-și știrbească însă autoritatea. Învățătorul se va interesa și se va bucura de progresul elevilor săi, se va interesa și va fi mâhnit de greșelele și inaptitudinile lor, nu va fi de felul său bănuitor, ci mai degrabă aplecat să vadă binele, gata oricând să primească motivele de a iertă sau micșora pedeapsa și pedepsind numai cu părere de rău.

III. — Învățătorul are nevoie nu numai de iubirea elevilor dar și de respectul lor; pentru aceasta trebuie să poseadă un ascendent moral asupra lor, să aibă *autoritate morală*. Autoritatea morală e constituită de un complex de însușiri, dintre care ne

vom mărgini să menționăm pe cele mai însemnate. Unele din aceste însușiri sunt înnăscute și chiar de ordine fizică : statura, ținuta, gestul și vocea ; altele se pot dobândi prin educația de sine : superioritatea spiritului și a caracterului.

Insușirile fizice contribuiesc mult să inspire respect mai cu seamă copiilor mici. Nu vom insista însă asupra lor, căci nu atârnă de voința omului. E destul ca învățătorul să fie sănătos, dacă nu chiar robust, să fie vioi, să aibă o bună ținută a corpului, să-și observe gesturile și tonul vocii. Insușirile fizice pot fi înlocuite cu succes prin însușirile inimei și ale caracterului, prin zelul și entuziasmul pentru menirea învățătorului, prin cunoașterea firei copilului și posedarea tactului pedagogic.

Învățătorul va avea autoitate morală câștigând *stima elevilor* săi, făcându-i să aibă o bună părere despre știința și purtarea sa, ținând bine clasa, făcându-și regulat datoria, nelăsându-se niciodată înfuriat și nescăpând vreo vorbă sau vreun gest care l-ar face ridicol sau i-ar atrage ura sau disprețul. Elevii îl vor respecta, dacă vor simți că are tărie de caracter, că nu se contrazice în ordinele și sfaturile sale, că nu șovăește în aplicarea lor, că-și păstrează în totdeauna buna dispoziție sau cel puțin calmul, că este afectuos și blajin sau serios și grav după trebuință.

Mai e nevoie încă ca învățătorul să fie *drept*. Nimic nu știrbește mai mult autoritatea lui decât părtinirea. Chiar elevii cei mici simt de minune această slăbiciune a învățătorului, își fac un obiect de discuție între dânsii și acasă, săpând astfel din temelie prestigiul de care trebuie să se bucure învățătorul lor. Dreptatea exclude nu numai ura sau părtinirea, dar și *toanele*, care fac într'o zi pe învățător să fie

prea sever, iar altă zi să fie prea indulgent, așa încât bieții elevi nu știu cum să se mai poarte.

Atât în clasă cât și 'n afară de școală, în raporturile cu elevii, învățătorul trebuie să se stăpânească în totdeauna și să se poarte nu numai ca un om bine crescut, dar ca unul ce are sarcina să educe sufletele virgine. Nu-i este îngăduit niciodată, în nici într'o împrejurare și sub nici un motiv să adreseze unui elev cuvinte urite, care să-l descurajeze, să-l înjosească, să-l umilească, să-l facă să ajungă obiectul de batjocură al camarazilor. E de neiertat ca un învățător să se lege de familia, de neamul, de religia sau de vreun cusur al unui școlar, aplicându-i epitete, care s'ar putea transforma în poreclă în gura celorlalți școlari. Copilul trebuie să fie îndreptat, iar nu disprețuit. „*Cel mai mare respect se datorește copiilor*”, căci fiecare copil e un germen, un boboc, o enigmă, un semn de întrebare, nădejdea familiei și a neamului. Nu știm ce va ieși, ce poate ieși dintr'un copil — diamantul se găsește în argilă și atârnă de noi să-l scoatem la iveală și să-l cioplăm.

De altfel batjocorirea elevilor n'are efectul muștrărei. În loc să-i ațâțe la îndreptare, îi facem nesimțitori, nerușinați. Ba se găsește câte unul drăcos, care imitând vorbele și gesturile furioase ale învățătorului, îi ruinează cu desăvârșire autoritatea morală.

„Ce folos poate fi să repeți mereu unui copil că e puțin inteligent, ba chiar că-i *prost*? Unii merg până acolo. Mai întâiu se întâmplă adesea că nu-i adevărat; elevii sunt ca grâul verde: nu se știe ce vor da mai târziu. Dar, chiar de ar fi adevărat, nu-i nici un folos să convingă pe copil că-i așa. Când el se va pătrunde de gândul că natura a fost sgârcită cu dânsul și că, orice-ar face, nu va obține nici un rezultat, nu va mai face nimic. Asta voim? Dimpotrivă, pro-

fesorul să aibă în totdeauna față de elevii săi maniere afectuoase și binevoitoare; să le arate tuturor interes, chiar și mai cu seamă celor desmoșteniți; să încurajeze eforturile lor cele mai mici; să se bucure de izbânzile lor și să se întristeze de nesuccesul lor; toate vorbele și toată fizionomia sa să reflecteze sentimentele unei simpatii afectuoase și elevii îl vor iubi și-l vor ascultă cu drag” (Carré).

Chiar în afară de școală, față de săteni, învățătorul trebuie să aibă o ținută simplă, plină de demnitate și o astfel de purtare, încât nu numai să nu deie loc la nicio critică, dar să se bucure de stima tuturor. E nevoie ca părinții să aibă încredere și stimă pentru persoana căreia îi încredințează copilul lor. Acesta auzind acasă vorbindu-se de bine de d-l învățător, va avea și mai mult *respect* pentru dânsul și va fi și mai mult aplecat să-l asculte de bună voie.

Coroana însușirilor unui învățător este *devotamentul* pentru nobila lui menire. Învățătorul vrednic de chemarea sa i se consacră trup și suflet, se preocupă de școala și de elevii săi mai presus de orice; în activitatea sa de părinte sufletesc al celor mici și de îndrumător al celor mari își găsește mulțumirea sufletească cea mai adâncă, scopul însuș al vieții sale ¹⁾.

1) Extras din „Uniunea membrilor corpului didactic român“, Septemvrie—Octomvrie 1914.

REGELE CAROL ȘI EDUCAȚIA POPORULUI ROMÂN

Regele Carol avea o largă concepțiune despre rolul învățământului și al educației pentru întărirea și înălțarea unui popor. Abia descins pe pământul României — „*am venit să creiez un viitor*” declară dânsul — și-l vedem preocupat de a înființa școale, cât mai multe școale, îl auzim îndemnând pe profesori să formeze moravurile tinereții ce le este încredințată.

Astfel, cu prilejul felicitărilor pentru anul nou 1867, spuse :

„*Dau cea mai mare importanță instrucțiunii publice și sper că profesorii vor pune stăruințele lor pentru dezvoltarea spiritului și formarea moravurilor tinereții noastre pe calea urmată în toate țările civilizate*”.

Și 'ntr'adevăr dedea însemnătate instrucțiunii publice nu numai cu vorba, dar și cu fapta. A donat 12.000 de galbeni pentru înființarea școlii normale ce poartă augustul său nume ¹⁾, așa încât cel mai sceptic om nu se poate îndoii de sinceritatea cuvintelor, pe care le-a rostit în 1867, cu prilejul vizitărei acestei școlii : „*Da, doresc din inimă luminarea și cultura iubitului meu popor român*”.

1) Iniințată în București și transferată apoi la Câmpulung.

Dorința aceasta a hrănit-o vie și arzătoare în tot timpul lungiei și strălucitei sale domnii. Până 'n cea din urmă zi a lucrat, nobil soldat al datoriei, pentru propășirea patriei noastre! Înaintea ultimei suflări ar fi avut dreptul să repete ceea ce spuneă la 10 Mai 1891 cu prilejul jubileului de 25 ani de domnie:

„Un loc ales am păstrat în amintirea și inima Mea tuturilor acelora cari sunt chemați a răspândi lumina și au jalnica menire de a pregăti generațiile viitoare.

„Necentenit crezut-am că numai prin simțimântul religios și printr'o instrucțiune bine înțeleasă propășirea unui popor este asigurată”.

* * *

O simțire adevărată și puternică este aceea care rezistă încercărei timpului. Regele Carol a dovedit înalta sa sollicitudine pentru educația poporului român prin numeroasele și frumoasele cuvântări, pe care le-a ținut în tot timpul domniei și mai ales prin pilda constantă a vieței sale sublime ¹⁾. Crescut în mijlocul unui popor în care se deșteptase puternic conștiința națională și care se slujea de școală pentru înfăptuirea aspirațiilor sale, Regele Carol a înțeles ce menire frumoasă are corpul didactic român pentru întemeierea unui Stat de sine stătător și cu viitor. Astfel, la 10 Mai 1876, cu ocazia felicitărilor corpului didactic:

1) Cât de mult se preocupa regele Carol de educația poporului său se poate vedea și din faptul că n'a scăpat prilejul de a da îndrumări și îndemnuri în această chestiune unui simplu soldat al corpului nostru didactic. Subsemnatul, obținând înalta favoare de a fi primit în audiență în Iulie 1912, regele Carol îmi arătă utilitatea unor scrieri ca *Educația prin sine însuși* care „ar trebui răspândite mult în public”, apoi adăugă necesitatea de a îndruma tineretul către carierele practice (industrie, comerț și agricultură) în interesul producțiunii țării și al ordinii publice.

„Nu mă îndoiesc, D-lor, că și D-stră veți ști în totdeauna a vă arăta demni de frumoasa sarcină ce aveți asupra-vă și că veți însuflă tinerimei acele principii de religiuine și de morală, fără de care nu este adevărată învățătură, acele sentimente de respect către lege și de iubire nemărginită către patrie, cari fac cetățenii virtuoși și popoarele mari”.

15 ani mai târziu, după ce cuceri la Plevna independența României, regele Carol socotește că menirea corpului didactic își păstrează toată însemnătatea ei, pentru consolidarea operei înfăptuite și pregătirea unui viitor mai bun.

„Școala trebuie să fie temelie Statului. . . .

„De sentimentele ce veți sădi în inima tinerimii, prin creșterea ce-i veți da, atârnă tăria morală a generațiilor viitoare. Viața D-stră urmează deci să fie o pildă neîntreruptă; într'o asemenea propovăduire Mă veți găsi totdeauna alături cu D-stră, căci care îndeletnicire mai sfântă poate fi decât aceea de a face din copilul de astăzi bărbatul, care mâine va fi chemat să slujească și să înalțe patria?”¹⁾

Mare și frumoasă a fost și este într'adevăr misiunea corpului didactic român! Răsărit mai târziu pe orizontul civilizațiunei omenești, din cauze istorice cunoscute, poporul român are înaintea sa perspectiva unui drum lung de străbătut, care trebuie parcurs cât mai repede, pentru intrarea în constelațiunea cea mai înaintată, ca să ajungă în stare să lumineze la rândul său restul omenirii. Ceeace a fost în Apus opera veacurilor și a școalei în condițiuni istorice prielnice, trebuie ca școala română să înfăptuiască cât mai repede, în cursul unei singure generațiuni, dacă s'ar fi putut.

1) Din cuvântarea rostită la 10 Mai 1891 către profesori cu prilejul felicitărilor aduse pentru 25 ani de domnie.

„Aci în școli odrăslesc fragedele lăstare, cari își vor desfășura mai târziu numeroasele lor ramuri în toate direcțiunile activității naționale; faceți dar ca aceste lăstare să devină într'o zi puternicii stejari sub cari să se poată umbri cu încredere și eu mândrie scumpa și iubita noastră mamă, România”¹⁾).

Școala este pepiniera în care cresc și se formează sufletele. Școala poate sădi sămânța tuturor virtuților; ea poate face chiar ucenicia virtuților cetățenești. Această acțiune a școalei se exercită mai ales prin exemplul profesorului. Sufletele se plămădesc la căldura altor suflete. Iată de ce nu-i de ajuns ca profesorul, ca învățătorul să fie harnic și conștiincios: mai trebuie să aibă suflet, să aibă inimă, să se devoteze carierei sale, să se jertfească pe sine, hotărît să trăească și să moară pentru școală, pentru înălțarea neamului prin răspândirea instrucției și formarea caracterelor. Cum sunt școlile de astăzi așa va fi generația de mâine. Iată de ce corpul didactic al unei țări, mai ales al unei țări tinere, pe cale de repede desvoltare, trebuie recrutat din elita sufletească a poporului. Iată de ce corpul didactic român s'a bucurat în totdeauna de înalta stimă și sollicitudine a regelui Carol, încredințându-i-se steagul propășirii neamului românesc.

„Acest steag, de care atârnă viitorul nostru, îl țineți în mâinele voastre; sub cutele lui aleargă o tinerime doritoare de izbânzi. Dea Domnul ca să stea tot sus, pe calea mântuirii și a preamăririi neamului și să se vadă de departe pentru cinstea și înălțarea scumpei noastre Români”²⁾).

1) Din cuvântarea ținută la împărțirea premiilor la școlile secundare și primare de băieți, în ziua de 29 Iunie, 1878.

2) Către profesori la solemnitatea aniversării de 50 de ani a Universității din Iași, 27 Septembrie, 1911.

Carol I eră pătruns, eră adânc pătruns de credința în necesitatea culturii pentru întărirea și înălțarea unui popor, cultură pe care n'o poate da instrucția singură, ci numai întovărășită de educație. Prin cultură, un neam căpătând și întărindu-și conștiința de sine, desvoltând în fiii săi simțul de demnitate ca om și ca fiu al acelu neam, infiltrând dragostea, pasiunea chiar, pentru libertățile publice, dobândește o mare forță de apărare a existenței sale.

La 14 Decembrie 1869, serbându-se inaugurarea Universității din București complectată cu Facultatea de medicină, Domnitorul arată însemnătatea zilei pentru tânărul Stat :

„Prin știință și lumină putem numai întări prezentul și prepară bazele solide ale unui viitor prosper. Puterea unui Stat modern se măsoară mai ales după gradul culturii sale intelectuale”.

*„Precum în ordinea vieții materiale spiritul pune în mișcare materia, **mens agitat molem**, asemenea și în ordinea vieții sociale, forța uhei națiuni crește prin impulsivitatea desvoltării sale morale. Să ne silim cu toții, D-lor, de a căpăta această forță, de a crea această impulsivitate”.*

10 ani mai târziu credința aceasta „scumpă inimii Sale” nu-l părăsise. În acest timp vizită școlile, pune întrebări elevilor pentru a-și da seamă de progresele realizate și luă parte la împărțirea premiilor, pentru a încuraja silințele și ale elevilor și ale profesorilor, dovedind astfel cu jertfa timpului său cât de mult prețuiește îndrumarea cât mai grabnică și mai temeinică a instrucției și a educației poporului român. Astfel, la 29 Iunie 1879, la împărțirea premiilor în școlile de băieți din Capitală, Domnitorul profită de împrejurare pentru a răspândi principiul său favorit :

„Un popor, dar, care-și lărgeste orizontul cunoștințelor sale în domeniul științelor, literelor și al artelor, este un popor care nu pierde și care-și așează temeliile cele mai solide ale existenței sale naționale. Prin cultură, o națiune, care tinde la un viitor lung și fericit, se afirmă, se înalță, se înobilește și-și câștigă locul respectat, care i se cuvine în concertul lumii civilizate”.

Din cuvântările, din faptele, din memoriile și din testamentul regelui Carol reiese că a posedat înalte însușiri de întemeietor, fiind mereu preocupat mai presus de toate de școală și armată. Explicația acestei preocupări o găsim admirabil expusă în două cuvântări, care vor rămâne ca modele de elocință în literatura noastră și ca indispensabile citațiuni în scrierile românești despre educație.

„Nu numai cu numărul soldaților și cu dezvoltarea vieții economice se măsoară astăzi puterea Statelor. Un factor de căpetenie, poate cel mai însemnat, este gradul de cultură. O direcție sănătoasă și națională a înaltelor studii ce se urmăresc în Universități, este dar condițiunea neapărată a adevăratei propășiri. Vouă, domnilor profesori, este încredințată misiunea cu grea răspundere, de a pregăti pentru Țară, pe acei fruntași ai viitorului, de a le înalță vederile, de a sădi în inimilor ambițiuni nobile și generoase, și de a le încălzi sufletul pentru tot ce este drept, bun și românesc.

„Conștiința națională, redeșteptată prin luptele vitejești ale armatei, așteaptă conducători înțelepți și cum-păniți. Eri, datorită către Țară era deslușită: recâștigarea independenței. Astăzi, condițiunile vieții noastre sociale s'au lărgit și înmulțit și Țara are trebuință de puteri noi, spre a asigura mersul neîntrerupt al dezvoltării noastre naționale. Aceste elemente de ponderațiune înțeleaptă, care urmează a fi precumpănitoare în direcțiunea politică și socială a Statelor moderne, le aș-

teptăm dela această Universitate, care se stabilește astăzi în noul său palat. Da, am încrederea că Universitatea din Iași va răspunde la această înaltă menire și că împreună cu sora sa din București, aceste două făclii luminoase, vor răspândi scântei de viață sufletească asupra întregului neam românesc”.

Aceste cuvinte memorabile fură rostite la inaugurarea noului edificiu al universității din Iași, în Octombrie, 1897. După 40 de ani de domnie, la 13 Mai 1906, Carol I, întemeietorul României, privind în urmă la uriașul drum deschis în mijlocul multor greutăți, putea spune reprezentanților corpului didactic cu legitimă mulțumire sufletească și cu îndreptățită nădejde :

„Deapururea am urmat cu cea mai mare luare aminte și cu cel mai necurmat interes tot ce privește educațiunea și instrucțiunea poprului, pătruns fiind că în școală se făurește viitorul țării.

„Plină de grea răspundere vă este, prin urmare, chemarea, de oarece generația de mâine va fi opera voastră. Pregătiți-ne, dar, bărbați cu iubire de țară, cu sufletul curat și cu voință îndreptată spre munca conștiințioasă și folositoare. Nu uitați că caracterele mai mult decât talentele hotărăsc soarta popoarelor și că forța morală numai le poate apăra de învingere și nimicire.

„In aceste zile de sărbătorire a faptelor împlinite în trecut nu poate fi mai mare bucurie sufletească decât scumpa încredințare că tinerimea noastră de astăzi va păși fără șovăire pe urmele lăsate de cei bătrâni și că moștenirea ce-i vom încredința nu va fi niciodată știrbită, ci din contră păstrată cu sfințenie și sporită”.

* * *

In numeroasele sale discursuri Regele Carol nu s'a mulțumit să arate însemnătatea educației și a me-

nirei profesorilor, ci a pus în lumină însușirile de căpetenie, pe care voiă să le vadă cultivate în tânăra generațiune a poporului, a cărei soartă i-a fost încredințată.

Aparținând prin naștere și prin educație unui popor, care lucrează mai mult decât vorbește, care muncește conștiincios și cu rândueală și care grație acestor însușiri a ridicat în scurtă vreme edificiul impunător al Statului german, eră firesc ca primul rege al României să recomande tânărului său popor cultivarea *muncii și a ordinii*.

*„Indeplinirea acestor datorii (de a păstră și a consolidă ceea ce am câștigat cu atâtea greutăți) va fi cu atât mai înlesnită, cu cât toți cetățenii români vor ști a iubi și a respectă libertatea și ordinea, munca și știința. Aceste deprinderi, cari sunt temelia unui Stat bine întocmit, corpul didactic trebuie să le sădească în inimile tinerelor generațiuni”*¹⁾.

Chiar din primii ani ai domniei, Carol I a început să se ’ngrijească de aplecarea spre funcționarism a Românilor din orașe și de necesitatea îndrumării lor către carierile, care sporesc productivitatea țării²⁾. A trebuit să vină la cârma instrucțiunii publice nemuritorul Haret, pentru ca gândul domnitorului, exprimat la 15 Noemvrie 1870, să se ’nfăptuiască pe o scară ceva mai întinsă :

„In privința instrucțiunii publice, este de dorit, d-lor Senatori și d-lor Deputați, ca prin înțeleptul D-v. con-

1) Din răspunsul primului nostru rege la felicitările corpului didactic pentru ridicarea României la rangul de regat, 22 Martie 1881.

2) Ce să mai spun de înrâurirea binefăcătoare a Administrațiunii Domeniilor Coroanei asupra sătenilor de pe acele moșii ! O excelentă educație economică, a cărei generalizare în toată țara o doarește orice bun Român.

curs, învățământul să fie îndreptat mai mult către carierele productive și studiile fecunde, în vreme ce până acum el a fost mai exclusiv dirijat către funcțiunile Statului”.

Regele Carol pătrunzând problema educației și-a dat seama că școala are nevoie de concursul familiei, pentru a exercita menirea sa educativă; că familia, în special mama, are de făcut educația copilului înainte de a-l da la școală; că prin urmare tinerele fete trebuie să primească o instrucțiune și o educațiune, care să le pregătească cât mai bine pentru nobilul rol de mamă. „Viitorul copiilor este opera mamelor” — a spus Napoleon I. Aceeaș cugetare o împărtășea Carol I într-o frumoasă limbă românească în diferitele cuvântări, pe care le-a ținut cu prilejul împărțirii premiilor la școlile de fete.

„Dar dacă școala are de scop realizarea unei asemenea frumoase misiuni, nu este ea singură numai care o poate îndeplini în societățile omenești; împreună cu dânsa, înainte de dânsa chiar, este familia, este căminul părintesc, care trebuie să pună în acest tânăr și fraged ogor, în inima copilului, germenele binecuvântat al respectului pentru tot ce este mare și sfânt: „Iubirea patriei, frica de D-zeu”. Aceasta, domnilor profesori, aceasta, părinți, plini de bucurie, cari asistați la succesele încununete astăzi ale copiilor voștri, să n’o uitați niciodată. . . .

„In rezolvarea problemei atât de mari și dificile a instrucțiunii publice într’un Stat, educațiunea femeilor ocupă locul cel dintâiu. Centru al familiei și al vieții casnice, motor al sentimentelor celor mai nobile și generoase, femeia într’adevăr a avut și va avea rolul cel mai înalt și mai frumos în societățile omenești, și ca fiică, ca soție, ca mamă, ea are o misiune de îndeplinit, pe care providența i-a indicat-o, dar pentru care o edu-

cațiune îngrijită și o instrucțiune solidă trebuie să o prepare. Aceasta este misiunea școalelor de fete și de aceea Eu și guvernul Meu nu vom pregeta niciodată a da cea mai vie și mai serioasă sollicitudine acelor școale.

„D-voastră, Doamnelor Institutoare, aveți o mare și meritorie sarcină de îndeplinit, și fiți sigure că în îndeplinirea ei cu conștiință vă veți atrage recunoștința publică.

„Faceți din tinerile ființe încredințate creșterii și îngrijirii dv. aceea ce trebuie să fie: femei virtuose, instruite, modeste; cum se cuvine să fie femeia, și casnice, inspirate de abnegațiune și devotament pentru tot ce suferă, tot ce este nenorocit; încurajați în ele această nobilă dorință de a se ridica prin învățătură, dorință pe care am constatat-o Eu însumi acest an în silințele ce pun atâtea eleve spre a deveni institutoare. Faceți dintr'insele mai ales românce, care să nu uite că în ele trebuie să se păstreze vii, ca niște nestinse candelă, flacăra religiunii și a patriotismului. Faceți ca ele să meargă pe urmele acelor laudate femei ale neamului românesc, al căror nume istoria și poezia ni l-au transmis cu iubire și cu respect, al unei Roxandra, unei Bălașa Doamna; să se devoteze în totdeauna pentru tot ce este mare, nobil și frumos, și atunci națiunea română se va putea număra printre națiunile cele mai culte și civilizate.

„Fie ca cununile și încurajările, ce distribuiesc astăzi acestor tinere fete în numele Doamnei, să ne conducă la acest scump și dorit rezultat!"¹⁾

Una din cauzele pentru care nivelul general de cultură e mai ridicat la popoarele moderne decât la

1) Din cuvântările ținute la împărțirea premiilor pentru elevi și elevele școalelor secundare și primare, 29 și 30 Iunie, 1876.

Romani și la vechii Greci este instrucțiunea, care se dă astăzi femeiei. Societățile moderne, în afară de considerațiunea umanitară, au fost îndemnate să ridice condițiunea și rolul femeiei, pentru ca ea să poată deveni un prețios factor el educației noilor generațiuni.

„Ca mamă, femeia are o influență decisivă asupra minții și inimii copiilor săi, și această influență rămâne neștearsă chiar atunci când ei ajung la maturitatea vârstei și își exercită activitatea asupra mersului trebilor publice.

„Mama este chemată mai întâiu a sădi în inimile cele fragede sămânța simțului de datorie și de patriotism, care mai târziu are să producă cetățeni buni și plini de iubire și devotament către Patrie.

„Cu cât vom avea mame posedând, printr'o instrucțiune solidă, minte cultivată, sentimente nobile și patriotice, cu atât vom avea într'o zi cetățeni, cari să-și îndeplinească mai bine misiunea lor în Stat.

„Nu mai puțină influență are femeia ca soție în viața socială; cu cât această tovarășă va exercită o influență mai cultă și mai îmblânzitoare asupra soțului în diferitele dificultăți și încercări ale vieții, cu atât bărbații vor ținti mintea și inima lor spre fapte bune și laudabile, cari să le înalțe numele și să facă onoare țării cărei aparțin¹⁾).

Femeia are, într'adevăr, un rol imens în omenire : din brațele sale ies oameni cinstiți, buni patrioți, eroi, — sau niște nenorociți nevrednici să privească cerul și să fie numărați în rândul oamenilor. Cât s'ar contribui la propășirea neamului nostru, dacă toate românele ar cunoaște și practica mijloacele cele mai raționale de educație ! Avea dreptate Domnitorul

1) Din cuvântarea ținută la 30 Iunie 1879, la împărțirea premiilor în școlile de fete din Capitală.

Carol să facă apel la institutoare și la profesoare pentru a îngriji de educația elevelor în vederea menirii lor de mamă, soție și gospodină, pentru a scoate din ele femei pline de bunătate și care să-și pună fericirea înainte de toate în viața casnică, în creșterea copiilor.

„*Familia fiind piatra angulară a oricărei societăți bine organizate, a D-v. este sarcina și misiunea instrucțiunii acelor ființe, cari într'o zi au să fie temelia familiei române*”¹⁾.

Moralitatea privată, având influență asupra moravurilor publice și asupra sănătății organismului social, regele Carol, ajutat de înalta pildă a M. S. regina Elisabeta, a combătut luxul la Curte și n'a scăpat din vedere de a recomanda prin testament aceeași atitudine M. S. regina Maria :

„*Rog ca viitoarea Regină să combată luxul, care aduce prin cheltueli nemăsurate atâtea nenorociri în familie*”.

După mama, care ne-a dat viață, iubim colțișorul de pământ, unde am văzut mai întâiu lumina zilei și unde am petrecut dulcii ani ai copilăriei ; după familie, ne iubim patria. Prin dragostea familiei inima copilului prinde cu timpul dragoste pentru patrie. Și patriotismul e tot așa de necesar trăinicieii Statului ca și sănătatea familiei. Regele Carol știă din viața contemporană a poporului german ce minuni poate săvârși patriotismul infiltrat în mulțime și cât de mult poate contribui școala la răspândirea și întărirea lui. În înțelepciunea sa netăgăduită de nimeni niciodată (nici chiar în timpul cât a trăit, ceeace e

1) La împărțirea premiilor elevelor din șc. prim. și sec. de fete, 30 Iunie, 1878.

un lucru foarte rar), în înțelepciunea sa netăgăduită și-a dat seama că mai ales un Stat în formațiune și cu o situație geografică dificilă, cum e Statul român, are nevoie pentru trăinicia și prosperitatea lui de o mare doză de patriotism :

„Spuneți mamelor să sădească în inima copiilor lor iubirea de Țară și hărnicia la muncă și aduceți-vă aminte că pe plug și paloș se reazemă o mare parte a vieții noastre naționale”¹⁾.

Deaceea găsim aproape în toate cuvântările sale cu caracter educativ sfatul de a cultivă patriotismul cu deosebită îngrijire.

„Am via dorință ca cursurile, cari vor începe acum, să fie însuflețite de vederi înalte, pătrunzând tinerile generațiuni de iubire de știință și mai ales, de iubire de patrie”²⁾.

„Voi (copii), cari opriți învățătura voastră la studiile primare spre a îmbrățișa arte și meșteșuguri folositoare societății, nu uitați niciodată că omul se onorează numai prin muncă, prin probitate, prin iubire de D-zeu și de Patrie”³⁾.

„Urările ce Ne adresați Ne sunt cu atât mai prețioase, cu cât ele provin dela Corpul didactic, care are de căpetenie menirea de a deșteptă în întreaga generație, ce-i este încredințată, iubirea de patrie și a o pregăti să lupte cu încercările vieții”⁴⁾.

„Precum generațiunile trecute și cea prezentă au luptat cu sudori de sânge ca să vă deschidă un drum, ca

1) La 10 Mai 1891, către toți primarii comunelor urbane și rurale adunați pentru felicitare.

2) Răspuns la întâmpinarea Rectorului Universității din Iași, 5 Octomvrie 1904.

3) 1 Iulie 1876, la împărțirea premiilor școalelor primare.

4) Răspuns la telegrama corpului didactic, la deschiderea congresului din Focșani, 28 Martie, 1896.

să vă asigure patria, tot astfel, și încă și mai mult, sunteți datori, la rândul vostru a prepara viitorul celor cari vă urmează. . . .

„Pentru a eși triumfători, vi se cere o muncă continuă și neobosită, o fermă statornicie în voință, un ideal pe care trebuie să-l aveți pururea dinaintea voastră, pe care să nu-l pierdeți nici un moment din cugetarea voastră: fericirea patriei, regenerarea și mărirea națiunii ¹⁾).

„Grija și soticitudinea pentru tinerimea noastră trebuie să fie stăruitoare, neîncetată. Să sădim în inimile ei sentimentul datoriei către țară și mai înainte de toate iubirea de patrie” ²⁾).

Regelui Carol I i-a plăcut să invoace adesea vitejia străbunilor români, vorbind apoi cu modestie de jertfele și greutățile cu care s'a obținut independența și s'a făurit coroana de oțel. Fi-vom nevrednici de strămoșii noștri, de numele ce purtăm? Putem pierde fără de împotrivire independența ce cu atâta trudă ne-a fost cucerită? În timp de pace nu trebuie oare să ne punem cu toții umăr la umăr, pentru a contribui fiecare cu ce poate pentru propășirea țării noastre? Noi, care am împrumutat așa de mult dela civilizația și cultura apuseană, nu ne simțim oare datori ca să aducem partea noastră de muncă pentru progresul civilizației și al culturai? N'avem oare o misiune umanitară în Orientul Europei, la gurile Dunării?

În școală să cultivăm geniul națiunii noastre, să pregătim copilul pentru rolul de bun cetățean și de bun Român, să-l înarmăm nu numai pentru lupta vieții, dar și pentru lupta de întrecere dintre popoare.

¹⁾ Din cuvântarea ținută la împărțirea premiilor în școlile din Craiova, în ziua de 29 Iunie 1877.

²⁾ 1 Iulie 1881 la împărțirea premiilor elevilor din șc. sec.

„Când un popor ajunge la convicțiunea, la care a ajuns poporul român, că nu dela numărul și întinderea stăpânirii sale numai îi atârnă puterea, ci dela dezvoltarea cumpănită a muncii intelectuale, morale și materiale, dela răspândirea instrucțiunii dela treptele sociale cele mai înalte până la cele mai de jos, și peste aceste toate dela încordarea patriotismului său; atunci se poate zice că acest popor trăește și că mulți ani încă va trăi”.

„... Iar voi, iubiți elevi, cari v'ați distins prin silința voastră în acest an școlar și pe cari voi aveți plăcere a vă încunună, urmați în totdeauna pe această cale și aduceți-vă aminte, când veți fi într'o zi bărbați, de aceste cuvinte pe cari vi le spune Domnul vostru și pe cari le veți auzi din gura sa oricând vă veți aduna în jurul său, fie zile bune, fie zile grele:

„Cinstiți pe D-zeu, iubiți Patria, mai înainte de toate!”... 1).

„După cum va fi tinerimea noastră de astăzi, așa va fi România de mâine. Greu dar cumpănește în grijile noastre îndrumarea tinerimei pe calea muncii conștiințioase, a iubirii de adevăr și de țară” 2).

Dar primul nostru rege nu desnădăjduiește, căci s'a convins de aptitudinea poporului român de a progresa, și se întemeiază pe vitejia trecutului, care a lăsat urme nu numai în istorie, dar și în limba românească:

„Ce limbă are norocul de a dispune de patru cuvinte pentru o însușire, care trebuie să fie mândria fiecărui popor, care trebuie să fie scrise pe steagul fiecărei armate: voinicie, vitejie, bravură, eroism?” 3).

1) Din cuvântarea ținută la împărțirea premiilor elevilor școlilor secundare de băieți în ziua de 29 Iunie 1876.

2) 14 Martie 1895, la inaugurarea Fundației universitare.

3) 23 Martie 1884, cuvântare rostită în ședința solemnă a Academiei române.

În sprijinul educației naționale regele Carol a făcut apel nu numai la școală și la familie, dar și la biserică.

*„O chemare tot așa de falnică și patriotică are astăzi Biserica: îndulcirea moravurilor, înălțarea sufletelor și îndrumarea voințelor spre bine”.*¹⁾

Regele Carol a înțeles rolul moralizator și educator al religiei : pentru mulțimea oamenilor religia e păzitoarea cea mai vigilentă a moravurilor ; pentru oamenii superiori religia e susținătoarea muncii și a devotamentului. Religia, pentru omul superior, este legătura tainică pe care o simte cu semenii săi, cu omenirea, cu universul întreg chiar, simțimântul că e un pionier al propășirii neamului său, dacă nu și al omenirii—un factor cât de neînsemnat, dar un factor conștient al evoluției universale.

Oricine lucrează pentru binele public, e un om religios, în sensul etimologic și fundamental al cuvântului ; devotamentul ar fi o nebunie, dacă n’ar exista credința că viața omului nu-i bine întrebuințată căutând numai plăcerile egoiste, că pentru a o trăi pe deplin, trebuie să trăiești și pentru alții, pentru un cerc de oameni cât mai întins. De altfel această credință se dovedește în mod experimental prin mulțumirea sufletească, pe care o procură celui ce se devotează, mulțumire cu atât mai adânc simțită, cu cât a fost mai puțin căutată.

E cu neputință o viață mare fără de credință puternică. Din seriozitatea cu care și-a conceput și trăit viața, se vede că Regele Carol și-a închinat toate puterile sale menirii de a întemeia la gurile Dunărei un Stat independent și cu mare viitor, se vede că a simțit această menire în mod transcendent, aproape providențial. Și, într’adevăr, un fior de adâncă pie-

1) 11 Mai, 1906, către Mitropolitul Primat al Țării.

tate te cuprinde în fața acestei munci uriașe, depuse timp de aproape jumătate de secol pe altarul Patriei noastre !

Regele Carol a lucrat pentru educația poporului român și prin înălțătoria pildă a vieții sale. Sobru, cu virtuți casnice, în totdeauna cel dintâiu la muncă și la datorie, a dat, timp de 48 de ani, o pildă vie de eroism în îndeplinirea zilnică a datoriei.

„Printre alte merite pe care Istoria va trebui să I le recunoască, scrie domnul Banu cu drept cuvânt ¹⁾, unul — și nu cel mai puțin însemnat — va fi și acela că în mijlocul unei societăți ușurate, nestatornice, lipsite de simțul datoriei și de orice concepție severă a vieții, El a rămas pururea omul datoriei, al austerității și al înălțimei morale”. A rămas astfel fiindcă, spre norocul patriei noastre, Dumnezeu l-a înzestrat cu un temperament și cu aptitudini sufletești din care o educație aleasă a putut scoate un caracter de oțel. Ascultând în totdeauna de imperativul categoric al datoriei, ferindu-se de a manifesta simpatii și antipatii față de oamenii politici ai țării, călăuzindu-se în totdeauna de steaua României, Regele Carol a putut impune, la rândul său, ascultare altora și a dobândit un prestigiu, o autoritate morală considerabilă față de toți sfetnicii săi. Regele Carol n'a fost numai rege, a avut un suflet regesc.

* * *

La 10 Mai 1866, îndată după depunerea jurământului, Principele Carol rosti, între altele, următoarele cuvinte memorabile :

1) In „Flacăra” din 4 Octombrie, 1914.

„Eu vă aduc o inimă leală, cugetări drepte, o voință tare de a face binele, un devotament fără margini către noua mea patrie și acel neînvins respect către lege, pe care l-am cules din exemplul alor Mei”.

Intreaga sa domnie de aproape o jumătate de veac stă martoră că și-a îndeplinit înalta făgăduială pe care o dăduse, așa încât este pe deplin îndreptățit să spună în testamentul său :

„Zi și noapte m'am gândit la fericirea României, care a ajuns să ocupe acuma o poziție vrednică între Statele europene; m'am silit ca simțimântul religios să fie ridicat și desvoltat în toate straturile societății și ca fiecare să împlinească datoria sa, având ca țintă numai interesele Statului”.

Este o slujbă religioasă mai puternică decât a preotului în biserică, mai puternică decât a artistului în atelier, mai puternică chiar decât a savantului în laborator : e slujba de cârmuitor al Statului. Această slujbă, cea mai înaltă din câte a încredințat Dumnezeu omului, această slujbă pentru întărirea și propășirea poporului și țării românești, Regele Carol a slujit-o cu credință și cu eroism până 'n ultima zi a vieții sale.

Vieța sa este un imn adânc religios. Ne sugerează, mai mult decât cele mai elocvente scrieri de morală, rostul sublim al vieții omenești ¹⁾.

1) Extras din „Revista generală a învățământului”, Octombrie 1914.

CUVINTELE UNUI SUFLET MARE CATRETOATE SUFLETELE

„Mama răniților” din războiul pentru independență a consacrat o parte din timpul său prețios spre a mângâia și îmbărbăta pe răniții din lupta de toate zilele. „Cuvintele sufletești” (apărute în „Biblioteca pentru toți” No. 827—8) ale Carmen Sylvei sunt un balsam pentru învinșii vieții și un stimulent pentru reluarea bătăliei. Nu o bătălie nemiloasă, sălbatecă și fără de scrupul, ci o luptă cinstită pentru a-și face un loc sub soare și a-și îndeplini chemarea pe pământ.

Căci fiecare om are steaua sa, menirea sa. Și ori când trebuie să fie cu „mijloacele încinse” — după cum spune evanghelistul Luca; — trebuie să fie gata pentru chemarea ce i se poate face în fiecare moment. Vai de cel pe care l-a furat somnul în ceasul chemării! E pedepsit să rătăcească pe cărări streine, să trăească o viață streină de firea cu care s'a născut.

Când deci ne plângem de viață, nu soarta e nedreaptă, ci noi. Noi înșine ne facem vinovați prin lenevire, nepricepere sau râvnind să ne ridicăm peste vrednicia noastră. Puțini oameni își înțeleg, își iubesc chemarea; nu caută să fie, nici măcar să pară ceea ce nu sunt. Purtarea celorlalți e absurdă. După cum observă admirabil Carmen Sylva: „Să se tânguească oare greerul, pentru că nu-i privighetoare? Ori scaiul, pentru că nu-i

trandafir? Ori pârâul, pentru că nu poate fi fluviu?" (pag. 5).

Iată de ce vedem adesea oameni, care nu sunt la locul lor. „Adeseaori ar fi mai bine ca unii să taie lemne, decât să scrie cărți sau să-și curețe casa în loc de a învăța copii sau să lucreze fierul în loc de a cârmui un Stat”! (ibidem).

Și doar „orice muncă e cinstită, orice chemare e frumoasă, orice viață e bogată, dacă plecăm cu mijloacele încinse și cu pași hătărăți, dacă nu lăsăm ca ochii să rățăcească, ci îi ținem deschiși și luminați... Nici o chemare nu e frumoasă, dacă nu o vei împodobi tu. Regele poate să necinstească tronul său și să-l tragă în noroiu, iar cărbunarul poate să facă din cuptorul lui un altar, pe care se jertfește în fiecare zi pe sine pentru ai săi, pentru datoria sa. Nu vedenia e frumoasă, ci gândul e frumos. Înaltă și măreață e cugetarea, iar nu starea noastră”, (p. 16).

Căutând să deslușim chemarea noastră în taina fiarei, pe care Dumnezeu ne-a dăruit-o și iubind această chemare — oricare ar fi ea — vom dovedi înțelepciune și tărie sufletească. A fi tare însemnează a merge cu pași siguri și voioși pe drumul pentru care am fost croiți, oricare ar fi ispitirile cărărilor lăturalnice, ori cât de spinos și lipsit de farmec ar fi drumul nostru; a fi tare — însemnează a nu ne opri în mijlocul drumului, a nu lăsa nici o lucrare neisprăvită, însemnează a merge până la capăt, chiar dacă nu suntem ajutați nici îmbărbătați de nimeni, chiar dacă nimeni nu cunoaște sau nu ia în seamă jertfa noastră. Dreptatea lucrurilor repară nedreptatea oamenilor, aducându-ne cea mai adâncă mulțumire, pe care o poate avea un muritor: mulțumirea de ași fi făcut pe deplin datoria. Să luăm pildă dela Christos, care a dat dovadă de o tărie sufletească sublimă.

Viața noastră pământească e o luptă continuă : luptă pentru a câștiga pâinea de toate zilele, luptă împotriva necazurilor și neajunsurilor de tot felul, luptă chiar cu noi înșine, pentru a înfrâna mulțimea slăbiciunilor și nebuniilor noastre.

De luptă nimeni nu scapă, cât trăește. Cel ce prin sorții nașterii a scăpat de grija existenței, are de luptat mai mult împotriva lui însuși, ca să nu cadă în ispită.

Tot omul suferă pentru păcatele sale. Nu numai în copilărie îndurăm pedepse, pedepsiți suntem în tot cursul vieții. Orice faptă are urmările sale neînălțurabile. Natura e un contabil exact și incoruptibil : nu ne iartă nici o greșală, nu lasă nerăsplătită nici o faptă bună, nici un gând bun. Orice bucurie se plătește cu sudoarea, cu sângele, cu inima noastră ; — nu-i greșală mică sau păcat mare, pe care să nu le ispășim.

„Până când trăim, nu e ertat să fim obosiți, căci pentru cei osteniți e gătită odihna de veci și singur Dumnezeu știe cine are nevoie de repaos și cine trebuie să mai ostenească.

„Viețuiți așa, ca fiecare zi să fie pentru voi o biruință. Fiecare zi să fie o treaptă pe care voi ați tăiat-o în stânca cea înaltă, pe care vă urcați. Pe fiecare treaptă ce faceți, puneți piciorul, până ce altă treaptă e din nou tăiată, pe care vă veți putea urca. Năzuința noastră e de a ne înălța mai sus. Urcăm vârfurile cele mai înalte ale munților, adesea cu primejdia vieții. Ne suim în văzduhul cel înalt pe corăbii de aer, cu toate că într'o clipeală ele ne pot aduce moartea cea mai pripită. Năzuința de a ne înălța se dovedește, când ne silim din toate puterile să ajungem la o treaptă mai înaltă în societatea omenească. Năzuința de a ne înălța o dovedim și atunci când ne

chinuim să facem și să descoperim aceeași alții n'au făcut și n'au descoperit.

„Pentru ce oare n'am dovedi această râvnă, îmbunătățindu-ne pe noi înșine, acolo unde ne-a așezat Dumnezeu? Se poate ca cel mai smerit să dobândească de odată cununa cea mai frumoasă, căci Dumnezeu nu caută că am întrecut pe alți oameni, ci caută la izbânzile desăvârșite asupra noastră și între noi.

„Înalță-te dar, omule, către asemănarea lui Dumnezeu, către curățenia inimei, către lepădarea de sine, către iubire! Pentru aceasta se cere numai voință tare, putere sfântă, răbdare nemărginită. Leapădă-te întru tine de toate deșertăciunile, căci îți va răsplăti Domnul în ziua judecăței. Amin!”

„Cuvintele sufletești” ale Carmen Sylvei, isvorâte din sublima iubire a oamenilor, din nobila preocupare de a le înălța sufletele, ne merg la inimă. Ele alcătuiesc un capitol din Evanghelia modernă ¹⁾.

1) Extras din „Universul” cu data 17 Aprilie 1913.

MEMORIU

Asupra titlurilor și lucrărilor științifice

ALE D-LUI

G. ASLAN¹⁾

I. Studii și titluri

Studiile secundare le-a făcut în Focșani (1892-9), iar studiile în litere, filosofie, pedagogie și sociologie le-a făcut la Universitatea și la Institutele superioare de cultură din Paris : Școala de Inalte Studii, Școala normală (auditor), Colegiul Franței, Colegiul de Științe sociale, Muzeul pedagogic, Școala de antropologie (1899 — 1906).

1) Prezintat, după cerința legii, în 1909 odată cu petiția pentru catedra de „etică și Istoria filozofiei antice” vacantă atunci la Universitatea din Iași. Legea nu cerea scrisori de recomandare, dar fiindcă doi din d-nii concurenți produsese ră câte o scrisoare *dela câte unul* din profesorii d-lor, scrisori care au fost citite în *ședința senatului universitar* de către d-nii profesori, cari susțineau pe acei candidați, am comunicat cazul profesorilor mei din Sorbona și ca răspuns am primit *dela toți* scrisorile, pe care le public acum, de oarece nu li s'a făcut aceeaș cinste ~~de~~ *de* cei, care aveau datoria s'o facă, dat fiind precedentul creat chiar de d-lor.

Memoriul de față nu-i pus la curent cu lucrările mele de atunci încoace, întrucât publicarea lui aici n'are alt scop decât să mă achite de un omagiu, pe care-l datoresc profesorilor mei din Sorbona.

Are diploma Școalei de Inalte studii pentru științele sociale și gradul de doctor în litere și filosofie cu mențiune onorabilă dela Universitatea din Paris. Pentru această distincțiune i s'a acordat un certificat special (6 Apr. 06). Universitatea din Iași i-a echivalat gradul de doctor în urma unui examen trecut „cu deosebit succes” (mențiune făcută pe diplomă de comisia *ad-hoc*, 21 Iun. 08).

E ofițer de Academie (Franța) pentru publicațiile sale în l. franceză.

E profesor secundar dela 1 Sept. 06 și a făcut un curs liber la Universitatea din București (14 prelegeri, Ian.—Mai 07).

Dela 1898 a ținut mai multe conferințe la Ateneele din București și Focșani (Buletinul Ateneului din Buc., vol. II); la cercul profesorilor secundari din București; la gimnaziul din Giurgiu; ș. a.

II. Articole în reviste.

Numeroase analize și articole critice în revistele din țară și din Franța. Cităm câteva: *Revue philosophique* Mai 07, août 08, déc. 09; *R. de métaphysique et de morale* janv. 07, janv. 08, juillet 08, sept. 08, sept. 09; *R. idealistă* Mai 04, Iunie 04, Oct. 05, Dec. 05, Iul. 06, Ian. 07, Mart. 07, Iunie 07 ș. a.; *Cultura română* Nov.-Dec. 06, Apr. și Oct. 07, ș. a.

Articole: Le problème moral au XIX-e siècle (*R. intern. de sociologie*, Févr. 08). Acest art. a fost citat de d. Cantecor în *R. du Mois*, Avr. 08.

Les diverses formes de l'idéalisme (*R. blanche*, Mai 08).

Réforme de l'Enseignement supérieur en Roumanie (*R. intern. de l'Enseignement*, Oct. 07). Acest art. a fost reprodus de *Le Censeur* 26 Oct. 07.

La Spécialisation dans les Facultés des Lettres de Roumanie (ib... 08 și 09).

Terapeutica morală (Cultura română Sept. 04 și Maiu-Iunie 06); Importanța Eticei în liceu (ib. Sept.—Oct. 06); Metoda de învățământ în Facultatea de litere (ib. Nov.—Dec. 06).

Scopul educației (ib. Ian. 07); Ereditatea și Educația (ib. Feb. și Mart. 07); Cronica pedagogică (ib. Mart. și Sept. 07); Autosugestia în educație (ib. Apr. 07).

Necesitatea Eticei în liceu (R. generală a învățământului Oct. 08); Disciplina și pedeapsa școlară (ib. Mart. 08). Ideile expuse în acest art. au fost adoptate de gimnaziul R.-Sărat și realizate de actualul Reg. al Școalelor secundare.

Reforma învățământului superior (Universul, 8, 12 și 13 Dec. 06); Incercări de Patologie socială (Vieața nouă 1 Dec. 06); Natura și Vieața (Convorbiri critice Mai 09); Către părinți și elevi (R. cercului didactic Vlașca, Oct. 09).

Morala lui Guyau (R. idealistă, Sept. 04); Cauza și remediul pesimismului (ib. Oct. 05); Dela Societatea franceză de filosofie (ib. Mart. 06); Educația intelectuală în doctrina lui Spencer (ib. Aug. 06); Analize și Discuții (ib. Apr. 08).

Vieața, după Maxim Gorki (Noua Revistă română, 5 Apr. 09); Adolescența (ib. 19 Apr. 09); Atitudinea ironică în vieață (ib. 3 Maiu 09); Din mișcarea filosofică (ib. 24 Maiu 09); Idealul modern (ib. 16 Aug. 09); Criza familială (ib. 29 Nov. 09); ș. a.

III. Cărți și broșuri.

Curs de Algebră; Chestiuni de Algebră (epuiz.)

Psihologie; Morală (epuizate).

Pedagogie (ed. II Socec). A fost obiectul unui art.

elogios al d-lui G. Vlădescu în „R. Asociației învățătorilor” Mart. 09.

Despre educație (epuizat); *Educația prin sine însuși* (15 broșuri în mai multe ediții, unele epuizate). Au fost obiectul unui raport al lui Kalinderu către Academie; a unui art. al d-lui dr. Duscian ș. a.

Din problemele vieții; 1 vol. în „Biblioteca pentru toți”, 1909.

La Morale selon Guyau et ses rapports avec les conceptions actuelles de la morale scientifique. (F. Alcan, editor). A fost obiectul multor articole în „R. de Métaphysique et de Morale”, Juillet 06 și Sept. 06 (Art. lui Fouillée), ib. Nov. 06 (Art. d-lui Dwelhouvers, prof. Univ. Bruxelles); „R. universitaire” 15 Mars 07; „Mercure de France” 15 Jan. 07; „Polybiblion” Nov. 06; „l’Enseignement secondaire” 15 Nov. 06; „Bulletin critique”, Août 06; „la Revue” 1 Juin 06; „R. idealistă”, Sept. 06; „Vieața nouă” 15 Ian. 07; „Cultura română” Nov.-Dec. 06 ș. a.

L’Expérience et l’Invention en Morale cu o prefață de d. Séailles, prof. Univ. Paris. A dat loc la art. în „R. philosophique” Avr. 09; „Mercure de France” 16 Août 08; „R. de Métaphysique et de morale” Janv. 09; „R. intern. de Sociologie” ș. a.

Le Jugement chez Aristote (F. Alcan, editor) 1908.

IV. **Părerea profesorilor din Sorbona.**

Scrisoare adresată domnului profesor Maiorescu:

Paris, le 30 Janvier 1908

Monsieur le Professeur,

Permettez-moi de recommander à votre bienveillance la candidature de M. Aslan, qui a travaillé parmi nous avec beaucoup de zèle et a publié dans

notre langue des ouvrages très appréciés. Il joint à des connaissances étendues, un sens de la clarté, de la mesure, de la recherche véritablement philosophique et en même temps un souci des choses morales et une élévation d'esprit, qui feront de lui un bon éducateur en même temps qu'un professeur distingué. Je crois qu'il rendra des services et fera honneur à l'Université de Bucarest.

Agréez, je vous prie, Monsieur le professeur et cher collègue, l'assurance de mes sentiments de haute estime et de dévouement.

Em. Boutroux.

(Domnul Boutroux e unul din cei mai iluștri reprezentanți ai filosofiei contemporane; e membru al Institutului Franței (Academia de științe morale), director al Institutului Thiers, ș. a.).

Carte de vizită lăsată domnului prof. Xenopol:

Victor Egger

Prend la liberté de recommander très vivement à M. Xenopol son ancien élève de la Sorbonne, M. G. Aslan, dont il a pu apprécier autrefois les qualités d'esprit vraiment philosophiques, qualités qui se sont développées depuis lors, comme le prouvent sa thèse sur Guyau et les autres études qu'il a entreprises.

(Mult regretatul Egger, deși foarte suferind, a căutat să întâlnească, în Ianuarie 1908, pe domnul profesor Xenopol, care făcea un curs liber la Sorbona și, întârziind, i-a lăsat aceste rânduri „pentru a-și face datoria către un elev al său, căruia i-a prevăzut dela prima disertațiune, un frumos viitor de scriitor-filosof”. Pe acest om al datoriei nici avertismentul morții nu l-a împedecat dela lucrul s'a găsit preparată lecțiunea pe care trebuia s'o ție în ziua când a încetat din viață!).

Scrisoare adresată domnului rector Dimitrescu-Iași :

Paris, le 3 Fevrier 1908

Monsieur et honoré collègue,

M. Aslan m'informe qu'il est candidat à un poste de professeur à l'Université de Iassy et que l'Université de Bucarest aura à se prononcer sur les titres des candidats. Je prends la liberté de recommander la candidature de M. Aslan à votre bienveillant examen.

J'ai connu M. Aslan à l'Université de Paris, où il a été mon élève pendant plusieurs années. J'ai appris ainsi à apprécier la justesse de son esprit, son goût marqué pour les questions de philosophie et particulièrement de philosophie morale et sociale. Il a écrit en français plusieurs ouvrages, qui se font remarquer, non seulement par la correction, mais par l'élégance de la forme et où il a fait preuve, à mon sens, d'une large curiosité d'esprit, de pénétration et d'ingéniosité dialectique dans la discussion.

Je vous prie de bien vouloir excuser une intervention qui est pour moi un devoir et d'agréer, Monsieur et honoré collègue, l'assurance de ma très haute considération.

Emile Durkheim

Professeur de sociologie et de science
de l'éducation à l'Université de Paris.

(Domnul Durkheim e șeful celei mai însemnate școale de sociologie, reprezentate prin „l'Année sociologique”, la care colaborează între alți profesori, d. Simmel dela Universitatea din Berlin).

Scrisoare adresată d-lui Ministru al Instrucțiunii :

Paris, le 28 Janvier 1908

Monsieur le Ministre,

Je ne saurais trop vous recommander M. Aslan, docteur de l'Université de Paris avec une thèse excellente et qui va vous porter un nouveau volume, dont je pense et dont j'entends dire le plus grand bien. Je suis persuadé qu'il sera un excellent professeur, bien renseigné et capable de renseigner exactement ses élèves.

Il est de plus fort compétant en matière d'enseignement. J'ai imprimé de lui un court article dans la Revue internationale de l'Enseignement et j'en ferai paraître bientôt un autre, qui dénotent un esprit fort réfléchi.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, l'expression de mes sentiments les plus distingués et les plus dévoués.

François Picavet

Secrétaire du Collège de France, directeur
à l'Ecole pratique des Hautes Etudes.

Scrisoare adresată domnului G. Aslan¹⁾ :

276, Boulevard Raspail

Monsieur,

J'ai écrit la préface que vous m'avez demandée et je l'ai envoyée, il y a quelques jours, à la librairie Alcan. Je n'ai point encore d'épreuves. Pour ce qui est de la recommandation que vous me demandez, je pense que vos juges trouveront dans les ouvrages que vous avez publiés des éléments suffisants d'appréciation. De votre étude sur la morale de Guyau

à votre récent ouvrage il y a un progrès sensible. Vos études me paraissent vous désigner pour la chaire que vous sollicitez, mais sous la réserve, bien entendu, des mérites de vos concurrents dont je ne puis être juge.

Veillez agréer, je vous prie, l'assurance de mes sentiments dévoués.

G. Séailles

Professeur à la Sorbonne.

Scrisoare adresată domnului G. Aslan¹⁾:

Figeac (Lot) le 19 Avril 1909

Cher Monsieur,

Je regrette vivement d'avoir été mis en retard avec vous; mais ce n'est pas tout-à-fait ma faute.

...Croyez que je ne vous oublierai pas.

Je souhaite votre succès à l'Université de lassy, devant laquelle vous vous présentez avec des titres, ce me semble, très notables.

Veillez croire, cher Monsieur, à mes meilleurs souvenirs et à mes plus vives sympathies.

Victor Delbos

Carte de vizită adresată domnului G. Aslan¹⁾:

Cannes, 14 Avril 1908

Léon Bourgeois,

Sénateur de la Marne

En convalescence, depuis trois mois, après une grave maladie, s'excuse de n'avoir pu remercier plus tôt

¹⁾ Ținută la dispozițiunea domnilor rectori ai universităților din București și Iași.

de l'envoi du livre de M. Aslan, qui l vient de lire avec un grand intérêt. L'analyse critique de la méthode de Durkheim et des propositions bien neuves de M. Belot m'ont surtout particulièrement frappé et je souhaite que M. Aslan donne à son livre une suite, nécessaire à mes yeux. Car le point d'interrogation, qui termine presque la dernière page, demande une réponse et des exemples, des applications à divers problèmes de morale pratique, qui seraient d'un intérêt exceptionnel. Tous mes remerciements et toutes mes félicitations à l'auteur.

(Domnul Léon Bourgeois, fost Președinte al Camerei Deputaților, fost Ministru al Instrucțiunii publice, fost Președinte al Consiliului de miniștri, mi-a fost profesor la Școala de Inalte Studii sociale).

V. Părerea revistelor franceze.

La Morale selon Guyau, par G. Aslan, docteur ès lettres (Alcan).

...Tous les ouvrages, qui commentent sa pensée (de Guyau), comme cette dernière étude de M. Aslan, sont vraiment des propagandes de l'idéal...

Comme le dit très bien l'auteur de cette étude, Guyau a cru que „la moralité était une création individuelle, quand elle est une discipline collective de l'humanité"... Il est parfaitement vrai qu'après Guyau „il semble difficile qu'une métaphysique de la morale puisse encore se faire lire" ¹⁾.

La Revue, 1 Juin 1906

1) Pentru a nu desvoltă prea mult memoriul, reproduc din reviste numai câte-un pasagiu; criticele în întregime, se pot găsi lesne, după indicațiile date.

...Mais surtout il (l'auteur) dénonce chez Guyau cette contradiction foncière : vouloir *fonder* la morale (tâche métaphysique) tout en faisant de la morale une science *positive*...

J. Second. (Bulletin critique, 5 Août 06)

*

Nous n'avons pas à souhaiter à M. G. A. la bienvenue dans la philosophie : il n'y est pas nouveau... Il a établi l'idée que nous considérerions volontiers comme l'idée la plus importante, peut-être comme l'idée maîtresse de sa thèse, à savoir que la raison (de la contradiction de Guyau) n'en doit pas être cherchée dans l'inconséquence de la pensée de Guyau, mais dans la nature même du problème, qui est essentiellement un problème métaphysique...

Fr. Martin (Enseignement secondaire, 15 Nov. 06)

*

Exposé clair, exact, sinon aussi complet que l'on pourrait le souhaiter, de la morale de Guyau... Le rôle trop considérable des conjectures et de l'intuition poétique, l'interprétation trop sommaire et quelque peu arbitraire des faits scientifiques, la persistance de l'esprit métaphysique dans la façon de poser le problème moral et souvent même dans les façons de le résoudre dites positives, l'ambiguïté de la notion de vie : tels sont les thèmes principaux de la critique de M. Aslan...

Victor Delbos

(Revue universitaire, 15 Mars 07)

*

...S'il en est ainsi, il faudra attribuer à Guyau, outre le caractère d'utilité critique et la haute valeur d'art que M. Aslan reconnaît à son oeuvre, le mérite d'avoir orienté les études morales dans leur voie véritable.

J. de Gaultier

(*Mercure de France*, 15 Janv. 07)

*

Après avoir, dans une Introduction, rappelé que la morale de Guyau ne pouvait s'expliquer sans qu'on tînt compte du caractère de son auteur et des influences qu'il avait subies, M. Aslan, dans la première partie de son livre, nous donne un exposé lucide des idées de Guyau...

La deuxième partie (critique) est la plus importante...

R. de Métaph. et de Morale, Sept. 06

*

L'Expérience et l'Invention en morale, par G. Aslan, 1 vol. de la Bibl. de phil. contemp.

Précédé d'une préface de M. Séailles, qui en expose le plan et en marque avec beaucoup de clarté les intentions, le livre de M. Aslan forme un essai de conciliation entre la morale prise au sens traditionnel, et la morale prise au sens sociologique... Avec ce rôle très légitime attribué à l'invention, M. Aslan restitue à l'initiative individuelle sa part de collaboration dans la genèse de la moralité, part que les sociologues ont quelque tendance à restreindre à l'excès...

Jules de Gaultier

(*Mercure de France*, 16 Août 1908)

*

...Telle est l'idée directrice de cet intéressant ouvrage. Nous aurions voulu résumer encore d'excellents chapitres sur la crise morale contemporaine, la discussion des morales rationaliste et sociologique... Comme le dit dans une belle préface M. Séailles, „on a peine à imaginer que ce livre soit l'oeuvre d'un étranger, tant il révèle un esprit tout pénétré de la culture française”.

E. Chauffard

(Revue internationale de Sociologie)

*

„On a peine à imaginer, dirons-nous avec M. Séailles, qui a donné à M. Aslan trois ou quatre pages de préface, que ce livre soit l'oeuvre d'un étranger, tant il révèle un esprit tout pénétré de la culture française” (p. 1). M. Aslan, qui est roumain, parle de tous ceux qui, dans la France contemporaine, métaphysiciens et sociologues, ont discuté le principe de la morale... il comprend mieux les livres, parce qu'il connaît les auteurs. Après avoir très clairement posé le problème... il consacre une série d'essais critiques... Tout cela est judicieux, sincère, clairement et souvent spirituellement écrit... Remercions-le de nous avoir donné un petit compte rendu de doctrines très exact et très portatif.

Revue de Métaphys. et de Morale. Janv. 09

*

Ce petit livre, présenté au public philosophique par une préface de M. Séailles, est une étude sérieuse des théories morales actuelles...

Fr. Paulhan

(*Revue philosophique*, Avril 1909 p. 436-8).

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
Prefață	V
Prin școală, pentru patrie.	I
Impresii și constatări din patria lui Rousseau.	5
Idealul neamului: I. Ridicarea țărânilor române	13
Mania legiferării.	17
Reforma morală	21
Știința și religia. Preoți-funcționari și preoți-apostoli.	25
O inițiativă lăudabilă. Asociația generală a membrilor corpului didactic primar.	29
Rolul social al studenției.	32
Pentru luminarea poporului	35
Școli și cursuri pentru adulți.	42
Educația cetățenească a sateanului	53
Din activitatea extrașcolară	57
Frecventarea elevilor în școlile primare.	66
Proiecțiile luminoase și cinematograful în școală	79
Către părinți și elevi	84
Libretele școlare	87
Importanța Eticii în liceu.	94
Necesitatea Eticii în liceu.	100
Ce este Sociologia?	108
Învățământul particular	115
Reforma învățământului superior.	122
Reorganizarea universităților	132
Recrutarea corpului didactic universitar	153
Metoda de învățământ în Facultatea de litere	161
Academia comercială	168
— Psihologia adolescenței	172
— Cronică pedagogică	180
— Pentru biserică.	186
— Rolul educator al armatei	189
— Ce să citim?	193

Arta de a citi	196
Pentru ce fumăm?	200
Ideile noi.	207
Emanciparea femeiei	211
Menirea unei mame	221
Luxul.	225
A fi, nu a părea!.	228
Increderea în viață	231
Despre educație.	234
Activitatea morală	251
Criza morală.	271
Atitudinea ironică în viață.	287
Necesitatea unui ideal în viață	293
Idealul modern.	296
Curentele gândirii contimporane	300
Filozofie. . . în tren.	303
Importanța educației fizice.	307
„Federația sportivă a studenților”	310
Oboseala intelectuală	314
Puterea iubirii.	317
Frica	326
Superstiția.	332
Terapeutică morală	335
Puterea sugestiunii	340
Puterea iluziei	350
Întărirea voinței	360
Educația voinței copilului.	364
Disciplina și pedeapsa școlară	368
Puterea deprinderii.	384
Educația personalității	388
Puterea sufletească	393
Prin muncă, la talent.	400
Educația prin sine însuș	410
Se poate perfecționa omul pe sine însuș?.	429
Să nu fie cu putință auto-educația?	436
Educația prin sine însuș (Răspuns unei critici)	441
Unui tânăr inimos.	445
Insușirile învățătorului-educator	449
Regele Carol și educația poporului român	455
Cuvintele unui suflet mare.	473
Memoriu prezentat Universităților.	477

DIN PUBLICAȚIILE AUTORULUI

- Pedagogie**, ed. IV. Sfetea.
Educația prin sine însuș, ed. III, în „Biblioteca pentru toți”.
Morala greacă. Socec.
Criza morală. Socec.
Cum ajunge cineva om. Socec.
Din problemele vieții, în „Biblioteca pentru toți”.
Cultul oamenilor mari, în „Biblioteca pentru toți”.
Cum să trăim ?, în biblioteca „Lumina”.
Educația prin sine însuș, conferință la Ateneul din București.

IN EDITURA ALCAN

- La Morale selon Guyau**.
Le Jugement chez Aristote.
L'Expérience et l'Invention en morale, cu o prefață de D-l
Gabriel Séailles, profesor la Universitatea din Paris.

SUB PRESĂ

- Pentru viață**, în „Biblioteca pentru toți”.

